

Anton Hruboň

„Blaho vlasti – zákon nejvyšší!“
Národní obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938)

Anton Hruboň

„Blaho vlasti – zákon najvyšší!“
Národná obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938)

Historia nostra
Ružomberok 2015

*Bolo treba sa stať ľahostajným,
nikdy sa nepýtať,
či je pravda na niečo dobrá,
či bude niekomu osudná...
Mať silnú záľubu v otázkach,
ktoré sa dnes nikto neopováži klásť;
odvahu na zakázané;
predurčenie na labyrint.*

Friedrich Nietzsche

Anton Hruboň
„Blaho vlasti – zákon najvyšší!“
Národná obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938)

Vydavateľ
Historia nostra
Smreková 3/13
034 01 Ružomberok
Slovenská republika

Prvé vydanie

Autor
PhDr. Anton Hruboň
Katedra histórie
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
hrubon@gmail.com; anton.hrubon@umb.sk

Recenzenti
prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
doc. PhDr. Herta Tkadlečková, CSc.

Jazyková redakcia
PaedDr. Anna Hruboňová (slovenský jazyk)
J. Luke Ryder, M. A. (anglický jazyk)

Tlač
Vydavateľstvo a tlačiareň Spolku Slovákov v Poľsku

Motív na obálke
Zdroj: *Slovenské fašistické noviny*, 28. 10. 1936, s. 1

© Anton Hruboň 2015
© Historia nostra 2015
Všetky práva vyhradené

ISBN 978-80-970080-6-2

OBSAH

Predhovor a poďakovania /9/

Úvod /11/

1 Teoretická diskusia a definovanie základných pojmov /21/

Komparatívne fašistické štúdie: inšpirácie, protirečenia a výzvy /21/

Tradicionalizmus verzus konštruktivizmus v historiografii o fašizme a pokus o hľadanie vlastnej „tretej cesty“ /33/

2 Počiatky a problémy etablovania fašizmu na Slovensku v kontexte celorepublikového vývoja /42/

Podmienky zrenia /42/

Na ceste k jednotnej fašistickej platforme /46/

Prílohy /58/

3 Pôsobenie Národnej obce fašistickej na Slovensku a Slovensko v politike Národnej obce fašistickej /63/

Ideologické základy /63/

Zapúšťanie koreňov /74/

Národná obec fašistická v spektre slovenskej politiky /90/

Fašizmus „po slovensky“ ako prekážka expanzie Národnej obce fašistickej /100/

Na pokraji rozpadu /110/

Oživenie činnosti a dialógy s menšinami /113/

Volby roku 1935 /122/

Komunisti a Národná obec fašistická /128/

Cesta k úpadku /134/

Za obranu republiky /143/

Prílohy /156/

Záver /176/

Summary /180/

Zoznam použitých prameňov a literatúry /182/

Slovník /195/

Zoznam skratiek a značiek /197/

Menný index /199/

PREDHOVOR A POĎAKOVANIA

Publikácia, ktorú práve otvárate, uzatvára kapitolu mojej učňovskej dráhy v historickom remesle. Písal som ju v priebehu doktorandského štúdia, paralelne popri koncipovaní dizertácie. Výskum problematiky medzivojnového fašizmu mi pomohol lepšie pochopiť paradigmy „fašistickej epochy“ a sprecizovať môj pohľad na dejiny Slovenska a Európy v prvej polovici 20. storočia.

Počas tejto životnej etapy mi boli oporou viaceré osoby, a to nielen z odbornej, ale aj ľudskej stránky. Tá je v živote každého človeka, pohybujúceho sa v akademických kruhoch, dôležitejšia než čokoľvek iné. Psychicky i fyzicky náročná práca historika, zahŕňajúca tisíce najazdených kilometrov za prameňmi a „nočné šichty“ za klávesnicou počítača, je bez empatie okolia len ťažko predstaviteľná. Moja vďaka za to, že som napriek hlbokému záujmu o históriu stále zostal vcelku normálnym človekom a za to, že môžem robiť to, čo ma najviac baví, patrí v prvom rade prajnému prostrediu, vytvoreného kolektívom Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofickou fakultou mojej *alma mater*, osobami z môjho najbližšieho okolia a rodinou.

Za neoceniteľnú pomoc pri finalizácii publikácie ďakujem predovšetkým recenzentom prof. Janovi Rychlíkovi a doc. Herte Tkadlečkovej. Ich umné pripomienky mi pomohli eliminovať niektoré mojím okom nepostrehnuteľné nedostatky. Takisto ďakujem školiteľovi mojej dizertačnej práce prof. Vladimírovi Varinskému, kolegom doc. Michalovi Šmigelovi, Dr. Marekovi Syrnému a Martinovi Mockovi za konštruktívne pripomienky a podnetné postrehy k textu knihy, ktorého časti, resp. finálnu podobu čítali. Opomenúť nemôžem ani ochotných zamestnancov vzadu uvedených archívov a knižníc, ktorým vďačím za vyhľadanie a promptné sprostredkovanie materiálov, nevyhnutných pre jej napísanie.

Minimálne rovnako veľké poďakovanie si zaslúžia i moji najbližší za dlhodobú a všestrannú podporu – najviac priateľka Katka a rodičia, ktorým by som chcel túto publikáciu venovať.

V Banskej Bystrici, dňa 2. februára 2015

Anton Hruboň

ÚVOD

Keď bývalý taliansky socialista Benito Mussolini dňa 9. novembra 1921 transformoval svoje bojové zväzky *Fasci Italiani di Combattimento* na fašistickú stranu, zaiste netušil, akým konotátom sa ním založený politický smer časom stane. Fašizmus nemohol po roku 1918 obísť ani mladú Československú republiku (ČSR). Jeho idey si našli v nástupníckom štáte habsburskej monarchie neprehliadnuteľný zástup sympatizantov.

V historickom diskurze sa pod prvorepublikovým fašizmom na území Slovenska ponímalo (a čiastočne ešte aj dodnes poníma) pôsobenie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS) alebo prinajmenšom jej krídla výrazne inklinujúceho k totalitným režimom. Nech už HSĽS a k nej pridružené organizácie súhrnne označíme akokoľvek, nesporným faktom zostáva, že popri nich jestvovali na domácej politickej scéne aj omnoho radikálnejšie strany, ktoré nielenže prekypovali neskrývanou náchylnosťou k fašizmu, ale sa k nemu na rozdiel od väčšiny ľudákov otvorene hlásili. Prevažná časť hlásateľov nového poriadku po Mussoliniho vzore neprekročila hranicu bezvýznamnosti, a preto sa zmienky o ich aktivitách nedostali z archívnych dokumentov do odborných monografií či učebníc dejepisu. Jediné Národná obec fašistická (NOF), strana s celorepublikovou pôsobnosťou, dokázala k sebe pritiahnúť istý podiel voličov, frustrovaných z politického vývoja a hospodárskych problémov 20. – 30. rokov.

Výskum dejín NOF má omnoho silnejšiu tradíciu v českých krajinách než na Slovensku. Najmä v posledných dvoch desaťročiach zažíva česká historiografia doslova explóziu bádateľského záujmu o túto tému. Diela početného zástupu autorov však analyzujú prioritne pôsobenie NOF v českom, resp. moravskom prostredí a jej vývoj na Slovensku reflektujú maximálne na niekoľkých riadkoch.

Z hľadiska pochopenia vývojových tendencií fašistického hnutia v ČSR patria k najzásadnejším monografiám Tomáša Pasáka¹, Iva Pejčocha² a Libora Vykoupila³, ktoré sú aj určitým pokusom o syntetické sprá-

1 PASÁK, T.: *Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945*. Praha : Práh, 1999, 486 s.

2 PEJČOCH, I.: *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálněsocialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922 – 1945*. Praha : Academia, 2011, 508 s.

3 VYKOUPILO, L.: *Český fašismus na Moravě*. Brno : Matica moravská, 2012, 384 s.

covanie.⁴ Okrem nich sa možno v heuristickej fáze výskumu oprieť o publikácie Aleny Gajanovej⁵, Evy Fargašovej⁶, Miroslava Gregoroviča⁷, Pavla Kotlána⁸, Magdy Habrmanovej⁹, Josefa Harnu¹⁰, Roberta Kvačeka¹¹ alebo Pavla Balouna¹², ktoré rozoberajú rôzne aspekty činnosti NOF v kontexte vtedajšej spoločensko-politickej situácie. Nesporný význam pre preniknutie do problematiky má takisto biografia vodcu NOF Radola Gajdu od autorskej dvojice Antonín Klimek – Petr Hofman¹³. Inšpiratívny pohľad „zvonka“ reprezentuje monografia amerického historika Davida Kellyho¹⁴, dodnes fakticky jediná monografia o československom fašizme z pera zahraničného bádateľa.

Popri spomenutých prácach sa v českej historiografii o fašizme za

4 Z menovaných prác sa k nemu najviac priblížila Pasáková monografia, ktorá však slovenský a podkarpatskoruský kontext takmer úplne obchádza (podobne, ako aj ostatné uvedené práce).

5 GAJANOVÁ, A.: *Dvojí tvář. Z historie předmnichovského fašismu*. Praha : Naše vojsko – Svaz protifašistických bojovníků, 1962, 209 s.

6 FARGAŠOVÁ, E.: Nástin vývoje organizací československého fašistického hnutí v letech 1921 – 1929. In: *Sborník k dějinám 19. a 20. století 11*. Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1989, s. 135 – 161.

7 GRÉGOROVIČ, M.: *Kapitoly o českém fašismu*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 187 s.

8 KOTLÁN, P.: *Fašismus a jeho česká podoba*. Přerov : Šárka, 2001, 78 s.; KOTLÁN, P.: *Gajdova (ne)věrná Morava*. Brno : Institut vzdělávání Sokrates, 2009, 125 s.; KOTLÁN, P.: Frakce Národní obce fašistické (NOF) na Moravě ve 20. letech 20. století. In: *Sřřední Morava*, roč. 9, 2003, č. 17, s. 78 – 83; KOTLÁN, P.: Národní obec fašistická (1926 – 1939) v kraji Moravskoslezském. In: *Práce a studie Muzea Beskyd*, roč. 12, 2003, s. 52 – 56.

9 HABRMANOVÁ, M.: Český fašistický tisk na Ostravsku ve 30. letech. In: *Slezský sborník*, roč. 91, 1993, č. 1 – 2, s. 44 – 53; HABRMANOVÁ, M.: Národní obec fašistická ve volbách do městského zastupitelstva Moravské Ostravy v roce 1935. In: *Časopis Slezského zemského muzea. Série – vědy historické*, roč. 43, 1994, č. 1, s. 71 – 77; HABRMANOVÁ, M.: Počátky fašistického hnutí ve Slezsku a na Ostravsku (do roku 1928). In: *Slezský sborník*, roč. 92, 1994, č. 3 – 4, s. 202 – 217.

10 HARNA, J.: K otázce pronikání fašismu do politického systému buržoazní Československé republiky. In: *Sborník k problematice dějin imperialismu V. Díl 2*. Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1978, s. 261 – 281.

11 KVAČEK, R.: K historii Národní obce fašistické. In: *Sborník k problematice dějin imperialismu V. Díl 2*. Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1978, s. 299 – 309.

12 BALOUN, P.: Vznik českého fašismu (1921 – 1926). In: *Historie – otázky – problémy*, roč. 2, 2010, č. 1, s. 63 – 83.

13 KLIMEK, A. – HOFMAN, P.: *Vítěz, který prohrál. Generál Gajda*. Praha : Paseka, 1995, 285 s. Slabinou tejto práce (inak doposiaľ kvalitatívne bezkonkurenčne najlepšieho životopisu R. Gajdu) je absencia poznámkového aparátu.

14 KELLY, D.: *The Czech Fascist Movement 1922 – 1942*. Boulder : East European Monographs, 1995, 243 s.

posledné roky objavili pomerne rozporuplne hodnotené knižné tituly od Miroslava Moulisa a Milana Nakonečného. Zatiaľ čo M. Moulisovi kritici jeho prác¹⁵ vyčítajú až temer beletristický štýl písania, monografia M. Nakonečného¹⁶ sa na ich muške ocitla pre mnohé faktografické chyby a nekritickú interpretáciu prameňov. Navyše, všetko úsilie tohto autora (povolaním profesora psychológie) smeruje k vedeckému posväteniu snáh českých nacionalistických kruhov o morálnu rehabilitáciu R. Gajdu v očiach verejnosti.¹⁷

Aj keď základňa českej historiografie k dejinám NOF je mimoriadne bohatá, ako už bolo naznačené, slovenský kontext problematiky spomína len marginálne. Absencia monografického spracovania histórie NOF so špeciálnym zreteľom na Slovensko a môj dlhoročný záujem o dejiny fašistických organizácií, boli podnetom pre napísanie predkladanej publikácie, ktorá sa v rámci možností pokúsi vyplniť medzeru v poznaní málo známej problematiky. Podotýkam, že práca sa z rozsahových dôvodov zacieli len na analýzu československej línie stranícky inštitucionalizovaného fašizmu v medzivojnovom období. Slovenskú líniu, reprezentovanú proľudáckou organizáciou Rodobrana, či súvisiace otázky percepcie fašizmu slovenskou spoločnosťou, nebudem podrobnejšie analyzovať – resp. ak, tak len v kontexte spojitostí dotýkajúcich sa NOF.

Je trochu paradoxné, že pred rokom 1989 sa nezrealizoval systematický výskum „slovenských“ dejín najväčšej československej fašistickej strany, hoci témy, týkajúce sa fašizmu a boja proti nemu tvorili významnú časť historickej produkcie. Do určitej miery to bolo pochopiteľné. V ére socializmu už NOF, bez akejkoľvek continuity na domácej pôde či v zahraničí po roku 1945, pre režim nepredstavovala na rozdiel od ľudáckeho exilu žiadneho ideologického nepriateľa, a tak spracovanie jej histórie ustupovalo do úzadia na úkor iných, spoločensky aktuálnejších

15 MOULIS, M.: *Tajné heslo granát*. Praha : Magnet, 1973, 124 s.; MOULIS, M.: *Vzestup a pád generála Gajdy*. Třebíč : Akcent, 2000, 153 s.

16 NAKONEČNÝ, M.: *Český fašismus*. Praha : Vodnář, 2006, 427 s.

17 M. Nakonečný sa týmto prístupom, ktorý profesionálnemu historikovi rozhodne neslúži ku cti, ani nijako netají. Za posledné roky opakovane prednášal Gajdovým sympatizantom a svoje štúdie poskytol nacionalistickej tlači. Na niektoré z Nakonečného kontroverzných interpretácií, prezentovaných v knihe *Český fašismus*, poukázala recenzia P. Balouna: BĀLOUN, P.: Čeští fašisté jako „naivní národovci“. Netradiční pohled na fenomén fašismu. In: *Soudobé dějiny*, roč. 2, 2010, č. 1 – 2, s. 194 – 204. Na jednej z prednášok, dostupnej na internete, M. Nakonečný pred fórom členov a sympatizantov organizácie Vlastenecká fronta otvorene priznal, že všetko jeho úsilie smeruje k rehabilitácii R. Gajdu a jeho prehodnoteniu ako českého národného hrdinu.

tém.¹⁸

V tomto období sa téme ako jediný podrobnejšie venoval Ivan Kamenec. Kamencove dve štúdie¹⁹ sú základným prehľadovým náčrtom počiatkov a rozvoja fašistických organizácií na Slovensku v 20. a 30. rokoch. I. Kamenec v uvedených príspevkoch vychádzal temer výhradne z dokumentov uložených v Slovenskom národnom archíve, predovšetkým z agendy Policajného riaditeľstva v Bratislave a Krajiniského úradu. Absentuje v nich síce širší kontext genézy fašizmu na Slovensku, hlbší pramenný záber, ako aj aspoň pokus o vyjasnenie súvisiacich teoretických problémov, no napriek tomu dané štúdie možno označiť za veľmi dobrú introdukciu do problematiky.

Dejiny fašizmu na Slovensku v medzivojnovom období zostávali i po roku 1989 v závese donekonečna pertraktovanej histórie Slovenského štátu. Žiaden markantnejší progres po faktografickej ani metodologickej stránke nenastal. Do komplexnejšieho spracovania témy sa nepustil žiaden historik; NOF zostávala v podstate len nevšímavým apendixom medzivojnového vývoja, ktorému historická obec neprisovala náležitý význam. Samostatný príspevok o NOF s regionálnym zameraním publikoval len Vojtech Kárpáty²⁰ a autor tejto práce²¹. Prieniky do témy cez vzájomné vzťahy NOF so Slovenskou národnou stranou (SNS) môžeme

---

18 Popri tomto konštatovaní však treba upozorniť na veľmi podnetný zborník RÁNKI, G. a kol.: *Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969, 322 s., hodnotný nielen obsahom, ale aj komparatívnym prístupom. Hoci sa to dejín fašizmu na Slovensku priamo netýka, pri bilancovaní dobovej historickej produkcie je potrebné spomenúť systematické úsilie slovenskej historičky Herty Tkadlečkovej o zmapovanie súvisiacej témy, talianskeho fašizmu, pretavené do podoby nepublikovanej habilitačnej práce *Talianska fašistická strana a jej politická ideológia* a ďalších štúdií k téme. Bližšie k bádateľskému prínosu H. Tkadlečkovej pozri NIZNANSKÝ, E.: Herta Tkadlečková ako historička fašizmu. In: *Acta historica Posoniensia XV. Historické štúdie k životnému jubileu Herty Tkadlečkovej*. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FF UK, 2011, s. 154 – 163.

19 KAMENEC, I.: Vývoj a špecifické črty slovenského fašizmu v medzivojnovom období. In: *Sborník k problematice dějin imperialismu V. Díl 2*. Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1978, s. 281 – 297; KAMENEC, I.: Prenikanie fašistickej ideológie a organizácií Národnej obce fašistickej do slovenského politického života v medzivojnovom období. In: *Historické štúdie XXIV*. Bratislava : VEDA, 1980, s. 43 – 72.

20 KÁRPÁTY, V.: K niektorým aktivitám Národnej obce fašistickej na východnom Slovensku. In: *Annales historici Presoviensis*, roč. 6, 2006, s. 373 – 384.

21 HRUBOŇ, A.: Bankrot veľkých vízií: Národná obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938). In: MIČKO, P. – ŠMIGEL, M. – SYRNÝ, M. a kol.: *V turbulentnom tridsaťročí. Kapitoly z dejín Slovenska v rokoch 1918 – 1948*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 37 – 67.

zaregistrovať v monografii Jaroslavy Roguľovej²² a náznakovo aj u Milošlavy Čaploviča.²³ Tým sa však výpočet základnej literatúry domácej proveniencie končí.

Popri odborných tituloch pomáhajú hlbšie do vnútorného vývoja a pomerov v NOF preniknúť dobové publikácie, hlavne spisy od ideológov československého fašizmu, Gajdových politických a osobných odporcov a taktiež spomienkové práce bývalých členov strany, ktorí sa s ňou rozišli v zlom.²⁴ Nemenej zaujímavé sú tiež sondy a traktáty bádateľov v odbore politológie, práva či národohospodárstva, cené najmä z hľadiska analytických prístupov k talianskemu fašizmu. Rad publikácií tohto charakteru²⁵ kvalitatívne prevyšuje dielo historika a právneho teoretika Jana Kaprasa ml.²⁶, ktoré nestráca svoju faktografickú hodnotu a vysokú mieru erudície ani temer 80 rokov od jej vydania. Zmieňované dobové tituly celkovo pomáhajú uvedomiť si širšie dimenzie problematiky – konkrétne, čo československí fašisti vlastne chceli kopírovaním talianskeho ideálu dosiahnuť, ako chceli svoje ciele dosiahnuť, čím sa líšili od svojho vzoru a ďalších príbuzných organizácií v iných štátoch medzivojnovnej Európy. V neposlednom rade

22 ROGUEOVÁ, J.: *Slovenská národná strana 1918 – 1938*. Bratislava : Kalligram, 2013, 348 s.

23 ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1938 (so zreteľom na Slovensko)*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2001, 203 s.

24 GAJDA, R.: *Stavovská demokracie Národního státu*. Praha : vlastným nákladem, 1934, 173 s.; LEBLOCH, O.: *Fašistický stát*. Brno : Otakar Lebloch, 1927, 58 s.; REICHMANN, J.: *Fašismus*. Praha : Ladislav Šotek, 1923, 36 s.; OSVALD, V.: *Kdo jsou a co chtějí fašisté?* Praha : Svaz národního osvobození, 1932, 15 s.; BAUER, F.: *Moje zkušenosti z národní obce fašistické*. Praha : nákladem vlastním, 1928, 94 s.; CHÁB, V.: *Spasí Radola Gajda a jeho fašismus náš lid?* Praha : Svaz národního osvobození, 1932, 15 s.; CHÁB, V.: *Jihočeský selský vůdce Radola*. Praha : Svaz národního osvobození, 1931, 49 s.; KARLÍK, J.: *Případ generála Gajdy*. Praha : nákladem vlastním, 1926, 32 s.; KELLER, J.: *Sensační odhalení fašistické loupeže na Sázavě*. Praha : Josef Keller, 1928, 15 s.; KRATOCHVÍL, J.: *Jméнем Republiky? Mé slovo k vítězství Gajdovské pravdy*. Praha : Čin, 1928, 110 s.; KURFÜRST, F.: *Radola Gajda – Rudolf Geidl. Legenda a skutečnost*. Praha : Albatros, 1926, 67 s.; PAULUS, F.: *Generál Gajda před kárným výborem*. Praha : Max Forejt, 1928, 166 s.; PAULUS, F.: *Případ generála Gajdy*. Bratislava : Universum, 1939, 156 s.; VODÁK, V. L.: *NOF a její vůdce Radola Gajda*. Praha : Ant. Lapáček, 1934, 70 s.

25 Na tomto mieste spomeňme aspoň najvýznamnejšie práce vydané v češtine, ako napríklad HORÁK, J. K.: *Vznik a vývoj fašismu v Itálii. Itálie od r. 1914 do roku 1926*. Praha : Česká Belletrie, 1927, 73 s.; MAYER, J.: *Korporační řád a hospodářství fašistické Itálie*. Praha – Brno : Orbis, 1933, 188 s.; SCHNEIDER, H. W.: *Fašismus, jeho teorie a praxe v Itálii*. Praha : Orbis, 1931, 373 s.

26 KÁPRA, J.: *Fašismus*. Praha : Jan Mazáč, 1936, 306 s.

memoárové spisy poodhaľujú zákulisie fungovania NOF a pravý charakter politiky, demaskujúc tak idylický obraz predstaviteľov fašistickej strany, ktorý sa o nich snažila vytvárať stranícka propaganda a niektorí súčasní historici.

Odborná literatúra a dobové pramene zohrali podstatnú rolu vo fáze dôkladného zorientovania sa v problematike. Počas samotnej tvorby práce však boli len pomocným vodidlom pri celkovej konceptualizácii a verifikovaní sporných faktov. Z hľadiska špecifikovanej témy predstavujú ťažiskový zdroj archívne dokumenty uložené v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, Národnom archívu a Archívu bezpečnostných složek v Prahe. Fondy Policajného riaditeľstva a Krajinského úradu v Slovenskom národnom archíve ukrývajú niekoľko stoviek spravodajských hlásení o vzniku, činnosti a peripetiách fašistického hnutia na Slovensku. Keďže NOF bola v medzivojnovom období spoločne s komunistickou stranou stredobodom pozornosti československých bezpečnostných zložiek, početné spisy týkajúce sa činnosti dvoch nepriateľov prvorepublikovej demokracie možno objaviť aj vo fonde Prezidiumu ministerstva vnútra (fond 225) v pražskom Národnom archívu. Spisy okrem úradnej agendy ministerstva obsahujú vo forme príloh a dodatkov pôvodné propagačné materiály NOF, organizačné rozkazy či protokoly z vyšetrovaní fašistických funkcionárov. Fondy Archívu bezpečnostných složek (Zemský odbor bezpečnosti Praha a Zemský odbor bezpečnosti II.) tvoria materiály rôznej proveniencie, z toho časť dokumenty o aktivitách NOF z druhej polovice 30. rokov, zhromažďované štátnymi inštitúciami dodatočne po roku 1945 pravdepodobne s cieľom ich potenciálneho využitia v povojnových retribučných procesoch.

V domácich štátnych archívoch a ich pobočkách sa nachádzajú prezidiálne spisy inšancií štátnej správy (župné a okresné úrady) a siete policajno-bezpečnostných orgánov (policajné úrady a četnícke stanice), ktoré informujú o aktivitách NOF na úrovni miest a obcí. Monitorovanie protisystémových organizácií fungovalo v období prvej ČSR veľmi dôsledne. Väčšinu spravodajských materiálov buď v podobe originálov alebo odpisov evidovali nadriadené policajné inštitúcie, resp. ministerstvo vnútra, preto sú pre bádateľov dostupné aj v ústredných archívoch. Nakoľko práve dokumenty policajnej proveniencie tvoria chrbtovú kosť heuristiky predkladanej práce, je potrebné sa nakrátko pristaviť pri ich obsahovej stránke a výpovednej hodnote. Policajné riaditeľstvá v Bratislave a Košiciach a prezídium ministerstva vnútra viedli k činnosti NOF rozsiahlu dokumentáciu, ako to bolo zvykom pri organizáciách, ktoré boli považované za bezpečnostnú hrozbu. Agenda, triedená podľa tema-

ticko-chronologického kľúča,²⁷ obsahuje niekoľko druhov materiálov. V prvom rade ide o rôzne správy štátnych úradov, týkajúce sa aktivít NOF. Dominujú medzi nimi hlásenia o organizácii, problémoch a plánoch fašistického hnutia a zrealizovaných akciách, doplnené niekedy získanými originálmi straníckych dokumentov. Precíznosť vypracovávaných hlásení naznačuje, že sieť spravodajcov československých policajných orgánov, nasadených na sondáž činnosti NOF, bola vybudovaná veľmi dôkladne. Spravodajcom sa podarilo organizáciu úspešne infiltrovať a jej aktivity nerušene sledovať. Do vyšších štruktúr strany však neprenikli, a tak niektoré raporty dôverníkov nadriadeným inštitúciám nesú pečať ťažkopádne vyznievajúcich dohadov. Pri retrospektívnej analýze týchto prameňov môžeme skonštatovať, že objektom konšpiračných úvah sa najčastejšie stávali pripravované reštrukturalizácie NOF či rozsahovo väčšie politické akcie, v ktorých autori hlásení videli čhajúceho strašiaka mohutného vystúpenia fašistov – buď to v neškodnej manifestačnej podobe alebo vo forme štátneho prevratu. Celkovo si ale pisatelia hlásení dokázali udržať patričný nadhľad. Interpretačne (až na malé výnimky) nesklzavali do roviny nepodložených bombastických senzácií a aktivity NOF vyhodnocovali čisto deskriptívne, nanajvýš s krátkym vlastným komentárom na záver.

Povedľa agentúrnych správ spisy orgánov ministerstva vnútra obsahujú takisto priložené kópie, odpisy alebo originály dokumentov z produkcie NOF. Do tejto kategórie spadajú rozkazy, smernice, propagačné brožúry a letáky NOF, teda pramene prevažne úradnej povahy. Ich kritický rozbor a následná interpretácia v korelácii s prameňmi policajnej proveniencie umožňuje vytvoriť si základný obraz o fašistickom hnutí na Slovensku a jeho dynamike, ktorý rozširujú ďalšie, sekundárne zdroje.

Z prameňov súkromnej povahy sú v práci zakomponované poznatky nadobudnuté štúdiom fondov Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine, ktorý spravuje písomné pozostalosti osobností slovenského literárneho a kultúrneho života. Osobné fondy politikov SNS Martina Rázusa a Miloša Ruppeltda obsahujú rozsiahlu korešpondenciu, týkajúcu sa okrem iného spolupráce slovenských autonomistických strán s NOF. Ďalšie pramene tohto typu spravuje vo svojich fondoch Archiv kancelára prezidenta republiky (fond Kancelár prezidenta re-

27 Ťažisko materiálov k problematike fašistických organizácií na Slovensku je vo fonde Policajné riaditeľstvo Bratislava v Slovenskom národnom archíve usporiadané v dvoch poradovo po sebe nasledujúcich škatuliach (č. 236 a 237). Pri ich citovaní v poznámkovom aparáte uvádzam signatúru obalového spisu, v ktorom sa nachádzajú.

publiky – protokol T) a Archiv bezpečnostních složek v Prahe (fond S), no k špecifikovanému zacieleniu práce sa v nich nachádza len minimum archívnych jednotiek.

Pre hlbšie pochopenie ideológie, propagandy a politickej praxe NOF mi vhodne poslúžila dobová stranícka tlač, hlavne jej oficiálne tlačové orgány *Stráž říše* a *Fašistické listy*. Fašistických periodík vzniklo v českých krajinách podstatne viac. Prevažná časť sa ale hlavne z finančných dôvodov nedokázala udržať dlhší čas pri živote. Preto vychádzam v prvom rade z vyššie uvedených periodík, ktoré boli stálicou československej fašistickej scény a reprezentovali relevantné skupiny fašistov.²⁸ Fašisti na Slovensku nemali vlastné periodikum celé desaťročie od založenia NOF. Samostatný tlačový orgán pre Slovensko *Slovenské fašistické noviny* vznikol až v októbri 1936. Nasledujúci rok sa noviny premenovali na *Hlas národa* (prvé číslo vyšlo 28. mája 1937). Zamyšľanú týždennú periodicitu si však *Hlas národa* nedokázal udržať. Roku 1937 sa do kolportáže dostalo 7 čísel, roku 1938 pravdepodobne iba 3. Kompletne vydania oboch slovenských periodík NOF sa neuchovali v žiadnej zo slovenských ani českých knižníc. Rovnaké konštatovanie platí aj o *Slovenskom fašistovi*, prvom občasníku fašistického zamerania na Slovensku. Niektoré pramene spomínajú jeho existenciu v druhej polovici 20. rokov, ako aj snahu NOF získať naň vydavateľské práva. Databáza žiadnej knižnice výtlačky *Slovenského fašistu* vo svojom depozite neregistruje, a tak je bádateľ pri štúdiu fašizmu na Slovensku v jeho ranej fáze nútený zaobísť sa bez tohto periodika. K aktualitám o NOF sa na stránkach svojich tlačových orgánov vyjadrovali taktiež redaktori ďalších politických strán, resp. organizácií, ako napríklad SNS (*Národné noviny*), Československej národnej demokracie (*Národní politika*), menej tlačový orgán Rodobrany s rovnomenným názvom (*Rodobrana*), či *Slovenská národná jednota*, vydávaná lučeneckým politikom Ľudovítom Bazovským. Majitelia týchto periodík s fašistami určitú dobu aktívne spolupracovali a poskytovali im publikačný priestor pre prezentovanie ich ideológie, programových cieľov a reportáží z uskutočnených akcií.

Československý fašizmus na Slovensku možno analyzovať do šírky i hĺbky len priamoúmerne kvantite a výpovednej hodnote pramennej bázy a významu NOF v politickom systéme prvej ČSR. Tu treba zdôrazniť, že samostatný archívny fond so systematicky usporiadanou dokumentáciou strany sa nezachoval ani v slovenskom, ani v českom národnom archíve. Obmedzená škála pôvodných materiálov NOF tak umožňuje

---

28 Podrobne o československej fašistickej tlači píše L. Vykoupil v jednej z kapitol monografie VYKOUPIĽ, *Český fašismus...*, s. 138 – 153.

určité problémy vykresliť iba v náznakoch. Je to zrejme limit každej jednej práce, ktorá skúma dejiny pomerne okrajovej strany – navyše ešte vo vymedzenom geografickom priestore, kde bola jej podpora permanentne veľmi slabá.

Národná obec fašistická dokázala napriek všetkým peripetiám v slovenskom prostredí prežiť vyše dvanásť rokov. Sprevádzali ich obdobia drobných úspechov, striedané hlbokými, takmer likvidačnými krízami. Slovenským fašistom priniesli plané nádeje „konečného triumfu“ i horké sklamanie, plynúce najmä z vlastnej neschopnosti a organizačnej roztrieštenosti. Fašizmus sa na území Slovenska, pravda, neobjavil len tak znenazdajky roku 1926 po konštituovaní NOF. Jeho integrovanie do tunajšieho politického spektra predstavovalo dlhodobjší proces, ktorý bol nepriamo determinovaný expanziou nových revolučných ideí v ČSR a v širšom ponímaní v celej Európe. V porovnaní s vývojom v iných končinách republiky sa však vyvíjal v určitých smeroch špecificky a nezávisle od neho. Genézu fašizmu na Slovensku až po vykryštalizovanie vedúceho postavenia NOF medzi domácimi ultranacionalistickými zoskupeniami mapuje kapitola *Počiatky a problémy etablovania fašizmu na Slovensku v kontexte celorepublikového vývoja*. Nosná kapitola práce *Pôsobenie Národnej obce fašistickej na Slovensku a Slovensko v politike Národnej obce fašistickej*, ako vyplýva z jej názvu, reflektuje vzťah NOF – Slovensko v dvoch rovinách: jednak vykresľuje jednotlivé aspekty pôsobenia NOF na Slovensku v dynamike rokov 1926 – 1938 a zároveň objasňuje vzťah centrálného vedenia strany k Slovensku, osobite postoj k otázke politickej autonómie v zmysle Pittsburskej dohody, i postavenie a kompetencie slovenských orgánov NOF v rámci stranických štruktúr. Hierarchia NOF prirodzene nepripúšťala iný ako direktívny mechanizmus riadenia, čo sa stretávalo s nepochopením značnej časti fašistov na Slovensku obzvlášť v 30. rokoch, keď už bola myšlienka „českého tútorstva“ v slovenskej spoločnosti všeobecne sprofanovaná. Neharmonické vzťahy medzi autonomisticky orientovanými fašistami (etnicky slovenského pôvodu), protežantmi centrálného vedenia vo vrcholových postoch slovenských orgánov (do počiatku 30. rokov väčšinou etnicky českého pôvodu) a pražským vedením NOF museli nutne viesť k sporom a oslabovaniu pozícií strany na východ od rieky Moravy. Jednotlivé podkapitoly načrtnú i krivky tejto sínusoidy vzťahov, mimoriadne podstatných pre pochopenie smerovania NOF. Práve nejasné a menlivé stanoviská ústredia k národnoemancipačným snahám Slovákov popri presadzovaní vlastných kádrov do riadiacich stranických postov na Slovensku zapríčiňovali slabšie preferencie fašistov mimo hraníc histo-

rických českých krajín.

Domnievam sa, že akákoľvek práca, pojednávajúca o problematike fašizmu, by sa nemala zaobísť bez teoretickej diskusie. V diskusii v stručnosti analyzujem základné tendencie vo výskume fašizmu a odbornom diskurze svetovej historiografie za posledné desaťročia s dôrazom na najnovšie trendy. Následne, vychádzajúc zo súčasného stavu percepcie fašizmu, konštruujem vlastné teoretické a interpretačné východiská, čiastočne ovplyvnené názormi niektorých protagonistov tohto diskurzu. Do veľkej miery však ide o originálny pohľad, nadobudnutý dlhoročným štúdiom porovnávacích štúdií o fašizme, ktorý snáď môže posloužiť bádateľom, zaoberajúcim sa problematikou v komparatívnej perspektíve, ako metodický manuál, z akého uhla vlastne problematiku optimálne skúmať. Som presvedčený, že len vsadenie témy do širšieho dobového európskeho kontextu, nám môže poskytnúť odpovede na kľúčové otázky, čo vlastne československý fašizmus bol, ako sa javil v spektre typologicky príbuzných zahraničných organizácií, a najmä, akú hrozbu predstavoval pre československú, resp. slovenskú spoločnosť. Bez ich zodpovedania by práca na akokoľvek špecifikovanej téme súvisiacej s dejinami najväčšej a najsilnejšej fašistickej strany v prvej ČSR bola kontraproduktívna a zbytočná.

Na záver ešte dve technické poznámky:

1. Českí autori píšu vo svojich dielach v spojitosti s NOF prevažne o *českom* fašizme. Takéto označenie síce rešpektujem, no osobne ho v práci nepoužívam z jednoduchého dôvodu – Národná obec fašistická vznikla ako hnutie s celorepublikovou pôsobnosťou a vždy sa sebaidentifikovala ako organizácia *československá*. Akceptovaním tohto zužujúceho pojmu by jej dejiny stratili slovenský rozmer, ktorý vonkoncom nemožno zanedbať. Preto striktne operujem s historicky korektným názvoslovím a NOF ako politickú platformu zjednotených nacionalistických organizácií počnúc jej vznikom v marci 1926 hodnotím vždy ako reprezentantku československého a nie českého fašizmu.

2. Pri pomenúvaní politických organizácií používam v súlade so zaužívanou praxou poslovenčenú verziu ich názvu. V prípade nečeskoslovenských organizácií uvádzam aj ich oficiálny názov a jeho príslušnú skratku. V prípade celoštátne pôsobiacich československých organizácií operujem iba so slovenskou mutáciou názvu. Domnievam sa, že skloňované tvary bohemizmov by v texte pôsobili odťažito. Neplatí to však o pasážach citovaných z prameňa, ktoré pre autenticitu uvádzam v pôvodnej gramatickej i štylistickej podobe.

1 TEORETICKÁ DISKUSIA A DEFINOVANIE ZÁKLADNÝCH POJMOV

Komparatívne fašistické štúdie: inšpirácie, protirečenia a výzvy

Minulosť je mŕtva a naše možnosti i schopnosti sú príliš limitované, aby sme ju dokázali dokonale zrekonštruovať. Svojho času som študentom na seminári vysvetľoval túto dilemu historikovho remesla celkom ľudsky: predstavte si, že si večer vyrazíte s priateľmi do mesta. Ráno si z prebdenej noci pod vplyvom pozitívnych nápojov nepamätáte nič a jedinou možnosťou, ako zistiť, čo sa počas nej stalo, je siahnúť po prameňoch: útržkovitých výpovediach a po v dnešnej modernej dobe obľúbenom digitálnom fotoaparáte či mobilnom telefóne. Výpovedná hodnota oboch prameňov je obmedzená a sporná. Fotoaparát zachytáva dej staticky (a pri použití kamerového módu zachytí zväčša len niekoľko scén večera) a spomienky priateľov determinujú tradičné limity ústneho prameňa – protirečivosť, aktualizácia pamäte, strata pamäťovej stopy, atď. Mozaika poskladaná z takýchto čriepkov nemôže zobrazíť realitu v jej skutočnej podobe. Je nutne vždy iba priblížením sa k nej, napríklad, ako keď sa falzifikátor snaží napodobniť Vincenta van Gogha: i pri všetkej snahe a temer geniálnej zručnosti falzifikátora fabrikovať duplikáty zostanú slnečnice holandského majstra vždy van Goghovými slnečnicami, nenapodobiteľným skvostom svetového postimpresionizmu. Ak nedokážeme zachytiť niečo tak relatívne triviálne, ako historický obraz, dokážeme potom pochopiť pojmy bez jednoznačne definovateľného obsahu? Ak by sme sa sto ľudí na ulici opýtali, ako chápu pojem krása alebo šťastie, dostali by sme pravdepodobne sto rôznych odpovedí. Hoci sme schopní definovať javovú podstatu termínov, nedokážeme definovať ich podstatu samotnú. Alebo inak, slovami anglického filozofa dejín Michaela J. Oakeshotta, v histórii je nezmyselné povedať „ako sa to v skutočnosti stalo“ – skonštatovať môžeme jedine to, „k čomu nás pramene nútia uveriť, že sa to tak udia- lo“.²⁹

V nadväznosti na uvedenú historickú teóriu relativity prejdime *in medias res* k jadrú našej témy: čo je to fašizmus? Túto zdanlivo jednoduchú, no v skutočnosti nesmierne komplikovanú otázku si musel po-

---

29 VÖRÖS, L.: *Analytická historiografia verzus národné dejiny. „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : PLUS, 2010, s. 32.

ložiť snáď každý historik, ktorý sa venoval dejinám tohto fenoménu 20. storočia či aspoň úzko súvisiacim témam. Ak pod pojmom rozumieme politický smer založený B. Mussolinim, vieme ho definovať vcelku presne. Problém však vyvstáva, pokiaľ termín fašizmus nechápeme výhradne ako nový prúd talianskej politiky, zrodený v špecifických podmienkach spoločensko-politického kvasu po Veľkej vojne, ale ako objemnejšie pomenovanie pre označenie osobitého modelu politického správania. Svetoznámy historik a sociológ Robert O. Paxton charakterizoval fašizmus ako „*spôsob politického konania, vyznačujúci sa obsesívnymi predstavami o rozklade spoločnosti, o národnom potupení, o tom, že národ sa stal obeťou, a kompenzačnými kultmi zjednotenia, sily a rýdzosti, v ktorých masová politická strana zložená z militantných nacionalistov nie príliš spokojne, avšak výkonne spolupracujúc s tradičnými elitami, opúšťa demokratické slobody a za pomoci spásneho násillia a bez akýchkoľvek etických alebo zákonných obmedzení sa usiluje o vnútornú očistu a vonkajšiu expanziu*“.³⁰

Paxtonova siahodhlhá poučka má jednu zásadnú chybu – obsahovo nezodpovedá charakteristikám mnohých strán a hnutí, ktoré na predchádzajúcich stranách svojej knihy vymedzil ako fašistické a súčasne je len jedným z celého radu pokusov o zadefinovanie fašizmu. R. O. Paxton s odvolaním sa na ďalšieho amerického historika Gilberta Allardycea fatalisticky konštatuje, že to vlastne ani nemá zmysel, pretože termín časom v historiografickej kultúre zovšednel a začal sa používať s nepriliehavou voľnosťou bez konkrétnej substancie najmä ako hanlivý prívlastok.³¹ Paxtonov interpretačný antagonizmus vypovedá o závažnej dileme troch generácií historikov, ktorá je dodnes apóriou modernej historickej vedy.

Priekopník v oblasti *fascist studies*³² Ernst Nolte postuloval vo svojej práci *Faschismus in seiner Epoche*³³ súbor kritérií, pri splnení ktorých organizáciu klasifikoval ako fašistickú: vyznávaný antikomunizmus, antiliberalizmus a antikonzervativizmus, preferovanie vodcovského princípu

30 PAXTON, R. O.: *Anatomie fašizmu*. Praha : Nakladatelství lidové noviny, 2007, s. 249 – 250.

31 PAXTON, *Anatomie...*, s. 13; ALLARDYCE, G.: What Fascism Is Not: Thoughts on the Deflation of a Concept. In: *American Historical Review*, Vol. 84, 1979, Nr. 2, s. 367 – 388.

32 Pod týmto ustáleným anglickým výrazom sa v medzinárodnom slovníku historikov rozumie odborná produkcia, ktorá sa tematicky týka problematiky fašizmu, národného socializmu a príbuzných nacionalistických organizácií a režimov.

33 V anglickej mutácii *Three Faces of Fascism*; v českej *Fašizmus ve své epoše* (v práci budem citovať dostupnejšiu českú verziu).

pu a úzke prepojenie so straníckou milíciou. Za poslednú podmienku pre zaradenie do galérie fašistických strán stanovil nárokovanie si na totalitnú moc.³⁴ Nolteho koncepcia bola jedným z prvých pokusov o vytvorenie určitého univerzálneho hodnotiaceho vzorca, ktorý už čoskoro prekonala nová vlna interpretácií – od prúdu autorov, zaoberajúcich sa otázkou modernizácie v dejinách a sociologických interpretácií fašizmu, cez rôzne názorové prúdy a jednotlivcov s vlastnými originálnymi konceptmi. Tie boli častokrát holou antitezou predošlých prác bez snahy hľadať syntézu v podobe konsenzuálnej typizácie fašizmu, ba občas až militantným vymedzením sa voči E. Noltemu i ďalším bádateľom.³⁵

Uznávaný nemecký historik písal svoje dielo začiatkom 60. rokov, teda necelé dve desaťročia od skončenia najstrašnejšieho konfliktu v doterajších dejinách. Akademická diskusia o nedávnych bezprecedentných udalostiach bola ešte len v zárodku. Nad triezvym vedeckým úsudkom stále triumfovali emócie i určitá neschopnosť vyrovnáť sa s vlastnou minulosťou.³⁶ Otriasajúce vojnové zločiny historici predovšetkým v krajinách socialistického bloku s obľubou pripisovali beztvaremu fašizmu, ktorý sa stal ekvivalentom absolútneho zla, varovnej deviácie spoločenského vývoja a hodnotovým antipólom povojnového sveta. Pod fašizmom noví držitelia moci rozumeli všetko, čo odporovalo novonastolenému spoločenskému poriadku. V štátoch, kde si mocenský monopol vybudovali komunistické strany, za fašistov nezriedka označovali všetkých politických rivalov a vnútorných nepriateľov, vrátane apoliticky orientovaných osôb či presvedčených demokratov. Ako upozorňuje francúzsky historik François Furet, obdobná fatalistická dichotómia zasiahla v povojnovom období nielen krajiny východného bloku, ale aj západnej Európy „až do takej miery, že viedla k znovuzrozeniu imaginárnych fašizmov z potreby nájsť v nich inkarnácie fašizmu“.³⁷ Ab-

34 KATUNINEC, M.: *Fašizmus, národný socializmus a komunizmus. K ideovým zdrojom, praxi a možným rizikám návratu totalitarizmu*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 67.

35 CINKAJZL, O.: Ke genezi komparatívnych fašistických študií a „novému konsenzu“. In: *Securitas imperii* 17, 2010, č. 2, s. 106 – 123.

36 Zložitú hľadanie interpretačných vzorcov totalitnej minulosti zamestnávalo predovšetkým nemeckých historikov. Polemiky dosiahli svoj vrchol koncom 80. rokov v podobe tzv. *Historikerstreit* – konfrontácie historikov a intelektuálov o nacionálosocialistickej ére nemeckých dejín a jej paralelách so sovietskym stalinizmom. Zo slovenských prác problematiku najlepšie popisuje monografia NIŽŇANSKÝ, E.: *Interpretácie fašizmu historiografiou SRN (1945 – 1990)*. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1995, s. 137 – 154.

37 FURET, F. – NOLTE, E.: *Fašizmus a komunizmus. Konfrontácia názorov*. Bratislava : Agora, 2001, s. 35.

strahovanie fašizmu našlo svoj odraz i v historiografii, pre ktorú bola typická terminologická nejasnosť a voľné narábanie s pojmami, závislé niekedy aj od dikcie politickej moci. Napriek vytváraniu nových a nových výkladov fenoménu fašizmu bez námahy o aspoň rámcový interpretačný konsenzus boli 60. roky bez sporu dobou zrodu a profilácie komparatívnych fašistických štúdií ako nového tematického odvetvia historiografie. Vyrástla prvá generácia popredných osobností tohto prúdu, kam môžeme zaradiť veličiny ako Eugen Weber, Walter Laqueur, George L. Mosse, Juan J. Linz alebo Renzo De Felice.³⁸

Určitú krízu komparatívnych fašistických štúdií sa podarilo prelomiť začiatkom 70. rokov v anglofónnom prostredí americkému historikovi Stanleyemu G. Payneovi, keď do stagnujúceho vedeckého diskurzu zaviedol konštrukt *ideálneho typu*. S. G. Payne položil základy moderných komparatívnych *fascist studies* tvorivým oživením Nolteho pokusov o vytvorenie vzorca *všeobecného fašizmu* (*generic fascism*) ako východiskovej platformy pre komparatistiku. V polemike s G. Allardyceom prijal jeho výhradu o nemožnosti deskriptívne pomenovať ideológiu fašizmu, avšak na druhej strane odmietol rezignáciu niektorých kolegov z odboru na identifikáciu istých spoločných znakov hnutí, označovaných v jeho koncepcii za fašistické.³⁹ Autori skeptickí voči konštraktu všeobecného fašizmu v podstate jednotne vychádzali z premisy, že takáto interpretácia pojmu je jednoznačným odklonom od jeho pôvodného významu. Podľa nich sa do veľkej homogénnej množiny nepremyslene zlievajú všetky odrody strán a hnutí, stojace v opozícii k demokracii, liberalizmu a komunizmu, neprihliadajúc na dobový kontext a regionálne osobitosti. Strany a hnutia inklinujúce v rôznej miere k fašizmu podľa reprezentantov antikonštruktivistického prúdu rozdeľuje množstvo trecích plôch: ideologické fundamenty, politické ciele, metódy politického boja, stupeň používaného teroru voči protivníkom, postoj ku kresťanstvu (náboženstvu), postoj k štátoprávnenému postaveniu svojej krajiny, územnej expanzii, miera ovplyvnenia talianskym fašizmom/nemeckým národným socializmom, ich postoj k nim, atď. Preto ich násilné zlučovanie pod jeden zastrešujúci termín radikálne odmietli.⁴⁰ Do skupiny kritikov konceptu všeobecného fašizmu sa v čase prebiehajúcich diskusií na Západe mimochodom radil aj slovenský historik Ľubo-

38 IORDACHI, C.: Comparative fascist studies. An introduction. In: IORDACHI, C. (ed.): *Comparative fascist studies. New perspectives*. London : Routledge, 2010, s. 8.

39 CINKAJZL, Ke genezi..., s. 113

40 G. Allardycea v polemike v rôznej miere podporili i historici R. De Felice, Karl Bracher, John Lukacs a ďalší. PAYNE, *A History...*, s. 461.

mír Lipták, ktorý na margo nich ešte v 70. rokoch 20. storočia napísal: „*Mimovoľne sa vnucuje otázka, či nie je (...) slepou uličkou celé dnes také rozšírené, ba skoro až móдне hľadanie odpovede na otázku, „čo je fašizmus?“ Nebolo by správne pokračovať v doterajšom konkrétnom výskume (...) a hľadať odpoveď, čo to vlastne boli a odkiaľ pramenili režimy, ktoré v prvej polovici tohto storočia poznamenali Európu – a až potom slovo „fašizmus“ z jeho dobového politického významu povýšiť prípadne aj na historický pojem?*“⁴¹

Náročnosť klasifikácie organizácií, ktoré vznikali vo všetkých štátoch medzivojnovej Európy, si uvedomovala už súdobá politologická a právna veda. Československý právny teoretik J. Kapras ml. po svojom niekoľkoročnom pedantnom výskume talianskeho fašizmu dospel k názoru, že „*fašizmus je dítko slunné Itálie a t. zv. „fašizmy“ v jiných státech nemají nic společného se svým vzorem. Jsou to jen vnější formy, které převzaly tyto napodobeniny fašismu*“.⁴² Povojnová a súčasná historici by s viacerými Kaprasovými tézami akiste mohli polemizovať,⁴³ no v jednej zásadnej veci sa určite zhodnú. Fakticky žiadna z diskutovaných organizácií nebola bezvýhradnou kópiou Mussoliniho Národnej fašistickej strany (*Partito Nazionale Fascista* – PNF), ale naopak, odhliadnuc od niektorých prevzatých ideologických prvkov a programových bodov sa každá uberala svojráznym autonómym vývojom. Tejto individualizujúcej interpretačnej línie sa pridržali (a do veľkej miery stále pridržajú) hlavne nemeckí historici, ktorých je však problematické zastrešiť pod

41 LIPTÁK, L.: *2217 dní*. Bratislava : Kalligram, 2012, s. 370.

42 KAPRAS, *Fašizmus...*, s. 40.

43 Za posledné desaťročia vzniklo v západnej Európe a Spojených štátov amerických veľké množstvo monografií, štúdií a článkov venujúcich sa teoretickej analýze fašizmu. Komparácia pohľadov jednotlivých autorov by bola témou pre samostatné spracovanie, preto im nebudem venovať detailnejšiu pozornosť. Medzi najzásadnejšie knižné tituly patria GRIFFIN, R.: *The Nature of Fascism*. London : Pinter, 1991, 245 s. (v práci citujem obsahovo identickú reedíciu GRIFFIN, R.: *The Nature of Fascism*. London : Routledge, 1996, 249 s.); GRIFFIN, R. (ed.): *Fascism*. Oxford : Oxford University Press, 1995, 410 s.; GRIFFIN, R. (ed.): *International Fascism: Theories, Causes, and the New Consensus*. London : Arnold, 1998, 334 s.; PASSMORE, K.: *Fascism : A Very Short Introduction*. Oxford – New York : Oxford University Press, 2002, 162 s.; IORDACHI, C. (ed.): *Comparative fascist studies. New perspectives*. London : Routledge, 2010, 367 s.; PINTO, A. C.: *The Nature of Fascism Revisited*. Boulder : Social Science Monographs, 2012, 158 s.; LINZ, J. J.: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder – London : Lynne Rienner, 2000, 343 s.; EATWELL, R.: *Fascism: A History*. London : Pimlico, 2003, 402 s.; PAXTON, *Anatomie...*; PAYNE, *A History...*; STERNHELL, Z.: *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*. Princeton – Chichester : Princeton University Press, 1994, 338 s. a iné.

jednu historickú školu či neformálnu líniu.⁴⁴

V anglofónnej vedeckej komunite prebiehala v 70. a 80. rokoch diskusia o fašizme na pozadí obsiahlejšie postavených problémov (napr. či bol fašizmus revolučným alebo kontrarevolučným zjavom politickej scény 20. storočia, či mal charakter modernizačnej inovácie alebo predstavoval kontramodernizačný element, usilujúci sa o návrat spoločenských vzťahov do paternalistickej podoby z čias feudalizmu).⁴⁵ Teoretické dišputy anglofónnych historikov priniesli nové sumy poznatkov i nové perspektívy, z akých sa dá na fašizmus pozerat'.⁴⁶

Inšpirovaný týmito diskusiami sformuloval britský historik Roger Griffin začiatkom 90. rokov doposiaľ najinvenčnejšiu modernú teóriu

---

44 Jednu z mála výnimiek predstavuje Wolfgang Wippermann, ktorý ocenil koncept všeobecného fašizmu, hoci jeho teória sa od neho odkláňa. GRIFFIN, R.: The primacy of culture. The current growth (or manufacture) of consensus within fascist studies. In: IORDACHI, C. (ed.): *Comparative fascist studies. New perspectives*. London – New York : Routledge, 2010, s. 130. E. Nižňanský kategorizuje nemeckú historickú obec do dvoch základných skupín, ktoré sa vyprofilovali ešte koncom 60. rokov a dodnes majú zásadný vplyv. Z hľadiska komparatistiky použiteľnosť ich teórií oslabuje až príliš jednostranné zameranie na analýzu nemeckého národného socializmu. Tzv. intencionalisti identifikujú politiku nacistického Nemecka ako jednoznačný priemet Hitlerovho svetonázoru do praxe. Ich oponenti, tzv. funkcionalisti (alebo tiež štrukturalisti) tvrdia, že politika Tretej ríše nemala vopred určený žiaden centrálny plán a utvárala sa postupne, keď jedno strategické rozhodnutie funkčne nadväzovalo na druhé. NIZŇANSKÝ, *Interpretácie fašizmu...*, s. 119 – 120. Pozri tiež BUBEN, R. – PULLMANN, M. – SPURNÝ, M. – RŮŽIČKA, J.: Diktatura a autoritárske režimy. In: STORCHOVÁ, L. a kol.: *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha : Scriptorium, 2014, s. 287.

45 Túto otázku si mimochodom kládli už politologickí teoretici v medzivojnovom období. Porovnaj MALÝ, R. I.: *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*. Praha : A. Neubert, 1935, s. 107 a n.

46 Za všetky publikácie treba vyzdvihnúť priekopnícke dielo WEBER, E.: *Varieties of Fascism*. New York : Van Nostrand Reinhold, 1964, 191 s., na ktoré nadviazali práce GREGOR, J. A.: *Interpretations of Fascism*. Morristown : General Learning Press, 1974, 281 s.; LAQUEUR, W. (ed.): *Fascism: A Reader's Guide*. London : Willwood House, 1976, 478 s.; DE FELICE, R.: *Interpretations of Fascism*. Cambridge – London : Harvard University Press, 1977, 248 s.; MOSSE, G. L. (ed.): *International Fascism. New Thoughts and New Approaches*. London : Sage Publications, 1979, 386 s.; LARSEN, S. U. – HAGTVET, B. – MYKLEBUST, J. P. (ed.): *Who Were the Fascists. Social Roots of European Fascism*. Bergen : Universitetsforlaget, 1980, 816 s.; PAYNE, S. G.: *Fascism: Comparison and Definition*. Madison – London : University of Wisconsin Press, 1980, 234 s. Popri historikoch z anglofónneho prostredia však treba uviesť aspoň dve práce z nemeckého prostredia, a to NOLTE, E. (ed.): *Theorien über den Faschismus*. Köln – Berlin : Kiepenheuer u. Witsch, 1967, 513 s.; WIPPERMANN, W.: *Faschismustheorien*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972, 158 s.

fašizmu, vychádzajúc z prác nestora *fascist studies* S. G. Paynea, ale i ďalších autorov ako G. L. Mosse, James A. Gregor či Zeev Sternhell. Griffinov model, ktorý český historik Ondřej Cinkajzl výstižne pomenoval kreatívnou syntézou, rovnocenne zaraďuje fašizmus spolu s konzervativizmom, liberalizmom a marxizmom medzi „veľké“ ideológie modernej histórie⁴⁷ a prekonáva Nolteho antipólové chápanie fašizmu.⁴⁸ Payneovu ideálnytypickú analýzu fašizmu R. Griffin podstatne sprecizoval a fašizmus zdefinoval ako politickú ideológiu, ktorej *mýtické jadro* tvorí v rôznych permutáciách *palingenetická forma populistickeho ultranacionalizmu*.⁴⁹ Zvýraznený konštrukt mýtu⁵⁰ palingenézy (znovuzrodenia) zohráva v jeho interpretácii kľúčovú rolu.

R. Griffin vychádza z predikátu, že človek sa po Veľkej vojne ocitol na prahu novej Európy osamotený a vnútorne rozorvaný: stará Európa sa rozpadla vo víre prvého globálneho konfliktu 20. storočia a spolu s ňou všetky hodnoty, spoločenská hierarchia, zaužívané vzorce správania a istoty. Pod tlakom tejto dezorientácie v novom svete sa človek stotožňuje s predostieraným obrazom svetlejšej budúcnosti a prijíma fašizmus ako únik pred úpadkom spoločnosti, ktorý rámcujú hospodárske, sociálne a politické problémy a obraz národnej potupy všadeprítomným nepriateľom a domácimi zradcami. V krajnej núdzi tak jednotlivec akceptuje fašistickú víziu spásy, duchovné zmŕtvychvstanie svojho národa i seba samého ako jeho neoddeliteľnej súčasť. Proces „povstania z popola“ je pritom podľa R. Griffina silne revolučný a vytvára novú, dovtedy nepoznanú politickú kultúru.⁵¹ Formulovanie palingenetického mýtu znamenalo v metodológii komparatívnych *fascist studies* prelomový mo-

47 CINKAJZL, Ke genezi..., s. 114.

48 NIŽŇANSKÝ, *Interpretácie fašizmu...*, s. 103. Hodnotenie fašizmu ako reakcie na bolševizmus E. Noltemu v minulosti vytýkali viacerí historici, medzi nimi napríklad už spomínaný F. Furet. Podľa F. Fureta sa fašizmus vymanil z osídiel kontrarevolúcie (= reakcie na komunizmus) a sám sa stal hybnou silou; akciou a nie reakciou. FURET – NOLTE, *Fašizmus a komunizmus...*, s. 103.

49 GRIFFIN, *The Nature...*, s. 32.

50 Pod pojmom *mýtus* budem v práci mierne odlišne od R. Griffina ponímať naráciu, ktorá človeku odpovedá na základné otázky jeho existencie a budúcnosti, a to zväčša v simplifikovanej alebo alegorickej podobe. Český kultúrny antropológ Ivo T. Budil o funkcii mýtu v živote spoločnosti píše: „V mýtu nachádza pravda svůj výraz přístupný všem naslouchajícím členům společenství. Zjevená pravda ve formě mýtu byla podpořena autoritou božstva, kterým byla tlumočena, nebo v pozdějších kulturách svatými knihami...“. BUDIL, I. T.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha : Triton, 2003, s. 397 – 398. Vo fašistickej strane, resp. režime funkciu božstva substituoval vodca (stranička elita) a sväté knihy ideologické spisy, prípadne zjednodušený kódex základných hesiel na štýl biblického *Desatora*.

51 GRIFFIN, *The Nature...*, s. 38.

ment. Griffinovo základné dielo *The Nature of Fascism* sa prirodzene stretlo i s kritikou, no celkovo vyvolalo mimoriadne pozitívny ohlas. Za posledné dve decéniá si jeho koncepcia našla v historickej komunite početný rad stúpcov. Vďaka tomu, že sa Griffinov model vo vedeckej komunite presadil a zakorenil ako teoretické východisko mnohých prác, možno dnes hovoriť o samostatne vyprofilovanej línii tzv. Nového konsenzu (*the New Consensus*).

Napriek módnosti Nového konsenzu by nebolo korektné pristupovať k problematike fašizmu len z jeho teoretických pozícií a interpretačných základov. Viacerí autori poukazujú na fakt, že Griffinova metodológia síce predstavuje funkčný nástroj pri komparatívnej analýze ideológií, no nedokáže už plasticky postihovať dynamiku hnutí v interakcii s vonkajšími vplyvmi – obzvlášť, keď sa *fašistické* hnutia transformujú z periférnych spolkov na vládne alebo priamo samovládnuce politické strany. Univerzálna nepružnosť konceptu však neznamená, že by historici, resp. sociálni vedci mali zanevrieť na akékoľvek pokusy fašistické organizácie s jeho pomocou prinajmenšom identifikovať. Bez adekvátneho typizačného nástroja sa totiž pred nami otvára inak nezodpovedateľná otázka, kde je vlastne hranica medzi *nacionalistickými* a *fašistickými* organizáciami. V slovenskej historiografickej kultúre sa tomuto terminologickému vymedzeniu nevenovala patričná pozornosť a pojmoslovie pre ich charakteristiku bolo utvárané viac-menej intuitívne.⁵² Slovensko ale predsa nemohlo po prvej svetovej vojne koexistovať izolovane, odtrhnuté od európskeho vývoja a nové ideové trendy ho zákonite nemohli obísť. Bol teda fašizmus iba exkluzívne talianskym špecifikom alebo, ako tvrdí R. Griffin, v rôznych národných permutáciách prenikol a jestvoval aj mimo Apeninský polostrov?

V roku 2006 priniesol zborník *Fascism Past and Present*⁵³ doposiaľ najväčšiu polemiku historikov o koncepcii Nového konsenzu a o metodologických problémoch komparatívnych fašistických štúdií. David Baker a ě. Nolte popri iných Griffinových kritikoch upozornili, že mýtus národného znovuzrodenia je príliš abstraktným na to, aby sa stal definičným jadrom fašizmu, lebo nehľadí na osobitosti jednotlivých

52 Napríklad I. Kamenec vo svojich prácach často používa výraz termín *fašizoidné*, prípadne *fašizujúce* hnutie. KAMENEC, Prenikanie fašistickej ideológie..., s. 84.

53 GRIFFIN, R. – LOH, W. – UMLAND, A. (ed.): *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Studies of the Extreme Right*. Stuttgart : Ibidem Verlag, 2006, 510 s.

organizácií, ktoré R. Griffin klasifikuje sumárne ako fašistické.⁵⁴ J. A. Gregor upozornil na prílišnú všeobecnosť a klasifikačnú nefunkčnosť palingenetického mýtu, ktorý, podľa J. A. Gregora, využívali okrem iných aj kambodžskí Červení Khméri.⁵⁵ Na základe fundovanej konštruktívnej diskusie R. Griffin pripustil, že niektoré ním formulované všeobecné termíny si do budúcnosti vyžadujú väčšie sprecizovanie, no v podstate z ťažiskových bodov svojej koncepcie nepopustil.⁵⁶ Na slabiny Nového konsenzu okrem autorov predmetného zborníka upozornili i ďalší bádatelia. Napríklad popredný reprezentant *fascist studies* Noël O'Sullivan zdôrazňuje, že fašizmus nemal na rozdiel od marxizmu konečný revolučný ideál.⁵⁷ Griffinom formulovaný mýtus znovuzrodenia mohol byť teda iba dočasným definičným komponentom fašistických organizácií v ich zárodočných štádiách alebo v čase, keď si viac či menej úspešne dláždili cestu k moci. Víťazstvo fašistickej revolúcie v štáte však automaticky podnecovalo jej prechod do novej fázy, nakoľko fašizmus vo všetkých jeho deviáciách predpokladal permanentnú revolúciu podobne ako trockizmus.⁵⁸ Griffinom definovaný palingenetický mýtus tým pádom v pokročilejších organizačných štádiách pertraktovaných organizácií (t. j. v čase, keď si v štáte uzurpovali mocenský monopol) strácal opodstatnenie. Ako navyše podotýka S. G. Payne, fašistickí ideológovia

54 BAKER, D. Of fascism and idealising abstractions: Are all cats grey? In: GRIFFIN, R. – LOH, W. – UMLAND, A. (ed.): *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Studies of the Extreme Right*. Stuttgart : Ibidem Verlag, 2006, s. 73.

55 GREGOR, J. A.: Roger Griffin, social science, „fascism“, and the „extreme right“. In: GRIFFIN, R. – LOH, W. – UMLAND, A. (ed.): *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Studies of the Extreme Right*. Stuttgart : Ibidem Verlag, 2006, s. 118.

56 GRIFFIN, R.: Grey cats, blue cows, and wide awake groundhogs: Notes towards the development of a „deliberative ethos“ in fascist studies. In: GRIFFIN, R. – LOH, W. – UMLAND, A. (ed.): *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Studies of the Extreme Right*. Stuttgart : Ibidem Verlag, 2006, s. 434.

57 O'SULLIVAN, N.: *Fašizmus*. Brno : Centrum pro studium demokracie, 2002, s. 136.

58 Noël O'Sullivan v tejto súvislosti poukazuje na Hitlerovu hmlistú predstavu o budúcnosti, ktorú nemecký diktátor načrtnol v rozhovore s Hermannom Rauschningom z roku 1934. Keď sa ho H. Rauschning spýtal, v čom spočíva revolučné jadro nacionálneho socializmu, *Führer* mu odpovedal, že ňou je revolučná vôľa bez jednoznačného pevného cieľa, ktorá nepotrebuje žiadne ideologické barly. Podľa A. Hitlera nič nemôže byť trvalé; trvácnosť môže mať jedine večná zmena, pričom budúcnosť predstavuje nevyčerpatelnú studnicu rôznych alternatív vývoja. Tým sa A. Hitler jednoznačne vymedzil voči marxistickej koncepcii konečného cieľa v nastolení beztriednej rovnostárskej spoločnosti. O'SULLIVAN, *Fašizmus...*, s. 136 – 137.

definovali jadro vytváraného mýtu zvyčajne veľmi vágne, vo všeobecnej rovine, a tak ich mýtus nadobúdala v skutočnosti tvary neforemej politickej utópie.⁵⁹ Podľa iného významného britského politológa Rogera Eatwella R. Griffin dotiahol do dôsledkov ideu Payneovho modelu fašistického minima,⁶⁰ keď ho zredukoval do kratšej definície a v podstate v modifikovanej mutácii oživil prekonané prístupy školy totalitarizmu okolo Hannah Arendtovej. Uvedená skutočnosť vyvolala následne zo strany historikov niekedy až príliš jednostranne negatívne reakcie, poukazujúce na neuchopiteľnú šírku takto vymedzenej množiny fašistických hnutí. R. Eatwell navrhol ako alternatívu ku Griffinovmu modelu koncept tzv. fašistickej matice (*matrix*), zloženej z troch heuristických zložiek – *nového človeka, znovuzrodeného národa a nového štátu*, zdôrazňujúcich zvláštnosti jednotlivých fašistických organizácií. V nadväznosti na Griffinovu definíciu fašizmu, ale zároveň akceptujúc kritiku palingenetického konštruktu, fašizmus postuloval ako ideológiu, ktorá sa snaží dosiahnuť znovuzrodenie spoločnosti na báze holisticko-nacionálnej radikálnej „tretej cesty“ a biblickej demonizácie nepriateľov (t. j. súboj dobra verzus zla), pričom však v praxi, podľa R. Eatwella, fašizmus uprednostňoval *charizmatický štýl* (najmä potrebu konať) pred prepracovaným programom⁶¹ a vymedzenie *proti niečomu/niekomu* než *za niečo/niekoľo*.⁶²

Model Nového konsenzu trpí mnohými ďalšími argumentačne napadnuteľnými miestami, ktoré budú objektom polemík odbornej komunity i naďalej.⁶³ Vo svetle doterajších intenzívnych diskusií sa zdá, že ku žiadnej dohode na otázku *Čo je to fašizmus?* nedôjde, čo však zďaleka nepredstavuje taký problém, ako keby historiografia svieži vietor anglo-

---

59 PAYNE, *A History...*, s. 9.

60 EATWELL, R.: Introduction: New Styles of Dictatorship and Leadership in Interwar Europe. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 7, 2006, No. 2, s. 131.

61 EATWELL, Introduction: New Styles..., s. 132.

62 EATWELL, *Fascism...*, s. XIX; tiež EATWELL, R.: The nature of 'generic fascism'. The 'fascist minimum' and the 'fascist matrix'. In: IORDACHI, C. (ed.): *Comparative Fascist Studies. New Perspectives*. London – New York : Routledge, 2010, s. 134 – 161.

63 Na tomto mieste nie je z rozsahových dôvodov možné spomenúť všetky argumenty Griffinových kritikov. Najzávažnejšie z nich však syntetizuje citovaný zborník *Fascism Past and Present, West and East...*, resp. práce autorov, ktorí v ňom publikovali. Výrazným oponentom R. Griffina je tiež pomerne okrajová skupina západných marxistických historikov, reprezentovaná najmä Daveom Rentonom. Pozri jeho monografiu RENTON, D.: *Fascism : Theory and Practice*. London : Pluto Press, 1999, 150 s.

fónnej historiografie absolútne nereflektovala. Nové podnety R. Griffina stavajú aj pred historikov slovenských dejín, ovplyvnených nemeckou historickou školou, celý rad interpretačných rébusov a výziev.

Po prvé, historik by sa zrejme nemal uspokojiť s konštatovaním, že kreovanie strán a straníckych poriadkových služieb, nápadne podobných tým vo fašistickom Taliansku, bolo v 20. a 30. rokoch bežnou, priam „folklórnou“ záležitosťou, nad ktorou sa netreba pozastavovať. Okrem toho, ako sa tieto organizácie javili navonok, si treba súčasne položiť otázku, ako sa etapovito vyvíjali v perspektíve domácich a zahraničnopolitických trendov, do akých foriem prerastali a najmä, pre aké zábery chceli tieto organizácie využiť, resp. zneužiť ich vodcovia. Práve tieto aspekty oddeľujú nevýznamné pivničné spolky od reálnej hrozby a hranie sa na fašizmus od fašizmu.

Po druhé, koncept Nového konsenzu stavia do popredia problémy, ktoré si bádateľ v oblasti humanitných disciplín často ani neuvedomuje a uvažuje o nich vyslovene mechanicky. Prúd Nového konsenzu svojím teoretickým prístupom k fašizmu vytyčuje otázku, či vôbec politologické termíny ako *demokracia*, *totalita*, *totalitarizmus*, *komunizmus*, atď. sú *a posteriori* definovateľné, pre aký účel je ich používanie užitočné a či vôbec vieme ich obsahovú štruktúru empiricky zachytiť. Sú teda tieto termíny termínmi s príslušným obsahom alebo iba ideálytické metafory?

Po tretie, čo je vlastne história? Teória, interpretácia alebo teória sklbená s interpretáciou? Nie je importovanie konštruktivistických tendencií, ktoré si vypožičiavame od iných sociálnych disciplín, iba maskovaním našej neschopnosti vystačiť si pri analýze fašizmu výhradne postupmi a metódami práce historika? A to najpodstatnejšie – dokážu ich tieto abstraktné konštrukty plnohodnotne suplovať tak, aby nedošlo k degenerácii sémantiky historických pojmov?

Bezvýhradné prijatie Griffinovej koncepcie je dvojsečnou zbraňou. Na jednej strane historikom poskytuje mimoriadne užitočný prostriedok pre komparatívny prístup: medzivojnové Slovensko, ako už bolo spomenuté, samozrejme neexistovalo vo vzduchoprázdne a tvrdiť, že internacionálna idea fašizmu jeho politickú scénu nijako neinfiltrovala, je buď naivné alebo tendenčné.⁶⁴ Na druhej strane však nemožno spustiť zo zreteľa faktickú pripomienku, že absolutizácia abstraktných

---

64 Exilový historik František Vnuk napríklad spájanie Rodobraný s fašizmom odmieta a považuje ho za konštrukt „Čechov, Čechoslovákov a komunistov“. VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život. Politická biografija Alexandra Macha*. Bratislava : Odkaz, 1991, s. 43.

teoretických rámcov nutne vedie k odchýleniu sa od čo najvernejšieho zobrazenia dobovej reality (a tu nemám na mysli Rankeho nekritické vyobrazovanie reality v duchu hesla „*wie es eigentlich gewesen ist*“, ale kritickú, uvažujúcu historiografiu, vychádzajúcu zo zásady *ad fontes*). Podľa Griffinovho kľúča by za fašistické organizácie museli byť považované mnohé československé politické strany, ktorých oficiálna línia sa z radu štandardných demokratických strán nijako neodchyľovala. Pri takto formulovanom pohľade musí pred historikom zákonite vyvstať hlavolam, či slovenský národnoemancipačný pohyb počas prvej ČSR bol priamočiarym pokračovaním pohybu z tzv. dlhého 19. storočia alebo bol vlastne iba formou fašistickej revolúcie, keďže v HSLŠ i SNS boli nezanedbateľné prúdy, ktoré až príliš poškúľovali po „vánku“ nacionalizmu z Apeninského polostrova.

Model Nového konsenzu teda nie je šťastné aplikovať v jeho celistvej podobe pri celkovej typizácii organizácií; môže poslúžiť ako funkčný pomocný inštrument pri teoretickej analýze ich ideológií a mobilizačných komponentov hnutí. Vzhľadom na infláciu pojmu *fašizmus* povojnovou socialistickou historiografiou, ktorá ním evokovala amorfné, no interpretačne a hodnotovo jasne mantinelované asociácie, si zrejme ideálny prístup medzi slovenskými historikmi v dohľadnej dobe veľa priaznivcov nenájde. V slovenskej historiografii ešte stále silne dominuje náchylnosť vytvárať národný príbeh dejín, bez výraznejšieho úsilia o osvojenie si konštruktivistických prístupov, rešpektujúcich depolitizáciu terminológie ako východiska pre heuristické účely.⁶⁵ Nie je vylúčené, že v budúcnosti práve na pozadí objasňovania vzťahu *fašizmus – Slovensko* bude prebiehať mimoriadne zaujímavá diskusia o samotnom metodologickom charaktere slovenskej historiografie ako takej.

---

65 Historik Michal Kšiňan na túto diverzifikáciu metodologických prístupov slovenských historikov poukazuje na pozadí sporu politiky a histórie a diskusií v slovenskej historiografii posledných rokov. Vychádzajúc z členenia Lászlóa Vörösa popri konštruktivistických (sociálnych) historikoch striktné rozlišuje medzi národnými a nacionalistickými historikmi. Zatiaľ čo „národní historici“ ako protipól konštruktivistických historikov vykresľujú príbeh národných dejín bez snahy o ich účelovú interpretáciu, pridávajú sa zväčša princípu *ad fontes*, „nacionalistickí historici“ si najskôr stanovujú zámer a až následne (hoci navonok seriózne, za dodržania všetkých postupov historikovej práce) skladajú mozaiku, ktorá im ho potvrdzuje. Bližšie pozri KŠIŇAN, M.: Politika vs. história? Diskusia v slovenskej historiografii. In: *Historický časopis*, roč. 62, 2014, č. 1, s. 91 – 113.

Tradicionalizmus verzus konštruktivizmus v historiografii o fašizme a pokus o hľadanie vlastnej „tretej cesty“

Na príklade profilácie jednotlivých prúdov, resp. historikov interpretujúcich pojem fašizmus z rôznych, často krajne polarizovaných pozícií, som poukázal na variabilitu obsahu termínu a metodologických prístupov pri jeho štúdiu. Táto interpretačná schizma vystavuje každého autora, píšuceho o fašizme, do troch z(a)väzujúcich východiskových polôh:

1. nekriticky si osvojí niektorý z jestvujúcich metodologických prístupov k téme;
2. o teoretický rámec témy sa vôbec nebude zaujímať a s pojmami bude manipulovať veľmi voľne;
3. pokúsi sa vymedziť si vlastnú pracovnú definíciu pojmov, vychádzajúc zo súčasného stavu poznania.

Prvý prístup je bezo sporu naoko najprezieravejší. Obrnenie sa teóriou uznávanej autority, prijímať bez akejkoľvek diskusie či konštruktívneho protirečenia jej uzávery, predstavuje najjednoduchšiu cestu v kľukatom bludisku početných metodologických platforiem. Prevzatie definovaného konceptu samozrejme má nesporný význam z hľadiska jeho ďalšieho rozvíjania. Prílišné nástojenie na ortodoxných terminologických úzoch však musí zákonite viesť k interpretačnej statike a niekedy až k skalopevnej apológii argumentačne neudržateľnej teórie.

S druhým prístupom sa v historiografii stretávame pomerne často. Výsledkom vášneho operovania s pojmom fašizmus je jeho znehodnotenie, a to nielen po obsahovej, ale aj formálnej stránke. Teóriu o všeobecnom fašizme ako o veľmi obsažnom termíne, formulovanú po prvýkrát Grigorijom Zinovjevom po kolapse aliančnej politiky nemeckých komunistov a rozvinutú vedúcimi predstaviteľmi Kominterny na jej VI. kongrese roku 1928, v nasledujúcich rokoch účelovo využívali komunisti ako propagandistický prostriedok v agitácii proti sociálnodemokratickým stranám, ktoré považovali za nositeľky tzv. sociálfašizmu, čiže za jednu z deviácií fašizmu, slúžiacu v skutočnosti záujmom buržoázie.⁶⁶ Generalizujúca ideologická téza medzinárodného komunistického hnutia významne prispela k zovšeobecneniu a degenerácii pojmu. V istom zmysle bola vlastne prvým pavedeckým teoretickým konceptom všeobecného fašizmu v dejinách.⁶⁷

66 RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátku do převzetí moci.* Praha : Academia, 2002, s. 96 – 97.

67 IORDACHI, *Comparative fascist studies...*, s. 6 – 7.

Ideologický konštrukt Kominterny v kombinácii s utváraním aliancií paktu Osi a Antikominterny v 30. a na počiatku 40. rokov navonok utvárali zdanie existencie akejsi svetovej fašistickej siete. O skutočnom medzinárodnom fašistickom hnutí však možno hovoriť len s veľkými výhradami, resp. túto tézu treba dať na pravú mieru. R. Griffin definuje medzinárodný fašizmus ako hierarchicky a organizačne nekoherentné hnutie „spriaznených duší“, ako duchovné puto medzi fašistami v rôznych krajinách, ktorí bojujú za rovnaké ciele, častokrát zápasiac proti identickým nepriateľom (liberálom, komunistom, atď.).⁶⁸ Systém Osi i Pakt proti Kominterne mali v porovnaní s fungovaním a zámermi Kominterny kvalitatívne úplne odlišný charakter; predovšetkým sa nesnažili utvoriť žiadnu internacionálnu, direktívne riadenú organizáciu, ktorej cieľom by bolo nastolenie fašizmu na celom svete. Snahy o integráciu krajnej pravice na jednotnom ideologickom základe sa objavili viac-menej nezávisle od signovania týchto zahraničnopolitických zmlúv.

V dňoch 16. – 17. decembra 1934 usporiadali talianske Akčné výbory pre univerzálnosť Ríma (*Comitati d'Azione per l'universalità di Roma* – CAUR) veľký medzinárodný kongres fašistických, nacistických a príbuzných organizácií s cieľom vytvoriť bázu pre ich integráciu pod záštitou Talianska. Pokus o vytvorenie fašistickej internacionály ako protiváhy Kominterny napokon pre veľké ideové rozpory medzi delegátmi z jednotlivých štátov nebol úspešný.⁶⁹ Na kongres vo švajčiarskom Montreux bezprostredne nadviazal pracovný míting jeho účastníkov v Paríži, konaný 30. – 31. januára 1935. Okrem predsedu CAUR Eugenia Coselschiho boli členmi pracovnej skupiny takí prominenti krajne pravicovej scény ako generál Eoin O'Duffy, Marcel Bucard, George Mercouris, Vidkun Quisling či Anton Mussert. Komisia prijala rezolúciu, v ktorej sa vyslovila, že poslaním univerzálneho fašizmu bude bojovať za mier, vzájomné pochopenie a zblíženie národov, aby tak bola zaistená jednota Európy, ktorá ako jediná dokáže kontinent ochrániť

68 GRIFFIN, R.: Fascism. General Introduction. In: IORDACHI, C. (ed.): *Comparative fascist studies. New perspectives*. London : Routledge, 2010, s. 122. Ako R. Griffin ukazuje v jednej zo svojich statí, sám B. Mussolini bol najskôr presvedčený o talianskej exkluzivite fašizmu. Na prelome 20. a 30. rokov však už otvorene priznával, že jeho nový typ politiky je talianskym fenoménom v historicko-konštitučnom ohľade, ale doktrínami a postulátmi nadobúda univerzálny charakter. V diele *Enciclopedia Italiana*, vydanom v roku 1932, sebedommo vyhlásil, že 20. storočie bude fašistickým storočím. GRIFFIN, R.: *A Fascist Century*. Basingstoke – New York : Palgrave Macmillan, 2008, s. 138 – 139.

69 GRIFFIN, R.: Introduction. In: GRIFFIN, R. (ed.): *International Fascism: Theories, Causes, and the New Consensus*. London : Arnold, 1998, s. 1.

pred konfliktom nemerateľných rozmerov.⁷⁰ Z podobného presvedčenia vychádzal v 30. rokoch aj líder Britskej únie fašistov (*British Union of Fascists* – BUF) Oswald Mosley. O. Mosley, reagujúci na zlyhávajúci systém Spoločnosti národov, veril, že Európa sa môže vyhnúť globálnemu konfliktu len vtedy, ak všetky krajiny zavedú fašistický režim a akceptujú konsenzuálne politicko-ideologické princípy.⁷¹

Vývoj ukázal, ako veľmi sa autori oboch koncepcií mýlili. V praxi sa myšlienka univerzálneho fašistického „otčenášu“ nezrealizovala a dôvod, pre ktorý historici považujú rôzne organizácie medzivojnového a vojnového obdobia od stredy až po kraj pravicového spektra za fašistické, tkvie skôr v štýle ich politického správania. V tomto smere bol B. Mussolini naozajstným doyenom, ktorý nepochybne odštartoval, vypožičajúc si slová E. Nolteho, *fašistickú epochu*. Svojím nekonvenčným a úspešným typom *novej politiky* vytváral *trendy* a inšpiratívny vzor (nie však povinnú príručku) pre provinčných revolucionárov s romantickými sklonmi k veľkolepým pučom, akým bol v tom čase i Adolf Hitler.

Aby narábanie s fašizmom v texte práce neupadlo do inštinktívnej dimenzie, ako sa to stalo už v 20. rokoch, musím nutne otvoriť otázku vlastného zadefinovania pojmov, s ktorými budem operovať a načrtnúť základné kontúry optiky, cez akú sa dá fašizmus ideálne skúmať v komparatívnej perspektíve, bez pohružovania sa do teoretických abstrakcií, utváraných *ex post*.

***

Medzi historikmi v zásade vládne konsenzus, že B. Mussolini a PNF boli hybnou silou nových pohybov na politickej šachovnici Európy.⁷² Fašistický „pochod na Rím“ a následne formovaný režim až po podobu *stato totalitario* mali z hľadiska inšpirácie pre iné hnutia omnoho väčší význam než fašizmus ako politická ideológia. Pokiaľ by bol taliansky fašizmus napriek všetkej svojej invenčnosti neúspešný; ak by sa marš

70 *Fašistické listy*, 16. 2. 1935, s. 2.

71 DRÁBIK, J.: Oswald Mosley's Concept of a United Europe. A Contribution to the Study of Pan-European Nationalism. In: *Dvácáté století / The Twentieth Century*, roč. 4, 2012, č. 2, s. 56.

72 EATWELL, *Fascism...*, s. 13. Z. Sternhell upozorňuje, že pred zrodom politicky inštitucionalizovaného fašizmu existoval v období *fin de siècle* (prelom 19. a 20. storočia) najskôr ako kultúrny fenomén. Podľa Z. Sternhella by nikdy nevznikol, pokiaľ by spoločnosť neodvrhla myšlienky osvietenstva a Veľkej francúzskej revolúcie. Príčiny vzniku fašizmu v Taliansku hodnotí ako súhrn tejto naakumulovanej kultúrnej a intelektuálnej vzbury so sociálnymi, politickými a psychologickými predpokladmi po prvej svetovej vojne. STERNHELL, *The Birth...*, s. 3.

Mussoliniho čiernokošeliarov v októbri 1922 skončil fiaskom, pravdepodobne by upadol do zabudnutia ako jeden impotentný experiment riešenia povojnových ponurých pomerov.

Fašizmus nezískal svoju unikátnosť tým, že sa zrodil, ale svojím *úspechom*. Víťazstvo fašistickej revolúcie a konečné etablovanie fašistického režimu ako novej formy totalitnej vlády vytvorili *vedomie alternatívy* voči demokracii a komunizmu, ktorú najvýstižnejšie vyjadruje spojenie *fašistická ideová esencia*. Fašistickú ideovú esenciu neponímam vo filozofickom význame ako podstatu, ale ako modernizačný prvok pankontinentálneho rozmeru; ako „príchuť“, ktorá ovplyvnila, prípadne modifikovala politické ideológie a programy jednotlivých strán, a teda aj politickú kultúru v krajinách vôbec. Analogickú ideovú esenciu k charakteru ideovej esencie fašizmu môžeme pozorovať napríklad v ideí Veľkej francúzskej revolúcie. Francúzska revolúcia pôvodne nemala za cieľ, aby jej myšlienky boli exportované do zahraničia, a tak postupne položili stavovskú spoločnosť v krajinách celej Európy. Svojou revolučnou náplňou si však ako ideová esencia dokázali získať internacionálny ráz a priamo podnecovať ďalšie revolúcie v prvej polovici 19. storočia. Domnievam sa, že sústredenie pozornosti na vnútornú a vonkajšiu stránku ideovej esencie je pre komparatívne fašistické štúdie podstatne dôležitejšie než stále hľadanie a vylepšovanie teórií, snažiacich sa zodpovedať na otázku, čo je (čo bol) fašizmus.

Fašizmus ako *univerzum* nie je objektívne opísateľná veličina. Významovo predstavuje rovnako plytký termín ako napríklad demokracia. Demokraciu, čiže vychádzajúc z jej gréckej etymológie (*démos + krátia*) *vládu ľudu*, chápú celkom inak v Spojených štátoch amerických než v Kórejskej ľudovodemokratickej republike; inak ju chápali predstavitelia „hradnej“ politiky pri počiatkoch prvej ČSR, inak reprezentanti „ľudovodemokratického“ Československa v rokoch 1945 – 1948 a diametrálne odlišne vedúci predstavitelia režimu po Februári 1948. Demokracia je v súčasnom ponímaní v zásade iba ideálytypom a vyjadrením určitého súboru hodnôt. Termín nemá konkrétny, striktné zadenovaný obsah, ani ideológiu, a preto v čistej, empiricky overiteľnej podobe neexistuje. Existuje len v rôznych variáciách v podobe režimov a systémov, ktoré sa k nej hlásia (niekedy z konjunktúrnych dôvodov), aby dali svojej vláde pečať „ľudovosti“, vlády „vychádzajúcej z ľudu“, pričom skutočným charakterom môže byť tento spôsob vlády autoritatívny alebo priamo totalitný. Keď sa roku 1989 zrútila Železná opona, reprezentanti prvých nekomunistických vlád v krajinách sovietskej sféry vplyvu stáli pred neľahkou úlohou: ako budovať

demokraciu, ak žiadna univerzálna demokracia neexistuje? Pri tvorbe nových ústav museli siahnuť po ústavách štátov západného sveta, ktoré slúžili ako vzor, ako ideová esencia. Pre komparatistiku je opäť nepomerne prínosnejšie sledovať, ako táto ideová esencia formovala nové strany a režimy než to, čo vlastne demokracia bola, keďže demokracia ako ideálny typ je politickou utópiou, rovnako ako komunizmus.

Fašistická ideová esencia ako inšpiratívne novum prenikala v medzivojnovom období do štruktúr už jestvujúcich strán i do myslenia spoločnosti. Esencia fašizmu mala schopnosť modernizovať a dynamizovať ponuku tradičných strán, vyhraňovať ich voči hodnotám politických konkurentov, nových režimov po roku 1918 a versailskej epochy ako takej. Prejavenie sa revolučného potenciálu tejto esencie bolo závislé od viacerých faktorov, najmä však od troch sociopolitických motívov, definujúcich *základné podmienky* pre konštituovanie a aspoň obmedzene úspešnú pôsobnosť fašistických organizácií. Menovite:

1. od prítomnosti vedomia revolučnej minulosti národa, spojenej zväčša s bojom za občianske a národné práva v 19. storočí;

2. od neschopnosti štátu kreovať v myšliach občanov po roku 1918 vedomie lojality k politickému zriadeniu, resp. štátu, ktorý obývali;

3. zo všeobecného sklamaní z nových spoločensko-politických pomerov po roku 1918, ktoré sa v reflexii nemalej časti spoločnosti javili ako doba, kedy sa dostala medzi dve dekadentné a kompromitované ideológie – komunizmus a demokraciu, spomedzi ktorých si človek musí zvoliť „menšie zlo“.

V krajinách, kde uvedené podmienky neplatili, predstavovali fašizmom alebo národným socializmom inšpirované organizácie viacmenej komické spolky samozvaných revolucionárov, ktoré skôr či neskôr zmizli zo scény tak expresne, ako sa na nej objavili. Pre pochopenie definovaných bodov si urobme krátky exkurz mimo diania v prvej ČSR.

Optimálny príklad pre overenie funkčnosti načrtnutých téz predstavuje medzivojnový Island, ostrovný štát izolovaný od kontinentálnej Európy. Nacionalistická strana (*Flokkur Þjóðernissinna*), ktorá prijala prvky fašistického programu (napr. nahradenie dovtedajšieho parlamentu *Althingu* stavovským snemom) s obdobou nacistickej rétoriky o rasovej nadradenosti nordických národov, bola doslova mikrostranou, keď vo voľbách roku 1934 získala 0,7% a o dva roky neskôr dokonca iba 0,2% hlasov.⁷³ Podobne Národnosocialistická robotnícka strana (*Nationalsocialistiska Arbetarpartiet*) vo Švédsku pod vedením Svena Olova

73 BLAMIREŠ, C. – JACKSON, P. et al.: *World Fascism: A Historical Encyclopedia*. Santa Barbara – Oxford : ABC-CLIO, 2006, s. 329.

Lindholma, vo voľbách nezískala ani percento hlasov oprávnených voličov.⁷⁴ Politicky stabilných a ekonomicky prosperujúcich severských štátov sa nová vlna totalitarizmu reálne netýkala: niežeby sa im esencia fašizmu vyhla, ale samotné obyvateľstvo neprejavilo interes o politické experimenty na čele so skupinkou pochybných revolucionárov so zaručeným receptom na všetko. Prirodzená nekrváva premena feudálnych monarchií na vyspelé kapitalistické štáty, fungujúce na báze občianskej spoločnosti, ktoré navyše v 19., ani počiatkom 20. storočia nezasiahol proces národnej revolúcie (na čo v podstate nebol relevantný dôvod), vystavila krajným pólom politického spektra červenú.

Prostredie prvej ČSR poskytovalo pre rozmach extrémnych revolučných síl na rozdiel od severských krajín nepochybne živnejšiu pôdu. Vedomie národnej revolučnej tradície bolo v českých krajinách mimoriadne silné. Kult husitizmu, českého stavovského povstania či legionárskych vojsk tvoril po roku 1918 formatívnu súčasť národného povedomia českej spoločnosti. Povedomie Slovákov na rozdiel od seabavedomejšej českej spoločnosti charakterizovali pocity historickej marginálnosti, až bezvýznamnosti, akoby bolo Slovensko priam fatalisticky odsúdené na rolu prijímateľa osudu. Len živá revolučná tradícia rokov 1848/1849, odkaz obrodeneckých generácií a snád ďaleko staršie veľkomoravské obdobie dejín, spojené nielen s atribútom epochálneho kultúrneho významu, ale aj vojenskej sily rozľahlej „slovenskej ríše“ a vzdoru voči franskému hegemonovi ranostredovekej Európy, kompenzovali hendikep menejcennosti pozitívnymi slávnymi momentmi z histórie.

Aspekt obracania pohľadov späť do uplynulých storočí, hľadajúc argumentačný podklad pre kritiku novej spoločensko-politickej reality po prvej svetovej vojne, nebol síce zanedbateľným, no ani určujúcim pre vytvorenie živnej pôdy pre nástup fašistických organizácií. Obraz degradovanej heroickej minulosti národa, potupeného skorumpovanými a hrabivými „domácimi zapredancami“ po Veľkej vojne, priamoúmerne ovplyvňoval lojalitu občanov k politickému režimu, systému, prípadne i štátu. V Nemecku sa nenávisť voči Weimarskej republike a jej inštitúciám stala takmer módnou záležitosťou. Autoritatívny režim kráľa Karola II. v Rumunsku nahradila vláda generála Iona Antonescu a Železnej gardy (*Garda di Fier*) pod vedením Horiu Simu po rozsiahlych korupčných aférach monarchovho okruhu a územných stratách

---

⁷⁴ DAVIES, P. – LYNCH, D.: *The Routledge Companion to Fascism and the Far Right*. London : Routledge, 2002, s. 318.

tzv. Veľkého Rumunsku⁷⁵ v lete 1940 v prospech Sovietskeho zväzu, Maďarska a Bulharska. Ustašovské hnutie Anteho Paveliča si v priebehu 30. rokov získalo podporu bezpochyby najmä vďaka tomu, že vládu dynastie Karađorđevićovcov, spojenú s potláčaním chorvátskej identity,⁷⁶ Chorváti považovali za srbskú diktatúru, proti ktorej je legitímne bojovať všetkými možnými prostriedkami. Pestrá paleta faktorov od cudzojala občanov nejednej krajiny medzivojnovej Európy od vlastného štátu a v ich myšliach utvárala (niekedy utkvélé, inokedy i oprávnené) imaginácie vyhostenia, akoby v ňom boli len občanmi druhej kategórie či dokonca nevítanými príživníkmi. V obkolesení všadeprítomnou dekadenciou národy – presnejšie, ich časť – podľahli mámivej esencii fašizmu a stali sa jej psychologickými otrokmi.

Neplatilo to však samozrejme vždy a všade. Na rozdiel od Nemcov a Chorvátov prejavili vysokú mieru rezistencie voči fašistickej esencii napríklad Dáni. Dánska odnož národnosocialistickej robotníckej strany (*Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti* – DNSAP) dlhodobo totálne prepadala a predstavitelia DNSAP sa do vysokých štátnych pozícií nedostali ani po okupácii krajiny Nemeckom v apríli 1940. Voľby roku 1943 jej priniesli iba mizivé vylepšenie predvolebných výsledkov oproti voľbám z roku 1939, keď za stranu, vedenú Fritsom Clausenom, hlasovalo úbohých 1,8% voličov, čo sa rovnalo trom stoličkám vo *Folketingu* z celkového počtu 148 mandátov.⁷⁷ Vo výsledkovej listine volieb z marca 1939 skončili dánski nacisti na ôsmej priečke z 11 kandidujúcich strán, pričom bez hlasov jutských etnických Nemcov by bol ich výsledok zrejme ešte horší. Idea občianskeho štátu a monarchie, reprezentovanej charizmatickým kráľom Kristiánom X., za dlhé roky absorbovala do politického myslenia dánskej spoločnosti natolko, že žiadne žongľovanie s osudom krajiny v rúči nacistických avanturistov si Dáni jednoducho neželali. Existuje známa fotografia z vojnového obdobia, kde panovník Kristián X. celkom nestrojene, bez akejkoľvek ochranky prechádza na svojom koni ulicami Kodane za úprimného ja-

75 Pod Veľkým Rumunskom rozumieme podobu Rumunsku medzi rokmi 1918 – 1940. Po pripojení Transylvánie, Bukoviny a Besarábie po prvej svetovej vojne dosiahol štát najväčší rozsah vo svojich doterajších dejinách.

76 ŠKORVANKOVÁ, E.: Diktatúra kráľa Alexandra. In: *Acta historica Posoniensia XV. Historické štúdie k životnému jubileu Herty Tkadlečkovej*. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FF UK, 2011, s. 111. Chorvátsko bolo súčasťou uhorskej monarchie od roku 1102 po tom, čo ho ovládol uhorský kráľ Koloman, ktorý ho personálnou úniou prepojil s arpádovským kráľovstvom. V novodobých dejinách si špecifické postavenie v rámci Uhorska udržovalo vďaka historickej tradícii a najmä strategickej polohe.

77 PAYNE, *A History...*, s. 308.

sotu nadšeného davu, ktorý ho po ceste sprevádza. Tradičná lojalita k suverénnej monarchii jednoznačne prevážila sľubované čestné miesto pre Dánov v nacistickej „Novej Európe“, ovládanej nadradenou germánskou rasou.

Tri základné predpoklady rozvinutia esencie fašizmu, názorne vysvetlené na pozitívnych a negatívnych príkladoch na predchádzajúcich riadkoch, definujú len *možnosti* prenikania fašizmu do politickej kultúry, nie fašizmus osebe. Netvrdím, že sú akýmsi novým záväzným „minimum“, definičným kritériom a nevyhnutnou podmienkou pre prejavenie fašistickej esencie v prostredí mimo kolísky fašizmu. Načrtnutý koncept objektívne existujúcich vývojových charakteristík po prvej svetovej vojne predstavuje iba jeden z celej škály možných pohľadov.

Rýchly transfer ideí, ktorý bol na počiatku tretieho decénia 20. storočia zásluhou rozkvetu informovanosti samozrejmosťou, v priebehu niekoľkých rokov po úspešnom Mussoliniho prevrate v Taliansku esenciu fašizmu rozdistribuoval po celej Európe. Vďaka tomu zmenila svoj rámec z národného špecifika na internacionálny determinant politiky. Internacionálnosť esencie však automaticky nelegitimizuje platnosť konceptu všeobecného fašizmu. Inšpiratívnosť tohto konceptu anglofónnej historiografie nepopieram a v práci z neho čiastočne vychádzam, osobite pri pátraní po podobnostiach medzi československými a zahraničnými organizáciami, nasiaknutými esenciou fašizmu. Nazdávam sa však, že nie „odhistoričtené“ konštruktivistické interpretačné schémy, limitované obmedzujúcimi definíciami, ale precízne spracované prípadové štúdie v národnom (štátnom) rámci na základe poctivého archívneho výskumu, vsadené do medzinárodného kontextu, môžu byť pre *fascist studies* skutočným posunom smerom dopredu. Odhaľovanie fašizmu „zdola“ vôbec nevystupuje v kontradikcii s potrebou následného teoretického ukotvenia pojmu (resp. aspoň snahy oň), hoci vo svetle teoretických konfrontácií vo svetovej historiografii som voči poučkovému vymedzeniu fašizmu viac ako skeptický.

Historik Otomar L. Krejča na margo konštruktivistických prístupov k fašizmu výstižne podotkol, že „každé národné fašistické hnutie je špecifickou odnožou zložitých štrukturovaných konglomerátov určitého typu predstav, prístupov, postupov a mentálneho pozadia, z nichž v kontexte moderného civilizačného vývoje (a jeho lokálnych modifikácií) fašizmus vykryštalizoval. Často sa jej pokúšime vymedziť pomocou redukcie na niekoľko najnápadnejších prejavov...“.⁷⁸ Teoretické diskusie môžu slúžiť ako stimul pre zacielenie

78 KREJČA, O. L.: Český fašizmus (1938 – 1945). Pokus o bilanci. In: *Soudobé dějiny*, roč. 11, 2004, č. 1 – 2, s. 11.

pozornosti na určité špecifické aspekty skúmaných hnutí; ich užitočnosť je však redukovaná prílišnou abstraktnosťou a generalizáciou, ktorá, sledujúc napasovanie problematiky do interpretáčnych nákrasov, rezignuje na vykreslenie historickej reality. Tento odklon, rámcovaný nie vždy produktívnym interdisciplinárnym dialógom, priamoúmerne vedie k simplifikáciám a kreovaniu umelej sociálnej vedy, tvorenej akoby samoučelne, pre posvätenie vedeckého charakteru histórie. Aj americký historik a literárny teoretik konštruktivistickej profilácie Hayden White zdôraznil, že mnohí kritici „tradičnej“ historiografie „*majú za to, že zničenie konvenčného pojetí histórie predstavuje fázu pri budovaní skutočnej vedy o spoločnosti a je nezbytnou súčasťou terapie, jíž tito kritici nabídnou způsob, jak nemocnou společnost uvést znovu na cestu osvícení a pokroku*“.⁷⁹ Na margo tohto presvedčenia o – nadnesene povedané – vykupiteľskom poslaní vlastného odboru len pripomeniem trpkú skúsenosť francúzskej spoločnosti z éry prelomu 19. a 20. storočia, známej ako *la Belle Époque*. Nekončiaci optimizmus, vieru v pokrok, vlastnú výnimočnosť a v platnosť *historia magistra vitae* rozdrvila prvá svetová vojna, ktorá prevrátila naruby ilúzie celej jednej generácie, historikov nevynímajúc. Tým netvrdím, že konštruktivistické prístupy, prezentované ich stupencami niekedy ako vyššia kasta historiografie, treba radikálne odmietnuť. Zastávam však názor, že z hľadiska skúmanej témy bude adekvátnejšie neprepadať zradným módnym tendenciám, brať ich s nadhľadom a radšej sa pridržať vlastnej cesty, akcentujúcej na vsadenie témy do vertikál a horizontál dobových súvislostí, ktorú pracovne nazývam *mysliaca (uvažujúca) história* – alebo obsahovo výstižnejším anglickým termínom *thinking history*.

---

79 WHITE, H.: *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*. Praha : Karolinum, 2010, s. 42.

2 POČIATKY A PROBLÉMY ETABLOVANIA FAŠIZMU NA SLOVENSKU V KONTEXTE CELOREPUBLIKOVÉHO VÝVOJA

Podmienky zrenia

Vznik Československej republiky predstavoval v dejinách Čechov a Slovákov zásadný medzník. Nový štát poskytol svojim občanom bohaté možnosti kultúrnej, spoločenskej i občianskej realizácie.⁸⁰ Ústava z 29. februára 1920 zakotvovala princípy demokratizmu a parlamentarizmu, ktoré umožňovali voľnú súťaž politických strán. Pomerne liberálne prostredie pluralitného systému povoľovalo pôsobenie širokému spektru subjektov od stredových, ľavicových, pravicových až po krajne radikálne póly.

Pokiaľ chceme pochopiť príčiny vzniku a podstatu fašizmu v medzi-vojnovej Československu, musíme sa oslobodiť od rozšírenej vžitej „nolteovskej“ schémy interpretácie nového politického prúdu 20. storočia ako priamej reakcie voči rozmáhajúcemu sa socialistickému hnutiu. Takéto hodnotenia korenia v preberaní optiky Kominterny, ktorá fašizmus považovala za posledné eso buržoázie v boji proti medzinárodnému proletariátu.

Popredný teoretik marxizmu Fridrich Engels v predhovore reedície Marxových *Triednych bojov* z roku 1895 predpokladal, že posilnenie občianskych práv a slobôd (najmä zavedenie všeobecného volebného práva) utvorí predpoklady pre nebývalý vzostup ľavice a dominancia tradičných strán sa v horizonte niekoľkých rokov stane minulosťou.⁸¹ V čase, keď danú hypotézu vyslovil, mohol sotva predpokladať, aké revolučné zmeny zasiahnu európsky kontinent už o dve desaťročia.

Prvá svetová vojna a jej výsledky nepriniesli len výrazné geografické zmeny. Znamenali krach historických monarchií, nové usporiadanie vzťahov medzi štátmi v nastolenom versaillskom systéme so všetkými

---

80 Česká krajiny mohli všetky spomenuté výhody fungujúcej občianskej spoločnosti plne požívať už ako súčasť rakúskej časti monarchie. V Uhorsku bola situácia značne odlišná. Pre bežného obyvateľa Slovenska alebo Podkarpatskej Rusi otvárala štátoprávna zmena z roku 1918 dovtedy nevídané možnosti uplatnenia občianskych práv. Bližšie RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha : Vyšehrad – Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, s. 67 – 68.

81 PAXTON, *Anatomie...*, s. 7.

z toho vyplývajúcimi problémami. No čo je najpodstatnejšie – výsledky a dôsledky vojny pochovali starú Európu a vytvorili podmienky pre nástup inovatívnych prúdov politiky, vymykajúcich sa z dovedty tradičného politologického vymedzenia.

V období rokov 1919 – 1920 bola situácia v mnohých krajinách nestabilná a zrelá na revolúciu. Úspešný bolševický puč v Rusku podnietil socialistov k výraznejšej revolučnej aktivizácii aj v štátoch relatívne ďaleko na západ jeho hraníc. Keďže export revolúcie s perspektívou účinnej hospodárskej a vojenskej podpory zo strany Leninových bolševikov neprichádzal z dôvodu prebiehajúcej ruskej občianskej vojny do úvahy, bolševické frakcie socialistických strán zostali vo svojom zápase osamelé. Etablovanie moci sovietskeho typu v Maďarsku, Bavarsku a v časti Slovenska v podobe radových republík malo len krátkodobé trvanie. Hoci európske krajiny prakticky od nadobudnutia účinnosti versaillského systému rozdeľovali križujúce sa záujmy, v istom ohľade ťahali bez výnimky za jeden povraz. Bola ním oficiálne nevyhlásená, no v praxi uskutočňovaná doktrína razantného potlačania bolševizmu i za použitia vojenskej sily. Intervencia národných protikomunisticky orientovaných síl, pozbieraných z veteránov prvej svetovej vojny (v Nemecku), prípadne priamo štátov Dohody (v Maďarsku, na Slovensku) mala pre udržanie versaillskej tváre Európy životne dôležitý význam.

Versaillský systém, ktorého produktom bola i ČSR, v skúške svojej životaschopnosti v prvých rokoch po Veľkej vojne obstál. Spoločensko-politická realita v jednotlivých štátoch však od počiatku signalizovala, že s novými pomermi sa nestotožnili všetci ich obyvatelia. Znamky markantnej nelojality voči etablovanému politickému systému a režimu vykazovali nielen nálady menšinových komunit, ale aj časť štátotvorného národa.

*„Nikdy v dejinách neměl národ náš tolik zrádců, jako v nynější těžké době a to snad právě proto, že situace nikdy v dějinách nebyla tak strašlivá, jako jest právě nyní. Nahoře hnusná korupce, dole zuřivá agitace podvrátních živlů, střed přetížený daněmi, terorem a znechucen ke všemu. Ubohý je národ, má-li neschopné vůdce. Tak to vypadalo před pádem Egypta, tak před zkázou starého Říma, tak rozeštván byl náš národ před bitvou u Lipan i před Bílou Horou...“*⁸² Tvrdé slová neskoršieho fašistu, novinára Ferdinanda Zahrádku z roku 1921 sa nedajú označiť za reprezentatívny názor väčšiny československej spoločnosti, no súčasne ich nemožno ani ignorovať ako úplne zanedbateľný postoj. Vývoj na domácej politickej

82 ZAHŘÁDKA, F.: *Za očistou! Pláč republiky*. Praha : Nákladom autora, 1921, s. 3 – 4.

scéne, sprevádzaný prvou svetovou hospodárskou krízou, bol pre mnohých sklamaním a rozčarováním. Takto uvažujúci Česi a Slováci hodnotili hneď prvé mesiace existencie republiky ako kolaps všetkých nádejí vkladných do nového štátu. V ich očiach „žalár národov“, ako habsburskú monarchiu v žargóne označovala už súdobá publicistika, vystriedala partokracia chamtivých oligarchických strán, pre ktoré československý štát predstavoval iba prostriedok materiálneho obohatenia sa. Prevalenie prvých finančných škandálov a informácií o existencii tzv. Pětky⁸³ hladine náklonnosti občanov k novému režimu určite nepridalo. K pocitu odcudzenia od systému v republike, ako poukázal historik Milan Zemko, prispievali taktiež ďalšie faktory: nemožnosť poslancov rozhodovať pri hlasovaní o zákonoch slobodne na základe vlastného svedomia, systém viazaných kandidátnych listín, vymenovávanie nevolených členov do župných, resp. krajinských a okresných zastupiteľstiev z radov odborníkov, ktorí museli deklarováť, s ktorou stranou budú hlasovať; úzke prepojenie politických strán s finančnými a hospodárskymi subjektmi či veľmi voľný výklad a uplatňovanie zákona na ochranu republiky č. 50/23 orgánmi štátnej moci.⁸⁴

Napriek odlišnému historickému vývoju českých krajín a Slovenska, ktoré do roku 1918 jestvovali v dvoch rôznych štátnych celkoch, celková atmosféra na Slovensku kopírovala názorovú rozpoltenosť českej spoločnosti. Absolútna časť slovenskej verejnosti Československo nepochybné prijala za svoj štát. Vlastný osud s ním ale nespájala nijako nerozlučne, nepovažovala ho za vyvrcholenie dejín národa. Vznik republiky uvítala skôr s veľkými očakávaniami. Nadšenie z ČSR do značnej miery podmienovala predovšetkým sociálna rovina, t. j. vidina nárastu životnej úrovne – či jazykom bežného Slováka: túžba „mať sa lepšie“. Takáto percepcia výhod z revolučných štátoprávnych zmien je prirodzená. Inak tomu nebolo ani po 14. marci 1939 alebo v období postupnej dezintegrácie česko-slovenskej federácie začiatkom 90. rokov. Kultúrne a jazykové aspekty pri rozpade starých a vzniku nových štátov sú zvyčajne sekundárne. Bežný občan, vo všeobecnosti pomer-

83 Pětka bol neformálny politický orgán, koordinujúci činnosť hlavných štátotvorných politických strán (sociálni demokrati, národní demokrati, národní socialisti, ľudovci a agrárnici, od roku 1925 aj živnostníci), ktorý ovplyvňoval chod domácej politiky základnými dohodami, čo bolo už aj súčasníkmi oprávnené považované za obchádzanie Ústavy a demokratickej formy vlády.

84 ZEMKO, M.: Parlamentná demokracia a politický extrémizmus. Československo a iné nové štáty v mocensko-politických pomeroch medzivojnovej stredovýchodnej Európy. In: BÝSTRICKÝ, V. – KOVÁČ, D. – PEŠEK, J. a kol.: *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín*. Bratislava : VEDA, 2012, s. 172 – 175.

ne nedôverčivý voči náhlym revolučným zmenám, zaiste v prvom rade premýšľa egoisticky a primárne sa pýta: *Čo z toho všetkého budem mať ja?*

Len čo spomenutá podmienka pozitívneho hodnotenia režimu (systému/štátu) nedokáže byť efektívne naplnená k spokojnosti občana, prichádza na rad hľadanie alternatívnej, v našom prípade tzv. *tretej cesty*. Inak povedané: ak je pre sledovanú zložku spoločnosti komunizmus neprijateľný a demokracia z jej pohľadu zlyháva, treba vynásť *novú formu*, ktorá by dokázala eliminovať neduhy menovaných prúdov a československú spoločnosť duchovne i ekonomicky ozdraviť. Pod dojmom vývoja situácie v Taliansku časť nespokojnej československej spoločnosti považovala za takúto efektívnu alternatívu nový aktivistický štýl politiky – fašizmus, i keď zďaleka nie všetci nacionálne orientovaní kritici pomerov v ČSR s ním otvorene sympatizovali. Pomerne veľkú náklonnosť k fašizmu prejavovali aj viaceré popredné osobnosti československej politiky, ako napríklad Karel Kramář, Alois Rašín či neskôr Jiří Stříbrný. Kramářove častokrát citované slová „*Zaplat pánbůh, i když se to jmenuje fašismem*“⁸⁵ vcelku jasne odrážajú vzťah prvého československého premiéra, ale v zásade i ďalších osôb a národne orientovaných organizácií k novej sile na politickom fóre republiky. Komunistický poslanec Národného zhromaždenia Josef Kříž politiku československého ministra financií sarkasticky nazval „*rašizmom*“, personifikujúc jeho osobu do role údajnej vedúcej postavy domáceho fašizmu.⁸⁶ Hranica medzi fašizmom a nacionalizmom bola začiatkom 20. rokov veľmi tenká a rozdiel medzi nimi nevedeli jasne vysvetliť azda ani mnohí fašisti.

Z historického pohľadu však takýto kategorický postoj obstoí len veľmi ťažko. Ak chceme čo najpresnejšie pomenovať osobitý, vždy veľmi individuálny proces akceptovania esencie fašizmu a adoptovania niektorých jeho prvkov osobnosťami, resp. organizáciami pohybujúcimi sa v československej politike (najmä radikálnymi krídlami národnej demokracie, československých národných socialistov, agrárnej strany, Slovenskej národnej strany a Slovenskej ľudovej strany), s tradičnou politologickou výbavou si zrejme nevystačíme. Zaužívané termíny ako *protofašizmus* či *parafašizmus* nevystihujú podstatu takto modifikovaných ideológií a programov strán. Sú len teoretickou improvizáciou, ktorú utvára metodologická nejasnosť uchopenia fašizmu

85 PASÁK, *Český fašismus...*, s. 73.

86 Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/181schuz/s181009.htm>.

historiografiou v posledných desaťročiach. Pre proces prenikania esencie fašizmu do vedomia predstaviteľov politických strán a ňou ovplyvnenej politickej praxe týchto strán môže byť najpresnejšie pracovné pomenovanie *konvergencia*, ktoré vyjadruje približovanie sa k určitej hodnote, získavanie podobných znakov u dvoch druhovo nepríbuzných organizmov. Konvergencia hrá mimoriadne významnú úlohu tak v evolučnej biológii, ako aj v histórii, osobitne vo veľmi abstraktnom a deskriptívne neopísateľnom procese implantovania politickej inovácie do jestvujúcej štruktúry (napr. systému etablovaných strán). Od esencie, zadefinovanej v metodologickej kapitole, sa odlišuje dynamickosťou: esencia je statickou entitou, konvergencia jej formovateľom a hýbateľom vo vývinovej perspektíve.

Za touto naoko komplikovanou teóriou sa skrýva ľahko dedukovateľná pointa, tvoriaca nosnú myšlienku interpretácie počiatkov fašizmu v ČSR: fašizmus ako esencia československé prostredie v prvých rokoch republiky síce penetroval, no neprekonal svoje konvergentné štádium. Žiadna z politických organizácií ideológiou, programom, ani politickým správaním oficiálne nedávala jednoznačne na zreteľ svoju konverziu zo stredopravých, resp. pravicových pozícií do pozícií extrémnych. Takáto transformácia si vyžadovala dlhší čas.

Na ceste k jednotnej fašistickej platforme

Ak časť historikov interpretuje vznik fašizmu ako dôsledok expandujúceho socializmu, v podmienkach ČSR bol tento motív podružný. Česká historiografia štandardne považuje za prvú organizáciu fašistického typu v republike Národné hnutie (NH), ktoré vzniklo v roku 1921. Bolo to v čase, keď po páde dvoch vlád sociálneho demokrata Vlastimila Tusara (tzv. červeno-zelená koalícia) vykonával exekutívnu funkciu úradnícky kabinet Jana Černého. Černého vláda objektívne žiadne ambície posúvať Československo smerom doľava neprejavovala. Jej mandát bol len dočasný a úloha profilovať domácu a zahraničnú politiku štátu mala pripadnúť až ďalšej garnitúre po podpise novej koalícnej dohody.

Zakladateľov NH tvorili stúpenci rôznych strán. Hnutie sa pôvodne formovalo ako nepolitická organizácia, záujmový diskusný klub nadstraníckeho charakteru, čo inak charakterizovalo aj iné podobné zoskupenia, ktoré neskôr utvorili gros Národnej obce fašistickej. Členovia organizácie sa nevymedzovali ako opozícia socialistov, ale ako báza kritikov úplne všetkých strán, pôsobiacich od vzniku ČSR (minimálne vládných určite). Voči označovaniu NH za fašistický spolok sa národ-

niari vo svojom tlačovom orgáne 28. *Říjen* vehementne ohradzovali, pretože „*fašism a Národní hnutí jest zcela něco naprosto jiného, neboť již povaha Čechoslováků a Italů je tak různá, že není možno, aby u nás fašismus vzkvétal*“.⁸⁷ Odmietanie spájania s fašizmom samozrejme neznamenalo, že by NH nemalo s jeho ideami nič spoločné. Sympatie k fašizmu preukázateľne prechovávali členovia Československej národnej demokracie, ktorí tvorili nemalú časť príslušníkov hnutia.⁸⁸

Národným demokratom neboli viaceré myšlienky talianskej fašistickej ideológie vzdialené a spomedzi parlamentných strán k nej mali nepochybne najbližšie. Príbuznosť náhľadov na isté svetonázorové otázky však samo osebe neimplikuje ich vnútorné stotožnenie sa s totalitnou koncepciou usporiadania spoločnosti, v čom v prvej polovici 20. rokov spočíval popri prejavoch vonkajšieho správania hlavný rozdiel medzi nacionalistickými stranami a mussolinizmom. Artikel fašizmu v rukách národných demokratov splňal skôr úlohu akéhosi výhražného inštrumentu. Podpredseda národnej demokracie František Sís napríklad hrozil, že pokiaľ budú do vlády pribraní zástupcovia nemeckej menšiny alebo sa objavia pokusy urobiť z Československa „druhé Švajčiarsko“ (teda formovať štátnu doktrínu v duchu občianskeho štátu, otvoreného pre všetkých vrátane príslušníkov národnostných menšín a imigrantov), jeho strana nebude váhať s pretransformovaním na stranu fašistického typu.⁸⁹ K tomuto scenáru nakoniec nedošlo, i keď vlády po páde tzv. Pětky od začiatku druhej polovice 20. rokov národným demokratom túto zámienku svojím československo-nemeckým zložením poskytovali.⁹⁰

Národná demokracia vyvíjala od ustanovujúcej schôdze v decembri 1922 aktívnu činnosť aj na Slovensku. Prítomní delegáti na čele s Vladimírom Fajnorom, bývalým ministrom pre zjednotenie zákonov a organizáciu správy v prvej úradníckej vláde J. Černého, si uvedomovali potrebu revidovať program strany tak, aby zohľadňoval špecifické problémy slovenského prostredia a nebol len lacnou kópiou svojho pendanta v českých krajinách. Národní demokrati vytýčili za svo-

87 BALOUN, Vznik českého fašismu..., s. 64 – 65.

88 RYCHLÍK, J.: Český fašismus v meziválečném období a po roce 1939. In: KUČEROVÁ, S. a kol.: *Českoslovenství – středoevropanství – evropanství 1918 – 1998*. Brno : Konvoj, 1998, s. 182.

89 BALOUN, Vznik českého fašismu..., s. 65 – 66.

90 Nemecké politické strany boli účastné na vládnej moci od vzniku tzv. panskej koalície roku 1926 (Nemecký svaz zemědělců, Německá křesťansko-sociální lidová strana, neskôr v rámci tzv. širokých koalícií i Německá sociálně-demokratická strana dělnická) – paradoxne, za spoluúčasti národnej demokracie.

je hlavné programové body do dôsledkov odstrániť pozostatky uhorského režimu na území Slovenska, priviesť ho po hospodárskej stránke na úroveň českých krajín a presadzovať zavádzanie a kultivovanie slovenčiny vo verejnom živote.⁹¹ O ich konkrétnejšej spolupráci alebo prepojení s NH na Slovensku však z dostupných prameňov veľa nevieme. Dokonca je diskutabilné, či vôbec nejaké užšie osobné kanály medzi týmito dvoma organizáciami existovali.

Systematickým zberom informácií o aktivitách Národného hnutia (a ďalších nacionalistických organizácií) na Slovensku sa zaoberalo policajné riaditeľstvo v Bratislave. Skromná agenda vedená k činnosti NH zrejme verne odráža jeho periférnosť. Organizačné základy NH boli položené na ustanovujúcom zhromaždení bratislavskej pobočky v pivovarskej reštaurácii dňa 10. marca 1923, kde prítomní účastníci zvolili prvého predsedu Karla Procházku s členmi výboru a schválili stanovy.⁹² Vedenie NH v Bratislave bolo dodatočne pozmenené návrhom z 22. júla 1923, kedy K. Procházku na čele vystriedal úradník Jiří Votruba.⁹³ V nasledujúcich mesiacoch sprevádzali pôsobenie hnutia nemalé problémy. Možno sa domnievať, že najskôr išlo o ťažkosti organizačno-ekonomického rázu, ktoré boli pre obdobné politické zoskupenia nielen v Československu priam typické. Ďalšia kusá správa o obsadení predsedníckeho postu NH J. Votrubom pochádza až z obdobia vyše štyroch mesiacov po ustanovujúcom zjazde. Vo svetle tejto skutočnosti možno vyjadriť predpoklad, že úsilie organizovať v NH vlastenecky zmýšľajúcich Čechov a Slovákov⁹⁴ sa od počiatku míňalo účinku. Posledný súhrnnejší materiál o NH na Slovensku z novembra 1925 ani v náznakoch nenaznačuje rozmach organizácie, nehovoriac o jej expanzii do iných kútov krajiny.

Komornému charakteru NH nasvedčujú aj podmienky, v akých pra-

91 Autor základných programových bodov Milan Ivanka sa vyjadril, že je jeho túžbou, aby slovenský jazyk nebol nikým v republike prijímaný „jako popeluška, ale jako kněžná“. Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. Policajné riaditeľstvo (PR) Bratislava, šk. 224. Výstrižok o ustanovení československej národnej demokracie na Slovensku zo 14. 12. 1922.

92 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Zápisnica o ustanovujúcej schôdzi Národného hnutia v Bratislave z 10. 3. 1923.

93 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Predloha stanov Národného hnutia na schválenie z 22. 7. 1923.

94 V organizačnom poriadku NH sa písalo: „*Národní hnutí jest volným politickým sdružením vlasteneckých Čechů a Slováků. Účelem Národního hnutí jest zabezpečiti republiku Československú Čechům a Slovákům jako stát národní ve všech směrech, zejména též ve směru kulturním a hospodářském i pečovati o očistu veškerého veřejného života*“. SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 5. *Organisační řád Národního hnutí*.

covalo. Vedenie nedisponovalo vlastnou úradovňou. Schôdze sa uskutočňovali provizórne v pohostinstvách a pivovaroch. Členom odporúčanej politickej časopis *Republika* mal len 10 abonentov a členská základňa kolísala medzi 70 – 80 osobami.⁹⁵ Hnutie si za tri roky svojej existencie dokázalo okrem Bratislavy získať okruh sympatizantov v Košiciach, Handlovej a vo Zvolene;⁹⁶ ich počet však pravdepodobne neprekročil pár desiatok.

V českých krajinách, kde NH počas roku 1923 úspešne expandovalo aj do mimopražského a vidieckeho prostredia, organizáciu sužovali iné starosti. Nezanedbateľná časť členstva, pochádzajúca práve z týchto oblastí, začala prejavovať čoraz hlasnejšie ambície NH postupne prebudovať na politickú stranu. Tento prúd, presadzujúci fakticky úplnú deviáciu pôvodných ideí, zďaleka nebol málopočetný. Ambiciózná skupina, sledujúca pričlenenie NH k formujúcemu sa fašistickému hnutiu v ČSR, sa dostávala do rozporov s konzervatívnym vedením, čo viedlo k vnútornej roztržke, odchodu niekoľkých zakladajúcich členov NH, korekcii jeho organizačného štatútu a personálnym rošádam vo výbore. Spustená lavína zmien sa nezaobišla bez dôsledkov. Spory v NH smerovali jednoznačne k nezastaviteľnému rozkladu. Zvolaný generálny snem z apríla 1924, ktorý podporil návrhy reforiem organizácie, akceptovateľné pre konzervatívcov, bol už iba dočasným sanačným mechanizmom na ceste k úplnému zániku.⁹⁷

Radikálne krídlo NH sa už dlhšiu dobu usilovalo o fúziu s Československými fašistami, prvou väčšou fašistickou organizáciou v ČSR, s cieľom vytvorenia základne pre spoločný postup, prekonávajúcej rámec nepevného sektárskeho spolku bez reálneho vplyvu na politické dianie. Nacionalistickú organizáciu Československí fašisti založil v novembri 1922 redaktor periodika *Hanácká republika* Robert Mach. Je paradoxné, no zároveň príznačné, že ako talianski, tak ani československí fašisti (či v tomto prípade zatiaľ iba českí) nemali pri svojom vzniku žiaden program, čo sa ani nehanbili priznať. Mnohí ani poriadne nevedeli, čo to fašizmus vlastne je.⁹⁸ Fašisti si však boli vedomí, že „*poměry v Itálii nelze*

95 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Správa o činnosti Národného hnutia z 10. 11. 1925.

96 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 7. Elaborát *Fašizmus na Slovensku do konca roku 1923*.

97 BALOUN, Vznik českého fašismu..., s. 72 – 76.

98 Ako konštatoval predseda Československých fašistov František Stelzig v *Hanáckej republike*, ktorá bola prvým významnejším fašistickým periodikom v ČSR, „*než vtrhl nynější předseda italského ministerstva Mussolini v čele fascistů do Říma, věděl u nás málokdo, co je fascista...*“. *Hanácká republika*, 14. 12. 1922, s. 1.

aplikovati na poměry v naší republice. Proto také československý fašismus musí být přizpůsoben domácím poměrům“.⁹⁹ Programové provizórium publikované na stránkach novín *Hanácká republika* bolo *de facto* iba súborom momentálnych požiadaviek či skôr agitačných hesiel, ktoré mal výbor organizácie až neskôr rozvinúť do kompaktnejšej podoby.¹⁰⁰ V porovnaní s neskorším vulgárnym slovníkom československých fašistov sa zdá priam neuveriteľné, akých prívetivých slov sa od nich dočkal prezident Tomáš Garrigue Masaryk, menšiny žijúce v republike a ultimatívne i vláda Antonína Švehlu.¹⁰¹

Netrvalo dlho a fašisti, koncentrovaní spočiatku na Morave, pribrali do svojich radov nových aktivistov z Prahy, ktorí požadovali, aby bolo slovo *fašisti* z názvu vypustené a nahradené neutrálnym, pre verejnosť prijateľnejším pomenovaním *Národovci*.¹⁰² Predsa len, československá verejnosť bola o praktikách Mussoliniho čiernokošeliarov vcelku dobre informovaná a pouličné extrémny talianskych rozmerov si dozaista nepriala. Vtedajšia spoločenská situácia v Taliansku a radikálna prax *Duceho* militantných stúpencov ju mohli sotva presvedčiť o tom, že fašizmus je správnu alternatívou voči vládnucemu demokratickému režimu pokojnej a poriadku i so všetkými jeho defektmi.

Problém iniciovaného premenovania hnutia sa vyriešil konsenzom: kompromisný názov *Československí fašisti – Národovci* toleroval tak okruh R. Macha, ako aj skupiny umiernenějších nacionalistických prišielcov. Prvý zjazd fašistov – národovcov bol zvolaný na 17. júna 1923. Počas zjazdu vyplynuli na povrch už dlhodobejšie konzervované latentné snahy o unifikáciu nacionalistických hnutí. Zjednocovacie tendencie podnietili rokovania s NH, ktoré v počiatočnej fáze nedopadli úspešne. Hoci *Československých fašistov – Národovcov* a *Národné hnutie* nerozdeľovala nepreklenuteľná ideová bariéra a postoje k aktuálnym politickým otázkam oboch táborov ukazovali viac zhodných než deliacich bodov, sľubné rozhovory k žiadnemu výsledku nevedli.¹⁰³

Slovensko zostávalo od tohto vývoja odrezané, pod čo sa podpísala hlavne slabšia previazanosť miestnej fašistickej scény s českomoravským

99 *Hanácká republika*, 9. 11. 1922, s. 1.

100 Rozšírejší 18-bodový program *Československí fašisti* publikovali v letáku *Program československých fašistů*. Národní archiv (NA) Praha, f. Prezidium ministerstva vnitra (PMV), 225 – 50 – 24. Leták *Program československých fašistů*.

101 „Zdravíme Osvoboditele, presidenta Masaryka... Posíláme nejvroucnější pozdrav našim menšinám. Vašemu utrpení musí být učiněn konec... Švehlova vláda má k vyřešení veliké úkoly. Má však pouze několik hlasovou většinu. Proto chceme tvořit oporu této vládě, mimo parlament“. *Hanácká republika*, 9. 11. 1922, s. 1.

102 BALOUN, *Vznik českého fašismu...*, s. 72 – 73, 77.

103 BALOUN, *Vznik českého fašismu...*, s. 77.

prostredím a taktiež chabé organizačné zázemie fašistického hnutia. Československí fašisti – Národovci tak na Slovensku pôsobili až od konca roku 1923. Ustanovujúca schôdza sa uskutočnila 4. decembra 1923 v Bratislave.¹⁰⁴ „*Účel je vymedzený programom združenia a sleduje srbované blaho republiky Československej, najvyšší prospech národa a spokojnosť občanov,*“ prehlasoval stručne organizačný poriadok hnutia.¹⁰⁵

Základňa Československých fašistov – Národovcov na Slovensku oscilovala na úrovni 500 členov. Najsilnejšia enkláva sa sformovala v Bratislave, kde organizáciu riadili Jozef a Václav Valeriánovci. Policajné riaditeľstvo vo svojej analýze identifikovalo dva základné dôvody, prečo fašisti – národovci celkovo stagnovali: nepochopenie obyvateľstva pre ideu fašizmu a prehnane rigorózne kritériá fašistov – národovcov pre výber nových členov.¹⁰⁶ Bratislavskí funkcionári, ktorí konali v úplnej kontradikcii s filozofiou neoficiálneho pražského centra, prevádzali selekciu až príliš dôsledne (z 210 podaných nových prihlášok schválili len 57)¹⁰⁷, čím nepriamo spomaľovali rozvoj hnutia. Čas v konečnom dôsledku ukázal, že jeho výstavba na princípe elitárskeho klubu bola prinajmenšom nedomyslená, ak nie priamo komická – predovšetkým, keď zohľadníme veľmi pomaly stúpajúci stav členskej bázy, ktorá svojimi členskými príspevkami tvorila vlastne jediný zdroj financovania organizácie. Dostupné pramene neumožňujú jednoznačne zhodnotiť, aká bola odozva slovenských fašistov na unifikačné pohyby nacionalistických zoskupení v českých krajinách. Slovenské pobočky Československých fašistov – Národovcov však zamestnávali pravdepodobne iné útrapy a svoju politiku len submisívne prispôbovali línii vytýčenej českým vedením.

Krach unifikačných rokovaní, motivovaných údajne neúprimným prístupom NH, motivoval fašistov – národovcov otvoriť rokovania s treťou významnou nacionalistickou organizáciou v ČSR, nazývanou jednoducho Červenobieli podľa tradičnej bikolóry českej národnej vlajky. O rozvinutí aktivít Červenobielych na Slovensku neexistujú žiadne obsiahlejšie materiály, a preto možno oprávnene vyvodzovať, že svoj akčný rádius koncentrovali najmä na českomoravský priestor. Správy o ich

104 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Oznámenie J. Valeriána Policajnému riaditeľstvu v Bratislave z 25. 9. 1924.

105 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. *Organizačný poriadok združenia čs. fašistov (národovcov)*.

106 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Hlásenie o organizovanosti a sile fašistického hnutia na Slovensku.

107 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Hlásenie o organizovanosti a sile fašistického hnutia na Slovensku.

činnosti vo vzťahu k Slovensku sú pomerne lakonické a dotýkajú sa ho iba periférne. Periodikum *České slovo* prinieslo vo svojom vydaní z 29. marca 1923 krátky kritický stĺpček o snahách Červenobielych nadviazať kontakt s Matúšom Dulom,¹⁰⁸ senátorom a bývalým predsedom SNS, ktorého sa hnutiu skutočne podarilo uloviť do svojich radov. M. Dula však bol v tom čase už za zenitom politickej kariéry a Červenobielym mohol pomôcť nanajvýš skúsenosťami ako všeobecne rešpektovaná spoločenská autorita a ako živý symbol československosti inak národnostným zložením temer výlučne českej organizácie.

Červenobieli, ktorí sa konštituovali odtrhnutím od NH koncom roku 1922, vyjadrili vo svojom uvádzacom letáku *Čechům a Slovákům* túžbu „*družiti pod praporem běločerveným všechny úprímné a roduvěrné Čechy a Slováky tak, aby tito, vedeni jsouce ideou slovanství, podali sobě ruce i přes závary politických stran k úprímné spolupráci pro blaho vlasti, národa a zabezpečení státu*“.¹⁰⁹ Organizácia v snahe pritiahnúť väčší počet Slovákov hrala od počiatku na autonomistickú nôtu. Navrhovala reformu územnosprávneho členenia republiky podľa jednotlivých historických zemí, ktoré by disponovali kompetenciami bývalých zemských snemov a výborov, s rozšírením i na Slovensko.¹¹⁰ Aj to bolo príčinou, prečo sa Červenobieli stávali terčom frontálneho útoku provládných novín Československej strany národne sociálnej. *České slovo* si na mušku vzalo prehlásenie organizácie o práve Slovákov na autonómiu, kde figuroval aj Dulov podpis. „*Tím sa červenobilí vyslovujú pro slovenskou autonomii, pro slovenský separatismus a dávají se do služeb Hlinkovců a Maďaronů,*“ zhodnotili tento krok noviny československých národných socialistov.¹¹¹ *Prehlásenie k národu*, vydané ústredným výkonným výborom Červenobielych sa vyslovilo za československý štát historických krajín s vlastnými zemskými snemami pre Čechy, Moravu, Sliezsko a Slovensko.¹¹² Zdôrazňovanie domnelých separatistických tendencií bolo len účelovou konštrukciou vládnej strany, ktorá sa snažila nacionalistov vmanévrovaním do iredentistického košiara spoločensky znemožniť.

Prvý poprevratový predseda SNS a minimálne aj jej časť mala k Čer-

108 NA Praha, f. PMV, 225 – 50 – 23. Správa periodika *České slovo* z 29. 3. 1923.

109 NA Praha, f. PMV, 225 – 50 – 22. Hlásenie o organizácii Červenobieli.

110 NA Praha, f. PMV, 225 – 50 – 23. Leták *Čechům a Slovákům*.

111 NA Praha, f. PMV, 225 – 50 – 23. Správa periodika *České slovo* z 29. 3. 1923.

112 NA Praha, f. PMV, 225 – 50 – 23. Správa periodika *České slovo* z 29. 3. 1923.

venobielym nepochybne blízko. M. Dula bol istý čas ako jediný Slováč členom výkonného výboru organizácie, tzv. Rady desiatich.¹¹³ Túto kapitolu Dulovej politickej trajektórie prerušil rozklad Červenobielych roku 1923, právne zavŕšený na jar ďalšieho roku. Zánik hnutia súvisel s pokračujúcim integračným procesom nacionalistov.

Vráťme sa teda späť k siahodhlým unifikačným diskusiám. Dňa 31. júla 1923 sa v Prahe-Holešovičiach uskutočnila schôdza, na ktorej sa zástupcovia fašistov – národovcov, Národného hnutia a Červenobielych dohodli na šiestich bodoch:

1. bude neodkladne vytvorený pracovný zbor, ktorý vypracuje smernice pre zjednotenie združení;
2. pracovný zbor vyrieši otázky súvisiace so založením spoločného denníka;
3. členstvu všetkých zjednotených nacionalistických združení bude uložená povinnosť platiť členský poplatok v minimálnej výške 10 Kč ako tzv. národná daň;
4. až do vytvorenia zboru bude základné a vecné rozpory medzi združeniami riešiť špeciálna komisia;
5. program novej organizácie bude vychádzať z národných a slovan-ských stanovísk;
6. nová organizácia sa nikdy nesmie stať klasickou politickou stranou.¹¹⁴

Prijatie tejto rezolúcie bilaterálne rozhovory neposunulo temer ani o piat' ďalej. Nacionalistické organizácie (stále nepolitické) sa v podstate len „dohodli, že sa dohodnú“. Fašisti, diktujúci tempo dialógov, pokračovali v separátnych rokovaniach po vlastnej osi a výsledok sa dostavil už onedlho.

Dohoda fašistov – národovcov s Červenobielymi sa zrodila pomerne rýchlo. Delegáti spoločného mítingu k nej dospeli 6. apríla 1924, čo vytvorilo podklad pre vznik hnutia Československí národovci. Kulminujúci rozkladný proces a celková nedynamickosť vo vnútri NH primkol jeho radikálnejšie spektrum prakticky vzápätí k Československým národovcom, v štruktúrach ktorých boli medzičasom eliminované vplyvy konzervatívnych nacionalistov a naopak, posilnené pozície fašistov.¹¹⁵ To

113 NA Praha, f. PMV, 225 – 50 – 22. Spravodajský materiál o činnosti Červenobielych.

114 NA Praha, f. PMV, 225 – 50 – 23. Dokument *Resoluce* z 31. 7. 1923.

115 Fluktuácia fungovala súčasne i opačným smerom – fašisti a červenobieli, ktorí odmietali politizáciu ich organizácií, prechádzali k NH. Štátny archív (ŠA) Bytča, f. Podtatranská župa (PŽ), šk. 69, č. 11666/24. Správa o zjednocovanom procese nacionalistických organizácií z 21. 11. 1924.

umožnilo konštituovanie organizácie Československí fašisti – Národné hnutie obrodné v auguste 1924 ako posledného medzistupňa na ceste k dotvoreniu jednotného fašistického bloku.¹¹⁶

Dianie na Slovensku zostávalo v porovnaní s českými krajinami v mier-
nom časovom sklze. Zjednocovacie stretnutie Národného hnutia a Čes-
koslovenských fašistov sa uskutočnilo 1. októbra 1924 v bratislavskej
reštaurácii Praha, kde ako rečníci vystúpili profesor Jan Khéres a F. Zah-
rádka. J. Khéres po uvítaní predsedom odbočky fašistov J. Valeriá-
nom prítomných informoval o unifikačných snaženiach oboch hnutí
v českých krajinách. Podľa Khéresovej interpretácie nebolo zjednote-
nie úspešne zavŕšené len pre malicherné názorové rozdiely, k eliminácii
ktorých malo dôjsť v priebehu niekoľkých dní.¹¹⁷ Tento predpoklad nem-
al realistické opodstatnenie. Nekonciliantné postoje ortodoxného
(nepolitického) a profašistického krídla NH nenaznačovali skorý pozi-
tívny obrat v otázke jeho zlúčenia s fašistami. V rozpore s Khéresovými
slovami by sa tak žiadne „predstihnutie udalostí“ v Prahe prípadným
súhlasom slovenskej časti NH so zlúčením so slovenskými odbočkami
fašistov už 1. októbra 1924 nekonalo – akurát by vhodne poslúžilo
fašistom ako argumentačný prostriedok počas plánovaných jednaní
v hlavnom meste. J. Khéres ďalej predostrel základné ciele fašistického
hnutia a osobne sa zaručil, že sa postará o zlepšenie podmienok pre
prácu novej organizácie v slovenskom prostredí.¹¹⁸

Ultimatívny nesúhlas upadajúceho NH s nezvratiteľným kurzom
smerom k zjednoteniu nacionalistických hnutí a vytvoreniu štandardnej
politickej strany preddefinovalo jeho samovoľný úpadok.¹¹⁹ Českoslo-
venskí fašisti – Národné hnutie obrodné postupne pohlcovalo pobočky
tohto voľného združenia, pripomínajúceho klub večných nespokojencov
bez predstavy, ako kritizované pomery v republike zmeniť. Českoslo-
venskí fašisti – Národné hnutie obrodné považovalo takéto formy za
archaické a neprogresívne. Za vykryštalizovanej situácie zostávalo pos-
lednou otázkou už len to, či bude blok vystupovať ako úplne nezávislý
a formálne nepolitický subjekt alebo svoj osud spojí s československou
národnodemokratickou stranou a o priazeň voličstva sa bude uchádzať
na jej kandidátnych listinách. Rozuzlenie priniesla diskusia delegátov

116 BALOUN, Vznik českého fašismu..., s. 83.

117 NA Praha, f. PMV, 225 – 50 – 22. Správa o zjednocujúcom zhromaždení
Národného hnutia a Československých fašistov na Slovensku.

118 NA Praha, f. PMV, 225 – 50 – 22. Správa o zjednocujúcom zhromaždení
Národného hnutia a Československých fašistov na Slovensku.

119 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Hlásenie o uni-
fikačných snahách vo fašistickom hnutí z 21. 11. 1924.

na zjazde v Přerove z 20. novembra 1925, kde sa prítomní rozhodli pre prvú eventualitu.¹²⁰ Výslednicou komplikovaného procesu integrácie nacionalistických organizácií do jedného celku bol vznik Národnej obce fašistickej dňa 24. marca 1926.

Pred analýzou spoločensko-politických podmienok, do akých NOF bezprostredne po svojom vzniku vstúpila, je potrebné položiť si otázku, čo vlastne tvorilo ideologickú a programovú základňu hnutí, podieľajúcich sa na jej genéze. Bol československý fašizmus neužiteľnou syntézou politicko-ideových rámcov jeho troch stavebných prvkov alebo originálnou koncepciou, ktorá sa nimi nanajvýš inšpirovala?

Nová podoba integrálneho nacionalizmu 20. storočia – zatiaľ netvárná hmota, ktorá nemala s nacionalizmom Palackého éry kvalitatívne spoločné už prakticky nič – bola z obsahového hľadiska prešpikovaná iba niekoľkými základnými heslami. Československý fašizmus, zrejúci v rozmedzí rokov 1921 – 1926, vytváral dojem reakčného hnutia bez ustáleného definičného oboru jeho konštitučných rysov. Dobová komunistická interpretácia, zdôrazňujúca obsahovú prázdnosť fašizmu ako najvyššieho reakcionárskeho štádia kapitulujúcej buržoázie,¹²¹ ktorú s drobnými modifikáciami dodnes západná marxistická historiografia akceptuje, by za istých predpokladov mala logiku. Treba si však uvedomiť, že kým ideologicky vcelku jasne vyprofilovaný politický komunizmus vznikol ako frakcia desaťročia formovaného a poloilegálnym bojom zocelovaného socialistického hnutia, fašizmu takáto minulosť chýbala. Ako politická ideológia sa v Československu zrodil prvoplánovo, chýbalo mu teoretické dielo a univerzálna – ak nie celosvetová, aspoň celoeurópska – organizačná základňa. Možný metodologický kľúč, kam vznikajúci československý fašizmus zasadiť, ponúka analógia filozofa a ľudáckeho ideológa Štefana Polakoviča v jeho traktáte *Slovenský národný socializmus* v súvislosti s ďalším totalitným smerom európskej politiky, národným socializmom. Š. Polakovič označil národný socializmus za *princeps analogon* a všetky ostatné „imitujúce národné socializmy“ (vrátane slovenského) za *princeps analogata*,¹²² teda len odvodené prúdy, preberajúce od nemeckého vzoru niektoré charakterové črty, ale nie ich celý

120 BALOUN, Vznik českého fašizmu..., s. 78.

121 McDERMOTT, K. – AGNEW, J.: *Kominternu. Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalínovy éry*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, s. 110 a n. Na interpretácie fašizmu v historiografii ako prázdnej koncepcie bez myšlienok a cieľov upozorňuje EATWELL, R.: Towards a new model of generic fascism. In: *Journal of Theoretical Politics*, vol. 4, 1992, issue 2, s. 162.

122 POLAKOVIČ, Š.: *Slovenský národný socializmus (Ideové poznámky)*. Bratislava : Generálny sekretariát HSĽS, 1941, s. 5.

komplex.

V našom prípade taliansky fašizmus bezpochyby predstavoval pre československé nacionalistické organizácie ideálny model fungovania štátu a usporiadania vzťahov medzi jednotlivými zložkami spoločnosti.¹²³ Adorácia Mussoliniho „druhého *risorgimenta*“ však bola živelná, nestála na pilieroch životnej zviazanosti s ideami talianskej národnej revolúcie, ku ktorej Česi a Slováci nemali žiadne osobné puto. Akčnosť československých nacionalistov pripomínala skôr bezzubú verbálnu revoltu, vyvolanú frustráciou z prvých rokov vývoja ČSR, než vitálnu politickú prax rangu talianskej PNF. Všetky formatívne menovatele NOF (Národné hnutie, Červenobieli i Československí fašisti) charakterizovala v čase ich pôsobenia politická nedospelosť. Ak by sme chceli tieto nacionalistické zoskupenia komparovať vo vzťahu k talianskemu fašizmu, treba jednoznačne podotknúť, že ani jedno do roku 1926 neprekonallo zárodočné štádium fašistickej evolúcie. Všetky mali perspektívu možného prerastania do vyspelejších organizačno-ideologických foriem, ale aj predispozíciu k úplnému odklonu od talianskeho ideálneho typu.

Aby bolo možné Národnú obec fašistickú vecne konceptualizovať, je potrebné sa ešte pristaviť pri aspekte, ktorý som naznačil v úvode. Boli tri zakladajúce združenia NOF (a teda aj samotná NOF) *československými* alebo *českými* organizáciami? Pokiaľ by sme ako meritórne kritérium brali národnostný pôvod členstva, verdikt by bol jednoznačný. V radoch Národného hnutia, Červenobielych i Československých fašistov mali bezpečnú prevahu Česi. Aj keď sa žiadne kartotéky alebo menné zoznamy príslušníkov nezachovali, táto skutočnosť evidentne vyplýva z dostupnej agendy policajných úradov a ministerstva vnútra. Napriek etnicky prevažne českému rozvrstveniu sa však tri zakladajúce hnutia NOF nikdy nevyhraňovali do pózy českých alebo radikálne čechoslovakistických hnutí. Naopak, všetky zhodne rešpektovali národnú individualitu Čechov a Slovákov¹²⁴ a pomyselné dvere otvárali pre každého príslušníka

---

123 Je samozrejme otázne, čo fašisti v Československu o mechanizmoch fungovania talianskeho štátu pod Mussoliniho gestorstvom vedeli, resp. do akej miery si ho nekriticky idealizovali.

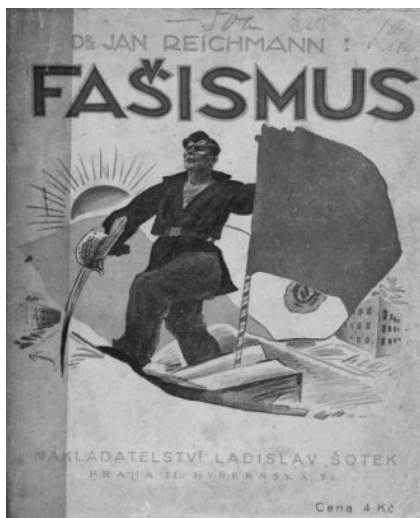
124 Na tomto mieste treba podotknúť, že mnohí českí fašisti boli spočiatku presvedčenými čechoslovakistami a niektorí nimi zostali aj v neskoršom období. Stanovisko NOF ako strany k ponímaniu národnostnej otázky to však neovplyvnilo. Napriek tomu, že niektorí fašisti – stúpenci československej národnej jednoty používali hlavne v 20. rokoch termíny ako „československý národ“ či „Čechoslováci“, dlhodobou poukazovali na problémy Slovenska a nepochopenie slovenskej mentality zo strany Čechov na Slovensku. NAKONEČNÝ, *Český fašismus...*, s. 43.

štátotvorného (oficiálne jednotného a nedeliteľného) československého národa. Na druhej strane, ich častokrát len veľmi striedmym programom chýbala prepracovanejšia idea riešenia slovenskej otázky, zásluhou čoho zástup slovenských záujemcov o členstvo nebol dlhý. Tematizovaný dôraz fašistov na „národný záujem“ najmä z úst ich českých činovníkov mohli Slováci (nech boli fašistom akokoľvek názorovo naklonení) stotožňovať s čechoslovakizmom, voči ktorému zastávali vo všeobecnosti odmeraný postoj. Na podstate problému to ale každopádne nič nemení. Aj v Šrámkovej československej ľudovej strane alebo v národnodemokratickej strane početne určite vysoko prevažovala členská základňa v českých krajinách. Keďže ale obe strany vykonávali aktívnu činnosť i na Slovensku, bolo by nekorektné nazývať ich českými. O počiatkoch *československého* fašizmu na Slovensku tak, podľa mojej mienky, môžeme úplne legitímne hovoriť už v prvej polovici 20. rokov.

Organizovaný československý fašizmus sa nezrodil v metropole republiky, ale v moravskom mestečku Holešov, kde jeho zakladateľ Robert Mach vydával noviny *Hanácká republika* – prvé periodikum fašistického zamerania v ČSR (Zdroj: *Hanácká republika*)

Brožúry o fašizme sa v Československu začali objavovať už v prvej polovici 20. rokov, paralelne s utváraním prvých organizácií fašistického typu (Zdroj: REICHMANN, J.: *Fašismus*. Praha : Ladislav Šotek, 1923)

č.j.32/O.N.H. Bratislava, dne 22.července 1923.

Vše: Předloha stanov ku schválení.

Policejnímu ředitelství
/; tiskový referát:/
Bratislava.

Prezidentní úřad.
Bratislava.

Na Vaše podání ze dne 20/III.1923 č.j.3/O.N.H. předkládáme
stanovy ustavené odbočky „Národního Hnutí v Bratislavě“ dodatečně
ke schválení, a současně oznamuje P.T.změnu předsednictva následu-
jícími funkcionáři:

Předseda: Jiří Votruba, úředník. *Kullikova č.11.*
I místopředseda Ing. Richard Provasník. *Gurikovicova č.2.*
II místopředseda František Polanský, poštovní kontrolor *Boš. red. III oddol.*
Pokladník Budínský František, úředník *Čukrova č.2.*
Jednatel Josef Pospíšil, úředník *Čukrova č.2.*
Zapisovatel: František Kubrycht, úředník *Čukrova č.2.*
Vzdělavatel: František Zeman, redaktor Bratislavských Novin *Dunajská 25.*
revis.účtů František Blahútka, úředník *Čukrova č.2.*
František Petříčka, „ „ *Bel. Matyášova 5/II.*

Opis zápisnice o ustavující schůzi přiložen.

Veškerou korespondenci vyprošujeme si na adresu: Odbočka
„Národního Hnutí“ v Bratislavě, restaurace „U zlatého hroznu“
Dunajská ulice č.22.

S veškerou úctou za:

Předseda: *Jiří Votruba*
Jednatel: *Josef Pospíšil*

5 příloh

Národné hnutie sa na Slovensku ujalo hlavne v Bratislave medzi osobami českého pôvodu (Zdroj: SNA Bratislava, f. PR Bratislava)

Čechům a Slovákům!

Kdo jsou Červenobílí ?
Jame hlasatelé národního sebevědomí a vroucí lásky k vlasti a národu.

Komu sloužíme ?
Jedině svému československému národu, nikoliv některé politické straně; sloužíme lidu, a ne zájmovým skupinám; sloužíme demokracii a svobodě, ne diktátu a stranické chamtivosti.

Koho chceme získati ?
Všechny ty, jimž národnost není ještě hanbou; všechny ty, kteří chtějí dokončiti osvobození své vlasti tak, aby jim byla šťastným a nedokutelným domovem; všechny ty, kteří svobodu občana staví výše než zajetí upřílišněného stranictví. Chceme sdružení pod praporem běločerveným všechny upřímné a roduvěrné Čechy a Slováky tak, aby títo, vedeni jsoucni ideou slovanství, podali sobě ruce i přes závery politických stran k upřímné spolupráci pro blaho vlasti, národa a zabezpečení státu, který chceme míti silným a spravedlivým ku všem vrstvám národa. Chceme, aby jedině jazyk československý byl jazykem státním a aby řádné placené úřednictvo bylo národné uvědomělé a armáda naše aby byla prostá vyzvědačů a zrádců. Chceme odstranění vázaných kandidátních listin, jimž byla lidu i poslancům odňata možnost projevu jevobodné vůle, které proměnily národní náš stát ve stát politických stran. Chceme, aby pozemková reforma byla řešena jedním z hlediska národního a národohospodářského. Chceme, aby zveřejňovány byly zákony, které nezabezpečují národu našemu plně jeho suverenitu ve státě a které hospodářsky a sociálně brzdi jeho rozvoj. Chceme, aby v jednotném československém státě zachovány byly historické útvary zemí v jejich historických hranicích s kompetenci bývalých zemských sněmů a výborů a rozšíření též na Slovensko. Chceme, aby na zodpovědná místa byli poslání vždy jen prví z prvých a aby k zastávání míst ve správě státní byla jedinou legitimací odborná znalost a mravní hodnota, nikoliv však legitimace té či oné politické strany. Nehlásáme třídní boj, nýbrž chceme poctivou spolupráci všech tříd pracovatí ku prospěchu vlasti a národa. V postupu však proti živlům naší státní existence napadajícím zachováme se vždy dle principu proti idejím, proti pěti pět! Voláme všechny, kdož s námi souhlasí bez rozdílu politických stran do našich řad!

Za ústřední výkonný výbor:

Dr. J. Branžovský, red. S. F. Kurfürst,	Dr. Ing. Čapek, Dr. J. Skála,	Z. Král, kovodělník, Dr. Ing. Z. Zástěra,
--	----------------------------------	--

Příhlasky a informace možno obdržeti v Sekretariátu Červenobílých, Káň. Vinohrady, tř. maršála Focha 90. (nám. krále Jiřího, st. el. dr. č. 10, 11).

Císte, rozšiřujte a všude ládejte náš časopis „Vzdu Červenobílých“. Upozorňujeme na první číslo, v němž uveřejněno jest svolání k národu spolupodepsané spisovatelem J. Holečkem a senátory prof. dr. Fr. Maršalem a Matúšem Dulou.

Červenobíeli sa podobne ako ďalšie nacionalistické organizácie, ktoré neskôr vytvorili jadro NOE, usilovali o porozumenie medzi Čechmi a Slovákmi. Hoci ich podporoval veterán slovenskej politiky a jeden z mužov Martinskej deklarácie Matúš Dula, príliš veľa Slovákov neoslovili. (Zdroj: NA Praha, f. PMV)

Výlet Červenobíelych na Javorinu (Zdroj: NA Praha, f. PMV)

Inšpirácia československých fašistov talianskymi „kamarátmi“ bola nesporná (Zdroj: SNA Bratislava, f. PR Bratislava)

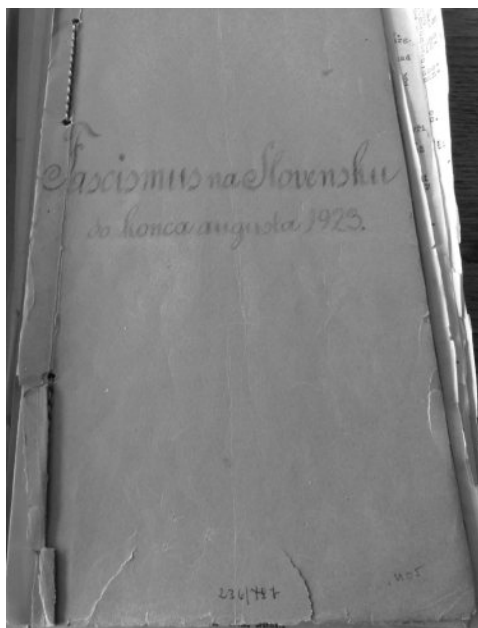

Čo žiada čsl. fašizmus špeciálne pre Slovensko

Povinnosťou tohto štátu je odčiniť všetky krivdy, ktoré boli na Slovensku, či už úmyselne alebo z neobalosti popáchané na úkor Slovákov – a povzniesť Slovensko vhodnými zákonnými opatreniami na národné nívó historických krajín. V prvom rade, ako sme už uviedli, čsl. fašizmus žiada:

1. **Dobudovanie slovenskej krajinkej samosprávy a to v takých rozmeroch, aby slobodný národný život slovenský bol úplne zabezpečený, ale jednota čsl. štátu tým nebola narušená.**
2. **Žiadame prevedenie hromadných investícií, aby hmotná bieda slovenského ľudu bola čím skôr odstránená a hospodársky blahobyt zabezpečený.**
3. **Umiestnenie slovenskej nezamestnanej inteligencie v štátnych úradoch a v znacionalizovaných podnikoch.**
4. **Uzákonenie kľúča pre slobodné povolania, dľa ktorého jednotlivé národnosti a rasy len primerane k svojmu počtu mohli byť v jednotlivých oboroch zastúpené.**
5. **Odstránenie nadvlády židovskej v obchodnom a priemyslovom živote, ďalej u lekárskeho, advokátskeho a inžinierskeho stavu.**
6. **Uzákonenie výluč. užívania slovenského jazyka na Slovensku jako jazyka štátneho.**
7. **Poslovenčenie Slovenského národného divadla v Bratislave a zavedenie slovenčiny ako úradného jazyka na Komenského univerzite v Bratislave. Hmotné zabezpečenie Matice slovenskej ako najvyššej kultúrnej ustanovizne Slovenska.**
8. **Upravenie otázky cirkevných majetkov na Slovensku a otázky slovenského arcibiskupstva v Bratislave.**
9. **Poslátnenie cirkevného učiteľstva na Slovensku a jeho lepšie hmotné zabezpečenie.**
10. **Na stredných a vysokých školách zavedenie numeru clausu pre žiakov židovskej národnosti.**
11. **Zavedenie trestného paragrafu do trestného zákonníka pre zneužívanie kresťanských dievčat nearijcami**

Jeden z prvých fašistických letákov *Kto sú a čo chcú československí fašisti?*, ktorý na Slovensku zadržali policajné orgány. Nechýba v ňom ani rámcový slovenský program. (Zdroj: SNA Bratislava, f. PR Bratislava)

Policajné riaditeľstvo v Bratislave monitorovalo rodiace sa fašistické hnutie od jeho počiatkov (Zdroj: SNA Bratislava, f. PR Bratislava)

3 PÔSOBENIE NÁRODNEJ OBCE FAŠISTICKEJ NA SLOVENSKU A SLOVENŠKO V POLITIKE NÁRODNEJ OBCE FAŠISTICKEJ

Ideologické základy

V čase vzniku NOF, rovnako ako mnohé ďalšie strany podobného typu v Európe, nemala žiaden prepracovaný program ani konštantný ideologický rámec. Dá sa povedať, že k ich formulovaniu dochádzalo za pochodu, odrážajúc sa pritom z pôvodných heslovitých bodov raného fašistického hnutia z prvej polovice 20. rokov. Tábor československých fašistov akútne trpel nedostatkom teoretikov, ktorí by dokázali vytvoriť ucelenú ideologickú koncepciu NOF. Tú fašisti predovšetkým z pragmatických dôvodov bezpochyby potrebovali: pokiaľ sa chceli odlíšiť od iných, štandardných a v tej dobe už udomácnených strán, museli prinesť do domácej politiky novú, dovedy nekonvenčnú inováciu. Vyrádkanie cudzích doktrín a ich adaptovanie pre svoje potreby by bolo iba polovičatým riešením. V roku 1926, keď strany naprieč celým politickým spektrom mali v zásade všetky zložky oprávnených voličov prerozdelené, predstavovalo jedinú nádej na úspech prísť na scénu s revolučnými myšlienkami (pravda, paralelne s príhodnou krízovou spoločenskou situáciou), ktoré by dokázali strhnúť masy, sklamané z vývoja v prvých ôsmich rokoch ČSR a vyvolať v spoločnosti novú formu psychózy za katarzný ideál. R. Griffin tento proces pomenúva prechodom k alternatívnej forme modernity: oživením populistických ideí prostredníctvom nových elít poraziť kultúrnu hegemoniu starých, dekadentných hodnôt a nahradiť ich mravne neskazenými hodnotami, ktoré vedú k pozdvihnutiu spoločnosti (národa) z hlbokého poníženia. Koncepcia takejto modernity prezentuje fašistické hnutie ako očistné, nadtriedne a pokrokové (avšak striktne v protiklade k marxistickému a liberalistickému ponímaniu pokroku), spája ľudí do národnej komunity na čele s novými osobnosťami hrdinských vlastností a ušľachtilých ideí, ktoré si vytvárajú exkluzívny nárok zachrániť národ pred totálnym úpadkom a morálnou skazou.¹²⁵ Tento nový aktivistický štýl politiky

---

125 GRIFFIN, *The Nature...*, s. IX. Vzťah medzi modernitou a fašizmom R. Griffin hlbšie skúma v diele GRIFFIN, R.: *Modernism and fascism: the sense of a new beginning under Mussolini and Hitler*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007, 470 s.

20. storočia charakterizuje, ako hovorí J. J. Linz, radikálny rozchod s tradičnou buržoáznou konvenciou. Piesňami, pozdravmi, pochodmi, masovými manifestáciami, ktoré jedincovi umožňujú vnoriť sa do kolektívu a uniknúť od sociálnej reality do sveta mýtov, fašizmus utváral vidinu snov a nádejí na lepší zajtrajšok.¹²⁶

Mobilizačný segment bol v tomto poňatí konštruktívne spätý s dvoma ideovými substanciami 19. storočia – nacionalizmom a socializmom, ktoré sa vzájomne prelínali. Ako upozornil Z. Sternhell, presne takto fašizmus chápal aj Georges Valois, zakladateľ *Le Faisceau* – prvej významnejšej fašistickej organizácie netalianskeho pôvodu.¹²⁷ Podľa G. Valoisa francúzska revolúcia vytvorila základy moderného nacionalistického a socialistického hnutia, ktoré fašizmus hutne spája dokopy.¹²⁸ Podobne jednoducho národno-socialistickú podstatu fašizmu vyjadril O. Mosley: „*Ak miluješ našu krajinu, si národovec a ak miluješ náš národ, si socialista*“.¹²⁹

NOF sa krédom synkretizovania národného a sociálneho motívu pri utváraní ideologických a programových základov strany riadila, hoci si to ich tvorcovia zrejme neuvedomovali a v tomto smere postupovali rýdzo inštinktívne. Konečný produkt vychádzal z princípu, ktorý nemecký filozof Georg W. F. Hegel vysvetľoval vo svojej dialektickej koncepcii (neskôr na neho nadviazal Karl Marx). Dialektická negácia predstavuje antitézu k „starému“, no vychádza z jeho progresívnych momentov, nevyhnutných pre vývin. Nadväzuje na ne a dopĺňa ich tak, že výsledná syntéza bude pokrokovým synkretizmom „starého“ a „nového“.¹³⁰

NOF – a vlastne aj jej predchodcovia – sa vždy profilovali ako hnutia štátotvorné. Plne rešpektovali Československú republiku ako svoju vlasť, za ktorú boli v prípade ohrozenia ochotní položiť životy. Pochvalne hodnotili tiež niektoré jej politické a kultúrne výdobytky a potenciál stať sa malou veľmocou strednej Európy. Na druhej strane, fašisti absolútne odmietali politický systém prvej republiky, od vtedajšej podoby

126 LINZ, J. J.: The crisis of democracy after the First World War. In: GRIFFIN, R. (ed.): *International Fascism: Theories, Causes, and the New Consensus*. London : Arnold, 1998, s. 181.

127 STERNHELL, Z.: The crisis of fin-de-siècle thought. In: GRIFFIN, R. (ed.): *International Fascism: Theories, Causes, and the New Consensus*. London : Arnold, 1998, s. 169.

128 MOSSE, G. L.: Fascism and the French revolution. In: *Journal of Contemporary History*, vol. 24, 1989, Nr. 1, s. 22.

129 STERNHELL, The crisis..., s. 169.

130 BRYCHNÁČ, V. a kol.: *Marxisticko-leninská filozofia*. Praha : Pravda, 1983, s. 91; BALÍK, S. – KUBÁT, M.: *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Praha : Dokořán, 2012, s. 127.

parlamentarizmu, cez systém volieb až po hospodársku politiku štátu. Skĺbenie existujúcich (z pohľadu fašistov pozitívnych) vývojových charakteristík a implementácia radikálnych novôt vo sfére riadenia štátu a fungovania jeho byrokratického aparátu (z veľkej časti kopírujúcich model fašistického Talianska) tvorili základnú nepísanú smernicu pri formovaní ideológie i programu NOF.

Na tomto mieste sa nemožno vyhnúť polemike s časťou historiografie, podľa ktorej fašizmus ako taký nemal žiadnu ideológiu ani program a bol iba obyčajným reakčným hnutím, bažiacim po moci nehladiac na čokoľvek. V tomto zmysle sa vo svojej publikácii *Kdo jsou a co chtějí fašisté* z roku 1932 vyjadril na adresu NOF jej kritik Václav Osvald: „*Program našich fašistů. To je to nejslabší, co fašisté mají. Po pravdě řečeno, hlavy si s programem... ani nelámou. Mluví tak, jak se to lidem líbí*“.¹³¹

Chameleónska schopnosť fašistov meniť rétoriku podľa aktuálnych potrieb mala univerzálnu povahu. Osvedčená stratégia kombinovania navonok protichodných nacionalistických a socialistických hesiel a ochoť ich plasticky modifikovať v záujme dosiahnutia stanoveného cieľa patrila do základného arzenálu fašistických hnutí naprieč celou Európou.¹³² To však automaticky neznamenalo, že fašisti žiadnu ideológiu nevyznávali a nedisponovali vlastným uceleným programom. Je ale faktom, že precízne prepracovaná stránica doktrína nebola pre NOF hneď pri zakladaní strany obzvlášť relevantná. Za prvé významnejšie teoretické dielo československého fašizmu možno považovať až publikáciu *Stavovská demokracie národního státu* hlavného predstaviteľa NOF R. Gajdu, vydanú v roku 1934.¹³³ Ako v jej úvode R. Gajda napísal, „*kniha nechce se honositi teoretickými vědeckými aspiracemi, nýbrž je souborem myšlenek a názorů, k nimž jsem došel sledováním celého vývoje věci, analysou všech složek*“.¹³⁴ V súvislosti s touto Gajdovou poznámkou je nutné poznamenať, že vodca NOF skutočne nebol mimoriadnym teoretikom, rečníkom, ani *homo politicus*. Tento hendikep vyplýval z jeho niekdajšej kariéry profesionálneho vojaka, bývalého generála československej armády a légii v Rusku,

131 OSVALD, *Kdo jsou...*, s. 11.

132 Politológ Andrew Heywood na margo tohto machiavellistického prístupu k politike skonštatoval, že ideológie a idey sú častokrát prezentované ako „*atrappy ve výkladních skříních*“. Zjednodušene povedané, ponúkajú perspektívu, cez akú sa dá svet chápať a vysvetlovať, dianie však nereflektujú v jeho skutočnej podobe, ale tak, ako ho chcú sami vidieť – čiže vyslovene pragmaticky. HEYWOOD, A.: *Politické ideologie*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Černek, 2008, s. 20 – 21.

133 R. Gajdovi pri jej koncipovaní pomáhal ďalší popredný fašistický organizátor a funkcionár Jirí Branžovský, GAJDA, *Stavovská demokracie...*, s. 5.

134 GAJDA, *Stavovská demokracie...*, s. 6.

kde sa ako veliteľ vyznamenal v slávnej bitke pri Zborove a neskôr v bojoch proti boľševikom na sibírskych plánoch. Vďaka nim vstúpil do povedomia verejnosti väčšmi ako muž činu než ako muž vzletného slova.¹³⁵ Gajdovu kariéru však ponechajme nateraz bokom a obráťme svoju pozornosť na jeho prínos pre teoretickú základňu Národnej obce fašistickej.

Ako upozorňuje E. Nolte, paradigmy jednotlivých „národných“ fašizmov nie sú poznateľné bez poznania intelektuálneho vývoja ich vodcov. Hitlerovo myslenie zostávalo od napísania *Mein Kampf* v podstate nemenné a vo svojich základných dogmách nezávislé na turbulenciách nemeckého národného socializmu v nasledujúcich dvoch decéniách. Mussoliniho ideový svet bol na rozdiel od Hitlerovho jednoznačne kujnejší. Vytváral sa postupne, prakticky až do konca *Duceho* kariéry, keď sa po roku 1943 ako hlava Talianskej sociálnej republiky („Republiky Salò“) revíziou fašistických modelov fungovania hospodárstva vrátil ku svojim socialistickým začiatkom.¹³⁶ Ak lídri Národnosocialistickej nemeckej robotníckej strany (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* – NSDAP) a PNF ideológiu a program svojich strán aktívne vytvárali alebo na tomto procese aspoň významne participovali, o R. Gajdovi to platilo len minimálne.

R. Gajda prevzal funkciu vodcu NOF počas jej historického zjazdu, usporiadaného v Brne v prvých januárových dňoch roku 1927.¹³⁷ Snemovanie fašistických delegátov malo zásadný význam nielen z hľadiska personálnych zmien a doformovania organizačnej štruktúry, ale aj vyjasnenia niektorých ideových problémov. Účastníci rokovaní síce deklaratívne zdôraznili zotrvanie NOF v pozícii autonómneho politického klubu,¹³⁸ no prijatými reformami ju fakticky povýšili na subjekt so

135 Podobne ani španielsky *caudillo*, generál Francisco Franco, nebol s jeho jemným hlasom a subtilnou postavou rozhodne považovaný za prototyp rečníka vzbudzujúceho rešpekt.

136 NOLTE, E.: *Fašismus ve své epoše*. Praha : Argo, 1999, s. 60.

137 R. Gajda pri príležitosti svojho zvolenia za vodcu NOF pred prítomnými predniesol nasledovné slová: „*Byl jsem vyzván, abych jako vůdce přijal funkci v řadách vašich. Já tak činím! Jako voják nemohl jsem přijati tuto funkci, poněvadž se to přičilo vojenským předpisům. Byl jsem s Vámi jen duchem. Dnes, když nejsem vázán vojenskými předpisy, přijímám a půjdu s Vámi proti všem!... My máme jedinou směrnicí: Blaho vlasti buďž naším nejvyšším zákonem. A dle této směrnici chci já jíti. Tak Vám slibuji, bratři!*“ SUCHÁNEK, M.: Národní obec fašistická na Moravě v letech 1926 – 1938. In: *Studia historica Brunensia*, roč. 57, 2010, č. 1, s. 37.

138 „*N.O.F. nebude politickou stranou ve smyslu dnešních politických stran a teprve situace v budoucnosti určí další prostředky boje, o kterých dnes nelze říci jaké budou. V každém případě zůstane N.O.F. samostatným hnutím ideovým jako dosud...*“. NA Praha, f. PMV, 225 – 1024 – 1. Rozkaz č. 1 z 5. 1. 1927.

všetkými atribútmi politickej strany.¹³⁹ Uznesenie zjazdu nevytlúčilo politické angažovanie hnutia, ba nepriamo tieto aspirácie naznačilo.¹⁴⁰ V hlavnom referáte snemovania R. Gajda vytýčil základné smernice pre činnosť NOF. Z Gajdových úst však nezazneli žiadne nové revolučné výzvy; išlo viac-menej o zosumarizovanie a spresnenie téz, ktoré fašisti hlásali už predtým. Najznámejšej postave československého fašizmu tak pripadla rola suchého interpretátora politického konceptu, ktorý dostal takpovediac do daru (i keď s ním bezpochyby súhlasil a neskôr ho nikdy zásadne neupravoval).

Ideológia NOF, ktorá sa do veľkej miery pretavila aj v straníckom programe, vychádzala zo základov československého nacionalizmu, doplneného o niektoré prvky talianskeho fašizmu. V žiadnom prípade nebola jeho prostoduchým derivátom a napriek istým priemetom si zachovávala punc originality. Za obdobie existencie NOF nevyšla žiadna rozsiahla a prepracovaná teoretická práca typu *Mein Kampf*, ktorá by syntetizovala idey strany v komplexnej podobe. V úplnosti ju nerozvinul ani spomínaný Gajdov spis *Stavovská demokracie národného štátu*.¹⁴¹ Pri analýze ideológie československého fašizmu sa tak musíme opierať o viacero zdrojov z prostredia NOF a daný problém reflektovať v slede metamorfóz 20. a 30. rokov.

NOF sa v novoschválenom organizačnom poriadku definovala ako voľné politické združenie Čechov, Slovákov a iných Slovanov, „*a to rodem, smýšlením a rasou*“¹⁴². Cieľom fašistov bolo vybudovať silný národný štát¹⁴³ s rozhodujúcim postavením štátotvorných národov, t. j. Čechov

139 Proti politizácii Národnej obce fašistickej sa postavil jeden zo zakladateľov československého fašizmu R. Mach a jeho stúpenci: „... *Prvotní čistý fašistický ideál byl politickými marodéri zavrhnut a pošlápán. Proto voláme na adresu všech poctivých fašistů: Ven z NOF, která se zpronevěřila fašismu, který má státi nad stranami*“. Machovo krídlo, ktoré z NOF vystúpilo, kritizovalo nové vedenie za údajne nevýrazný antisemitizmus v *Říšské stráží*, obviňovalo ho zo sprenevery peňažných fondov direktória a financií určených pre rozvoj fašistického hnutia v ČSR. ŠA Bytča, f. PŽ, šk. 136, č. 32257/27. Správa o rozkole v NOF z 30. 4. 1927.

140 „*Nevzdáváme se demokratisace voleb, ke kterým půjdeme ne však jako politická strana, ale jako národní sdružení*“. ŠA Bytča, f. PŽ, šk. 136, č. 2369/2 – odpis k č. 285/27. Správa o zasadání Velké fašistickej rady z 2. 1. 1927.

141 Úplne v ňom absentujú Gajdove názory na tak dôležité zložky programu NOF, akými boli napríklad židovská otázka v Československu, problém národnej emancipácie Slovákov, riešenie menšinového problému a pod.

142 NOF neuznávala nacistický biologický rasizmus. Termín rasa používala pomerne vágne a nie v kontexte „krvnej“ príbuznosti, ako ho chápali ideológovia NSDAP.

143 Ku Gajdovej interpretácii významu národného štátu pozri GAJDA, *Stavovská demokracie...*, s. 47 – 48.

a Slovákov. Nacionálnu individualitu oboch národov fašisti oficiálne uznávali a rešpektovali. Omnoho zložitejšie stanovisko zaujímali k národnostným menšinám, ktoré tvorili pri prvom riadnom sčítaní roku 1921 vyše tretinu obyvateľstva ČSR.¹⁴⁴ Sledujúc politickú prax NOF v ďalšom období možno skonštatovať, že hoci jej rétorika mala ostrý protinemecký a protimaďarský podtón, zďaleka voči týmto minoritám nevystupovala tak agresívne, ako voči Židom. V 30. rokoch po Hitlerovom nástupe k moci sa dokonca fašisti snažili získať pre svoje myšlienky podporu nemeckých a maďarských obyvateľov Československa,¹⁴⁵ o čom ešte bude reč. Židia, naopak, permanentne stelesňovali nenávidených nepriateľov Gajdových prívržencov a akákoľvek forma ich integrovania do štruktúr NOF bola vylúčená. NOF Židom zaliievala údajný nosný podiel na sociálnych a ekonomických problémoch štátu, ovládnutí národného hospodárstva a naakumulovaní finančného kapitálu mimozákonnými praktikami. Protižidovské vyjadrenia, články a sústavne živená floskula o „nosatých cudzopasníkoch“ patrili k rutinnej slovnej výbave rečníkov a redaktorov periodík NOF.

V porovnaní s Talianskom bol fašistický antisemitizmus v Československu citeľnejší, no k žiadnym organizovaným pogromom či perzekučným pohonom väčších rozmerov nedošlo. Protižidovská orientácia NOF bola jednou z hlavných diferencií medzi československým a talianskym fašizmom. B. Mussolini rasizmus dlhé roky odmietal a považoval ho za eugenické kastovníctvo. V zbierke rozhovorov so známym nemeckým žurnalistom a spisovateľom Emilom B. Ludwigom¹⁴⁶ sa vyjadril: *„Ovšem, že už nejsou žádné čisté rasy, i židi už jsou pomíšeni. Právě ze šťastného pomíšeni vyšla často síla a krása národa... Nikdy neuvěřím, že se více nebo méně cenná rasa dá biologicky dokázat... Antisemitizmus v Itálii neexistuje... Židovští Italové se vždy osvědčili jako občané a statečně se bili jako vojáci. Zaujímají vynikající místa na universitách, v armá-*

144 *Statistická příručka republiky Československé II.* Praha : Státní úřad statistický, 1925, s. 362 – 363.

145 Na rozdiel od československého fašizmu B. Mussolini od počiatkov v otázke chápania vzťahu národa a štátu vychádzal z etatického princípu: nie národ tvorí štát, ale štát tvorí národ. B. Mussolini pod národom nerozumel etnickú kategóriu, ale jednotnú spoločnosť, ktorej štát dodáva vedomie mravnej jednoty, vôle, a teda naozajstnej existencie. MUSSOLINI, B.: *Řeči o Itálii a fašismu.* Praha : Plamja, 1935, s. 197.

146 Emil B. Ludwig (pôvodným menom Emil Cohn) autorsky vstúpil do povedomia biografiami o Johannovi W. Goethem, Ottovi von Bismarckovi a Ježišovi Kristovi, ktoré vydal v 20. rokoch. V 30. rokoch realizoval a v edične upravenej verzii publikoval rozhovory s významnými európskymi štátnikmi, napríklad Mustafom Kemalom, Josifom V. Stalinom alebo T. G. Masarykom.

dě, v bankách...“¹⁴⁷ Každodenný život ani prijímaná legislatíva vo fašistickom Taliansku až do konca 30. rokov zhovievavosť Mussoliniho režimu k málopočetnej židovskej komunite skutočne nijako nepopierali. Neskoršia degenerácia tolerantného prístupu, vzostup antisemitizmu a zakotvenie rasových kritérií v talianskom zákonodarstve historici považujú vo všeobecnosti skôr za dôsledok zblížovania krajiny s nacistickým Nemeckom než za prirodzenú revíziu fašistickej ideológie.¹⁴⁸ Postoj k Židom patril do rezervoára premenlivých aspektov ideológie talianskeho fašizmu, ktoré režim nemal zábrany podľa potrieb modifikovať. Napokon, ani fakt všeobecne tolerantného prístupu režimu k tejto minorite nezabránil, že už v 20. rokoch sa vo fašistami kontrolovanej tlači objavovali útočné antisemitské články, podobné tým v hitlerovskom Nemecku. Sám B. Mussolini bol počas svojho života striedavo filosemitom a antisemitom. Jeho antisemitizmus nemal hlboké emocionálne korene a vyvieral skôr z atmosféry, v ktorej *Duce* pôsobil.¹⁴⁹

Naopak, československý fašizmus konštantne doslova prekypoval protižidovským podfarbením. Pestovaný obraz Žida ako všeobecnej príčiny sociálnych problémov fašisti s obľubou využívali i na Slovensku, ktoré veľmi výrazne zasiahla Veľká hospodárska kríza. „*Máme Slovensko oslobodené na papieri, hospodársky však tu panujú len cudzinci, Madari a hlavne židia! A títo sú tak drzí, že sa ani nepokúšajú naučiť sa štátnemu jazyku. Aká je to podivaná, keď našinec príjde do židovského obchodu a sám začína prebendiť nemecky, len aby sa zapáčil židovi!*“¹⁵⁰ napísala začiatkom 30. rokov *Stráž ríše*. Aj slovenskí fašisti tak prispievali do

147 LUDWIG, E. B.: *Benito Mussolini. Osmnásť rozhovorů*. Praha : L. Mazáč, 1932, s. 61.

148 PAXTON, *Anatomie...*, s. 192. Prvé protižidovské zákony Mussoliniho režim prijal až v roku 1938. Uzákonenie *Manifestu fašistického rasizmu* a ďalších právnych noriem, ktoré zakazovali medzirasové manželstvá a obmedzovali pôsobenie Židov v štátnej službe, boli prvými zákonmi, ktoré plošne postihovali všetkých Židov bez výnimky. Najkrutejšie obdobie pre talianskych Židov nastalo jednoznačne po okupácii Talianska Nemeckom roku 1943, kedy boli systematicky likvidovaní. K otázke talianskych rasových zákonov pozri LIVINGSTON, M. A.: *The Fascists and the Jews of Italy: Mussolini's Race Laws, 1938 – 1943*. Cambridge : Cambridge University Press, 2014, 274 s.

149 Len pre zaujímavosť uvedme, že päť zo zakladajúcich členov Mussoliniho Bojových zväzkov (*Fasci di combattimento*) malo židovský pôvod, rovnako ako aj jeho minister financií Guido Jung alebo autorka prvej oficiálnej *Duceho* biografie (a milenka) Margharita Sarfattiová. B. Mussolini sa po nástupe A. Hitlera k moci dokonca verejne vydával za ochrancu Židov. JOHNSON, P.: *Dějiny židovského národa*. Praha : Rozmluvy, 2007, s. 479.

150 *Stráž ríše*, 18. 2. 1931, s. 2.

kolotoča hospodárskych a náboženských stereotypov, ktoré o Židoch na Slovensku utvárali a „vylepšovali“ najmä ľudáci, ale čiastočne tiež agrárici i národnári.¹⁵¹

Rovnakou verbálnou kadenciou NOF atakovala takisto predstaviteľov vlád, poukazujúc na rozsiahlu korupciu, plytvanie verejnými financiami a nekompetentnosť zvolených zástupcov občanov vykonávať poslanceckú, ministerskú či inú vysokú funkciu. Za jediných čestných vykonávateľov moci fašisti považovali sudcov.¹⁵² Zákonodarná moc mala byť podľa ich predstáv podrobená rozsiahlym zmenám; parlamentnú demokraciu mal nahradiť stavovský systém.¹⁵³ Plán premeny ČSR na stavovský štát vychádzal z delenia spoločnosti podľa príslušnosti občanov vo sfére výrobných síl na štyri základné skupiny: 1. robotníci; 2. inteligencia; 3. poľnohospodári; 4. živnostníci, priemyselníci a obchodníci.¹⁵⁴ Zavedenie modelu korporatívneho štátu rátało so zrušením politických strán a s vytvorením nového parlamentu s maximálne 150 poslancami, volenými jednotlivými profesijnými komorami. Plány NOF počítali s paritným zastúpením všetkých stavov. V intenciách súdobej reality ČSR však prvoradým cieľom fašistov bolo odstrániť jestvujúci systém viazaných kandidátnych listín, ktorý voličom neumožňoval hlasovať za konkrétnych nominantov, ale iba za kandidátku so záväzným poradím, stanoveným vopred stranou.¹⁵⁵

Dôležitým bodom programu NOF bolo aj ekonomické ozdravenie ČSR úsporami v štátnom rozpočte a „čechoslovakizácia“ strategických podnikov a kapitálu.¹⁵⁶ Ušetrenie časti verejných zdrojov chceli dosiahnuť zrušením paušálnych poslanceckých plátov a zavedením diét výhradne za dni, kedy parlament zasadal. Reforma mala postihnúť i senát. Návrh fa-

---

151 SZABÓ, M.: *Od slov k činom. Slovenské národné hnutie a antisemitizmus (1875 – 1922)*. Bratislava : Kalligram, 2014, s. 242 – 243.

152 Zo strany NOF išlo o reakciu na výsledky civilných procesov proti jej vodcovi, ktoré vo väčšine prípadov rozhodli v Gajdov prospech.

153 V tejto súvislosti možno ako zaujímavosť uviesť, že B. Mussolini považoval fašizmus za najčistejšiu formu demokracie, keďže spoločnosť poňímал kvalitatívne a nie kvantitatívne na princípe zastupiteľskej vlády väčšiny (teda krédom „nech vládnú najsilnejší“). MUSSOLINI, *Reči...*, s. 196.

154 GAJDA, *Stavovská demokracie...*, s. 55.

155 Nemalá časť prívržencov NOF (vrátane jej špičiek) považovali vládu, sformovanú po páde fašistami rešpektovaného národného demokrata K. Kramáča, za socialistickú diktatúru (sic!) a výsledky novembrových parlamentných volieb roku 1925 za premrhanú šancu tieto pomery napraviť. ŠA Košice, f. Košická župa (KŽ), šk. 159, č. 696/27. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku z 19. 1. 1927.

156 Čechoslovakizáciu v tomto kontexte neponímali v politickom zmysle, ale ako obsadenie miest v národnom hospodárstve Čechmi a Slovákmi.

šistov redukoval počet senátorov na 60 a obsahoval zásadný koncept zmeny ich voľby: tretinu by podľa neho volili občania, tretinu by tvorili významné osobnosti verejného života (rektori vysokých škôl, vedúci predstavitelia náboženských organizácií, krajskí prezidenti, prezidenti obchodných komôr) a poslednú by nominovala hlava štátu – všeobecne uznávaná osobnosť, bezvýhradne slúžiaca svojmu národu a volená priamou voľbou.¹⁵⁷ NOF takisto plánovala znížiť počet ministerstiev na osem, argumentujúc nepotrebnosťou takéhoto zastrešenia pre nesilové rezorty (pošty, železnice a pod.).¹⁵⁸ V hospodárskej sfére mal fašistický režim postupným odkupovaním majetku a zákonmi obmedzujúcimi možnosť nákupu pôdy pre cudzincov odbúravať ich vplyv v československej ekonomike. Jej regulátorom by bol štát, ktorý si nárokoval právo direktívne zasahovať do procesu výroby, avšak pri zachovaní súkromného vlastníctva. Privátny sektor v hospodárstve mal zostať zachovaný a nedotknuteľný, no len za predpokladu rešpektovania kolektivistických potrieb, čo analogicky platilo i vo vzťahu jednotlivca k celku.

Podriadenie osobných záujmov vyšším vyjadrovalo aj hlavné motto NOF „*Blaho národa budiž najvyšším zákonom!*“¹⁵⁹ Fašisti v súlade s talianskym vzorom kritizovali všetky zjavy, narušajúce mystickú jednotu národa (v tomto smere ponímaného etatisticky a nie etnicky) – napríklad rozpory vychádzajúce z náboženskej intolerancie. B. Mussolini presadzoval teóriu, podľa ktorej štát nereguluje vieru, ale morálku. Pokiaľ náboženstvo ako jeden z najväčších výtvorov ľudského ducha dokáže morálku rozvíjať, musí byť nielen tolerované, ale taktiež chránené a podporované. Fašizmus nevytvára nového boha, no kresťanského ani žiadneho iného nepopiera. Cení si takú duchovnú entitu, akú uctieva „*prostoduché a primitívne srdce ľudu*“.¹⁶⁰ Hoci postoj fašizmu k štruk-

157 GAJDA, *Stavovská demokracie...*, s. 58.

158 Rezorty mali byť vo fašistickej koncepcii prerozdelené do troch hlavných skupín: 1. mocensko-politickej (vnútro, zahraničie, vojenstvo), 2. hospodársko-finančnej (ministerstvo stavov, financie, verejné práce a doprava) a 3. kultúrno-sociálnej (spravodlivosť, zdravotníctvo a sociálna starostlivosť, školstvo a osveta). GAJDA, *Stavovská demokracie...*, s. 62.

159 NA Praha, f. PMV, 225 – 1024 – 1. Hlásenie predsedníctva Zemskej správy politickej v Brne o smerniciach pre rečníkov NOF z 13. 5. 1927; tiež PEJČOCH, *Fašizmus v českých zemích...*, s. 44 – 47.

160 MUSSOLINI, *Reči...*, s. 214. Nemeckí národní socialisti zastávali k náboženstvu, ale najmä cirkvám radikálne postoje a snažili sa ich všemožne dostať pod svoju kontrolu. Ideológ NSDAP Alfred Rosenberg sa doslova vyjadril, že „*katolícka cirkev i evanjelická konfesijná cirkev musí v súčasnej podobe zmiznúť zo života nášho ľudu*“. Archiv bezpečnostních složek (ABS) Praha, f. S, S – 538 – 1. Elaborát *Fašizmus v činnosti* vypracovaný pre knižnicu amerického kongresu.

túre spoločenských vzťahov spred Veľkej francúzskej revolúcie bol kritický,¹⁶¹ v náboženskej otázke prejavoval hlavne po podpise konkordátu pochopenie pre tradicionalizmus pred osvietenským pokrokom. Ako ideológia stojaca nad všetkými drobiacimi rozpormi presadzoval náboženské porozumenie. V slovenskom prostredí Národná obec fašistická na rozdiel od konfesiónálne vyprofilovanej HSLS či SNS integrovala katolíkov, evanjelikov i bezvercov.

Z hľadiska zahraničnopolitických inšpirácií NOF je povšimnutia hodné, že s talianskou PNF žiadne dôvernejšie vzťahy nenadviazala. Napriek určitým pokusom o to talianska strana neprejavila enormnejší interes.¹⁶² PNF bola pre NOF nesporne motivujúcim hnutím, ktoré sa zo suterénu v priebehu krátkeho času vyšplhalo na samý vrchol. To však československým fašistom nebránilo svojich „kolegov“ kritizovať. Predmetom sváru sa stala predovšetkým výbojná diplomacia Talianska voči Juhoslávii, motivovaná teritoriálnymi nárokmi. Juhoslávia a Poľsko ako dva silné slovanské štáty pre NOF stvárnňovali dvoch hypoteticky hlavných partnerov fašistickej ČSR v boji proti nemeckému živlu.¹⁶³ Idea efektívnej slovanskej spolupráce stála na piedestáli hodnôt NOF veľmi vysoko po celú dobu jej existencie a neutupila sa ani v čase životného ohrozenia republiky roku 1938. Slovanská orientácia NOF však mala svoje medze a v konečnom dôsledku národný aspekt v jej ideológii i praxi vždy prevyšoval aspekt slovanský.¹⁶⁴ Proslovanská o-

161 MUSSOLINI, *Řeči...*, s. 209.

162 V čase prvých vážnych finančných problémov NOF roku 1927 vyslal R. Gajda svojho spolupracovníka Františka Bauera do Ríma žiadať peňažné dotácie od talianskych fašistov. Nadviazal kontakty s PNF sa snažil aj direktor Zdeněk Zástěra. Jeho služobná anabáza na Apeninskom polostrove trvala 20 dní, avšak k B. Mussolinimu, ani ku generálnemu tajomníkovi PNF nebol pripustený. V Ríme ho údajne odmietli s tým, že taliansky fašizmus sa nestará do záležitostí iných fašistických skupín mimo krajiny. Neúspešná cesta do Ríma opäť poslúžila ako ofenzívny argument Gajdovým protivníkom, pretože Zástěrovi náklady na cestu a pobyt, financované z pokladnice NOF, sa šplhali do tisícov korún. NA Praha, f. PMV, 225 – 1023 – 5. Hlásenie o rotzákách v NOF a pokusoch o styky v zahraničí z 5. 12. 1927. Historik R. Kvaček uvádza, že Taliansko predsa len československým fašistom poskytlo finančné subvence, i keď ich presnú výšku nešpecifikuje. KVAČEK, R.: K histórii..., s. 302.

163 R. Gajda si československo-poľský aliančný koridor predstavoval ako most medzi európskym Západom a Sovietskym zväzom (Ruskom), v ktorom predpokladal nevyhnutný pád boľševického režimu. Tento slovanský koridor mal byť spoločne s juhoslovensko-bulharskou alianciou zároveň protiváhou prenikania britského, francúzskeho, talianskeho a nemeckého vplyvu do stredoeurópskeho a balkánskeho priestoru. GAJDA, *Stavovská demokracie...*, s. 68.

164 Veľké pobúrenie u československých fašistov vyvolali napríklad slová Józefa Piłsudského z roku 1926, kedy prehlásil, že Slovensko by malo byť vrátané Maďarsku. KELLY, *The Czech Fascist...*, s. 75.

rientácia NOF v podstate nepriamo nadväzovala na koncepciu K. Kramára ešte z doby rakúsko-uhorskej monarchie. K. Kramár vkladal nádeje na lepší zajtrajšok pre české krajiny do rúk cárskeho Ruska, čo T. G. Masaryk oprávnenne kritizoval ako fantastické predstavy. Cárske Rusko nemohlo byť dostatočným garantom národného vývoja slovanských národov nielen pre jeho vnútornú slabosť, ale aj z dôvodu, že samo nikdy žiadnu pevnejšiu slovanskú koncepciu nemalo a národy strednej a juhovýchodnej Európy preň boli len súčasťou mocenskej hry v týchto kútoch kontinentu.¹⁶⁵

Keď R. Gajda v úvode svojej knihy *Stavovská demokracie Národného štátu* hľadal akoby spätne opodstatnenosť vzniku a legitimitu NOF v československej politike, dospel k nasledujúcim záverom: československá spoločnosť prežíva všeobecnú hlbokú mravnú a hospodársku krízu. Jej príčinou je liberalistická sústava, ktorá poskytla voľné pole sebestvety. Sebestveta „silných laktov“ potiera nielen tradičné duchovné hodnoty, ale porušuje aj platné zákony, a preto je krajne nemorálne. Jedinou skutočnou hodnotou zostáva za každých okolností láska k národu a vlasti. Mnohí, ovplyvnení poprevratovým liberalizmom, sa nechali strhnúť do pasce nového ducha doby a prehlásili tieto hodnoty za prežitok a spiatočnosť, čím poklesli do morálnej pustatiny. Ak chce československá spoločnosť „povstať z prachu“, musí si osvojiť fašistické motto „*Blaho vlasti*“ namiesto dovtedajšieho „*Blaho vlastní*“.¹⁶⁶

Konštrukt *blaha štátu* naplňal svoju funkčnosť v politicko-ekonomických teóriách talianskeho fašizmu, z ktorého ho NOF prevzala. Podľa B. Mussoliniho socializmus na blaho štátu a celej spoločnosti nedbá, pretože akcentuje len na triedny boj. Fašizmus, opačne, nemá funkciu polarizujúcu, ale integrujúcu: triedy zlučuje do jednej ekonomickej a mravnej entity a chce, aby akceptovateľné idey socializmu a syndikalizmu našli svoje uplatnenie v medziach štátom riadenej korporatívnej sústavy, usmerňujúcej protichodné záujmové siločiar s cieľom uzmiernenia všetkých vrstiev.¹⁶⁷ Táto predstava sa napokon v Taliansku ukázala ako utópia. Mussoliniovský korporativizmus čiastočne čerpal z ideí spomenutých ľavicových prúdov, no v praxi viedol k vytváraniu „strán v strane“, teda záujmových frakcií vo vnútri samovládnucej PNF.

Vytváranie mýtov malo v ideologickej koncepcii NOF nezastupiteľné miesto (koniec koncov tak, ako u každej inej fašistickej organizácie). Mechanické absorbovanie mýtov bez akejkoľvek diskusie o ich pravdi-

165 OLIVOVÁ, V.: *Dějiny první republiky*. Praha : Společnost Edvarda Beneša, 2013, s. 15.

166 GAJDA, *Stavovská demokracie...*, s. 9 – 11.

167 MUSSOLINI, *Řeči...*, s. 194 – 195.

vosti kreovalo nielen ustálený systém dogiem, ale aj pocit duchovného zázemia a prináležitosti medzi jednotlivými členmi. Cielené deformovanie a zjednodušovanie reality do vysvetlení, ktorým vedel porozumieť každý, robilo z populistických slov československých fašistov časovanú rozbušku¹⁶⁸ – minimálne pre prvorepublikovú demokraciu celkom určite. Psychologický účinok fašistickej propagandy na masy bol nepredvídateľný.¹⁶⁹

Obsah ideológie a mýtov NOF bol smerodajný pre českých i slovenských fašistov. Funkcionári a stúpenci slovenskej časti NOF vo svojich programových požiadavkách proti nim nevystúpili, ale nezotrvali len pri nich. Zároveň s atraktívnou ponukou konkurenčných strán na Slovensku museli portfólio cieľov flexibilne dopĺňať a prispôbovať „hlasu ľudu“. Kritik NOF, novinár V. Osvald dokázal fašistické mimikry pomerne skoro identifikovať a na margo Gajdovho verejného vystupovania stručne, ale pritom mimoriadne výstižne poznamenal: „*Pěkně to všechno řekl, co je třeba. Ale, bohužel, neřekl a nedovede říci, protože málo rozumí složitým otázkám světového hospodářství, jak by se to dalo všechno udělat a zařídit*“.¹⁷⁰ Toto konštatovanie zaiste platilo nielen v prípade R. Gajdu, ale aj ďalších jeho stúpencov.

Zapúšťanie koreňov

V atmosfére neustálych nezhôd medzi predstaviteľmi nacionalistických organizácií možno za veľký úspech fašizmu v ČSR považovať vlastne samotnú unifikáciu Národného hnutia, Československých fašistov a Červenobielych do jedného subjektu. Po zjednocovacom zjazde sa vo vnútri NOF okamžite rozpútal súboj o moc. Až príliš mnoho osôb exponovaných na popredných pozíciách novoutvoreného hnutia, ale aj iní,

168 VYKOUPIĽ, *Český fašismus...*, s. 29 – 30.

169 Český psychológ František Koukolík pomenoval proces cielenej manipulácie ľudí *debilizáciou*. Hoci sa termín stal pod vplyvom jeho použitia v pejoratívnom kontexte nadávkou, na jeho pôvodnom význame to nič nemení. Podľa F. Koukolíka je debilizácia pevne spätá s potrebou politikov udržať, rozšíriť alebo získať moc. Cieľom tohto procesu je vonkajšia a vnútorná kontrola osôb, ktoré môžu byť debilizované bez ohľadu na výšku ich inteligenčného kvocientu (to vysvetľuje, prečo nemálo vzdelaných ľudí podľahlo ideám fašizmu aj v ČSR). V dôsledku propagandistického brainwashingu prestávajú alebo nechcú rozlišovať základné sociálne problémy a podliehajú iluzórnym predstavám, ktoré im ponúkajú debilizátori. Debilizácia pritom nepostihuje len objekty, ale aj jej tvorcov. Tí začnú časom sami veriť pravdivosti alebo vysokej pravdepodobnosti hlásaných ideí. KOUKOLÍK, F.: *Mocenská posedlost*. Praha : Karolínium, 2011, s. 94 – 95.

170 OSVALD, *Kdo jsou...*, s. 13.

dnes úplne zabudnutí dobrodruhovia, prejavovali ašpirácie stať sa „československým Mussolinim“. Väčšine z nich chýbal nielen potrebný kumšt, vodcovské schopnosti a politická obratnosť, no najmä súdnosť a nutná dávka schopnosti odhadnúť svoje zručnosti. Absencia charismatickej osobnosti s určitým rešpektom a renomé v spoločnosti boli od počiatku kardinálnou brzdou rozvoja NOF. Prvý vodca fašistov, továrnik Alois Klášterský, zvolený do čela na ustanovujúcom zjazde v Kolíne, takýmito vlastnosťami nedisponoval. Ani ďalší vrcholoví funkcionári ako Zdeněk Zástěra, ktorý je považovaný za spoluzakladateľa československého fašizmu či horlivý organizátor mládežníckych organizácií NOF Jan Vrzalík sa na tak zodpovedný post nehodili. Rozriešiť patovú situáciu okolo výberu reprezentatívnejšej osobnosti nakoniec napomohli výsledky a dôsledky jednej z najväčšej politických káz prvej ČSR – tzv. Gajdovej aféry.¹⁷¹ Generál R. Gajda, veliteľ československých légii v Rusku a hrdina bojov proti boľševikom počas ruskej občianskej vojny,¹⁷² bol roku 1926 na základe nepravdivých obvinení zo špionáže v prospech Sovietskeho zväzu postavený pred čestný súd a disciplinárnu komisiu ministerstva národnej obrany. Pospolu s vlastizradou mu pripisovali na konto obvinenie z osnovania fašistického puču, údajne plánovaného v priebehu Vsesokolského sletu v júli 1926, čo takisto nezodpovedalo pravde.¹⁷³ Aj keď komisia ministerstva národnej obrany uznala R. Gajdu za nevinného v plnom rozsahu, aféra napokon i na nátlak prezidenta T. G. Masaryka a generálových konkurentov v armáde skončila jeho superarbitráciou.¹⁷⁴

R. Gajda, známy svojimi vlasteneckými postojmi, sa s takýmto ponížením nehodlal zmieriť. Ponuka od NOF prevziať vodcovské kormidlo

171 Bližšie k nej pozri ŠEDIVÝ, I.: Gajdova aféra 1926 – 1928. In: *Český časopis historický*, roč. 92, 1994, č. 4, s. 732 – 758.

172 Ku Gajdovmu vojenskému pôsobeniu v Rusku pozri napr. memoáre GAJDA, R.: *Moje paměti*. Praha: Vesmír, 1924, 201 s.

173 K záveru o právnej spochybniteľnosti obvinení R. Gajdu sa prikláňajú prakticky všetci autori, ktorí skúmali okolnosti a priebeh Gajdovej aféry. Gajdova aféra vyvolala silnú odozvu aj na Slovensku, predovšetkým v radoch politickej pravice. Dňa 8. 8. 1926 sa v košickom hoteli Schalkház uskutočnilo stretnutie členov a prívržencov HSLS, SNS, agrárnej strany, živnostníckej strany, národnej demokracie a Rodobrany, kde aktívni rečníci odsúdili postup voči R. Gajdovi: „*Gajda to, čo doteraz vykonal, vykonal z úprimnosti. Nie je komunistom. Dôkazom toho sú Košice, kde ho komunisti nenávideli. Je vraj fašistom... Je rozhodne byť lepšie fašistom, ako zraďiť matku, otca a národ a dať sa k židovskej internacionále,*“ odznelo na tomto mítingu pravicových organizácií. ŠA Košice, f. KŽ, šk. 138, č. 8499/26. Hlásenie o zhromaždení občianskych pravicových strán na podporu R. Gajdu.

174 PEJČOCH, *Fašismus v českých zemích...*, s. 54.

hnutia bola pre neho šancou na nový začiatok. Spoločenská potupa, vojenská degradácia, prepustenie z armády a odobratie prináležiacich finančných pôžitkov – všetky tieto faktory podnietili R. Gajdu otvoriť novú životnú kapitolu, ktorú predstavovala politika. Hoci medzivojnový československý fašizmus je najväčšmi spojený práve s menom rozporuplného generála légii v Rusku, pri analýze jeho počiatkov nemôžeme zabúdať na obdobie prvých mesiacov existencie NOF, kedy nad jej činnosťou ešte nemal priamy dohľad.

Aktivity NOF sa na Slovensku rozbíjali pomalším tempom než v českých krajinách. Prvý zjazd fašistov po zjednotení nacionalistických organizácií bol usporiadaný dňa 4. apríla 1926 v Bratislave. Zjazd sa niesol v duchu odsúdenia vládnej politiky a politického klerikalizmu, ale hlavne v intenciách okázalého vyzdvihovania fašizmu a záruky svetlej budúcnosti republiky, ak v nej zvíťazí nový „mesiášsky“ politický prúd.¹⁷⁵

Organizačne inštitucionalizovaný fašizmus v slovenskom prostredí nenadobúdal pri svojom zrode, ani v ďalšom období masovú členskú základňu. Predovšetkým v prvých mesiacoch jestvovania sa však NOF vcelku darilo. Podľa policajných zistení len jednota NOF v Bratislave vydala k 8. máju 1926 1 471 členských legitimácií, čo bol na začiatok viac ako solídny úspech. Nakoľko fašistické hnutie nemalo krátko po fúzii nacionalistických organizácií oficiálne charakter štandardnej politickej strany (resp. sa od neho aspoň dištancovalo), stále priťahovalo i príslušníkov iných politických strán, ktoré fašisti v duchu hesla „idea je viac ako strana“ prizývali ku spolupráci. „*Vúdčí osobnosti jednotlivých politických stran se předbíhají v tom, aby ve fašistickém hnutí zaujaly význačná místa,*“ konštatovalo hlásenie policajného riaditeľstva v Bratislave.¹⁷⁶

Eufória, podnecovaná určite aj Mussolinioho úspechmi na domácom politickom fronte, vzbudila u viacerých verejne známych osôb a strán značné sympatie k fašizmu. Napríklad Peter Briška, katolícky

---

175 Rezolúcia zjazdu prehlasovala: „... *Kedže slučujeme v svojich radoch všetky triedy a vrstvy národa, reklamujeme pre seba právo hovoriť v mene národa... Veríme, že jediným východiskom z našej terajšej nemohúcnosti, ťažkosti a politických bied je československý fašizmus, ktorý nám má byť národnou ochranou a ktorý bude za všetkých okolností neohrozeným mlúvčím najsvätejších práv národa československého... Vieme, za čo bojujeme a cítíme, že doba víťazstva nie je tak ďaleká, ako sa niektorým ešte dnes javí*“. ŠA Košice, f. KŽ, šk. 132, č. 5717/26. Prejav prijatý na zjazde slovenských fašistov v Bratislave zo 4. 4. 1926.

176 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Nedatovaná správa o fašistických hnutiach na Slovensku (máj 1926).

kňaz a šéfredaktor *Ludovej politiky*¹⁷⁷, sa na fašistickej schôdzi zo 6. mája 1926 verejne prihlásil k fašizmu.¹⁷⁸ V ódach na režim „nezlomnej päste“ v Taliansku nezostal šéfredaktor periodika Československej strany ľudovej na Slovensku zďaleka jediný. Denník HSLŠ *Slovák* dňa 11. mája 1926 publikoval na titulnej strane článok *Fascismus regenerans*, v ktorom autor neskrývane chválil Mussoliniho režim a podporoval jeho import na Slovensko: „*Vládne, socialistické a legionárske a židovské kruhy sa ho zrejme boja, špinia ho, rady by ho udusili v zárodku, ale my, ak bude fašistické hnutie v ČSR hlásiť takú mravnú obrodu, ako v Taliansku, ak bude pracovať pre odstránenie vládneho a stranického korupčnictva, a ak zabezpečí taký slobodný vývoj intenzívneho slovenského národného života a povedomia, aký zabezpečil fašizmus v Taliansku, budeme ho u nás vítat!*“.¹⁷⁹ Ako uvidíme neskôr, ľudáci si pestovali k tejto esencii politiky pomerne vrúcny vzťah.

Zatiaľ čo pravicové politické strany sa priam nadchýnali energickým „neonacionalizmom“ z Talianska, základné organizácie NOF na Slovensku (tzv. jednoty) museli riešiť nevyhnutné organizačné a finančné otázky. Dňa 9. júna 1926 sa v pivovare na Rybnom námestí v Bratislave na pozvanie miestnych fašistov uskutočnilo stretnutie jednôt z Piešťan, Nitry, Nového Mesta nad Váhom, Krupiny a Tisovca. Predmetom debát bol samotný názov hnutia. Podľa názoru viacerých účastníkov rokovania termín fašizmus pôsobil ako pojem prebratý z taliančiny v názve veľmi diskutabilne – zvlášť, ak sa NOF prehlasovala za očistnú organizáciu bojujúcu za národnú obrodu a ozdravenie politických pomerov v nacionalistických intenciách.¹⁸⁰ Nakoniec však zvíťazil racionálny pragmatizmus a k žiadnej modifikácii pomenovania NOF i s prihliadnutím na atraktivnosť pojmu nedošlo.¹⁸¹

177 *Ludová politika* bola tlačovým orgánom Československej strany ľudovej na Slovensku.

178 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku (máj 1926).

179 *Slovák*, 11. 5. 1926, s. 1.

180 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku z 10. 6. 1926.

181 V prvom čísle časopisu *Slovenský fašista* český publicista Otakar Lebloch, známy zo svojho pôsobenia vo fašistickej *Moravskej orlici*, v článku venovanom špeciálne slovenským fašistom zdôraznil, že „vypožičanie“ termínu nie je nič zlé a fašizmus v československých pomeroch treba chápať ako „... *obrodienie nacionalizmu, nazvaného viacmenej náhodne podľa vlašského* (talianskeho – pozn. A. H.) *uzoru fašizmom, aby tak skor bol daný formálny výraz novému, strhujúcemu idevému hnutiu a nie akékoľvek snád bezmyšlienkovite napodobenie fašizmu italského*“. ŠA Košice, f. KŽ, šk. 159, č. 696/27. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku z 19. 1. 1927.

Omnoho vážnejšie záležitosti, ktoré sa pertraktovali najmä v česko-moravskom prostredí (predovšetkým schizofrénia v otázke úplného dobudovania NOF do podoby klasickej politickej strany) sa na Slovensku prakticky neriešili. Moravská frakcia R. Macha, dožadujúca sa striktného zotrvania NOF na pozíciách tzv. ideového (nepolitického) fašizmu, tu nenašla dostatočný zástup stúpcov, aby o nej bolo možné hovoriť ako o reprezentatívnej internej opozícii v korpuse hnutia.¹⁸²

Významný posun v rozmachu fašistického hnutia na Slovensku predstavovalo zriadenie Zemského sekretariátu NOF pre Slovensko dňa 24. júna 1926 ako výkonného byrokratického mechanizmu. Do čela sekretariátu bol dosadený tajomník Treml¹⁸³, delegovaný ústredím v Prahe.¹⁸⁴ Pražská centrála NOF podporovala činnosť bratislavského sekretariátu mesačne sumou 5 000 Kč (z toho 2 000 Kč poberal jeho tajomník) a povolila mu disponovať i so všetkými ziskami z členských príspevkov.¹⁸⁵

Fašistické hnutie dostávalo čoraz zreteľnejšie kontúry politickej strany. NOF bola na Slovensku organizačne prerozdelená do troch žúp (Bratislavskej, Nitrianskej a Podtatranskej) s vlastnými župnými výborami. Popri rodiacich sa stykoch s ľudákmi, národnikmi a národnými demokratmi vedenie aktívne vyjednávalo aj o spolupráci s agrárnikmi. V prípade dohody s pravicovými politickými stranami fašisti plánovali utvoriť na Slovensku nadstranícke fašistické direktórium, do ktorého mali byť dosadení Florián Tománek a Ferdinand Juriga za HSLS, Milan Ivanka za národnú demokraciu, M. Rázus za SNS a Vladimír Veger za NOF.¹⁸⁶ Takéto nejednoliate zloženie direktória však logicky nemohlo fungovať dlho a už vonkoncom nie úspešne. Fašisti pochopili, že prežitky, koreniace v tzv. ideovom (nepolitickom) fašizme by samotnej NOF uškodili. Značka fašizmu bola v polovici 20. rokov príliš exkluzívnou na to, aby sa na nej funkcionári NOF dovolili priživiť iným stranám. Z toho dôvodu sústredene pracovali na zachovaní čo najväčšej „fašistickosti“ NOF a ruku ostatným pravicovým politickým subjektom

---

182 Bližšie pozri FARGAŠOVÁ, Nástin vývoje..., s. 143; pozri tiež ŠA Košice, f. KŽ, šk. 190, č. 6745/27. Prehlásenie ústredného tajomníka NOF Otakara Dostála o tzv. ideovom fašizme.

183 Krstné meno tejto osoby pramene, bohužiaľ, neuvádzajú.

184 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Nedatovaná správa o fašistickom hnutí na Slovensku (jún 1926).

185 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku zo 16. 6. 1926.

186 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 1. Nedatovaná správa o fašistickom hnutí na Slovensku (august 1926).

podávali viac-menej formálne, zo zotrvačnosti.

Stretnutia fašistov na Slovensku od vybudovania prvých jednôt navštevovali významné postavy NOF z českých krajín, ktoré funkcionárov i radových členov usmerňovali, povzbudzovali a utvrdzovali vo víťaznom postupe fašistickej myšlienky. Napríklad Josef Svozil, brat známejšieho popredného činiteľa Cyrila Svozila z Prostějova, zdôrazňoval na jednom z mítingov fakt, že NOF dokázala zjednotiť viaceré občianske strany na štátotvornom podklade, avšak aj pri všetkej lojalite k štátu môže sympatizovať len s niektorými osobami vo vláde, nie s vládou ako takou.¹⁸⁷

Práve skupina spočiatku vplyvných fašistov okolo prostějovského jadra NOF, vystupujúca najvehementnejšie proti politike vtedajšej československej vlády, pripravila programový dokument s názvom *Základné idee fašistického vládneho programu*, plný radikálnych a významovo si odporujúcich prehlásení. Dokument sa nakoniec nestal oficiálnou doktrínou NOF, no keďže do veľkej miery reprezentuje predstavy československých fašistov, ktoré našli svoje uplatnenie aj v ich politickej praxi, zasluhuje si, aby sme sa pri ňom pozastavili.

Materiál definoval úlohy NOF nasledovne: „*Fašismus jest postaven před dva velké úkoly: Boj se stávajícími slořády, korupcí a komunisticko-židovsko-německou hydrou... (a) výstavba nového ryze nacionálního státu, který vyhovuje všem vyžaditelným právům českého národa v zemích koruny svatováclavské a slovenského na Slovensku. Nutno věnovati vše pro dosažení vznešených cílů jednotného národa Čechů a Slováků*“.¹⁸⁸

Podľa predstáv zostavovateľov programu nemal v republike zostať kameň na kameni. Zmeniť sa mal názov štátu na Republika Česká alebo Štát Čechov a Slovákov.¹⁸⁹ V krajine mal platiť absolútny zákaz používania cudzojazyčných, menovite nemeckých a maďarských názvov, pričom tlač v týchto dvoch jazykoch by bola postavená mimo zákon. V českých krajinách by sa ako úradný jazyk mohla používať výlučne čeština; na Slovensku slovenčina a čeština; na Podkarpatskej Rusi ruština, slovenčina a čeština. Z územia ČSR mali byť vypovedaní všetci Židia, prisťahovaní po 1. júli 1914; výrazne mal byť obmedzený ich vplyv vo verejných inštitúciách, vyvlastnené priemyselné podniky v židovskom vlastníctve bez akejkoľvek náhrady (to isté sa týkalo aj

187 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku z 30. 8. 1926.

188 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Materiál *Základné idee fašistického vládneho programu*.

189 Tvorcovia programu sa bližšie nevyjadřili k dôvodom, prečo názov Československá republika pokladajú za zlý.

Nemcov a Maďarov) a zavedený *numerus clausus*. Dokument rozdeľoval občanov ČSR do štyroch kategórií:

- I. Slovania: a/ Česi a Slováci; b/ Rusíni, Poliaci a ostatní Slovania;
- II. Neslovania: a/ Rumuni a Nemci; b/ ostatní;
- III. semiti: Židia;
- IV. Mongoli: Maďari (sic!).¹⁹⁰

Toto členenie, vykazujúce známky maskovaného rasizmu, malo slúžiť ako podklad pre neskoršie špecifikovanie občianskych a majetkových práv pre jednotlivé národy, obývajúce územie ČSR alebo jednoducho povedané: pre rozčlenenie obyvateľov na občanov prvej, druhej a tretej kategórie (štátotvorní/trpení/nežiaduci).

V oblasti zahraničnej politiky chceli autori *Základních ideí fašistického vládního programu* vydržiavať „*poměr k Anglii přátelský, k Francii srdečný, ale nutno vyjasnit stanovisko, že ČS. není prostě vykonavatelem vůle Francie, k Itálii přátelský, ale brát zřetel na Jugoslávii, k Maďarsku: zachování trianonského míru, k Rakousku: veto proti připojení k Německu, ... k Německu korektní*“. Základ zahraničnej politiky fašistickej ČSR mala tvoriť jednotná slovanská aliancia, postavená na systéme bilaterálnych zmlúv medzi Československom, Južosláviou (do roku 1929 oficiálne Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov), Poľskom a Bulharskom. Fašisti sa zaväzovali, že nikdy neuznajú Sovietsky zväz *de iure* a budú všemožne podporovať národnú ruskú emigráciu v ČSR. Slovenskú otázku materiál riešil len okrajovo v troch bodoch. Požadoval prehlásenie slovenčiny za rovnoprávny jazyk s češtinou; reorganizáciu civilnej správy na Slovensku a Podkarpatskej Rusi podľa špeciálneho „slovenského elaborátu“ (ktorý ale nebol v programe obsiahnutý ani formou dodatku), vytvorenie tzv. zemských výborov v Bratislave a Užhorode a vyriešenie otázky kongruy^{191 192}.

Význam *Základních ideí fašistického vládního programu* z pohľadu Slovenska spočíval v tom, že jeho autori neponechali pálčivú slovenskú otázku mimo svojej pozornosti, aj keď neponúkli konkrétny recept jej uspokojivého riešenia. Program, charakteristický zväčša infantilnými radikálnymi predstavami a politickými oxymoronami, sa napriek

190 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Materiál *Základní ideje fašistického vládního programu*.

191 V medzivojnovom Československu otázku kongruy legislatívne riešil zákon č. 122/26. Podľa jeho ustanovení prispieval štát cirkvám a ďalším uznaným (príp. recipovaným) náboženským spoločnostiam na platy duchovných sumou vo výške 120 miliónov Kč.

192 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Materiál *Základní ideje fašistického vládního programu*.

iluzórnosti stal mostíkom, od ktorého sa pražské ústredie NOF v ďalšom období odrážalo pri rozširovaní a zhutňovaní koncepcie prístupu k slovenskej otázke. Organizátori fašistického hnutia na Slovensku sa na tomto procese priamo nepodieľali a minimálne do počiatku 30. rokov pôsobili len ako predĺžená ruka centrálného vedenia. Sústredili sa predovšetkým na propagáciu hnutia so snahou preniknúť v pozitívnom svetle do povedomia širokej verejnosti.

Začiatkom roku 1927 jestvovalo na Slovensku 36 miestnych jednotôt NOF. Najsilnejšou bola jednota NOF v Bratislave s vyše 3 tisíc členmi. Spomedzi ďalších miest sa fašistické organizácie rozrastali v Nitre, Trnave, Piešťanoch a Liptovskom Sv. Mikuláši. Ustanovujúca schôdza Zemskej rady NOF – vrcholného orgánu pre Slovensku a Podkarpatskú Rus – sa uskutočnila 16. januára 1927 v bratislavskom meštianskom pivovare za účasti približne troch desiatok delegátov. Za prvého predsedu Zemskej rady prítomní zvolili v tom čase pomerne málo známeho Jozefa Styka.¹⁹³ Okrem organizačných vecí bolo nové slovenské vedenie NOF v ére po brnianskom zjazde postavené hneď pred viacero rezonujúcich otázok, súvisiacich so samotným charakterom fašistickej organizácie. Niektorí fašisti stále len veľmi ťažko opúšťali myšlienku nadstraníckosti NOF – éterickú, no ako sa veľmi skoro ukázalo, absurdnú ideu, že NOF je celonárodným hnutím, schopným integrovať nacionalistov bez rozdielu straníckej príslušnosti. Podľa prijatej taktiky politického správania fašisti zastávali k iným stranám taký postoj, ako ony k fašistom. Ani v prípade vyložených ideologických nepriateľov, akých stvárnňovali komunisti, sa však fašisti neuzatvárali do ulity, ale naopak, snažili sa ich stiahnuť do svojho tábora. V prvotnej fáze etablovania NOF na Slovensku sa objavili pokusy regrutovať aktívnych členov Komunistickej strany Československa (KSČ) do NOF a dokonca zlákať niektorých redaktorov konkurenčných komunistických periodík do redakcie občasnika *Slovenský fašista*.¹⁹⁴

Prevádzkovanie vlastného tlačového orgánu vydávaného v pravidelnej frekvencii bolo pre fašistov za danej finančnej situácie mimoriadne zaťažujúce. Pre sústavné ekonomické problémy trvalo NOF neuveriteľných desať rokov, kým sa jej to aspoň sčasti podarilo. Až do založenia *Slovenských fašistických novín* v októbri 1936 využívali na prezentáciu

193 NA Praha, f. PMV, 225 – 1024 – 2. Hlásenie o NOF na Slovensku z 12. 2. 1927.

194 NA Praha, f. PMV, 225 – 377 – 8. Hlásenia o zasadnutiach Zemskej rady NOF pre Slovensko uskutočnených 16. a 23. 1. 1927.

svojej činnosti periodiká *Říšská stráž*, *Stráž říše* a *Fašistické listy*¹⁹⁵ (tlač vydávanú ústredím v Prahe) a krátko *Národné noviny*, patriace SNS.¹⁹⁶

Finančné ťažkosti NOF na Slovensku výdatne determinoval nedomyslený systém financovania nižších organizačných zložiek zo strany vedenia. Len vďaka solventnosti členov Zemskej rady, ktorí pochádzali prevažne zo stredných podnikateľských a živnostníckych vrstiev, si mohli fašisti dovoliť vydržiavať bratislavský sekretariát. Na jeho chod prispievali mesačne sumou 800 Kč. Bremeno udržiavania organizácie pri živote viselo na pleciach drobných sponzorov, pretože členské príspevky, platené častokrát s veľkými meškami, stačili pokryť iba malú časť nákladov.¹⁹⁷ NOF po odchode týchto aktivistov a súčasne drobných mecenášov v jednom na prelome 20. a 30. rokov fakticky zbankrotovala.

Členstvo NOF na Slovensku tvorila najmä stredná vrstva – štátni zamestnanci, živnostníci a obchodníci.¹⁹⁸ Tí dokázali nutné výdavky strany uhrádzať len istý čas, obetujúc svoje vlastné finančné prostriedky. Dlhodobejšie ekonomické prežitie si ale vyžadovalo silného sponzora, a toho si fašisti nedokázali zabezpečiť. Niet sa čo diviť – takáto investícia by pre perspektívneho partnera nebola rentabilná, čo si zaiste uvedomovali aj eventuálni finanční podporovatelia NOF. NOF odmietala ísť do vlády s vtedajšími stranami, ktorými všeobecne opovrhovala. Platila tu jednoduchá rovnica, platná v ktorejkoľvek dobe: ak nie je strana vo vláde, vložené sponzorské investície sú nenávratné, a tým pádom vyhodené do bezodnej diery. Kto by chcel dobrovoľne a vedome spáchať ekonomickú samovraždu?

Problémy najpočetnejšej jednoty NOF v Bratislave priamoúmerne určovali turbulencie vývoja strany na celom Slovensku. Finančná nestabilita však nebola jediným dôvodom jej bujnejúcej stagnácie. Sotva NOF na Slovensku začala s činnosťou, jej vnútornú stabilitu začali nahliadať samodeštrukčné rozbroje medzi poprednými organizátormi strany. Roztržka súvisiaca s prvým veľkým propagačným zjazdom

---

195 NA Praha, f. PMV, 225 – 424 – 4. Rozkaz miestnej rady NOF v Bratislave č. 1/1928 z 10. 2. 1928.

196 Podľa pôvodných optimistických predstáv malo slovenské fašistické periodikum vychádzať už od 1. 1. 1928 pod vedením Antona Kompánka. Do tohto dátumu mohla NOF pre účely propagácie myšlienok strany a oboznamovania verejnosti s jej aktivitami využívať *Národné noviny*, patriace SNS. NA Praha, f. PMV, 225 – 1024 – 1. Správa o dôvernej schôdzi bratislavskej odbočky NOF z 5. 9. 1927.

197 NA Praha, f. PMV, 225 – 1023 – 5. Rozkaz Zemskej rady NOF pre Slovensko č. 7.

198 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Správa o fašistickom hnutí v Československu z 20. 6. 1926.

NOF v Turčianskom Sv. Martine z 25. – 26. júna 1927, ktorý napriek očakávaniám nepriniesol odliv sympatizantov HSLS v prospech NOF, viedla k vylúčeniu tajomníka V. Valeriána a mládežníckeho pracovníka J. Vendelína, exponujúceho sa za zblíženie s národníkmi. V dôsledku sporu rezignovali na svoje funkcie J. Styk i predseda bratislavskej jednoty NOF Otakar Šamánek.¹⁹⁹ Obom – predovšetkým však J. Stykovi sa toto náhle rozhodnutie snažilo vyhovoriť pražské ústredie NOF a po urputnom naliehaní uspelo.²⁰⁰ Funkcie sa vzdal i pokladník Václav Vašák, majiteľ sklárskeho závodu v Bratislave, pretože angažovanie v NOF mu poškodzovalo meno pri podnikaní.²⁰¹

Predohrou tejto hustej atmosféry bola už členská schôdza bratislavských fašistov dňa 24. marca 1927. Hlavný rečník, jednatel Zemskej rady NOF František Mildorf, podrobil ostrej kritike výbor bratislavskej jednoty NOF, ktorý sa na plenárnu poradu nedostavil. V diskusiách padlo viacero návrhov, ako za daných podmienok dokázať sabotérom z vedenia jednoty, že fašistické hnutie ich odchodom nijako neutrpí. V rámci stratégie rozširovania organizácie o nové členstvo plénum schválilo návrh na zriadenie úverového družstva, ktoré by poskytovalo sociálne podpory pre nezamestnaných príslušníkov NOF. Nová inštitúcia pod taktovkou NOF prirodzene nesledovala charitatívne ciele – jej primárnym účelom bolo pritiahnúť do strany dovtedy skromnejšie zastúpené robotnícke vrstvy. Zvýšenie členskej základne by znamenalo finančné posilnenie NOF, čo bolo pre insolventné jednoty fašistov doslova otázkou bytia či nebytia.²⁰²

Plynulá činnosť NOF na Slovensku bola pri absencii štedrých podporovateľov závislá okrem členských príspevkov najmä od výnosov z predaja tlače. I v tomto bode muselo predsedníctvo schôdze skormútené skonštatovať zaostávanie za očakávaniami: do Bratislavy bolo z tlačiarne expedovaných 600 kusov časopisu *Slovenský fašista*, no reálne ho odoberalo len 20 (!) predplatiteľov. Po debate prítomní prijali uznesenie, ktorým každého člena NOF zaviazali časopis povinne kupovať. Zostalo len pri želaniach, podobne ako v prípade veľkých plánov študentských aktivistov NOF, so zámerom podchytiť mladšiu generáciu.

199 NA Praha, f. PMV, 225 – 1023 – 5. Hlásenie o rozporoch v NOF z 8. 8. 1927.

200 NA Praha, f. PMV, 225 – 1024 – 1. List NOF Zemskej rade NOF pre Slovensko z 25. 7. 1927.

201 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Rozkaz Zemskej rady NOF pre Slovensko z 28. 8. 1927.

202 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Správa o schôdzi miestnej jednoty NOF v Bratislave z 24. 3. 1927.

Fašistickí študenti dokončili v marci 1927 prípravy na vydávanie vlastného periodika s názvom *Študentská stráž* v odhadovanom náklade 2 000 ks. Za hlavného redaktora bol určený študent J. Stýblo, za vydavateľa Vladimír M. Daxner a za zodpovedného redaktora J. Vendelín.²⁰³ Časopis nakoniec pravdepodobne neuzrel svetlo sveta, resp. v archívnych prameňoch sa nepodarilo objaviť žiadne zmienky o jeho existencii.

Ani priam chronické nezdar, tiahnuce sa od samého začiatku pôsobenia NOF, fašistov neodradili od ich hlavného zámeru presadiť sa v politike. Bratislavská jednota bola hnacou silou rozhodnutia kandidovať roku 1927 po prvýkrát vo voľbách. Hneď pri svojej volebnej premiére – zatiaľ na obecnej úrovni – sa NOF uviedla vskutku pamätne: pred voľbami občianskym stranám ponúkla spoluprácu, rátajúc dopredu s ich odmietavou odpoveďou, aby toto stanovisko následne využila ako argument preukázateľnej nechoty ostatných vytvoriť spoločne s NOF jednotný protisocialistický blok.²⁰⁴ V dobe frekventovaných poplašných správ o chystanom komunistickom prevrate to bol takticky uvážení ťah. Strane každopádne nepomohol a vo voľbách si nevybojovala ani jeden mandát v zastupiteľstve.

Iný postup fašisti zvolili na východnom Slovensku, kde sa rozhodli ísť cestou nominovania svojich kandidátov na listiny spriaznených strán. Najpočetnejšia jednota, založená 16. februára 1927, sídlila v Košiciach. Celkovo však NOF v regióne oslovila mizivé promile osôb.²⁰⁵ Inak by tomu zrejme nebolo ani v metropole východu, nebyť kariérnej anabázy R. Gajdu, ktorý si počas nej vytvoril početný okruh priateľov. R. Gajda pôsobil v Košiciach ako veliteľ 11. pešej divízie od roku 1922. Čoskoro sa mu podarilo zaradiť do kruhov miestnej spoločenskej smotánky a nadviazať styky s osobami z radov HSLS a Červenobielych.²⁰⁶ Správy o Gajdových kontaktoch s Červenobielymi sa šírili v dobovej tlači rýchlosťou blesku. Periodiká naladené proti generálovi si kládli rečnícku otázku, či je právne v poriadku, aby sa armádny dôstojník politicky angažoval.²⁰⁷ R. Gajda obvine-

203 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Správa o schôdzi miestnej jednoty NOF v Bratislave z 24. 3. 1927.

204 NA Praha, f. PMV, 225 – 1024 – 2. Hlásenie z 1. 3. 1927.

205 ŠA Košice, f. KŽ, šk. 159, č. 696/27. Správa o fašistickom hnutí na východnom Slovensku z 24. 2. 1927. Bližšie pozri už citované štúdiu KÁRPÁTŮ, K niektorým aktivitám..., s. 373 – 384. Ide o doteraz jediný náčrt pôsobenia NOF na východnom Slovensku.

206 KURFÜRST, *Radola Gajda...*, s. 49.

207 Pozri napr. NA Praha, f. PMV, 225 – 1451 – 1. Výstrižok z časopisu *Svoboda* z 11. 1. 1923.

nia samozrejme popieral. Tvrdil, že je len nepolitickým československým patriotom a Červenobielym iba radil prestať s útokmi na T. G. Masaryka, Edvarda Beneša a Židov.²⁰⁸ V roku 1923, počas prebiehajúceho sporu o Javorinu medzi Československom a Poľskom, prišla vláde od R. Gajdu výhražná depeša, že pokiaľ spor neurovna vlastnou silou v prospech republiky, sporné územie R. Gajda obsadí s pomocou svojich mužov sám.²⁰⁹ Proti odtrhnutiu malého severoslovenského teritória od ČSR veľmi aktívne lobovali zhodou okolností v rovnakom čase aj Červenobieli, ktorí dokonca usporiadali manifestačný výlet na tatranskú Javorinu.²¹⁰ Gajdove tvrdenia o nulových stykoch s Červenobielymi tak boli zrejme polopравdou a určité prepojenie na politizujúce kruhy vydržoval. Otázne – a z dokumentov nezistiteľné – je, či a do akej miery generálovo pôsobenie v Košiciach, kde slúžil do decembra 1924, ovplyvnilo profiláciu jeho profašistických postojov.

Základnú líniu košickej jednoty, pôsobiacej v ústraní od silnejších organizácií NOF na západnom a strednom Slovensku, vyjadrovalo prijaté motto „Práca – kázeň – odvaha“. Podobne, ako presvedčení fašisti vo zvyšných kútoch republiky, aj košickí príslušníci strany skalopevne verili, že ČSR môže pred úplným vnútorným rozvratom na politickom i hospodárskom poli zachrániť jedine fašizmus. Členovia boli vysťahovaní, aby dbali na prísne dodržiavanie rozkazov vodcu, ktoré vedenie považovalo za imperatívy v záujme vlasti.²¹¹

Predseda miestnej jednoty NOF Matej Černok odhadoval počet sympatizantov NOF v Košiciach na zhruba 2 000 a v blízkej budúcnosti počítal s ich až päťnásobným prírastkom. Takýto prehnany optimizmus bol však len obyčajnou chimérou. Najvypuklejšie to potvrdili parlamentné voľby v rokoch 1929 a 1935.²¹² V oblastiach východného

208 KELLY, *The Czech Fascist...*, s. 47.

209 ŠA Košice, f. KŽ, šk. 138, č. 8499/26. Hlásenie o zhromaždení občianskych pravícových strán na podporu R. Gajdu.

210 Národovecká akcia však napokon skončila totálnym fiaskom. Vedúci výpravy profesor Kraus ako navigátor v Tatrách zablúdil a do Javoriny dorazila iba malá časť unavených členov expedície, kde zaspievali štátnu hymnu a rozišli sa. PEJČOCH, *Fašizmus v českých zemích...*, s. 33 – 34.

211 Pevné odhodlanie košických fašistov reprezentujú slová plné patriotizmu, ktoré odzneli na prvom zasadnutí miestnej jednoty NOF: „*My nechceme a nesmíme byť obyčajnou stranou, jakých jest dnes více než dosti, ale my musíme jasně ukázati našim odpůrcům, že jsme hnutím v první řadě ukázněným, schopné každé oběti pro vlast a národ*“. NA Praha, f. PMV, 225 – 1023 – 5. Hlásenie o fašistickom hnutí na východnom Slovensku z 24. 2. 1927.

212 NA Praha, f. PMV, 225 – 1024 – 1. Hlásenie prezídia župného úradu v Košiciach zo 7. 5. 1927.

Slovenska bola podpora československého fašizmu od počiatku až do konca existencie NOF nepatrná.²¹³

V menších mestách strana takisto neprekročila niveau diskusného (či presnejšie krčmového) spolku salónnych nespokojencov. Pre ilustráciu, činnosť jednej z prvých jednôt NOF v Piešťanoch zhodnotili policajní pozorovatelia nasledovne: „Činnosť fašistickej odbočky není nijak význačná a je hlavne úlohou tohoto spolku v Piešťanoch kritika terajších pomerov a nadávání na určité osoby, avšak len tak dlho pokiaľ sa im nikde neodporuje a pokiaľ z toho nemajú na majetku škodu...“²¹⁴ V Piešťanoch sú tamojší fašisté úplne neškodní jednak s ohľadom na svoj skromný počet, jednak tiež z toho dôvodu, že v nich sú ľudia málo agilní, ktorí mnoho hovoria a nič nevykonajú.“²¹⁵ Piešťanská jednota NOF mala v decembri 1927 asi 30 organizovaných členov a do stovky prívržencov.²¹⁶ Po všetkých stránkach spomínaných v hlásení ju možno označiť za ukážkový príklad zodpovedajúci charakteru väčšiny organizácií NOF na Slovensku.

Veľmi špecificky sa idea fašizmu ujímala v oblastiach južného Slovenska. V multinárodnom prostredí s dominanciou maďarského obyvateľstva fašizmus nachádzal podporu hlavne u českých štátnych zamestnancov a vo vojenských kruhoch. Napríklad v lete 1926 dosiahol neformálny klub priaznivcov fašizmu v Komárne pod vedením škpt. Antonína Studeného a kpt. Václava Laubeho úroveň okolo 80 priaznivcov. Miestne maďarské obyvateľstvo, hoci sa obávalo národnostných výtržností, sa k organizácii nestavalo nepriateľsky, lebo si od nej sľubovalo oslabenie komunistických aktivít. Keďže pozície HSLS v meste boli dlhodobo zanedbateľné, slovenská vetva fašizmu, reprezentovaná Rodobranou, infiltráciu populárnejšieho československého variantu v Komárne nijako nestála v ceste.²¹⁷ Hlavnou nositeľkou ideí fašizmu v tomto období bola Nezávislá jednota československých legionárov, spolok združujúci bývalých legionárov v Rusku a ich sympatizantov. Vstúpili do nej takmer všetci vojenský dôstojníci komárňanskej posád-

213 ŠA Košice, f. KŽ, šk. 132, č. 5717/26. Súbor hlásení o fašistickom hnutí na východnom Slovensku z júna 1926.

214 NA Praha, f. PMV, 225 – 1023 – 5. Hlásenie o činnosti NOF na Slovensku z 10. 12. 1927.

215 NA Praha, f. PMV, 225 – 1023 – 5. Hlásenie o činnosti NOF na Slovensku.

216 NA Praha, f. PMV, 225 – 1023 – 5. Hlásenie o činnosti NOF na Slovensku z 10. 12. 1927.

217 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Správa o fašistickom hnutí v Komárne z 8. 6. 1926.

ky,²¹⁸ ktorí sa z dôvodu tradičnej apolitickosti armády nemohli politicky angažovať. Inštitucionalizovaný fašizmus v podobe organizácie NOF získal v Komárne, ako aj v ďalších mestách južného Slovenska väčší význam až od polovice 30. rokov, no už za inej spoločensko-politickej situácie.

Okrem jednôt NOF na Slovensku vznikali i pridružené študentské a mládežnícke organizácie fašistov. Už v prvých mesiacoch roku 1927 začalo so svojou činnosťou študentské združenie pri NOF. Pravdepodobne jediný podstatnejší programový dokument tejto voľnej súčasťi strany predstavuje rezolúcia z apríla 1927 zostavená výborom 14 študentov, ktorú výbor adresoval pražskému vedeniu. V texte rezolúcie sa študenti manifestačne prihlásili k fašistickým ideám a argumentujúc zásluhami študentského stavu na náraste popularity fašizmu na Slovensku požadovali od R. Gajdu slobodnú ruku pri výbere svojich vedúcich činiteľov. Ďalej naliehali, aby dostali k dispozícii priestory bratislavského sekretariátu pre účely usporadúvania spoločných stretnutí politicko-vzdelávacieho charakteru. Ako samozvaná avantgarda nového prúdu svetovej politiky, ktorý mal v ich predstavách čoskoro zruťiť starý svet, s vervou útočili proti pasivite a nedostatočnej disciplinovanosti svojich starších kolegov.²¹⁹

Druhým akademickým spolkom NOF bol Fašistický akademický klub, založený 21. marca 1928 v Bratislave. Na čele jeho výboru stál študent filozofie Edo Bednarovič. Funkciu podpredsedu vykonával študent práva Dezider Fodor. Pri ustanovení spolku zložilo symbolickú prísahu R. Gajdovi 32 študentov, po národnostnej stránke výhradne Slováci. Fašistický akademický klub mal ambíciu pôsobiť ako určitá opozícia k ľudáckemu náprotivku pod vedením Martina Sokola a Karola Sidora. Intenzívnejšiu činnosť v intenciách smerníc brnianskeho fašistického klubu plánoval vyvíjať od akademického roka 1928/1929. Z dostupných dokumentov nemožno zhodnotiť, do akej miery sa mu to podarilo, pretože obsérnejšie zmienky o jeho činnosti absentujú.²²⁰ Previazanosť spomenutých študentských organizácií s ústrediami fašistických študentských spolkov, ako napríklad s *Fašistickým študentským združením*²²¹ alebo *Fašistickým svazom studentstva*, ktoré vznikli

218 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Hlásenie policajného komisára v Komárne z 11. 8. 1926.

219 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 7. Rezolúcia študentského združenia pri NOF v Bratislave zo 7. 4. 1927.

220 NA Praha, f. PMV, 225 – 378 – 7. Hlásenie o zriadení Fašistického akademického klubu v Bratislave z 25. 4. 1928.

221 O činnosti združenia bližšie *Říšská stráž*, 10. 10. 1928, s. 3.

v novembri 1925, resp. máji 1926,²²² nie je z prameňov dostatočne známa.

Úvahy založiť funkčnú organizáciu, vychovávajúcu fašistický dorast a budúce elity, nabrali jasnejšie kontúry v júni 1927. Predmetnú otázku zhodou okolností prerokúvali činitelia NOF v predvečer už spomínaného martinského zjazdu, kedy padol návrh vybudovať pri každej jednote NOF ozbrojenú poriadkovú službu – tzv. omladiny. Omladiny inštruoval sekretariát so sídlom v Prahe pod vedením Jaroslava Tetivu. Nižšie organizačné zložky na Slovensku a Podkarpatskej Rusi dočasne podliehali zemskému predsedovi NOF, ktorý mal podávať návrhy na obsadenie funkcií v jednotlivých omladinách. Právo potvrdzovať navrhnuté osoby si v kompetencii ponechal R. Gajda.²²³ Smelé pokusy fašistov však opäť skončili pri prvotnom entuziazme. Projekt výchovy vlastných, fašizmom indoktrinovaných kádrov sa rozleptal vlastne skôr, než vyprodukoval hmatateľné výsledky. Po krachu omladín a nástupníckej, rok jestvujúcej Obrany NOF fašisti vyrukovali začiatkom 30. rokov s ideou výstavby Junákov NOF.²²⁴

Plnú moc organizovať junáctvo na Slovensku R. Gajda udelil aktivistovi Jánovi Hrevušovi zo Starej Turej. Ani on však neprejavil dostatočný talent odtiahnuť mladých národne zmysľajúcich ľudí od profudáckeho katolíckeho Orla pod štít so zväzkom prútov a sekerou.²²⁵ Organizovanie junáctva NOF na Slovensku napokon zastavil úradný zákaz Krajiniského úradu z dôvodu, že organizácia vznikla bez zákonitého podkladu a okrem toho svojou činnosťou narušovala verejný poriadok.²²⁶

NOF sa plánov na vytvorenie mládežníckej organizácie napriek úradným prekážkam nevzdávala. Na jeseň 1932 sa ústredie pohrávalo s myšlienkou vytvoriť pri každej jednote NOF mládežnícky klub, ktorého členovia by pri straníckych akciách vykonávali úlohy usporiadateľskej služby. Tieto mládežnícke *poriadateľské sbory* mali byť centralizovane usmerňované a súčasne mali pre myšlienku fašizmu podchyťávať mládež vo vidieckom prostredí.²²⁷ Nakolko materiály úradnej proveniencie

222 FARGAŠOVÁ, Nástin vývoje..., s. 140.

223 NA Praha, f. PMV, 225 – 1024 – 1. Organizačný rozkaz z 10. 6. 1927.

224 Brannými organizáciami NOF s dôrazom na české krajiny sa bližšie zaoberá práca PEJČOCH, I.: *Armády českých politiků. České polovojenské jednotky 1918 – 1945*. Cheb : Svět křídel, 2009, s. 26 – 32.

225 NA Praha, f. PMV, 225 – 1026 – 4. Oznam o plnej moci pre J. Hrevuša z 26. 9. 1931; tiež Menovací dekrét z 2. 2. 1933.

226 ŠA Nitra, pobočka (pob.) Komárno, f. Okresný úrad (OÚ) Komárno, šk. 40, č. 5/f/32. Nariadenie o zastavení činnosti junákov pri NOF z 24. 6. 1932.

227 ŠA Nitra, pob. Komárno, f. OÚ Komárno, šk. 40, č. 8/f/32. Správa o organizácii a vývoji fašistického hnutia na Slovensku z 5. 11. 1932.

z ďalších mesiacov o poriadateľských sboroch mlčia, môžeme usudzovať, že aj táto iniciatíva NOF zbankrotovala. Rovnako dopadlo úsilie NOF preniknúť do štruktúr Sokola a Národnej jednoty streleckej, v rámci ktorých stranícki funkcionári chceli pre fašistickú mládež zabezpečiť základné znalosti narábania so zbraňami, perspektívne využiteľné v budúcnosti pri prevratovej akcii alebo počas pouličných konfrontácií s komunistami.²²⁸

Napriek tomu, že činnosť NOF sa na Slovensku stále iba rozbiehala, úrady v auguste 1926 odhadovali stav členstva a sympatizantov na asi 5 000 osôb. Tento údaj síce nemožno zodpovedne potvrdiť ani vyvrátiť, zistenia policajných orgánov však boli pravdivé minimálne v tom smere, že suverénne najväčšia enkláva podporovateľov NOF sa utvorila v Bratislave a blízkom okolí. Solídnu podporu si strana vydobyla tiež v prihraničných oblastiach s Moravou, kde sa fašizmus tešil úspešnému rozmachu.²²⁹ V iných regiónoch, menovite na väčšine stredného, na južnom a východnom Slovensku NOF dlhodobo prepadala. Roku 1926, resp. 1927 mali v slovenskom prostredí už bezpečne zapustené korene iné strany, ktorých tradícia siahala do čias habsburskej monarchie. Ľudáci, agrárnici, sociálni demokrati či komunisti prirodzene netúžili po novej konkurencii, a tak k fašistom pristupovali pomerne vlažne – ľavicové strany z ideologických dôvodov, pravicové skôr z pragmatizmu.

Lepšie časy pre NOF na slovenskej pôde boli v nedohľadne. Nelichotivá nálepka „českej strany“ ju prenasledovala ako tieň. Na Slovensku našiel politicky inštitucionalizovaný fašizmus v prvopočiatočných najaktívnejších propagátorov skutočne medzi českým obyvateľstvom, no redukovať okruh jeho nadšencov len na nich by bolo nekorektné. Vízia „novej republiky“, očistenej od korupcie, sociálnej nespravodlivosti, socialistov, liberálov, slobodomurárov či Židov oslovila i časť Slovákov.

V ústredných orgánoch NOF platil napriek očividnej presile českej zložky princíp rovnováhy. Direktórium, zvolené na ríšskej rade v Brne 2. januára 1927, tvoril vodca a šesť direktorov: dvaja z Čiech, dvaja z Moravy a Sliezska a dvaja zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Pre slovenských fašistov bol veľmi priaznivý takisto kľúč prerozdelenia 23 miest v Ríšskej rade fašistickej (bývalej Veľkej rade fašistickej)²³⁰ v pomere

228 KELLY, *The Czech Fascist...*, s. 78.

229 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Správa o fašizme na Slovensku z 30. 8. 1926.

230 Ríšska rada fašistická bola najvyšším orgánom NOF, vytvoreným po vzore *Gran Consiglio del Fascismo* – talianskej Veľkej rady fašistickej.

11:6:6.²³¹ Veľkorysé zastúpenie v ústredných orgánoch bolo gestom, že NOF to s proklamovaným egalitárnym vzťahom ku svojim slovenským jednotám myslí úprimne. Presné štatistiky rozvrstvenia členov podľa krajín sa nezachovali, avšak príslušníci NOF zo Slovenska a Podkarpatskej Rusi rozhodne netvorili podiel množiny registrovaných fašistov alikvotný počtu ich miest v centrálnych orgánoch fašistickej strany.²³²

Národná obec fašistická v spektre slovenskej politiky

Národná obec fašistická vo vlastnom záujme nemohla živorit v politickom vákuu. Napriek svojmu vyhranene negatívne vzťahu k politickým stranám sa musela v daných podmienkach nejakým spôsobom začleniť do ich spektra. V českom prostredí sa jej strategickým partnerom i vzhľadom na ideovú blízkosť a personálne premostenie stala Československá národná demokracia.²³³

Na Slovensku bola situácia oproti českým krajinám trochu odlišná. Vplyv národnej demokracie nemal ani zďaleka takú váhu, a tak NOF zostala odkázaná na sondovanie možných spojenectiev medzi etnicky čisto slovenskými politickými stranami. Spomedzi nich k fašistom pomerne výrazne inklinovala SNS. Fašistov s národníkmi spájal podobný pohľad na význam nacionalizmu pre vývoj spoločnosti, interpretácia politiky ako permanentného zápolenia medzi progresívnou pravou a dekadentnou ľavicou, ako aj fetišizovanie myšlienky národného štátu. SNS videla v československom fašizme nevyklíčený potenciál účinnej národnej opozície proti liberalizmu, marxizmu a centralizmu a k perspektívnej spolupráci sa nestavala odmietavo. Určité sympatie alebo minimálne vľúdnosť k NOF prechovávali také čelné osobnosti SNS ako M. Rázus, A. Kompánek či M. Ruppeldt. Na druhej strane časť národníkarov (napríklad Štefan Krčméry) sa k otázke eventuálnej kooperácie stavala s obavami.²³⁴

Volby roku 1925 ukázali, že SNS žije len z vlastnej minulosti. Katastrofálny volebný výsledok – 35 435 hlasov (na Slovensku 2,49%, v celoštátnom meradle 0,5%)²³⁵ jej nezabezpečil ani jeden mandát

231 NA Praha, f. PMV, 225 – 1024 – 2. Správa o zasadání Velké rady fašistickej v Brne z 2. 1. 1927.

232 Pozri ŠA Košice, f. KŽ, šk. 159, č. 696/27. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku z 19. 1. 1927.

233 VYKOUPIĽ, *Český fašismus...*, s. 154 – 165.

234 ROGUĽOVÁ, *Slovenská národná strana...*, s. 241 – 242.

235 ŠUCHOVÁ, X.: Prílohy II – Politický systém. In: ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (ed.): *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava : VEDA, 2004, s. 560.

parlamente.²³⁶ Spoločný postup s HSLS bol pre vzájomné rozpo-
 py v 20. rokoch vylúčený. Za týchto okolností predstavovali kontakty
 s fašistami akési východisko z núdze. O možnostiach spolupráce me-
 dzi SNS a NOF rokovoal M. Rázus s funkcionármi Zemského výboru
 NOF na stretnutí v Novom Meste nad Váhom v apríli 1926. SNS sa
 do spolupráce s fašistami bezhlavo nenáhlila. Uprednostňovala najskôr
 dôkladné oboznámenie sa so slovenským programom strany, pretože ju
 rovnako ako iní považovala za ťažko čitateľnú skupinu politických do-
 brodruhov. Zistenia, nadobudnuté počas rokovani, napokon stranícke
 vedenie presvedčili o správnosti rezervovaného postoja. M. Ruppeldt,
 ktorý diskutoval o predstavách NOF s jej zástupcom O. Šamánkom,
 vedeniu SNS neodporučil ďalej koketovať s myšlienkou jednotného
 nacionalistického frontu. Podľa Ruppeldtovho úsudku fašisti potierali
 ciele národnárov, neuznávajú samobytný slovenský národ a k riešeniu
 slovenskej otázky vyjadrovali veľmi nejednoznačné, vypočítavé stano-
 visko.²³⁷

Podobný názor na vec mal aj M. Rázus, ktorého piešťanskí fašisti v me-
 ne slovenských jednôt NOF pozvali na spoločné politické debaty.²³⁸
 M. Rázus fašistom prízvukoval, že obojstranná kooperácia je možná
 len pod podmienkou rešpektovania a osvojenia si „slovenskej národnej
 ideológie“, t. j. v Rázusovom chápaní autonomistického programu. „*Ja
 nie som fašistom, radšej bych bol demokracii, ako diktatúre. Musíme však
 rátať s možnosťami a pohyb využiť pre slovenský nacionalizmus,*“ napísal
 o svojich dojmoch zo stretnutia v Novom Meste nad Váhom v liste
 M. Ruppeldtovi. Ako ďalej dodal, „*ide o to, aby Slovensko svoje záuj-
 my životné malo v tomto hnutí zaistené*“.²³⁹ Vzťah M. Rázusa k NOF
 teda od počiatku charakterizovali skôr politické kalkulácie než sympá-
 tie s fašistickou ideológiou. Jeho uvažovanie treba reflektovať dobovými
 očami: v roku 1926 sotva niekomu zišlo na um, do čoho môže fašizmus,
 resp. jeho mutácie v podobe konvergentných režimov vyústiť. M. Rázus
 nebol krátkozrakým politikom. Ako aktívny publicista určite pozorne
 sledoval trend úpadku parlamentných demokracií a vlnu nástupu au-
 toritatívnych režimov (do roku 1926 Taliansko, Španielsko, Poľsko,

236 Pre porovnanie, za konkurenčnú HSLS hlasovalo 474 017 voličov, čo ľu-
 dákom zabezpečilo 23 poslaneckých mandátov. ŠUCHOVÁ, Prílohy II – Politický
 systém..., s. 560.

237 ROGUEOVÁ, *Slovenská národná strana...*, s. 243 – 245.

238 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) Martin, sign. 45 I
 4. List piešťanských fašistov M. Rázusovi z 20. 4. 1926.

239 LA SNK Martin, sign. 18 A 139. List M. Rázusa M. Ruppeldtovi zo 4. 6.
 1926.

Litva, Portugalsko, Grécko), ktorá sa čisto hypoteticky mohla v blízkej budúcnosti prevaliť i cez Československo. Výčkávacie manévrovanie národniarov vo vzťahu k fašistom malo racionálno-pragmatické opodstatnenie. Na jednej strane sa SNS nechcela kompromitovať pádom do politického suterénu, aký pre mainstream československej politiky predstavovala NOF, no na strane druhej fašistom nikdy nedokázala povedať ultimatívne *nie*.

Obe skupiny – národnári i fašisti – sa nachádzali v nelichotivom postavení a navzájom sa potrebovali. Boli si vedomí, že len pevný blok viacerých nacionalistických subjektov má šancu uspieť a katapultovať svojich kandidátov z tretej ligy pivných debát o politike do pražského parlamentu. SNS tak vzťahy s NOF neprerušila. M. Rázus dal fašistom k dispozícii dvoch tajomníkov, poverených úlohou rozvíjať organizačné zázemie ich hnutia a ponúkol financovanie fašistického časopisu – to všetko na trovy straníckej kasy národniarov.²⁴⁰ Ako zaslúžilý partner fašistov istú dobu dokonca patrila k horúcim kandidátom za člena fašistického direktória, no tieto posty v jednom z vrcholných orgánov NOF nakoniec obsadili V. M. Daxner (direktor pre veci slovenské) a A. Kompánek (direktor pre cirkevno-politické otázky na Slovensku).²⁴¹ S M. Rázusom však NOF udržiavala styk naďalej prostredníctvom V. M. Daxnera, predovšetkým pokiaľ ide o konzultácie súvisiace s formálnou stránkou prípravy verejných vystúpení a novinových článkov.²⁴²

Okrem SNS stála v ohnisku pozornosti NOF takisto HSLS. V centre záujmu fašistov vyčnievala najmä pridružená ľudácka organizácia Rodobrana, ktorá sa navonok profilovala celkom jednoznačne ako avantgarda slovenského fašizmu.²⁴³

Už roku 1926 vyplávali na povrch rôzne kuloárne správy o konexiách

---

240 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku z 12. 7. 1926.

241 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 1. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku. Na tomto mieste je potrebné podotknúť, že NOF na miesta direktorov nedelegovala len svojich členov, ale tiež príslušníkov iných politických strán vrátane ich vrcholových funkcionárov. Týmto prístupom dávala v počiatkovej etape existencie najavo absolútnu otvorenosť a svoj nadstranícky charakter v súlade s deklarovanou tézou, podľa ktorej fašizmus stojí nad politickými stranami.

242 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 7. Hlásenie o výsledkoch schôdze užšej Zemskej rady NOF pre Slovensko z 23. 1. 1927.

243 Rovnako ju hodnotili už dobové spravodajské hlásenia i súhrnný elaborát *Slovenská Rodobrana* vyhotovený roku 1929 pre potreby štátnych orgánov. Originál je uložený vo fonde ŠA Košice, f. PR Košice, šk. 5, Mat. 563/2. Elaborát *Slovenská Rodobrana. Jej vznik a vývoj do ledna 1929*.

NOF a Rodobraný.²⁴⁴ Informácie v spravodajskom éteri hovorili o plánovanom splynutí Rodobraný s NOF. Druhá, miernejšia verzia Jóbových zvestí, zasa o nadviazaní najužšej spolupráce na základe dohodnutých smerníc o spoločnom postupe.²⁴⁵ Snáď aj na podklade pučistických konšpirácií v spojitosti s ďalšími chýrmi policajné riaditeľstvo v Brne dňa 1. októbra 1926 zalarmovalo bezpečnostné orgány v Bratislave hlásením, že podľa dôverných zistení trojica C. Svozil (onoho času muž číslo 2 v rámci NOF), Vojtech Tuka a V. M. Daxner pripravujú na ôsme výročie vzniku ČSR štátny prevrat. Pučisti sa pri jeho realizácii údajne najväčšmi spoliehali na pomoc slovenskej Rodobraný a fašistov z Brna a Moravskej Ostravy, kde si NOF držala silnú základňu podporovateľov. Udalosti nasledujúce po prevrate mali mať lesk dokonalej revolúcie s pompéznou teatrálnosťou: pučistické oddiely by zatklí všetkých socialistických poslancov i ministra zahraničných vecí E. Beneša, ktorý by sa zodpovedal z vlastizrady.²⁴⁶ Nový fašistický kabinet na čele s C. Svozilom²⁴⁷ by dočasne uzatvoril hranice, pozastavil tlač, predniesol prejav k obyvateľstvu a vzápätí demonštratívne podpísal vojenskú konvenciu s Poľskom namierenú proti Nemecku.²⁴⁸ Postup fašistov – inšpirovaný určite Piłsudského *przewrótom majowym* – mal byť precízne koordinovaný a takticky veľmi vyspelý. Snahu NOF obrátiť na svoju stranu drobnou agitáciou četníkov, armádných činiteľov, policajtov a príslušníkov finančnej stráže si bezpečnostný aparát vykladal ako zámer rozšíriť vlastnú spravodajskú sieť a jej prostredníctvom zachytávať informácie o protiopatreniach vlády.²⁴⁹ Takáto interpretácia mala racionálne jadro, avšak zároveň značne preceňovala inak malú efektivitu spravodajských kanálov NOF v štruktúrach štátnych orgánov.

244 KRAMER, J.: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918 – 1929*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1962, s. 343.

245 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Správa o spolupráci NOF s Rodobranou z 28. 8. 1926.

246 E. Beneša obviňovali hlavne zo „zapredania“ Těšínska roku 1920, ktorého časť po Sedemdněovej vojne a konferencii veľvyslancov v Spa z 28. 7. 1920 získalo Poľsko.

247 Ministerstvo zahraničných vecí malo pripadnúť Štefanovi Osuskému, ministerstvo národnej obrany R. Gajdovi. Rátalo sa aj s ministerskými kreslami pre V. Tuku, Andreja Hlinku a F. Jurigu. SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Hlásenie policajného riaditeľstva v Brne z 1. 10. 1926.

248 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Hlásenie policajného riaditeľstva v Brne z 1. 10. 1926.

249 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Správa o aktivitách NOF z 9. 10. 1926. Pučistické plány však zostali v hypotetickej rovine, lebo fašisti nenašli dostatočný počet osôb, ochotných na takomto riskantnom projekte spolupracovať.

Domnienky policajných spravodajcov boli výstrelni do vzduchu prázdna. Fašisti nad ostrou prevratovou akciou podľa všetkého reálne nepremýšľali a ich vedenie sa k nej neodhodlalo ani nikdy potom.²⁵⁰ Policajné orgány nabádali nadriadené miesta až k prehnanej ostražitosti, keď prakticky akúkoľvek väčšiu plánovanú manifestáciu NOF paranoidne označovali za pokus o štátny prevrat.²⁵¹

Samovoľne zorganizované unáhlené akcie, akými boli známy židenický puč, vyprovokovaný úplne nezávisle bez Gajdovho vedomia časťou príslušníkov NOF na čele s Ladislavom Kobsinkom²⁵² alebo ešte grotesknejší písecký puč²⁵³ zmenu pomerov v republike neprivodili.

Hlásenia policajnej proveniencie nafukovali i kompaktnosť zväzku fašistov s rodobrancami. Obe organizácie síce mnoho vecí spájalo, no taktiež rozdeľovalo. Možnú pevnejšiu družbu výrazne naštrbovali odlišné postoje k autonómii Slovenska, ktorá bola alfou-omegou politického

---

250 RYCHLÍK, *Češi a Slováci...*, s. 120.

251 Začiatkom leta 1927 napríklad touto dikciou vystríhali pred oslavami 10. výročia založenia československých légii v Taliansku, ktoré sa mali uskutočniť v Bratislave za účasti československých fašistov, rodobrancov a talianskych fašistických organizácií. Akcia sa napokon po diplomatickom *faux pas* musela uskutočniť bez talianskej delegácie. Po tom, čo podpredseda senátu ČSR, sociálny demokrat František Soukup, nazval v jednom zo svojich prejavov B. Mussoliniho „najväčším banditom na svete, ktorý sa hrá na druhého Neróna“, *Duce* jej účasť na oslavách odriekol. HOUSKA, O.: *Praha proti Rímu: československo-italské vzťahy v letech 1922 – 1929*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011, s. 126 – 128. Realistickejšie zhodnotilo údajne plánované prevraty NOF ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, ktoré ich všeobecne označilo za „fantastický výmysel“. ŠA Bytča, f. PŽ, šk. 98, č. 8124/26. Správa o prípravách NOF na prevrat z 23. 10. 1926.

252 Židenický puč bol neúspešným pokusom o fašistický prevrat, ktorý zorganizoval nadporučík československej armády v zálohe Ladislav Kobsinek v noci z 21. na 22. 1. 1933. Spúšťačom celoštátneho prevratu malo byť obsadenie Svätoplukových kasární v Brne skupinou príslušníkov NOF pod Kobsinkovým velením. Fašistom sa kasárne nepodarilo dobyť a puč skolaboval ešte v zárodku. Väčšinu útočníkov vojenskej a četníckej zložky zatkli a neskôr sa za účasť v tejto akcii zodpovedali pred súdom. Bližšie o problematike pojednávajú práce BLODIG, V.: Puč v Židenicích a Národná obec fašistická v roce 1933. In: *Paginae historiae*, roč. 3, 1995, s. 146 – 160; BALOUN, P.: Vyšetřování členů Národní obce fašistické v únoru 1933. In: *Paginae historiae*, roč. 18, 2010, s. 133 – 145; PEJČOCH, I.: Židenický puč. In: *Historie a vojenství*, roč. 55, 2006, č. 4, s. 20 – 36; PEJČOCH, *Fašismus v českých zemích...*, s. 74 – 106.

253 Písecký puč sa spája s menom učiteľa Františka Havelku, ktorý bol regionálnym funkcionárom NOF. Havelkov „úderný“ oddiel v sile 6 mužov (!) mal najskôr obsadiť miestny úrad v Strakoniciach, vďaka momentu prekvapenia odzbrojiť četnícku stanicu, so získanou výzbrojou prepadnúť kasárne v Pisku a odtiaľ odštartovať generálny útok na Prahu. PEJČOCH, *Fašismus v českých zemích...*, s. 106 – 109.

boja HSLS.²⁵⁴ Na zasadnutí pražského direktória NOF v októbri 1926 sa prítomní uzniesli, aby hnutie vyjednávalo s Rodobranou opatrne s odôvodnením, že autonómia v zmysle Pittsburskej dohody nie je zlučiteľná s fašistickým programom.²⁵⁵

Určitý posun smerom k harmonizácii vzájomných vzťahov nastal až

254 Predovšetkým mladá ľudácka generácia však s fašizmom s ako novým vitalistickým nacionalizmom sympatizovala a organizovala na túto tému rôzne politické prednášky. Dňa 11. 6. 1926 usporiadala skupina tzv. Mladoslovákov na čele s neskorším ministrom hospodárstva Slovenského štátu Gejzom Medrickým v sále bratislavského hotela Jeleň prednášku katolíckeho kňaza a publicistu Jura Kozu-Matejova s názvom *Ako si predstavujem fašizmus*. J. Kozu-Matejov vo svojej reči uviedol: „*Fašizmus je u väčšiny ľudu len heslom, ktorému každý dáva obsah dľa svojich predstáv a želania. Človek milujúci štát vidí vo fašizme silu a rozkvet štátu... Dľa môjho názoru je fašizmus dačo vzneseného a veľkého, čo stojí nad malichernosťami dňa... Fašizmus na Slovensku nedorástol dosiaľ na patričnú úroveň, ponevác je vedený rôznymi osobnými ohľadmi a ambíciami. Nie je tu jednotný fašizmus... Na Slovensku môže byť len jeden fašizmus, a keď dosiaľ nie je, musí sa taký vytvoriť. Kto si myslí, že jednotlivé skupiny sa neskoršie spoja, je na omylu, každé hnutie musí už na začiatku ukázať svoju silu... Predovšetkým môže byť na Slovensku len slovenský fašizmus. Všetci Slováci, aj tí, ktorí sú centralistami, musia prijať heslo „Slovensko Slovákom“... O štátnosti slovenského fašizmu nemôžu byť, myslím, žiadne pochybnosti, lebo všetci vieme, že dnešné Slovensko je viazané k tomuto štátnemu útvaru... V národnostnom ohľadu predstavujem si, že slovenský fašizmus nebude namierený proti inej národnosti a že bude spravodlivý k Maďarom aj Nemcom. Pokiaľ sa týka Čechov, je pomer trochu iný, ponevác Nemci a Maďari tu už boli, kým Česi teprv prišli. Ako celok ich nesmieme nenávidieť... Fašizmus má za úkol bojovať proti každej špatnosti, nech sa vyskytne kdekoľvek“.* SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 226, Mat. 148/20, č. 226/885. Hlásenie o prednáške J. Kozu-Matejova. Pre porovnanie reflexie fašizmu pozri článok M. Rázusa *Fašizmus u nás. Národné noviny*, 1. 5. 1926, s. 1 – 2.

255 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Správa o výsledkoch rokovania direktória NOF v Prahe zo 14. 10. 1926. Na druhej strane si ani HSLS, resp. prinajmenšom jej časť nechcela NOF pohnevať a uzavrieť si dvierka pred spoluprácou. V súvislosti s plánovanou návštevou talianskej delegácie na Slovensku priniesol *Slovák* na prvých dvoch stranách vydania z 2. 7. 1926 veľký článok v taliančine a slovenčine, ospevujúci fašizmus. Policajné orgány už vopred zistili, že „*článok bude obsahovať síce tiež sťažnosti slovenského národa proti nynějšímu vládnemu režimu, avšak vzhľadom ke kooperaci ľudové strany s českými fašisty bude psán velmi mírně*“. SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 226, 226 – 1. Správa o pozdrave Slovákov Talianom v periodiku *Slovák*. V *Slováku* sa pisalo: „... *vo znamení fašizmu obrozený Taliansky Národ zbavil sa podpalačov kresťanskej civilizácie a národnej kultúry. Týmto dal príklad všetkým národom sveta opätovne k národnému sebaobrozeniu. Jasný príklad Itálie svieta i k nám. Volá k činom i nás. My Slováci ideme na stráž! Junácka naša rodobrana, fašisti slovenski vzplanuli oduševnením, ramená ich tuhnu silou sebavedomia. Podnecuje ich Vaša fenomenálna fašistická ráznosť, odhodlanosť a neohrozenosť... Nenachádzame dostatočných srdečných slov, aby sme Vám vyjadrili svoj hold, keďže vo Vás pozdravujeme i slávnú Itáliu a jej najväčšieho syna Benita Mussoliniho... Vitajte medzi nami! Nech žije Itália! Nech žije fašizmus!*“. *Slovák*, 2. 7. 1926, s. 2.

začiatkom roku 1928. Funkcionári NOF na Slovensku dostali povolenie vyjednávať s Rodobranou, avšak s tým, že ústne dohodnuté klauzuly podliehali konečnému schváleniu ústredným výkonným zborom a R. Gajdom. Fašistov počas rokovaní zastupovali V. Veger, František Dvorník a Alois Zobel, rodobraneckú stranu Ján Farkaš a Alexander Mach. NOF vyrukovala s mimoriadne odvážnymi podmienkami, z ktorých jasne sršal úmysel Rodobranu odtrhnúť od HSLŠ a previesť ju pod vlastné protektorstvo. Fašisti si proces „zbratania“ predstavovali po svojom: všetci členovia Rodobranu vstúpia do jednôt NOF po celom Slovensku. Centrála NOF zotrvá s ľudákmi v priateľskom styku; na Slovensku sa bude uplatňovať program HSLŠ a v českých krajinách program NOF. HSLŠ, NOF a ich pridružené organizácie rozvinú informátorské a politické styky, ktorých obsah sa v závislosti od potrieb dodatočne vyšpecifikuje. Dohoda mala platiť na jeden rok a ak ju niektorá zo strán v horizonte troch mesiacov od ukončenia nestornuje, automaticky sa predlžuje o ďalší rok. Po zamýšľanej zmene spoločensko-politických pomerov by vládu na Slovensku prevzala v plnej miere Rodobrana. Bilaterálne rokovania nastolili tiež otázku recipročnej propagácie v periodikách *Moravsko-slezská stráž* a *Slovák*. Táto ponuka bola obzvlášť výhodná pre rodobrancov, nakoľko brniansky cenzor prepúšťal do kolportáže neporovnateľne viac článkov ako cenzúrny úrad v Bratislave.

Fašisti pôsobili počas rozhovorov omnoho politicky vyzretejšie a diplomatickejšie. Po skúsenostiach so SNS mali na zreteli, že bez akceptovania požiadavky autonómie pre Slovensko rozvoj spolupráce s Rodobranou ustrnie na mŕtvom bode.²⁵⁶ Rodobraneckí emisári nekonali pudovo a zástupcom NOF nechceli vopred nič záväzne sľúbiť. Počas prebiehajúcich dialógov kroky podniknuté smerom k fašistom pravidelne konzultovali so skúsenými politickými rutinermi. Na jednom zo súkromných stretnutí dňa 18. marca 1928 V. Tuka a F. Tománek inštruovali A. Macha, čo presne má od fašistov požadovať. Išlo o štyri hlavné body:

1. z Gajdovho okolia musí byť predložený oficiálny návrh na spoluprácu;
2. NOF nesmie cielene priťahovať členov Rodobranu do svojej organizačnej štruktúry;
3. NOF musí podávať pravidelné správy o stave členstva a hlásenia o vývoji hnutia vôbec;
4. R. Gajda musí zaujať jasné stanovisko k otázke autonómie Slo-

256 Slovanmi mládežníckeho funkcionára NOF Karla Hetteša: „*Sčechoslovakismem to nepůjde a nezískali bychom nic*“. NA Praha, f. PMV, 225 – 601 – 1. List J. Scheinhosta s podmienkami pre spoluprácu s Rodobranou z 20. 3. 1928; Hlásenie ústredia československých junákov z 9. 2. 1928 a Hlásenie z 21. 2. 1928.

venska a dať záruky jej zabezpečenia. Výmenou za to bude Rodobrana fašistov morálne podporovať a na stránkach *Slováka* im vytvorí samostatný stĺpček.²⁵⁷

Vtedajší šéfredaktor *Slováka* a duchovný otec Rodobranu V. Tuka patrilo k obdivovateľom Mussoliniho režimu. Učarovalo mu, ako *Duce* dokázal urobiť „poriadky“ so socialistami a opraty diania v krajine prevziať pevne do svojich rúk. V. Tuku v jeho nadšení nesporne utvrdili pozitívne dojmy z pracovnej cesty v Taliansku, kde debatoval s funkcionármi tamojších režimových organizácií na tému dôslednej organizačnej a ideologickej fašizácie Rodobranu.²⁵⁸ Užšej spolupráce s NOF sa však pravdepodobne stránil, v čom ho limitovala jednak číhajúca hrozba straty statusu neformálneho lídra slovenského fašizmu a jeho pomerne výrazná čechofóbia. Otvorené protičeské výroky predstaviteľov Rodobranu nepochybne odrádzali od vzájomných stykov aj funkcionárov NOF.²⁵⁹

Menlivé vnímanie slovenskej otázky v politike NOF sa naplno ukázalo počas prvej veľkej fašistickej manifestácie v Turčianskom Sv. Martine dňa 26. júna 1927 za prítomnosti rodobraneckých funkcionárov. R. Gajda v hlavnom referáte podujatia hovoril o Slovákoch a Čechoch v duchu obrodeneckých teórií 19. storočia ako o dvoch vetvách veľkého slovanského kmeňa. Idea slovanskej vzájomnosti bola Slovákom, podľa R. Gajdu, vždy imanentná a na jej šírení a vstúpaní do kolektívneho vedomia českej spoločnosti niesli významný podiel práve slovenskí myslitelia.²⁶⁰ Vodca NOF znova vyhlásil, že fašisti plne rešpektujú národnú individualitu Slovákov a v autonómii – ak má viesť k lepšiemu spolunažívaniu obyvateľstva v republike – nevidia žiaden problém.²⁶¹ Je nanajvýš otázne, či R. Gajda sám svojim slovám veril a myslel ich úprimne.

Gajdovo vystúpenie na mnohých zapôsobilo. Opantalo i redaktorov *Národných novín*, ktorí na margo martinskej akcie napísali: „*Naším*

257 NA Praha, f. PMV, 225 – 601 – 1. Správa o možnostiach spolupráce NOF s Rodobranou.

258 NA Praha, f. PMV, 225 – 601 – 1. Správa o pomere HSES k Rodobrane zo 16. 11. 1926; SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 226, mat. 148/13, č. 16974/26. Správa o činnosti Rodobranu; tiež BARTLOVÁ, A.: *Túžby, projekty, realita. Slovensko v medzivojnovom období*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 119.

259 KELLY, *The Czech Fascist...*, s. 77.

260 *Národné noviny*, 29. 6. 1927, s. 1. Krátko pred hlavným programom R. Gajda na znak úcty k slovenským národným dejateľom položil vence na hrob Sve-tozára Hurbana-Vájanského, Pavla Mudroňa a Karola Kuzmányho. *Slovák*, 28. 6. 1927, s. 1.

261 *Národné noviny*, 29. 6. 1927, s. 1.

*primérnym dojmom z fašistického sjazdu bolo, že tu po deviatich rokoch prišli sa na Slovensko predstaviť členovia českého národa, hlásajúci to, čo sme my od začiatku od ostatných Čechov márne očakávali“.*²⁶²

Reči lídra fašistov v skutočnosti neboli ničím iným než obyčajným populizmom. Odporovali zásadám NOF i fašistickej koncepcii ako takej, zdôrazňujúcej striktné centralistický model štátu. Pokusy o regrutovanie členstva HSLS do NOF v konečnom dôsledku beztak stroskotali. Martinská manifestácia nedokázala presvedčiť relevantnejšie množstvo ľudákov, aby vymenili svoju stranícku legitimáciu. Naopak, stala sa spúšťačom hádok v samotnom fašistickom tábore. Gajdovi prívrženci nevedeli pochopiť, prečo ich vodca nedôstojne nadbieha autonomistom, keď tí hodenú rukavicu spolupráce odmietajú.²⁶³ Agitačná stratégia NOF však v sebe skrývala logické jadro. Časť priaznivcov HSLS vyjadrovala nesúhlas so vstupom strany do vládnej koalície A. Švehlu v januári 1927.²⁶⁴ Táto skupina, tvorená hlavne radikálnymi aktivistami Rodobrany, žiadala presne opačný postup, než presadzovalo stranícke vedenie ľudákov – najprv dosiahnuť pre Slovensko autonómiu a až potom vstúpiť na znak spoluzodpovednosti za osud republiky do vlády.

Z pôsobenia HSLS vo Švehlovom kabinete zostali len nenaplnené nádeje, ktoré sa s postupujúcim časom čoraz väčšími premietali do pocitov dištancu od vládnej politiky, až nakoniec vygradovali v súvislosti so známou Tukovou aférou roku 1929 do vystúpenia z koalície.²⁶⁵ Ľudáci v dôsledku tejto nevydarenej epizódy prišli v nasledujúcich voľbách na Slovensku o vyše 6% hlasov a 5 poslancových mandátov.²⁶⁶ Markantnejší prechod podporovateľov HSLS k fašistom aj tak nenastal. Dňa 13. mája 1926, teda ešte v čase, keď fašistická organizácia nemala charakter politickej strany, predsedníctvo HSLS na základe uznesenia z dôvernej

262 *Národné noviny*, 29. 6. 1927, s. 1.

263 NA Praha, f. PMV, 225 – 1023 – 5. Hlásenie o rozporoch v NOF z 8. 8. 1927.

264 Je zaujímavé spomenúť, že národníari vstup HSLS do vlády uvítali ako prvý krok na ceste k autonómii, ale zároveň si v zálohe ponechávali plány využiť prípadný kolaps ľudáckych požiadaviek vo svoj prospech. A. Kompánek v liste M. Rázusovi napísal: „*Slovenská vec predbežne vyhrala. Je, pravda, otázka, či ju ľudáci budú vedieť uplatniť pozdejšie. Potom máme ešte dosť času kritizovať a vytknúť kapitál pre seba*“. LA ŠNK Martin, sign. 45 D 41. List A. Kompánka M. Rázusovi z 22. 1. 1927.

265 O Tukovej afére bližšie píše práce RYCHLÍK, J.: Tukova aféra. In: ČORNEJ, P. – POKORNÝ, J. a kol.: *Osudové osmičky: prelomové roky v českých dejinách*. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 319 – 325; LUKĚŠ, M.: Vojenská zpravodajská služba a pozadí Tukova procesu. In: *Historie a vojenství*, roč. 46, 1997, č. 4, s. 33 – 46.

266 Porovnaj ŠUCHOVÁ, Přílohy II – Politický systém..., s. 560, 565.

porady povolilo ľudákom vstup do NOF.²⁶⁷ Túto možnosť však pravdepodobne využil len veľmi malý počet osôb.

Nádej na sformovanie spoločnej pravicovej aliancie HSLS – NOF koncom 20. rokov zhasla. Iniciatívu V. Tuku, ktorý nadviazal kontakty s R. Gajdom,²⁶⁸ otupovali Hlinkove sympatie s opozičným moravským krídlom C. Svozila.²⁶⁹ Andrej Hlinka považoval R. Gajdu za skompromitovaného človeka a spoluprácu s ním vylučoval. Predseda HSLS pravdepodobne vedel predvídať krehkosť fungovania ľudácko-fašistického politického spojenectva – a ak nie, so svojou excentrickou povahou by popri vlastnom boku len veľmi ťažko zniesol minimálne rovnako charizmatickú osobnosť, ktorá mohla nalomiť jeho bedlivo formovaný kult osobnosti. Keď sa na vec pozrieme retrospektívne, Hlinkovo priklonenie sa k Svozilovej frakcii NOF je pochopiteľné nielen z praktického, ale aj psychologického hľadiska. Moravské prostredie bolo pre A. Hlinku nielen geograficky, ale tiež kultúrne omnoho bližšie. Miestne obyvateľstvo ho dobre poznalo ešte z obdobia Rakúsko-Uhorska, kedy A. Hlinka na pozvanie jeho blízkeho priateľa, katolíckeho kňaza Aloisa Kolíska, absolvoval prednáškové turné po Morave, aby verejnosť oboznámil s perzekúciami Slovákov v uhorskej časti monarchie.²⁷⁰ O výhodách spolupráce s C. Svozilom však zrejme nebol dostatočne presvedčený, a tak myšlienka neprekročila rovinu úvah. Styky medzi HSLS a NOF na prelome 20. a 30. rokov stagnovali. Vzťah týchto dvoch strán nenadobudol oficiálnejšiu podobu, a tak pri jeho analýze v ďalšom období zostávame odkázaní len na dešifrovanie komentárov v dobovej tlači.

Fašistov v súvislosti s HSLS bytostne rozrušila predovšetkým Tuko-va aféra, v ktorej po politicky motivovaných procesoch s R. Gajdom videli pokračovanie prenasledovania nacionalistov prorežimnými hradnými kruhmi. „*My českoslovenští fašisté stojíme pevně a neochvějně na půdě státu. Jestli je zde skutečně zrada, špionáž a jiné úklady proti státu, pak ať vinník pyká a nikdo ho nebude brát v ochranu,*“ napísali vo

267 HERTEL, M.: *Dr. Vojtěch Tuka v letech 1880 – 1929. Pokus o politický profil*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2003, s. 112 (dizertačná práca).

268 Podľa M. Čaploviča malo k stretnutiu V. Tuku a R. Gajdu dôjsť 27. 6. 1926, teda dva dni po martinskom zjazde NOF. ČAPLOVIČ, *Branné organizácie...*, s. 91.

269 O špecifickom vývoji NOF na Morave a opozícii voči R. Gajdovi podrobne píše v citovaných prácach P. Kotlán a L. Vykoupil. Svozilovo krídlo nebolo jedinou skupinou fašistov, ktoré vypovedalo R. Gajdovi poslušnosť. Žiadna z frakcií NOF však nedosiahla väčší význam.

270 NA Praha, f. PMV, 225 – 424 – 4. Správa o organizácii fašistického hnutia z 8. 2. 1928; tiež STEHLÍK, M.: *Češi a Slováci 1882 – 1914. Nezřetelnost společné cesty*. Praha : Togga, 2009, s. 72, 75.

svojom ústrednom tlačovom orgáne *Stráž říše*.²⁷¹ Fašisti teda legitimitu procesu proti V. Tukuvi spočiatku nespochybňovali, no odvolávajú sa na reflexiu súdneho pojednávania zahraničnými periodikami poukazovali na jeho mimoriadne nepriaznivý medzinárodný ohlas. Talianske noviny *La Sera* napríklad prirovnávali postavenie Slovákov v ČSR k situácii Chorvátov v Juhoslávii, čo malo podľa ich mienky nutne viesť ku eskalácii národnostného napätia a odtrhnutiu Slovenska od českých krajín.²⁷² *Stráž říše* po vynesení rozsudku pre V. Tuku vo výške 15 rokov odňatia slobody zhodnotila priebeh pojednávania ako koniec „nejtrapnejšieho procesu v dejinách obnoveného českého štátu“.²⁷³ Až povojnový výskum v maďarských archívoch potvrdil oprávnenosť obvinení, ktoré nacionalistické strany vrátane NOF považovali za vyfabrikované a ktorých skutkovú podstatu prokuratúra nevedela v čase procesu dostatočne dokázať.²⁷⁴

Fašizmus „po slovensky“ ako prekážka expanzie Národnej obce fašistickej

Otázka *Čo je to fašizmus?*, formulovaná v úvodnej teoretickej diskusii, nie je samoúčelná. Doterajšie interpretácie v slovenskej a českej historiografii, vytvárané viac-menej náhodilo bez teoretického rámca, balansujú kdesi na hrane medzi „anglosaským“ konštruktivistickým prístupom ideáltypu a „nemeckým“ individualistickým (fenomenologickým) prístupom ku každej organizácii, inšpirovanej talianskym fašizmom alebo nemeckým národným socializmom. Je zrejmé, že jedna i druhá interpretácia fašizmu vedie ku zjednodušeniam. Ak by sme brali na zreteľ len interpretačné prístupy, vykladajúce fašizmus ako unikátne talianske špecifikum, v česko-slovenskom priestore by žiaden subjekt fašistického charakteru objektívne nemohol existovať. Postavme však problém inak: pripušíme, že fašizmus (podobne ako komunizmus) bol exportným artiklom (hoci sa o to jeho zakladateľ B. Mussolini cielene nesnažil) a mal medzinárodný charakter (napriek absencii ústredného

271 *Stráž říše*, 1. 8. 1929, s. 1.

272 *Stráž říše*, 15. 8. 1929, s. 1.

273 *Stráž říše*, 10. 10. 1929, s. 2.

274 Materiály o protištátnej činnosti V. Tuku boli získané ilegálne (krádežou), a tak nemohli byť pred súdom využité ako dôkazy. MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007, s. 16. Tukovými iredentistickými aktivitami sa zaoberá práca KRAMER, J.: *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957, 248 s.; tiež KRAMER, *Slovenské autonomistické hnutie...*

riadiaceho orgánu – fašistickej obdoby Kominterny). Kladme si znepokojujúce otázky ďalej: Môžeme za fašistickú považovať organizáciu, ktorá fašizmus nemá vo svojom názve, ideológia z koreňov fašizmu priamo nevychádza a ako fašistická sa javí iba jej zaradením do komplexu typologicky podobných hnutí v Európe a predovšetkým vlastnou politickou praxou? Ergo – existoval *slovenský fašizmus*, ktorý ako priama konkurencia vytlačal NOF z politickej manéže a zapríčiňoval jej neuchytenie na Slovensku v druhej polovici 20. rokov?

Odpovede na tieto otázky nám môže poskytnúť funkčná aplikácia Griffiновой teórie fašizmu. Palingenetický mýtus okrem mobilizujúceho očistného motívu dopĺňa i latentná nacionálna esencia, ktorá katarznému impulzu (napr. heslo „povaľme systém“) dodáva identifikačný rámec (napr. „Slováci, povaľme systém“). Nacionálna esencia má svoju funkciu nielen vo vymedzení *etatistická spoločnosť verzus cudzorodí nepriatelja*, ale taktiež aj v konfrontácii dvoch fašizmov v jednom štátnom celku. B. Mussolini nemusel nacionálnu zložku mýtu excitovať – v Taliansku žiaden iný fašizmus nekoexistoval. V Taliansku platila rovnica fašizmus = Mussoliniho fašizmus.

Na Slovensku bola situácia odlišná. V dobe príchodu NOF roku 1926 mala – prírodovedne povedané – slovenský terén ako svoj lovný revír označovaný Rodobrana. „*Skupiny tyto neliší se od sebe podstatně po stránce zásadní, t. j. vnitřně-programové... spíše po stránce pevně-formální a to částečně po stránce národnostní, částečně po stránce náboženské,*“²⁷⁵ poznamenal na margo diferencií medzi Rodobranou a NOF spravodajca bratislavského policajného riaditeľstva. Dobové odhady hovorili o členskej základni Rodobrany v sile od 30 do 50 tisíc mužov, čo nepochybne predstavuje relevantnú masu.²⁷⁶ Najoptimistickejšie odhady kvantitatívnej sily Národnej obce fašistickej na sklonku 20. rokov sa pohybovali na úrovni desatiny z tohto množstva. Otázka znie: Prečo? Prečo hrala československá línia fašizmu v porovnaní so slovenskou takpovediac „druhé husle“? Domnievam sa, že ústrednú rolu pri výbere, na ktorú stranu fašizmu sa prikloniť, zohrával rodobranecký nacionálno-sociálny mýtus, doplnený navyše i o náboženskú nadstavbu, ku ktorému NOF nedokázala ponúknuť adekvátne podmanivú alternatívu.

Tradovaný plebejský charakter Slovenska v prvých rokoch po vstupe do spoločného štátneho zväzku s českými krajinami nezodpovedal jeho historickej skúsenosti. Slováci neboli národom bez dejín (či dokonca

275 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 381 – 8. Správa o fašistických prúdoch na Slovensku.

276 ČAPLOVIČ, *Branné organizácie...*, s. 93.

len etnikom, ako tvrdili niektorí uhorskí akademici). Politickú a sociálnu realitu okolo seba veľmi citlivo vnímali a v závislosti od daných zákonných mantinelov na ňu aj reagovali. Národnoemancipačný pohyb z tzv. dlhého 19. storočia nemohol ustať vznikom ČSR, s ktorou sa síce absolútna väčšina Slovákov nepochybne zžila, no zároveň sa netajila svojimi výhradami voči jej podobe. Nešlo pritom ani tak o v praxi nerealizovaný prísľub autonómie pre Slovensko, ako skôr o sociálne aspekty. V zásade platí, že radový občan štátu posudzuje jeho režim cez ekonomické kategórie alebo ešte presnejšie cez optiku vlastnej životnej úrovne. Prvá republika nebola v tomto smere popravde žiadnym rajom. Poloagrárne Slovensko, lemované v niektorých odľahlejších regiónoch hladovými dolinami, predstavovalo výrazný hypotetický zdroj nekonformnosti voči hradnej politike. HSLS sa už v prvých rokoch existencie ČSR podarilo vytvoriť účinnú propagandistickú šablónu, ktorá vyznievala približne takto: za všetky pálčivé problémy Slovenska môže „Hrad“, teda Česi. Napriek tomu, že Slovensko disponuje kvalifikovanou pracovnou silou, tisíce pracovných miest v štátnych inštitúciách a podnikoch zabrali Česi, a tak Slovákom trhajú chlieb od úst. Zavedením autonómie by sa správa vecí verejných vrátane zákonodarstva dostala do slovenských rúk, čo by umožňovalo eliminovať český vplyv v národnom hospodárstve a po vypovedaní českých zamestnancov do českých krajín vytvorenie tisícok nových pracovných miest pre osoby slovenského pôvodu.²⁷⁷ Tým by sa vyriešil dlhodobý najsušujúcejší problém Slovákov – nezamestnanosť. Takto nastavená koncepcia autonómie so sociálnou dimenziou mala celkom určite omnoho väčšiu podporu než heslo bez obsahu.

Vzorec uvažovania HSLS sa premietol aj v politickom správaní Rodobrany, ktorá mýtizáciu konceptu dotiahla do absolútna. Ak v prípade Národnej obce fašistickej nie je osoba tvorcu jej ideológie jednoznačne známa, o Rodobrane to neplatí. Duchovným otcom Rodobrany bol bývalý univerzitný profesor práva a poprevratový politik Slovenskej ľu-

---

277 Protičeská propaganda prerastala niekedy až do obľudných výziev, ako v prípade letákov distribuovaných slovenskou iredentou z Poľska: „*Večná hanba bude na vašom mene, ó, Slováci, že ste vedeli dopustiť, aby zbabelí pepíci uvrhli do žalára národného hrdinu Hlinku* (v rokoch 1919 – 1920 po Hlinkovej ilegálnej ceste na parížsku mierovú konferenciu – pozn. A. H.). *Taká hanba viac nesmie špiniť náš honor. Keď sa ešte raz opovážia českí šlajtrí brať daktoreho Slováka do väzenia, netrpte to, Slováci, pozabíjajte ničomných pepíkov a hodte ich zdochliny vranám a hladným psom*“. Ludáci síce s obsahom takýchto výziev nemali nič do činenia, každopádne, dikcia rodobrancov sa niesla len v o niečo miernejšom tóne. ŠA Bytča, f. PŽ, šk. 97, prípis k č. 1008/24. Obsah zadržaného protičeského letáku.

dovej strany V. Tuka.²⁷⁸ Pre rodobranecký ideologický dogmatizmus, vytvorený V. Tukom, sú najcharakteristickejšie dve črty: nacionalizmus a náboženský mysticismus. Zatiaľ čo prvá konštitučná zložka jej ideológie vcelku prirodzene vyplýva zo subordinačného vzťahu Rodobrany k HSLS, druhá je oproti tradičnému ľudáckemu ponímaniu kresťanskej viery ako základného stavebného kameňa ľudskej existencie veľmi svojrázna.

V. Tuka vydal v Spolku sv. Vojtecha roku 1925 publikáciu *Úcta svätej krvi Kristovej*, v ktorej katolícku verejnosť vyzýval pestovať na Slovensku kult „Svätého Grálu Slovenského“. Za takýto objekt mimoriadneho spirituálneho významu považoval kresťanskú relikviu, uloženú v útrobach kláštora vo Sv. Beňadiku. Podľa tradovanej legendy časť šatky, umiestnenej v relikviári, patrila údajne sv. Veronike, ktorá ňou počas krížovej cesty utrela Ježišovi zakrvavenú tvár.²⁷⁹ V. Tuka podľa svojich slov z úcty k tejto relikvii založil Sdruženie Ctiteľov Sv. Krví Kristovej s ambíciou pripojiť ho časom ku Svetovej spoločnosti Božského srdca. Združenie nemalo žiadnu hierarchiu ani definovanú organizačnú štruktúru. Členstvo v ňom fungovalo len na báze duchovného spojenia a jediným „disciplinárnym výborom“ v prípade porušenia jeho zásad malo byť vlastné svedomie člena. Každý člen združenia bol zaviazaný dodržiavať cirkevné prikázania, denne sa pomodliť jedenkrát Zdravas z úcty k Svätej Krvi, raz do mesiaca sa pomodliť litánie, raz za život vykonať púť do Sv. Beňadiku a tam vykonať pobožnosť pred relikviou.²⁸⁰

Tukov fanatizmus pre náboženský mysticismus našiel odraz i v oficiálnej základnej príručke pre príslušníkov Rodobrany s názvom *Rodobranecký katechizmus*. Rodobranci pred vstupom do organizácie skladali prisahu v nasledovnom znení: „*Slubujem na predrahou Svätú Krv Kristovu, že brániť budem slobodu kresťanskej viery všade a vždy; že budem pracovať a bojovať za vlasť, za práva, česť a blahobyť svojho národa slovenského; že sa nedám sklátiť v boji za pravdu a spravodlivosť ani prosbou, ani hrozbou; a že chcem žiť a mrieť ako verný a poslušný bojovník Kristov. Tak mi svätá Krv Kristova pomáhaj!*“²⁸¹

278 JELINEK, Y.: Storm-troopers in Slovakia: the Rodobrana and the Hlinka Guard. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 6, 1971, Nr. 3, s. 98, 101.

279 Kláštor vo Sv. Beňadiku dostal šatku roku 1483 od kráľa Mateja Korvína. Korvínovi ju daroval pápež Pavol II. na znak vďaky za pomoc v boji proti Turkom.

280 TUKA, V.: *Úcta svätej krvi Kristovej*. Trnava : Spolok Sv. Vojtecha, 1925, s. 4 – 5.

281 TUKA, V.: *Rodobranecký katechizmus*. Bratislava : Unia, 1928, nepaginované.

Vyznávaná úcta k relikvii sa časom ritualizovala a noví členovia Rodobraný vykonávali prísahy práve vo Sv. Beňadiku.²⁸² Treba poznamenať, že motív Kristovej krvi bol definíčným komponentom obsahovo omnoho širšieho kultu martýria, ktorý organizácia pestovala. Religiózne prvky spojené s mučeníctvom sa odrazili tiež v rodobraneckej symbolike. Odznak Rodobraný tvoril dvojramenný apoštolský kríž Sv. Metoda, ovenčený trňovým vencom. Kultivácia martýria ako transcendentného zmyslu celej existencie organizácie sa veľmi pregnantne prejavovala i na stránkach dobovej tlače. Rodobranci videli v politickom zápase za autonómiu akúsi svätú vojnu, ktorá si vyžiada mnoho utrpenia a snád i obetí, no v konečnom dôsledku mala „svätá idea“ autonómie sláviť víťazstvo.

Moment posadnutosti náboženskými mýtmi nebol v koncepciách európskej krajnej pravice v medzivojnovom období zďaleka tak marginálny, ako sa môže na prvý pohľad zdať. Väčšina krajne pravícových organizácií naopak z náboženskej tradície vychádzala a iba od oportunistickej potreby záviselo, či ju implementovali v pôvodnej (religióznej) alebo sekularizovanej podobe (t. j. vo forme politického náboženstva²⁸³). Vodca rumunskej Légie archanjela Michala (*Legiunea Arhanghelului Mihail*) Corneliu Z. Codreanu a ideológ Ion I. Moța zakomponovali ortodoxnú kresťanskú vierouku priamo do ideologického dogmatizmu svojho hnutia, vďaka čomu si získalo sympatie nielen medzi prevažne vidieckym obyvateľstvom, ale aj v cirkevných kruhoch. Fetiš mučeníctva a sebaobetovania vyjadrovala i legionárska symbolika v podobe čiernych mreží väznice, evokujúcich utrpenie ako nutný predpoklad zápasu hnutia za vieru a vlasť a konečné vykúpenie rumunského národa. Kresťanský mysticismus a hlásanie návratu k tradičným hodnotám pritom legionárom v čase ich krátkej vlády (1940 – 1941)

---

282 Takáto hromadná prísaha údajne až za účasti dvetisíc rodobrancov sa uskutočnila dňa 24. 5. 1926. VNUK, *Mať svoj štát...*, s. 45. Na tomto rodobraneckom zhromaždení sa V. Tuka vyslovil, že pojmy Slováč a kresťan sú vzájomne pevne späté a nerozlučné a pokiaľ by niekto stratil náboženský cit, znamenalo by to aj stratu národného povedomia. BREZOVSKÝ, J.: *Cesta k samostatnosti. Na okraj Tukovej borby*. Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941, s. 39.

283 Podľa popredného talianskeho historika Emilia Gentileho je politické náboženstvo v moderných dejinách najtypickejšou črtou práve pre fašizmus. Politické náboženstvo sakralizovalo štát a za hlavnú úlohu vytýčilo transformovať mentalitu, charakter a zvyky Talianov. Výsledným produktom tohto procesu sa mal stať *nový človek*. E. Gentile rozvádza svoju teóriu v práci GENTILE, E.: *Politics as a Religion*. Princetown – Oxford : Princetown University Press, 2006, 168 s. Porovnaj EÁTWELL, R.: *Reflections on Fascism and Religion*. In: *Totalitarian Movements and Political Religion*, vol. 4, 2003, issue 3, s. 145 – 166.

nebránili vystupovať tak nekonvenčne a brutálne, že praktiky tejto organizácie podrobovali kritike samotní nacisti.²⁸⁴ Z podobných základov vychádzalo rexistické hnutie (*Parti Rexisti*) Léona Degrelleho v Belgicku. Rexisti sa prehlasovali za nositeľov mravnej obrody liberalizovanej belgickej spoločnosti v duchu kresťanských princípov.²⁸⁵ Dôveru predstaviteľov protestantskej cirkvi vo Fínsku si zasa získalo Vlastenecké ľudové hnutie (*Isänmaallinen kansanliike*). Írsky kardinál Joseph MacRory roku 1936 osobne podnietil generála E. O’Duffyho, bývalého dôstojníka Írskej republikánskej armády a lídra Národnej korporatívnej strany (*National Corporate Party*), aby z radov írskych katolíkov zorganizoval dobrovoľnícky prápor s určením pre nasadenie v bojoch španielskej občianskej vojny po boku generála Francisca Franca. Írski Architekti vzkriesenia (*Ailtirí na hAiséirghe*) pod vedením Geralda Cunninghama, ktorí sa ako strana konštituovali až roku 1942, chceli svoju krajinu prebudovať na kresťansko-stavovský vodcovský štát (*Ceannaire Stáit*), oslobodený od anglického vplyvu.²⁸⁶ Tento nacionalisticko-náboženský aspekt opäť vyjadrili priamo v straníckej symbolike, tvorenej krížom, vsadeným do malej tlačenej litery „e“ (začiatkové písmeno írskeho názvu krajiny – *Éire*).

Otvorené prihlásenie sa k fašizmu v ideologicko-programových spisoch Rodobraný, rovnako ako u väčšiny podobných organizácií v Európe, nenájdeme. Do oboru fašistických hnutí ju však možno celkom bezpečne zaradiť, keď obrátíme pozornosť na profiláciu jej politického správania a vyjadrenia ľudáckych a rodobraneckých predstaviteľov. Tí sami považovali Rodobranu za reprezentantku slovenského fašizmu. Čelný tribún Rodobraný A. Mach označil históriu organizácie za dejiny „slovenského to fašizmu“.²⁸⁷ Dôkazom nefalšovaných sympatií k talianskemu fašizmu bolo periodikum *Rodobrana*, ktorého bol A. Mach hlavným redaktorom. V jednom z čísel *Rodobraný* sa píše: „*Nové Rusko zrodilo nové Taliansko, silné, zdravé a bohaté. Fašizmus oprel svoje plecia o horu komunistických šibeníc a zrútil panstvo červených tam, kde už už vešať chceli v mene „demokracie“ červené hyeny poctivých, statočných a pracujúcich. Mussolini silnou rukou vytrhol šibenice a zasadil do zeme*

284 TEJCHMAN, M.: *Balkánský fašizmus. Fašistické hnutia a organizace v zemích jihovýchodní Evropy*. Praha : Academia, 1989, s. 71 – 73.

285 PAYNE, A *History...*, s. 300.

286 DOUGLAS, R. M.: *Architects of the Resurrection. Ailtirí na hAiséirghe and the fascist 'new order' in Ireland*. Manchester : Manchester University Press, 2009, s. 93 a n.

287 MACH, A.: *Kurzívkovým tónom*. Trnava : Nakladateľstvo Pavla Gerdelána, 1941, s. 293.

Talianov zrno zdravé, z ktorého vyšlo ovocie dobré: poriadok, pokoj, blahobyť. Dnes na tejto ceste sú všetky štáty, ktoré chcú žiť“.²⁸⁸ Aj policajné orgány podotkli, že „... *hnutí rodobranecké na Slovensku prohlašuje se samo veřejně za hnutí výslovně fašistické*“.²⁸⁹

Výrazným znakom rodobraneckej ideológie, úzko spätým s prvkom ultranacionalizmu, bolo jej „anti-“ vyhranenie. Rodobrana mala charakter protičeskej, protimadžarskej a protižidovsky orientovanej organizácie so sklonmi k militantnej neznášanlivosti.²⁹⁰ Pod novým Slovenskom si jej vedúci predstavitelia predstavovali autonómne Slovensko vo federatívnom zväzku s českými krajinami, očistené od českého vplyvu v zamestnaneckej, od židovského v hospodárskej a od socialistického v politickej oblasti. Oficiálne Rodobrana vlastný politický program nemala. Keďže sa stavala do pozície obrankyne ľudáckej politiky, program HSLS bol zároveň programom Rodobranu, i keď práve z vnútra organizácie vyvierali najodstredivejšie tenzie voči konzervatívnejšiemu prúdu strany. S výnimkou *Rodobraneckého katechizmu* sa ideológia Rodobranu nedočkala žiadneho hlbokého rozvedenia, čo možno pripísať jednak dlhodobej pôsobnosti organizácie v poloilegalite, ako aj teoretickej nepripravenosti väčšiny jej predákov, pre ktorých bola politická prax vychádzajúca zo základných populistických sloganov prednejšia než obsiahle teoretické traktáty. Rodobranecká ideológia nemala žiadnu dynamiku a vo svojej podstate bol jej praktický výraz vždy len priamoúmernou reakciou na aktuálnu spoločensko-politickú situáciu v krajine.

Tak vlastne definovala i svoje poslanie a príčiny vzniku: podľa *Rodobraneckého katechizmu* bola Rodobrana združením, ktoré pod tlakom hrozby utlačania a vykorisťovania vedie sebaobranný boj v existenčnom záujme slovenského národa, odráža útoky na „*reč, slobodu, chlieb, školy, kostoly a všetky duševné a hmotné majetky slovenského rodu*“, bojuje proti verejným a tajným nepriateľom, siahajúcim na slovenské národné práva, ktorí „*nás do biedy vrhajú, utlačujú, berú nám chlieb, klamú, terorizujú, vyžierajú, korumpujú*“.²⁹¹ Rodobranecká autodefinícia rodobrancov vymedzovala prakticky voči veľmi obsažným národnostným, ekonomickým a sociálnym skupinám, ktoré spadali do schémy umele vyfabrikovaných nepriateľov Slovenska a Slovákov. Všadeprítomný výkričník ostrážitosti pred nimi mal rodobrancom svietiť ako varovný

288 MACH, *Kurzívkovým tónom...*, s. 292.

289 NA Praha, f. PMV, 225 – 601 – 2. Správa o Rodobrane zo 17. 8. 1926.

290 ČAPLOVIČ, *Branné organizácie...*, s. 85.

291 TUKA, *Rodobranecký katechizmus...*, nepaginované.

signál, aby v boji za správnu vec nepoľavili a zároveň na nich pôsobil ako stmelujúca spona duchovnej súdržnosti.

Nemenej zaujímavý je aj výber predchodcov Rodobranu, za ktorých V. Tuka považoval slovenských kurucov, Jánošíkovu bojovú družinu, popravených slovenských dobrovoľníkov protimaďarského povstania v rokoch 1848/49, obeť černojskej masakry, legionárov a dokonca legendárnych sitnianskych rytierov.²⁹² Tukova obľuba v synkretizme nacionalizmu a mysticizmu dostáva v tomto kontexte priehľadný revolučný rozmer. Odkaz na revolučnú tradíciu znemožňuje Rodobranu kategorizovať ako vartu konzervativizmu. Naopak, rodobranecké hnutie bolo predvojom nacionálnej revolúcie vystupujúcej v protirečení s revolúciou socialistickou a ďalšími formami modernity, pričom ortodoxný tradicionalizmus svojím politickým správaním jednoznačne popierala. Tradicionalistické segmenty obrany národa a kresťanskej viery predstavovali len zástupný motív na ceste za vyšším cieľom, na ceste k zrodu *nového Slovenska*, preniknutého esenciou fašizmu ako záchrany európskeho kontinentu pred alternatívnymi formami modernity na sekulárnom a občianskom, prípadne triednom základe.

V. Tuka považoval rodobrancov za završiteľov nedokončenej slovenskej národnej revolúcie, tiahnucej sa od štúrovskej generácie, memorandistov, cez jej hluchšie fázy v období rakúsko-uhorského dualizmu až do poprevratových čias, kedy vznikli ideálne predpoklady pre vygradovanie tohto procesu. Slovenská revolúcia mala byť uskutočnená v rámci spoločného česko-slovenského štátu, v ktorom by sa Slovákom dostalo plnej rovnoprávnosti a súběžne by došlo k zmene politického systému. V. Tuka v *Rodobraneckom katechizme* píše: „*Žiadame opravdivú „ľudovládu“, nie taký poriadok verejného života, kde-ako v terajších spotvorených takzvaných „demokraciach“ – isté kliky vyáreňujú a zneužívajú štátnu moc pre svoje sebecké ciele*“.²⁹³

Uvedené slová zreteľne poukazujú na pravú podstatu chápania vlády ľudu, ktoré vychádzalo z tézy živenej HŠLS o jej výhradnom práve hovoriť v mene celého národa prinajmenšom od triumfu v parlamentných voľbách na Slovensku roku 1925. Rodobranecká ideológia operovala s veľmi špecifickým ponímaním demokracie, nezhodujúcim sa s tým, čo si pod demokraciou bežne predstavujeme. Rodobranecké, resp. ľudácke zvulgarizované chápanie demokracie možno v skratke pochopiť takto: ak je demokracia, vychádzajúc z jej gréckej etymológie, vládou ľudu, potom pri zastupiteľskej forme vlády musí vládnuť strana

292 TUKA, *Rodobranecký katechizmus...*, nepaginované.

293 TUKA, *Rodobranecký katechizmus...*, nepaginované.

v najväčšej miere zastupujúca ľud (spoločnosť). Táto strana má nielen výsostné právo držať taktovku nad vývojom v krajine, ale má byť aj hovorcom ľudu, odrážať jeho túžby, a teda byť reprezentantkou „pravej“ demokracie. Sebavedomé vyhlásenia predstaviteľov HSLS, štylizujúce sa do tejto role naberali na intenzite najmä v 30. rokoch, keď už Rodobrana ako organizácia neexistovala. V zásade však platilo, že tí, čo tento pohľad propagovali, boli ešte pred pár rokmi významnými rodobranecými organizátormi a myšlienke úprimne verili.

Ak by sme chceli zísť hlbšie do teoretickej typizácie, ideológia Rodobrany priam ukázkovo zapadá do Griffinovho konceptu fašizmu, spomenutého v úvode práce. Základný atribút, ktorý R. Griffin pomenúva palingenézou (mýtom znovuzrodenia), Tukov konštrukt rodobraneckej ideológie využíva exemplárnym spôsobom. Motív, ktorý si od filozofa a revolučného syndikalistu Georgesa Sorela pri formulovaní základných premís fašizmu vypožičal aj B. Mussolini, budoval na koncepte mobilizačnej iskry. Mobilizačná iskra na pozadí snahy istej sociálnej skupiny (v tomto prípade revolučného hnutia) o porážku starých dekadentných hodnôt tvorí za súčinnosti jednotlivých zložiek (príslušníkov sociálnej skupiny) hodnoty nové, obrodenecké, nahradzujúce kultúrnu hegemoniu dekadencie alternatívnou progresívnou modernou (v našom prípade fašistickou modernou), stojacou v opozícii voči socialistickej, resp. liberalistickej modernizácii spoločnosti. Kvalitatívne nová moderna apriórne neneguje dovtedajší spoločenský či ekonomický poriadok, ale obrodzuje samotnú duchovnú podstatu organickej komunity (národa) a nastoľuje obraz zásadnej transformácie spoločnosti. Vedúcu silu revolučného pohybu predstavuje ultranacionalistické hnutie, ktorého ideológia nesie znaky romantizmu a iracionalizmu. Ako upozorňuje britský historik Kevin Passmore, príslušníci revolučného hnutia, typologicky spadajúceho do kategórie fašistických, pritom nemusia byť vždy fašisti a niekedy si tento jeho charakter ani nie sú schopní (ochotní) uvedomiť.²⁹⁴

Obdobné tvrdenie platí bezpochyby o absolútnej väčšine príslušníkov Rodobrany, hoci konkrétnu podobu ich identifikácie s hnutím nevieme empiricky overiť. V archívoch sa nepodarilo objaviť žiadne memoáre či spomienky rodobrancov, ktoré by nám pomohli zodpovedať na otázku, za čo sa vlastne považovali. Ucelenejšia ideológia Rodobrany bola vypracovaná až päť rokov po jej založení. Jej príslušníci si mohli nanajvýš uvedomovať podobnosť s analogickými straníckymi milíciami

294 PASSMORE, K.: Generic fascism and the historians. In: GRIFFIN, R. – LOH, W. – UMLAND, A. (ed.): *Fascism Past and Present, West and East...*, s. 171.

v zahraničí, mohli s nimi sympatizovať, vidiac v nich (i sebe) poslednú hrádzu pred záplavou krajiny absolútnou morálnou skazou a prívalom kultúrneho úpadku, ohrozujúceho samotnú existenciu slovenského národa, avšak širšie súvislosti im akiste unikali. Hyperbolizovaný obraz apokalyptického konca národného a kresťanského Slovenska, pred ktorým národ vytrhnú spod zlovestných zubov cudzopasníkov jedine odvážni rodoobranci, hrdí nositelia bojového dedičstva predkov, vytváral substrát pre rozvíjanie palingenetického mýtu duchovného zmŕtvychvstania slovenskej spoločnosti prostredníctvom katarznej nacionálnej revolúcie.

„Na poli myšlienkovom je Rodobrana obrodným hnutím a súčasne hnutím za obrodenie národa slovenského,“ prehlasovali ľudáci.²⁹⁵ Nacionálno-kresťanský mobilizačný prvok, naplnený motívmi zo slovenských dejín a mytológie, dodával rodobraneckej ideológii ľudovú atraktivnosť, ktorú NOF Slovákom nedokázala ponúknuť. Rodobranecký mýtus subsumoval všetky atribúty, typické pre fašistickú modernitu. Svojou prepracovanosťou, zaobalenou do populisticky účinného náboženského rúcha, sa námorne priblížil ideológii najobskúrnejšieho religiózno-fašistického hnutia medzivojnovnej Európy, Železnej garde.²⁹⁶ „Záujmy židovského telata, medzinárodných bezbožných zlodejov a krivonosých „osloboditeľov“ želajú si čím skoršieho zaniknutia našej slobody, ale stret-neme sa na aréne – dobre vieme – práve s tými, ktorí budú revať, že oni sú „nepostrádateľní“ obhájcovia a predstavitelia štátu, že oni sú štátom. Takto budú revať, ale my nemilosrdne ich smetieme! Musíme ich odpratať, keď chceme, aby očistený bol štát od špiny hnusnej, v ktorej sa dusily čisté životy charakterných mužov, drahé životy poctivých pracovníkov... kým šplhavci, darebáci a renegáti bez rozumu a chrbtovej kosti dostali sa na najvyššie miesta. Musíme telo národa zbaviť vredov a hmyzu, panám a afér, aby sme zachránili mravy, bohatstvá národa, vzkriesili povedomie a upevnili vôľu: chcieť si vydobýť práv nám patriacich, chcieť si vybudovať spokojný, bohatý domov, ktorého pánom na Slovensku Slováč, v Čechách Čech, na Morave Moravan bude,“ napísal v článku *Cesta z červeného pekla* v periodiku *Rodobrana* A. Mach.²⁹⁷

Už zakrátko na to, roku 1929, sa Rodobrana v dôsledku odsúdenia V. Tuku za špionáž v prospech Maďarska rozpadla a Národnej obci

295 ŠA Bytča, f. PŽ, šk. 98, č. 6153/26. Materiál o predvojenskom výcviku Rodobrany.

296 IORDACHI, C.: God's chosers warriors. Romantic palingenesis, militarism and fascism in modern Romania. In: IORDACHI, C. (ed.): *Comparative fascist studies. New perspectives*. London : Routledge, 2010, s. 316 – 357.

297 MACH, *Kurzívkovým tónom...*, s. 300 – 301.

fašistickej sa otvorilo voľné pole prevziať štafetu v naplňovaní rodoobraneckej predstavy „nového úsvitu“ pre Slovensko.

Na pokraji rozpadu

Vzniknuté fašistické vákuum NOF nedokázala zužitkovať vo svoj prospech. Prelom 20. a 30. rokov bol etapou jej najhlbšej krízy na Slovensku. Priam existenčné problémy, spôsobené predovšetkým finančnou nestabilitou strany, fašistov sužovali v celoštátnom meradle. Ak strana chcela prežiť a po nutných stabilizačných opatreniach sa prebrať z lartargie, muselo sa vedenie odpútať od stratégie boja proti všetkým a hľadať strategického partnera aj s ohľadom na nadchádzajúce parlamentné voľby. V NOF silnel prúd, požadujúci nadviazanie spolupráce s Radikálnou stranou²⁹⁸ „muža 28. októbra“ J. Stříbrného.²⁹⁹ J. Stříbrný, kategorický odporca E. Beneša, po vylúčení z Československej strany národnosocialistickej³⁰⁰ na politickú činnosť nerezignoval. Stříbrného Radikálna strana považovala NOF za jedného z úhlavných konkurentov. Ideovo a programovo sa zameriavala na rovnaký elektorát, čo platilo i opačne. Hoci mali radikáli v čele osobnosť silného mena, ich úspech vo voľbách nebol vôbec zaručený.

Po dlhších rokovaní medzi radikálmi a fašistami sa zrodil experimentálny politický projekt, ktorý dostal názov Liga proti viazaným kandidátnym listinám. Liga vznikla na základe dohody medzi J. Stříbrným a R. Gajdom dňa 4. októbra 1929, teda len čosi viac ako tri týždne pred parlamentnými voľbami. Účelové spojenectvo bolo vyslovene produktom obojstranného oportunistu. Radikáli očakávali, že koalícia s R. Gajdom im pritiahne hlasy NOF a časom aj základňu členov a sympatizantov; fašisti si zasa sľubovali vyrovnanie neuhradených pohľadávok za tlač *Říšskej stráže* zo strany finančne zabezpečeného J.

298 Strana niesla počas svojej existencie rôzne a často sa meniace názvy. Vznikla v máji 1927 ako Slovanská strana národně socialistická, roku 1928 bola premenovaná na Radikální hnutí – slovanští národní socialisté a v apríli 1929 na Radikální stranu – slovanští socialisté.

299 J. Stříbrný bol spoločne s A. Švehlom, A. Rašinom, Vavrom Šrobárom a F. Soukupom signatárom zákona o zriadení samostatného československého štátu a ohlasu Národného výboru *Lide československý!* z 28. 10. 1918, z čoho sa v historiografii odvodilo často používané spojenie „muži 28. októbra“.

300 V predmetnom kontexte nemožno spojenie československý národný socialista chápať ako ekvivalent nacistu. Československá strana národnosocialistická (tento názov používala od roku 1926) mala pravidelné zastúpenie v medzivojnových československých vládach a typologicky sa nevymykala zo zástupu iných demokraticky orientovaných strán.

Stříbrného a v neposlednom rade samozrejme vysnívaný prienik na parlamentnú pôdu.³⁰¹

Liga sama osebe nebola skutočnou politickou stranou. Jej štruktúry boli vytvorené čisto formálne. Obe jej zložky, t. j. Radikálna strana a NOF si zachovávali plnú právnu suverenitu. Zodpovedal tomu i narychlo kreovaný volebný program, ktorý zdôrazňoval nespravodlivosť volebného systému v ČSR na základe viazaných kandidátok, čo podľa slov „ligistov“ kontrastovalo s prvým článkom Ústavy, ktorý definoval štátnu moc ako moc vychádzajúcu z ľudu.³⁰²

Volebný výsledok musel byť pre predstaviteľov Ligy rozpačitý. Koalícia získala vyše 70 tisíc hlasov a v celkovom prepočítaní neprekročila latku jedného percenta. Lige tento výsledok zaručil tri mandáty v Národnom zhromaždení a jeden v senáte. Radikáli a fašisti prezentovali výsledok ako svoje obrovské víťazstvo, no v skutočnosti mali z neho zmiešané pocity. Sľub R. Gajdu o tom, že NOF prinesie Lige 50 tisíc hlasov,³⁰³ sa ukázal ako ďalšia zo série Gajdových prestrelených absurdít (mimočodom vodca NOF bol zvolený až v druhom skrútníu). Kandidátka Ligy na Slovensku nezískala ani jeden mandát a so zahanbujúcimi 1 810 hlasmi (0,13%) skončila na úplnom chvoste poradia.³⁰⁴

Pakt Stříbrný – Gajda začal zakrátko po voľbách korodovať. Rozložil sa fakticky ešte v prvej polovici roku 1930, keď predseda Radikálnej strany založil novú organizáciu, Národnú ligu. J. Stříbrný sa vytvorením Národnej ligy oslobodil od spojenectva s R. Gajdom. Stále však kalkuloval s pribatím Gajdovej opozície v NOF do štruktúr novovzniknutého subjektu,³⁰⁵ čo sa mu podarilo len čiastočne. S trochou nadsadenia teda možno skonštatovať, že projekt Ligy proti viazaným kandidátnym listi-

301 VYKOUPIIL, L.: *Jiří Stříbrný*. Brno : Masarykova univerzita – Matice moravská, 2003, s. 152 – 154.

302 VYKOUPIIL, *Jiří Stříbrný*..., s. 154.

303 VYKOUPIIL, *Jiří Stříbrný*..., s. 155.

304 Celkový volebný zisk Ligy predstavoval 70 850 hlasov (0,96%). ŠUCHOVÁ, Přílohy II – Politický systém..., s. 564 – 565. *Stráž říše* uvádza nasledovné volebné zisky Ligy proti viazaným kandidátnym listinám: celkovo – 71 656 hlasov, z toho Čechy 61 625, Morava a Sliezsko 8 212, Slovensko 1 817 (na Podkarpatskej Rusi Liga nekandidovala). Na Slovensku sa volilo v siedmich volebných krajoch. V trnavskom a prešovskom Liga nekandidovala, vo zvyšných piatich dosiahla takmer zanedbateľné výsledky: volebný kraj Nové Zámky – 843 hlasov, Turčiansky Sv. Martin – 401, Košice – 348, Liptovský Sv. Mikuláš – 220 a Banská Bystrica 5. *Stráž říše*, 7. 11. 1929, s. 2.

305 VYKOUPIIL, *Jiří Stříbrný*..., s. 156. J. Stříbrný chcel na svoju stranu priťahnúť aj časť národných demokratov, lidákov, agrárnikov a fašistov a vytvoriť nové hnutie – tzv. neofašizmus. ČECHUROVÁ, J.: *Česká politická pravice*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 93.

nám skrachoval skôr, než vôbec vznikol. Radikálna strana (medzičasom transformovaná na Národnú ligu) aj NOF išli ďalej svojou cestou.

Fašistické hnutie na Slovensku sa topilo vo vlastných problémoch a pôsobilo akoby odtrhnuté od vleku hektických vzťahov medzi ústredím a Stríbrného stranou. Náznaky stagnácie NOF sa začali prejavovať už od začiatku roka 1928. Pokračujúce názorové kolízie viedli k prechodu časti fašistov pod vedením F. Mildorfa k národnej demokracii. Bratislavská jednota NOF nemala zvoleného predsedu, jednatela, ani pokladníka. Členská schôdza sa nekonala niekoľko mesiacov. Prakticky jediným plateným zamestnancom bola sekretárka, ktorá poberala mesačný plat 400 Kč a rozposielala rozkazy zväčša nefungujúcim jednotám v menších mestách a na vidieku.

Čiastočné prebudenie NOF z pasivity prišlo s nástupom V. Vegera do funkcie predsedu Zemskej rady NOF. V. Veger agilne obiehal členstvo a zámožnejšie, fašistom naklonené osoby, od ktorých zbieral príspevky na chod organizácie.³⁰⁶ Jej úpadok sa snažil zastaviť vymenovaním finančne zaistených fašistov do vedúcich pozícií, akými boli Josef Ruml, F. Mildorf či Gajdov za A. Zobel.³⁰⁷ Keď V. Veger videl, že to nevedie k ničomu, začal jeho entuziazmus pod dojemom kontinuálneho kvasu vo vnútri NOF ochabovať. Miesto húževnatej organizačnej práce prepadol alkoholu a návštevám nočných podnikov.³⁰⁸ Postreh policajných orgánov na margo vtedajšieho stavu NOF na Slovensku vyznieva pre stranu kruto, ale situáciu plne vystihuje: „*Prítomná doba len potvrdzuje predpoklady o naprostom zrúcaní fašistickej akcie na Slovensku, ktorého pôda nebola tomuto hnutiu priaznivá a kde nedoviedie si vydobíť sympatiu a podpory širšej verejnosti*“.³⁰⁹

Keby sme mali stručne zadefinovať stav, v akom sa slovenské jednoty NOF nachádzali začiatkom 30. rokov, najpriliehavejšou veľavravnou charakteristikou by bol totálny marazmus.³¹⁰ Pokiaľ *Říšská stráž* po Gajdovom zvolení za poslanca Národného zhromaždenia v októbri 1929 čitateľov v celej republike nadchýnala istotou skorého víťazstva fašizmu

306 NA Praha, f. PMV, 225 – 1024 – 4. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku z 10. 1. 1928.

307 NA Praha, f. PMV, 225 – 424 – 4. Situačná správa o NOF na Slovensku z 11. 6. 1928.

308 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 5. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku z 5. 11. 1932.

309 NA Praha, f. PMV, 225 – 424 – 4. Situačná správa o NOF na Slovensku z 11. 6. 1928.

310 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 5. Správa o fašistickom hnutí na Slovensku z 5. 11. 1932.

v ČSR,³¹¹ onedlho na to musela byť každému triezvo uvažujúcemu prívržencovi strany nad slnko zreteľná pochabosť podobných vyhlásení. Vodcovi organizácia upadala priamo pred očami a pre záchranu NOF na Slovensku navzdory tomu neurobil prakticky nič. R. Gajda pritom na jeho území trávil pomerne veľa času. Od konca 20. rokov častokrát navštevoval svojho priateľa z armádnych kruhov Cyrila Zbořila na statku po grófovi Apponyim v záhorskej Jablonici. Líder NOF využíval tieto pobyty okrem oddychu na vlastné sebazviditeľňovanie. R. Gajda sa spoločne s C. Zbořilom zúčastňoval náboženských slávností, kde sa prezentoval ako veľký donor cirkvi.³¹² Význam to malo jedine pre posilňovanie beztak silného Gajdovho ega, no pre stranu vonkoncom nie.

Oživenie činnosti a dialógy s menšinami

Neflexibilné vedenie Zemskej rady NOF pre Slovensko nedokázalo fašistickému hnutiu priniesť nové stimuly. Po mesiacoch živorenia bolo preto logické, že ak nemá dôjsť k jeho postupnému odumretiu, bude potrebná personálna obmena na vedúcich pozíciách. Svetová hospodárska kríza, ktorá s plnou razanciou zasiahla aj Československo, vytvárala vhodnú základnicu pre nárast podpory politického radikalizmu a lacných riešení aktuálnych politicko-ekonomických problémov.

Istý posun v strnulom fašistickom prostredí krajnej pravice nastal na prelome rokov 1931/1932, kedy sa o slovo začala hlásiť skupina aktivistov novozaloženej organizácie Slovenská obrana – hnutie mladého Slovenska (SO). Toto voľné združenie aktivistov za obrodu pomerov v republike koncentrovalo predovšetkým priaznivcov myšlienky československého porozumenia, avšak na podklade prísneho rešpektovania národnej individuality Slovákov s legitímnym právom Slovenska na autonómiu. Vernosť spomínanej idei napokon najvýstižnejšie vyjadroval sľub na členskej prihláške v jasnom znení: „*Budem pracovať za dosaženie slovenskej autonómie v rámci Republiky*“. Filozofiu a naozaj odvážne ambície SO naznačil prezentačný článok vo *Fašistických listoch*: „*Po rôznych autonomistických pohyboch na Slovensku, Rázusovom, Tukovom, Hlinkovom, prichádza nový pohyb... Nepojdeme cestami Hlinkovými. Slovensko patrí všetkým, ktorí tu žijú... Sorganizujeme silné hnutie na Slovensku,*

311 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 5. Výstrižok novín *Ríšská stráž*.

312 NA Praha, f. PMV, 225 – 1024 – 2. Správa o Gajdovej návšteve v Bratislave z 30. 7. 1928.

potom cez moravské Slovácko pojdeme budovať autonomiu na Moravu a do Čiech. Nie cez vodcov, ale priamo cez ľud si pojdeme pre to, čo nám patrí. My nepoznáme katolíka, ani evanjelíka, nepoznáme ľudáka, ani mičuráka, ani socialistu, ani argaláša, na čo nám tie škatulky? Pojdeme za pamiatkou gen. Štefánika s pomocou gen. Gajdu. Gajda ovládnuť celú Sibír proti presile boľševickej a pomôže nám ovládnuť tiež naše Slovensko. Potrebujeme jeho odborných rád a zkušenosti, a preto je nám na Slovensku vítaný. Čo bolo na Slovensku znemožnené vykonať gen. Štefánikovi, to vykoná moravský Slovák a dobrý katolík Gajda“.³¹³

Prvá pracovná konferencia SO sa konala dňa 15. novembra 1931 v Bratislave. Ustanovujúce zhromaždenie organizácie, ktorej dušou bol fašista F. Dvorník, manifestačne adresovalo R. Gajdovi pozdravný telegram a súčasne ho menovalo za hlavného vodcu SO. Proreformní fašisti na Slovensku ráтали, že nová organizácia bude nepriamo slúžiť ako katalyzátor posilnenia vplyvu fašistickej strany mimo českých krajín. Obrazne povedané, SO si predstavovali ako starý produkt v novom obale. F. Dvorník však SO neuzatváral a snažil sa nadväzovať kontakty aj s inými politickými subjektmi, najmä so SNS. Dňa 11. novembra 1931, pár dní pred prvou pracovnou konferenciou SO, F. Dvorník napísal M. Rázusovi: „... *Vstaňte a hovorte k ľudu! My Vám vybudujeme s ohromnou rýchlosťou armádu mladého Slovenska a tej sa potom postavíte v čelo!... Slovenská obrana bude samostatným hnutím a zapáli požiar nacionalizmu na celom Slovensku. My sa staneme avantgardou nových udalostí na Slovensku“*.³¹⁴ Dvorníkove sebavedomé slová boli ale predčasné.

Činnosť SO negatívne ovplyvňoval mocenský spor medzi zakladateľom F. Dvorníkom a bývalým agrárnikom Jánom Ivákom, ktorý začiatkom 30. rokov prestúpil k NOF³¹⁵ a začal si v nej budovať raketovú kariéru. F. Dvorník prirodzene nereagoval na Ivákov osobný vzostup najpozitívnejšie. Slovenskú obranu považoval za svoje „dieťa“ a rastúcu podporu svojho konkurenta sledoval s nevôľou.

Vnútorne trenice medzi dvoma lídrami slovenského fašizmu boli vyriešené kompromisne. J. Ivák dostal na starosť organizačnú agendu a F. Dvorník tlačové záležitosti SO. F. Dvorník zostal redaktorom a editorom periodika *Obrana Slovenska* až do jeho zániku roku 1939. Čoskoro však zistil, že z prerozdelenia sfér reálne profituje len J. Ivák. *Obrana Slovenska* oficiálne nedeclarovala podporu žiadnej politickej strane, a tak si

313 *Fašistické listy*, 12. 11. 1931, s. 3.

314 LA SNK Martin, sign. 45 C 14. List F. Dvorníka M. Rázusovi z 11. 11. 1931.

315 Archív Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice Martin, spis Ján Ivák, č. 74/19/86. Biografický dotazník – autor Milan Ivák.

konzervovala povest politicky indiferentnej spoločensko-hospodárskej revue, akých boli na Slovensku, resp. v Československu stovky. Pôvodné heslo „*Blaho Slovenska – najvyšším zákonom!*“ v záhlaví titulného listu bolo derivátom fašistického „*Blaho vlasti – zákon najvyšší!*“³¹⁶ no samotná obsahová náplň časopisu nepripomínala fašistickú tlač, skôr akýsi v skromnejšom náklade vychádzajúci agitačný prostriedok autonomistického bloku. Vplyv F. Dvorníka v slovenskom fašistickom hnutí postupne upadal, až sa nakoniec z politiky bez stopy vytratil.

J. Ivák sa svojej šance chopil mnoho razantnejšie. Ako zemský náčelník SO nadviazal styk s pražským ústredím NOF a predostrel mu plán rozvoja strany na Slovensku. Ivákova stratégia bola založená na netradičnom budovaní straníckej hierarchie smerom zdola, t. j. budovať najskôr miestne a okresné jednoty SO a až keď bude táto výstavba dokončená, vytvoriť zastrešujúce krajiniské orgány. Následne mala byť do Bratislavy alebo Trnavy zvolaná celoslovenská schôdza jednôt SO za účasti delegáta direktória NOF, ktorý mal účastníkov presvedčiť, aby sa prihlásili do Gajdovej strany. J. Ivák predpokladal, že spoločným hodnotovým prienikom medzi SO a NOF, na ktorom možno budovať kľúčové partnerstvo, môže byť československé vlastenectvo, uznávajúce národnú individualitu a práva Slovákov na správu vecí verejných vo vlastnej réžii.³¹⁷ Noviny NOF *Stráž říše* priniesli vo februári 1932 článok, v ktorom sa jeho autor – sympatizant SO vyjadril, že „*i my Češi, kteří máme toho demokratického řádení tak „akorát“, sympatizujeme s bratry Slováký a sľubujeme, že je vždy budeme v jejich spravodlivém boji podporovati*“.³¹⁸ Do akej miery však Česi na Slovensku skutočne so SO sympatizovali, je veľmi otázne. Ťažko povedať, či vôbec českí fašisti žijúci na Slovensku mali pre slovakizáciu orgánov NOF dostatočné pochopenie.

Ako sa J. Ivák vyjadril v liste ústrediu NOF, po vydaní prvých čísel *Slovenskej obrany* mu od čitateľskej obce prišlo viacero listov, ktoré novinám vyčítali prílišnú zhovievavosť voči Čechom a požadovali radikálne „odčistenie“ Slovenska. Takýto nacionálny radikalizmus nebol

316 Ešte roku 1932 tento podtitul zo stránok *Slovenskej obrany* vymizol a ďalší rok ho nahradil podtitul „Nezávislý časopis pre Dohodu Čechov a Slovákov“. F. Dvorník vydával taktiež týždenník *Slovák v Prahe* s cieľom „burcovať český záujem o veci slovenské“. V hlavnom meste republiky od jesene 1933 pôsobila rovnako redakcia *Obrany Slovenska. Obrana Slovenska*, 3. 9. 1933, s. 3.

317 Archiv kanceláre prezidenta republiky (AKPR) Praha, f. Kancelář prezidenta republiky (KPR) – protokol T, šk. 122, T – 636/23. List J. Iváka ústrediu NOF z 29. 3. 1932.

318 *Stráž říše*, 17. 2. 1932, s. 3.

J. Ivákovi blízky, i keď sám pražskému direktóriu dodával impulzy pre posilnenie slovenského živlu vedúcich orgánov NOF na Slovensku, aby tak dostali zodpovedajúci slovenský rozmer a strana nemohla byť nálepkovaná ako filiálka „českej“ strany. J. Ivák vyzýval prebudiť v Slovákoch zdravé národné sebavedomie a reformovať slovenskú politiku fašistov s dôrazom na jej akčnosť v najširšom zmysle slova, ktorá mala prekryť regresívne rozvláčne úvahy predošlých vedení o každom jednom podniknutom kroku bez hmatateľných skutkov. Slovenské organizácie celoštátnych strán práve z toho dôvodu podľa J. Iváka na plnej čiare zlyhali. R. Gajdu považoval za jediného človeka, ktorý dokáže niečo zmeniť: „*Preto si my tak vysoko vážime nášho Vodcu, lebo v ňom vidíme novodobého Herkulesa, ktorý vyčistí Augiášovu maštal' od tejto plevela,*“³¹⁹ napísal vzletne o svojej viere v Gajdove schopnosti.

Žalostný stav fašistického hnutia na Slovensku dodával argumentácii J. Iváka aj značnej časti slovenských fašistov zodpovedajúce alibi. Pred NOF stála nevyhnutná potreba obmeniť slovenské orgány presýtené osobami českého pôvodu, prekonať archaické formy politiky, stranu komplexne modernizovať a vydať sa na neľahký nový začiatok.

Zvýšenú aktivizáciu fašistov na Slovensku môžeme pozorovať od konca prvej polovice 30. rokov. Podstatným signálom k prehodnoteniu dovtedajšej politiky NOF boli nitrianske Pribinove oslavy pri príležitosti 1100. výročia založenia kresťanského kostola v auguste 1933. V historiografii sa často uvádza, že vládnymi stranami organizované oslavy sa zmenili na veľkolepú autonomistickú manifestáciu.³²⁰ Celá akcia tak v konečnom dôsledku vyznela najmä vďaka prejavu A. Hlinku, ktorý pôvodne vôbec nemal rečniť. Toto symbolické obsadenie verejného priestoru autonomistickou ideou však treba vidieť v súvislostiach.

Ludáci samozrejme uvítali, že z náboženských slávností mohli pred zrakmi údajne až 100 tisíc účastníkov vyťažiť politický kapitál; zároveň ale išlo aj o test novej rodiacej sa protivládnej koalície známej pod pracovným názvom Strana radikálnej opozície. Strana radikálnej opozície mala pôsobiť ako voľný zväzok pravicových mimovládnych strán zo Slovenska a českých krajín so spoločným programom, namiereným voči československým vládam, ktoré popredné osobnosti tejto aliancie obviňovali z nekompetentnosti, nečinnosti a nevhôle riešiť akútne vnútropolitické a zahraničnopolitické problémy ČSR.³²¹ Predstavitelia

319 AKPR Praha, f. KPR – protokol T, šk. 122, T – 636/23, List J. Iváka ústrediu NOF z 29. 3. 1932.

320 GREGORovič, *Kapitoly...*, s. 44.

321 BARTLOVÁ, A.: *Andrej Hlinka*. Bratislava : Obzor, 1991, s. 94.

Strany radikálnej opozície sa v deň konania Pribinových osláv zišli v byte podpredsedu HSLS Jozefa Budaya, kde diskutovali o hlavných zásadách spolupráce. Z diskusií HSLS, SNS, NOF, Národnej ligy a radikálneho krídla národnej demokracie vzišiel programový dokument, apelujúci na okamžitú zmenu režimu, premenu Československa na národný slovan-ský štát a úzku spoluprácu s Poľskom v duchu záverečného hesla „*Do boja za Slovanstvo, národ, slobodu a chlieb*“.³²²

Tlačový orgán NOF interpretoval priebeh Pribinových slávností svoj- sky. *Fašistické listy* v samostatnom článku na titulnej strane zdôraznili mohutnosť nitrianskej akcie a jej význam pre upevňovanie česko-sloven-skej jednoty.³²³ Fašisti na rozdiel od kurzu tzv. hradnej politiky nechápali koncept československej národnej jednoty etnicky, ale politicky, ako pakt dvoch rovnoprávných národov za národný štát v zmysle vyššie spomenutého prijatého *Manifestu slovanského opozičného frontu*. Mani- fest, podpísaný A. Hlinkom, Štefanom Onderčom (HSLS), M. Rá- zusom (SNS), Jindřichom Trnobranským, Antonínom Chmelíkom, Františkom Schwarzom (Národná liga), Milošom Svobodom (NOF) a Karlom Lochnerom (radikálni národní demokrati), formuloval štyri hlavné požiadavky nového nacionalistického bloku, ktorý dokázal pre- lomiť tradičnú národnostnú i konfesijnú priepasť:

1. boj za slovanskú jednotu a národný štát;
2. boj proti československo-nemeckej vládnej koalícii;
3. boj za rovnoprávnosť všetkých Slovanov v ČSR;
4. boj za zjednotenie slovanskej opozície.³²⁴

„*Jedině Slováci sami mohou určití, jsou-li samostatným slovenským národem, což dosavadním, politickým a kulturním vývojem také učinili. Uznáváme proto právo národa slovenského na plnou rovnoprávnost s náro- dem českým ve správě Československé republiky, i na provedení autonomie Slovenska, jež byla za osvobozenického zápasu slavnostně zaručena tak zv. Pittsburskou dohodou,*“ napísali *Fašistické listy*.³²⁵

Autonomistické nálady značnej časti manifestantov počas Pribi- nových osláv si zástupcovia fašistov nemohli nevšimnúť. Pražské ústredie NOF pochopilo, že ak nedôjde k personálnym rošádám v Zemskej rade NOF pre Slovensko a revízii programu s prihliadnutím na slovenské národné požiadavky, strana bude naveky pendlovať v začarovanom kru- hu bez šance nájsť z neho cestu von.³²⁶

322 PASÁK, *Český fašismus...*, s. 125 – 126.

323 *Fašistické listy*, 18. 8. 1933, s. 1.

324 *Fašistické listy*, 18. 8. 1933, s. 1.

325 *Fašistické listy*, 18. 8. 1933, s. 1.

326 KAMENEČ, *Prenikanie fašistickej ideológie...*, s. 61.

Napriek veľkej podpore autonomistického hnutia slovenskou verejnosťou časť fašistov, pôsobiacich na Slovensku, deklarovala pred svojimi kolegami z českých zemí odhodlanie nenechať sa touto skutočnosťou zastrašiť. Holičský aktivista Jan Příkryl zašiel ešte ďalej, keď na zasadnutí širšieho pražského ústredia v reštaurácii U Holubů na Smíchove autonomistickú orientáciu NOF rázne zamietol: „*My jsme Slované, s autonomií Slovenska nemáme nic společného a budeme proti ní pracovati*“.³²⁷ Otázka zmien v postoji NOF k novej úprave štátového zariadenia Slovenska v ČSR zostala otvorená; vytýčil sa iba plán rozširovania členskej základne a miestnych jednôt strany.³²⁸

Pozvoľné napredovanie fašistického hnutia neušlo oku policajných úradov, ktorých úľava z domnelého rozpadu slovenských jednôt NOF sa ukázala byť predčasou. Nielen šírenie fašistických piesní po západnom Slovensku na samom sklonku roku 1933 ako napríklad *Prijde Gajda*,³²⁹ ale tiež mobilizačná schôdza bratislavských fašistov boli toho najlepším dôkazom. Na tomto stretnutí za účasti popredných činníkov organizácie sa prítomní dohodli, že bude zvolený nový výbor NOF v Bratislave, zintenzívni sa organizačná práca a pozakladajú sa nové pobočky so zámerom expandovať vo vidieckom prostredí, ktoré dovtedy zostávalo voči ideám fašizmu rezistentné.³³⁰

Svitanie novej éry NOF prirodzene potešilo aj R. Gajdu, ktorý na Slovensku pravidelne prebýval. Oproti odbojnej Morave tu mal bezpochyby omnoho komfortnejšie zázemie. Revitalizácia slovenských jednôt NOF počas posledných mesiacov, prepadnutie neopodstatnenej eufórie alebo snád kombinácia oboch faktorov primáli bývalého generá-

327 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 3. Správa o priebehu zasadnutia širšieho Ústredného výkonného zboru NOF z 8. 10. 1933.

328 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 3. Správa o priebehu zasadnutia širšieho Ústredného výkonného zboru NOF z 8. 10. 1933.

329 Text piesne znel: „*Pod tým naším okienečkom smutná novina: v korist' padla vydieračom celá krajina / Prijde Gajda zo Zborova / oslobodí národ znova / a v tej našej republike bude sloboda! / Sínekúry, subvencie sľubovali všem / pri tom statne okrádali našu drahú zem. / Od Tatier až po Šumavu chcú Slovania žiť! / Nedajme si sväté práva nikým podmaniť. / Je nám treba bohatierov, jak Jánošík bol / ktorý krivdy, zpujnosť trestal / biednym pomohol. / Postavme sa milí bratia / všeci v jedon šik / bo nemôžeme v tejto dobe / ďalej takto žiť*“. SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 3. Rozširovanie fašistickej piesne *Prijde Gajda*. Podľa materiálov prvostupňových úradov štátnej správy podalo Štátne zastupiteľstvo podnet na neznámeho páchatela za rozširovanie piesne s tým, že tento skutok klasifikovalo ako prečin proti mieru podľa zákona na ochranu republiky č. 50/23. ŠA Nitra, pob. Komárno, f. OÚ Komárno, šk. 49, č. 1592/33. Správa prezídia Krajinského úradu z 19. 12. 1933.

330 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 3. Správa o zhromaždení v hostinci na Valónskej ul. z 30. 12. 1933.

la k nadsadeným seabavedomým vyhláseniam. Na zasadnutí stranických dôverníkov v Senici 17. januára 1934 sa dušoval, že treba trpezlivo vyčkať do júna, kedy situácia dozrie a fašisti na seba strhnú všetku moc v štáte. R. Gajda predpokladal isté víťazstvo NOF v nasledujúcich voľbách a získal 54 poslancových mandátov (!).³³¹

Pod vplyvom Gajdových slov a hlásení o zosilňovaní fašistického hnutia bezpečnostné zložky dostali príkaz nad aktivitami organizácie dôsledne striechnúť. Obežníky určené četníckym staniciam napomínali ich príslušníkov, aby voči členom NOF vystupovali v mediách zákona, no so všetkou tvrdosťou: „*Stúpenci fašizmu musia si byť vedomí, že sú pod stálym dohľadom úradov a že každý ich krok je sledovaný a že pri každej nezákonnosti, ktorej sa dopustia, bude proti nim so všetkou prísnosťou zakročené*“.³³² Jednotlivé prípady trestnej činnosti mali vyšetrovať len absolútne spoľahlivé a nezávislé osoby. Fašistickí aktivisti si totiž svojím slušným správaním mnohých vyšetrovateľov podmanili, čo spomaľovalo alebo priamo znemožňovalo proces výsluchu.³³³ V nadväznosti na zvýšenú aktivizáciu NOF platil od júna 1934 všeobecný zákaz povoľovania mítingov NOF pod holým nebom. Stretnutia v uzavretých priestoroch boli po ich začiatku úradne rozpúšťané už pri najmenšom náznaku výtržností alebo protištátnych výrokov.³³⁴ Zosilnené monitorovanie fašistov však hnutiu neprinieslo žiadne vnútorné zemetrasenia.

Po dosadení J. Iváka na miesto nového predsedu Zemskej rady NOF pre Slovensko v marci 1934 odštartovalo najzdarnejšie obdobie NOF počas jej existencie na Slovensku.³³⁵ Strana konečne uznala, že bez integrovania širších vrstiev obyvateľstva zostane navždy len málo

331 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 3. Správa o návšteve R. Gajdu v Senici zo 17. 1. 1934. R. Gajda bol za svoju januárovú reč v Senici postavený pred súd. Prvostupňový súd mu vymeral trest 14 dní väzenia za verejné poburovanie. V odvolacom konaní však vodca NOF uspel a bratislavský súd ho spod obvinení v plnom rozsahu oslobodil. *Fašistické listy*, 10. 11. 1934, s. 1. Fašistickí delegáti, ktorí vystúpili v diskusií počas rokovania Zemskej rady NOF pre Slovensko v apríli 1935, boli v odhadoch volebných ambícií omnoho triezvejší a za uspokojujúcu métu vytýčili získanie ôsmich mandátov. SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 8. Správa o priebehu zasadnutia Zemskej rady NOF z 10. 4. 1935.

332 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 3. Správa o NOF a sledovaní jej činnosti z 27. 1. 1934.

333 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 3. Pokyn o postupe bezpečnostných orgánov voči členom NOF zo 7. 4. 1934.

334 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 3. Sledovanie činnosti NOF a jej zložík.

335 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 3. Správa o organizačnom referáte NOF v Prahe z 30. 3. 1934.

významným spolkom kriklúňov silných rečí. Najzásadnejšou metamorfózou programu NOF bolo okamžité prehodnotenie pohľadu na otázku autonómie. Kým ešte pred niekoľkými mesiacmi fašisti stavali na pantéon ideu slovanstva, resp. silného národného štátu Čechov a Slovákov bez minucióznejších vyjadrení k novej reforme štátoprávneho postavenia Slovenska, po novom už konzekventne agitovali za úpravu česko-slovenských vzťahov na základe Pittsburskej dohody.

Na presadzovaní tohto nového štýlu politiky NOF sa aktívne podieľal predovšetkým J. Ivák, ktorý udržiaval priateľské kontakty s generálnym tajomníkom HSLS M. Sokolom a A. Hlinkom, čo mu niektorí stranícki kolegovia vyčítali.³³⁶ Opozičníci, pochádzajúci prioritne z radov bratislavskej jednoty NOF, nevedeli J. Ivákovi túto „kolaboráciu“ odpustiť. Väčšmi než všetko iné sa za nevraživosťou voči novému zemskému predsedovi skrývala obyčajná konkurenčná závisť. Jednota NOF v hlavnom meste mala obavy zo straty svojho vedúceho postavenia na Slovensku. Stranícki rivali vykresľovali J. Iváka ako úplatného človeka a Gajdovho chránenca.³³⁷ Ich protesty však neboli nič platné. J. Ivák nepatril medzi ostrieľaných politikov z povolania, no napriek tomu si pri vodcovskom kormidle slovenských fašistov nepočínal v porovnaní so svojimi predchodcami zle.

J. Ivák sa pred československou fašistickou komunitou po prvýkrát výraznejšie zviditeľnil v špeciálnom slovenskom vydaní *Fašistických novín* z 1. novembra 1934. Prispel doň článkom *Bratia pozor!*, v ktorom jadrne, až ofenzívnou dikciou objasnil ideové pramene, ciele fašistov i vzťah slovenských fašistov k československému štátu a pražskému vedeniu NOF. „*My sme si jako dobří Slováci a jako dobří Česi vedomí toho, kde sa rodila naša slobodienka, naša samostatnosť!... Krvou bola spečatená úmluva dvoch rovnocenných bratov za utvorenie spoločnej vlasti, v ktorej si má obrábať každý brat svoju otcovskú dedovizeň pod spoločnou strechou Československej republiky. A dňa 30. mája (1918 – pozn. A. H.) bola táto krvavá úmluva v Pittsburghu reprezentantmi Slovákov a Čechov spísaná... Obrvlastenci nám vytýkajú ďalej, že hlásame na jednej strane Slavianstvo a na druhej strane bratříckujeme s Madarmi a Nemcami. Tam sú naše hlavné ciele a kto sa chce dlá týchto riadiť, kto priľnul synovskou láskou k našej drahej vlasti, toho prijmeme medzi seba. Kresťanské menšiny nesmia sa cítiť vydedencami tejto otciny a keď nám pomôžu zničiť židomarxizmus, keď nám pomôžu zahnať v čerty dnešných vyžieračov štátu a národa, ulahčí*

336 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 8. Správa o vnútorných rozporoch v NOF z 10. 4. 1935.

337 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 3. Správa o pomeroch vo fašistickom hnutí z 2. 8. 1934.

sa aj nim“.³³⁸

Dôsledkom zmeny percepcie národnostnej otázky sa NOF otvorila autonomistom, ale, ako naznačil citovaný článok, tiež dovtedajším úhlavným nepriateľom, Maďarom a Nemcom. Tento nepredvídaný krok nebol ani tak znakom liberalizácie hodnôt strany, ako skôr obozretnou vypočítavosťou.³³⁹ Po zákaze Nemeckej národnosocialistickej robotníckej strany (*Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei*) v Československu roku 1933 NOF považovala vzniknutú situáciu za vhodnú príležitosť prilákať k sebe nových členov nemeckej národnosti. Sympatizantom totalitarizmu, ktorý bol v 30. rokoch na vzostupe, ponúkala lákavý program. Uchádzači o členstvo v NOF spomedzi príslušníkov národnostných menšín samozrejme museli akceptovať jej zásady, najmä protikomunisticky a protižidovsky ladené tézy. Túto podmienku po búrlivej diskusii, pretkáwanej protestmi dogmatického krídla, potvrdilo za základné kritérium vstupu do fašistickej strany aj valné zhromaždenie NOF v januári 1935.³⁴⁰ O myšlienke vytvorenia tzv. Árijskeho frontu (ÁF), ktorý by fungoval ako národnostná sekcia NOF pre menšiny, sa vo fašistických kruhoch diskutovalo už dávnejšie.³⁴¹ Členovia museli pred prijatím zložiť prísahu v materinskom jazyku a prisahať lojalitu republike. To bolo pre nacizmom infikovaných sudetských Nemcov pomerne veľkým morálnym problémom, a i preto nábor v českých zemiach skončil fiaskom.

Na Slovensku si ÁF získal najviac stúpencov medzi Maďarmi z okresov Nitra, Nové Zámky a Šaľa. Neformálny vodca tejto národnostnej skupiny v NOF Imre Jankovszky vyjadril R. Gajdovi neochvejnú podporu a prisľúbil, že ak vedenie strany dokáže eliminovať nacionálne trenice a Maďarom udelí veľkorysé kultúrne a jazykové práva, „ani jediný Maďar nebude túžiť pod Horthyho násilnú ruku a územnej integrity“³⁴²

338 *Fašistické listy*, 1. 11. 1934, s. 1.

339 Mimochodom, očistenie fašizmu od nenávisťných útokov voči menšinám a rasám odporúčalo jednotlivým národným fašistickým hnutiam aj uznesenie amsterdamskej pracovnej porady CAUR z marca 1935. DAHL, H. F.: *Quisling. A study in treachery*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999, s. 114. Zmena rétoriky NOF sa však zrodila nezávisle od tohto uznesenia ako reakcia na domáci vývoj.

340 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 7. Správa o článku v časopise *Esti Újság* z 30. 1. 1935.

341 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 8. Správa o priebehu zasadnutia Zemskej rady NOF pre Slovensko z 10. 4. 1935.

342 Pod zmieňovanou túžbou po územnej integrite I. Jankovszky myslel volania maďarskej menšiny po obnovení Uhorska v historických hraniciach pred roku 1918.

sa *Maďari zrieknu*“.³⁴³

Do konca roka 1934 dokázala NOF do ÁF zmobilizovať niekoľko stoviek občanov nečeskoslovenskej národnosti. Podľa predsedu nitrianskej jednoty NOF Ľudevíta Fučíka išlo asi o 400 – 500 Maďarov.³⁴⁴ Policajné hlásenia udávali k 30. novembru 1934 súhrnný počet 1 561 prijatých osôb,³⁴⁵ z čoho určitú časť tvorili karpatskí Nemci z Bratislavy a okolia.³⁴⁶

Árijský front sa napriek svojmu názvu neorientoval jednostranne na sústredené rozširovanie protizidovskej demagógie. Ponosy na „požidovčenie“ hospodárskeho sektoru a politiky samozrejme patrili do repertoáru propagandistickej slovnej ekvilibristiky jeho funkcionárov, ale ponad kritikou ostatných aspektov spoločensko-politického vývoja výraznejšie nevyčnievali. ÁF ako odnož NOF v maďarskom a nemeckom prostredí na Slovensku v podstate len tlmočila aktuálnu politickú artikuláciu fašistov a do foriem protizidovskej úderky v skutočnosti nikdy neprerástla. Prívlastok „árijský“ organizácia využívala skôr ako v tej dobe prítlačlivú značku, ktorá jej mohla zabezpečiť prísun nových členov. Väčší význam však v kontexte slovenského politického života nikdy nedobudla a ako-tak viditeľnou bola iba na juhozápadnom Slovensku.

Volby roku 1935

Skúsenosti z netrvácných politických spojenectiev z konca 20. a prvej polovice 30. rokov prerástli mieru tolerancie, ktorú bolo vedenie NOF ochotné zniesť. Na generálnom sneme NOF 27. januára 1935 v Národnom dome na pražských Vinohradoch R. Gajda proklamoval rozhodnutie, že strana bude v nadchádzajúcich parlamentných voľbách kandidovať samostatne.³⁴⁷ Od volebného výsledku z októbra 1929, kedy NOF v koalícii so Stríbrného radikálmi sotva prekročila brá-

343 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 7. List I. Jankovského R. Gajdovi z 18. 5. 1934.

344 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 1. Zápisnica z výsluchu Ľ. Fučíka z 30. 11. 1934.

345 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 1. Hlásenie z 30. 11. 1934.

346 KAMENEC, *Prenikanie fašistickej ideológie...*, s. 62. Pomerne silná enkláva podporovateľov NOF vyrástla v Petržalke. Jeden z miestnych fašistov nemeckej národnosti František Heidler Nemcov burcoval: „*Náš úkol je: jednotná fronta pod zástavou fašizmu, slúžiť vlasti k dobru celého národa. Židovi je to jedno, koho vykorisťuje. Somknite sa v rady k víťazstvu!*“ SNA Bratislava, f. Krajský úrad – prezídium (KÚ – P), šk. 104, č 12890/35. Správa o verejnom zhromaždení v Petržalke z 22. 3. 1935.

347 PEJČOCH, *Fašizmus v českých zemích...*, s. 110.

ny parlamentu, uplynulo temer šesť rokov. Za ten čas fašisti napriek všetkým interným škandálom a aféram politicky vyzreli. Sám vodca R. Gajda už nebol urazeným idealistickým diletantom, ale pomerne skúseným politickým harcovníkom s určitým diplomatickým kumštom a schopnosťou obratne s ním manipulovať. Bývalý generál ruských légií sa naučil, ako to v politike chodí: ísť vo všetkom zatvrdilo hlavou proti múru predznamenáva politické harakiri.

Vedenie NOF dokázalo identifikovať dva hlavné retardačné body, ktoré posúvali najväčšiu československú fašistickú stranu z reality 30. rokov hlboko do romantického mysticizmu 19. storočia. Pražské ústredie uznalo, že program NOF z dôvodov pertraktovaných v predošlých podkapitolách musí byť pred voľbami revidovaný, a to v oblasti prístupu k slovenskej otázke a k národnostným menšinám v ČSR. Modernizáciu strany bezpochyby urýchlili Gajdove cenné metodické poznatky z medzinárodného kongresu fašistických, nacistických a príbuzných organizácií v Montreux zo 16. – 17. decembra 1934.³⁴⁸ R. Gajda sa priučil dokonalejším populistickým metódam verejného vystupovania a šírenia sociálnej demagógie,³⁴⁹ čo aj okamžite zužitkoval. Pragmatický štýl politiky našiel svoje odzrkadlenie na spomenutom IV. generálnom sneme NOF v Prahe 27. januára 1935, kde slovenskí fašisti pretlačili do záverečnej rezolúcie pasáž o jednoznačnom a bezpodmienečnom prihlásení sa NOF k Pittsburskej dohode.³⁵⁰

Odhliadnuc od určitých ústupkov z téz raného fašizmu v prístupe k slovenskej otázke a národnostným menšinám zostávala dikcia strany v zásadných otázkach nezmenená. V predvolebnom letáku *Kdo jsou a co chtějí československí fašisté?* NOF definovala za svoj hlavný cieľ mravné a hmotné obrodenie národa, prebudovanie ČSR na národný štát Čechov a Slovákov a zavedenie stavovského systému. Prijatie hesla „*Sloužiti státu, pracovati pro jeho velikost, moc a sílu, a pro blaho národa*“ sa vzťahovalo na politickú, ale aj hospodársku oblasť, ktorej fašisti venovali mimoriadnu pozornosť. NOF do volieb vyrukovala s pomerne prepracovaným

348 FIALA, P. – MAREŠ, M. – SOKOL, P.: *Eurostrany: politické strany na evropské úrovni*. Brno : Barrister & Principal, 2007, s. 170.

349 GREGOROVIC, *Kapitoly...*, s. 77.

350 Predmetná časť rezolúcie prehlasovala: „*Autonomia Slovenska, formulovaná Pittsburskou dohodou, bude bezpodmienečne do života uvedená s tou podmienkou, že túto k potrebám terajšej doby a miestnym pomerom do podrobnosti upraví a je oprávnený upraviť národ slovenský a čo do svojich záujmov aj na Slovensku žijúce menšinové národy v dohode s národom slovenským*“. *Slovenské fašistické noviny*, 6. 11. 1936, s. 1; tiež SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 383 – 7. Leták *Hlavné ciele NOF na Slovensku*.

programom pre poľnohospodárov, obchodníkov a živnostníkov. Zodpovedajúci priestor venovala takisto rozvedeniu ponúkaných riešení zlepšenia životných podmienok robotníctva a inteligencie. Naopak, otvorený boj vyhlásila cudziemu kapitálu, kartelom, ekonomickému rodinkárstvu a korupcii.³⁵¹

V porovnaní s predošlým obdobím sa fašisti konečne explicitne vyjadrili k náboženskej otázke. Zatiaľ čo predtým prechovávali voči povinnej výučbe náboženstva skôr rezervovanejšie stanovisko, pred voľbami začali presadzovať, aby boli školy vedené v kresťanskom duchu a náboženstvo sa stalo povinným vyučovacím predmetom, pretože podľa renovovanej fašistickej rétoriky viera tvorí jediný základ riadneho a mravného života a stojí na nej kultúra celej európskej civilizácie. Je symptomatické, že v závere spomínaného letáku v českom jazyku, ktorý bol distribuovaný v českom prostredí, NOF spájala kresťanskú tradíciu s menom Jirího z Poděbrad a heslom „*Pravda zvíťezí*“.³⁵²

Práve propagačné materiály ukážkovo demonštrujú premenlivú schopnosť fašistov adaptovať rétoriku prospechársky podľa aktuálnych potrieb. Obsahovo do veľkej miery totožný leták s názvom *Hlavné ciele NOF na Slovensku*, distribuovaný pred voľbami na Slovensku, sa k stredovekému českému kráľovi z pochopiteľných dôvodov nehlásil. V slovenskom národnom prostredí by tým zaiste nezabodoval. Z hľadiska dolovania politického kapitálu išlo zo strany fašistov o dobrý ťah. Slovenské obyvateľstvo by kontaminovanie svojho ideového sveta kultúrou českých kráľov chápalo ako násilnú penetráciu cudzou svätováclavskou tradíciou, čo by NOF na popularite nepridalo. Dnes sa takýto aspekt môže javiť malichejne, v kontexte svojej doby však mohol predstavovať dôležitý mentálny moment, ktorý hral pri rozhodovaní za volebnou plentou podstatnú rolu. Skúsenosti vodcov krajne pravicových organizácií z celého kontinentu napokon dokazovali, že nie je takticky uvážlivé proti cirkvi brojiť, ale radšej k nej konzervovať aspoň neutrálny pomer. Zmier s cirkevnými predstaviteľmi dokázal najsť niekdajší zarytý ateista B. Mussolini, známy svojimi extrémne antiklerikálnymi názormi,³⁵³ iní reprezentanti krajnej pravice sa dokonca tešili jej ot-

351 NA Praha, f. PMV, 225 – 1305 – 2. Propagačný leták *Kdo jsou a co chtějí českoslovenští fašisté?*

352 NA Praha, f. PMV, 225 – 1305 – 2. Propagačný leták *Kdo jsou a co chtějí českoslovenští fašisté?*

353 V dišpute s rímskym evanjelickým pastorom Alfredom Tagliatellim v Ženeve roku 1902 vyhlásil, že ak boh existuje, dáva mu päť minút na to, aby ho z pódia zrazil bleskom. MILZA, P.: *Mussolini*. Praha : Volvox Globator, 2013, s. 79 – 80. Roku 1927 B. Mussolini už ako ministerský predseda prijal krst podľa rímskokatolíckych obradov, vieru však nikdy nepraktizoval.

vorenej podpore. R. Gajda bol veriacim kresťanom a k náboženstvu mal pozitívny vzťah. Využívanie viery pre politické ciele však považoval za spreneverenie sa ideám fašizmu, ktorý v jeho očiach predstavoval spojivo celého národa, stojace v rebríčku hodnôt na najvyššom stupienku, nad drobiacou a vo fašistickom ponímaní nepodstatnou konfesijnou kategóriou.

Dôsledky Veľkej hospodárskej krízy a úspechy totalitarizmu na starom kontinente predvolebnému úsiliu a stratégii fašistov výrazne nahrávali. Demokratické strany podľa nich v záťažovej skúške priviesť národ ku všeobecnému blahu neuspeli, a tak mala dostať šancu nová pokroková sila na politickom nebi. Známy slovenský fašista Jozef Hamšík formuloval kritický postoj voči stranám počas predvolebného mítingu 5. mája 1935 v Šarfii³⁵⁴ nasledovnými slovami: „*Čo urobily? Nič. Priviedli ľud do zúfalstva a zbiedačili ho. Na dedinách nastáva nedôvera. Prichádzajú skrachovaní poslanci, senátori a ministri. Teraz prichádzajú pre hlasy tí, ktorí štát zbiedačili a vykradli. My máme omluvu ako strana nová. Chceme, aby politické strany boli zrušené a vláda aby bola podľa stavov... Schádzame sa, aby sme žalovali na lumpov, ktorí nás k tomuto dovedli... Kde sú sluby z roku 1929?*“³⁵⁵

Populistický charakter rétoriky, typický pre frustrované strany útočiace voči všetkému a všetkým, sa dokonale preukázal počas kampane pred poslednými parlamentnými voľbami za prvej ČSR. Priam neuveriteľnú variabilitu taktiky najväčšej československej fašistickej strany exemplárne dokumentuje jej nový slogan „*Čo kresťan – to fašista, čo fašista – to kresťan!*“. Pôvodne neutrálny postoj fašistov ku viere sa obrátil o 180 stupňov a zmenený slovník sa v religióznom slovenskom prostredí razom stal funkčným prostriedkom v predvolebnom zápase. Vedúci predstavitelia NOF vytvárali imidž strany, ktorá ako jediná môže zmeniť ČSR od základov a zachrániť ju od úplného rozvratu. Liek na všetky boľavé stránky prvorepublikového vývoja mal jediné meno – R. Gajda. Autonomistický blok národných strán bol prezentovaný ako nespôsobilá skupina politických nedoukov, ktorí za 17 rokov nedokázali pohnúť s riešením slovenskej otázky.³⁵⁶

354 Dnes Blatné.

355 NA Praha, f. PMV, 225 – 1305 – 2. Správa o predvolebnej akcii v Šarfii.

356 Volebný leták NOF vyzýval: „*V deň volieb dňa 19. mája 1935 hlasujte proti Vašim utlačovateľom, proti kapitalizmu, socializmu, aj boľševizmu, zúčtujte aj s Hlinkovými autonomistami, ktorí 17 rokov nič pre túto neurobili. Len Radola Gajda a Národná Obec Fašistická môže Vás razom oslobodiť z tohto poddanstva politických strán doterajších, ktoré snád nevedomky – alebo i vedome – slúžia len žido-zednárskemu kapitalizmu...*“. SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 237 – 381 – 8. Predvolebný leták NOF.

Ataky fašistov samozrejme neostali bez rovnako tvrdej odozvy. Slovenskí fašisti veľmi citlivo reagovali hlavne na chýry o prepojení NOF s agrárnikmi, ktoré v éteri roznášala ľudácka kontrapropaganda. Ľudáci o fašistoch na verejných mítingoch tvrdili, že sú iba nástrojom agrárnej strany na oslabovanie vplyvu HSĽS, za čo ich vládna strana na oplátku dotuje financiami, ktoré následne fašisti plným priehrším míňajú v krčmách. J. Ivák zareagoval na tieto vyjadrenia s jemu príznačnou prchkosťou. Vodca slovenských fašistov vyslovil nad urážlivými rečami ľudákov hlboké sklamanie. Vzhľadom na predchádzajúcu spoluprácu a kultivované (i keď v istých bodoch vyhotené) vzťahy medzi HSĽS a NOF od ľudákov očakával miernejšie vystupovanie, hoci podobné verbálne výpady tvorili rutinný kolorit politickej každodennosti v čase, keď sa na Slovensku zvolebnievalo.³⁵⁷

Generálka na parlamentné voľby NOF nevyšla. Fašisti v hlasovaní o miesta v krajiniskom zastupiteľstve Slovenska³⁵⁸ získali 26 461 hlasov (1,75%) a do zastupiteľstva sa tak neprebojoval ani jeden ich kandidát.³⁵⁹ Lepšie už pre fašistov dopadli výsledky volieb do Národného zhromaždenia, konané len tri dni po ňom. V štyroch volebných krajoch na Slovensku NOF získala 32 878 hlasov.³⁶⁰ V celoštátnom meradle išlo o približne päťtinový podiel z celkového zisku strany (167 433 hlasov). Percentuálne bolo prerozdelenie takmer na stotinu alikvotné (2,01% na Slovensku oproti celkovým 2,04%). Najsilnejšiu podporu čo do počtu hlasov zaznamenala v trnavskom volebnom kraji (13 475), v tesnom závесе za ním nasledoval novozámocký volebný kraj (13 360). Voliči kraja Turčiansky Sv. Martin neboli Národnej obci fašistickej už toľko naklonení (5 631). Nebyť okresu Žilina (3 296), volebný výsledok fašistov by sklzol do takmer rovnako zahanbujúcich čísel ako v košickom kraji (412!). NOF totálne prepadla aj v samotných Košiciach, kde napriek veľkým očakávaniam dostala chudobných 162 hlasov. Štvorcifernú hranicu v počte hlasov dokázala prekročiť len v siedmich zo 72 volebných okresov. Postavenie bašty strany si presvedčivými 4 754 hlasmi vydobyl volebný okres Malacky. Po spomínanej Žiline sa na tretej priečke

357 *Fašistické listy*, 16. 3. 1935, s. 2.

358 Krajinské zastupiteľstvo bolo zastupiteľským orgánom v období krajiniského zriadenia v ČSR, ktoré vstúpilo do platnosti k 1. 1. 1928, po likvidácii župnej správy. Zastupiteľstvo na Slovensku malo 54 poslancov (36 volených a 18 menovaných vládou na návrh krajiniského prezidenta). Jeho kompetencie boli veľmi obmedzené a každé prijaté uznesenie musel schváliť minister centrálnej vlády.

359 ŠUCHOVÁ, Prílohy II – Politický systém..., s. 585.

360 Porovnaj ŠUCHOVÁ, Prílohy II – Politický systém..., s. 570. Tabuľka v citovanej publikácii uvádza 32 609 hlasov pre NOF.

umiestnila Senica (2 891), ďalej Skalica (1 930), Trnava (1 699), Stará Ďala³⁶¹ (1 527) a Šaľa (1 089).³⁶²

Výsledky NOF v májových voľbách roku 1935 možno reflektovať v dvoch rovinách. Fašisti ako samostatne kandidujúci subjekt splnili základný vytyčený cieľ, no získaných 2,04% a šesť mandátov v Národnom zhromaždení už s odstupom niekoľkých týždňov označovali za neúspech. Vari viac než relatívne malé zastúpenie v parlamente ich trápil obrovský triumf Sudetonemeckej strany (*Sudetendeutsche Partei* – SdP)³⁶³, ktorá sa stala najsilnejšou stranou v CSR. Viacerí rečníci NOF na povolebných schôdzach zatrpknuto skonštatovali, že nemecký nacionalizmus jednoznačne prevälcoval nacionalizmus český, resp. československý a akútne hrozí ovládnutie republiky menšinami.³⁶⁴

Nespokojnosť bola v týchto súradniciach uvažovania namieste. Reformovaná fašistická strana však výsledkami naznačila perspektívu dynamiky a v horizonte niekoľkých rokov mohli jej percentá za určitých politicko-ekonomických okolností (napr. pokračujúci vzostup pravicového totalitarizmu v Európe, nová hospodárska kríza a pod.) pokojne stúpať smerom nahor. Takýto scenár sa nedal vylúčiť – samozrejme, za predpokladu, že NOF bude vystupovať ako strana vnútorne jednotná, zomknutá a svedomito plniaca programové ustanovenia.

Fašistické listy sa nadchýnali jej rozmachom a disciplinovanosťou fašistov na Slovensku. K NOF začali hromadne prestupovať celé miestne organizácie marginálnej Národnej jednoty.³⁶⁵ Nebyvalý nárast registrovaného členstva nezaznamenala len jednota v Bratislave, v ktorej podľa ústredného tlačového orgánu NOF fašisti s 5 000 členmi čo do kvantity obsadili prvé miesto spomedzi všetkých politických strán, ale aj iné okresy (Hlohovec s okolím 3 000, Malacky a Nitra po 2 000, Nové

361 Dnes Hurbanovo.

362 ABS Praha, f. Zemský odbor bezpečnosti (ZOB) II., 315 – 213 – 1. Výsledky volieb z 19. 5. 1935; pozri tiež *Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935. Rada I. Sešit 5*. Praha : Státní úřad statistický, 1936, s. 40 – 43. Detailné výsledky za jednotlivé obce sú publikované na internete v elektronickej databáze: KRIVÝ, V.: *Elektronická databáza volebných výsledkov parlamentních volieb 1929 – 2012 za všetky obce Slovenska*. Dostupné online: <http://sasd.sav.sk/sk>.

363 Vo voľbách spolu s ňou kandidovala v koalícii Karpatskonemecká strana (*Karpathendeutsche Partei* – KDP), ktorá mala svoju voličskú základňu skoncentrovanú na Slovensku. O KDP píše v nepublikovanej dizertačnej práci SCHVARC, M.: *Karpathenkonemécká strana v rokoch 1927 – 1938 a jej miesto v nemeckom politickom hnutí na Slovensku*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2008, 177 s. (dizertačná práca).

364 NA Praha, f. PMV, 225 – 1305 – 2. Správa o predvolebných schôdzach v Moravskom Krumlove a Hrotoviciach z 28. 11. 1935.

365 *Fašistické listy*, 19. 10. 1935, s. 1.

Zámky 1 000).³⁶⁶

Vzostup NOF na Slovensku nepredstavoval len kvantitatívny skok jednej politickej strany. Príliv členov maďarskej a nemeckej národnosti, častokrát nezamestnaných osôb zruinovaných hospodárskou krízou bez vidiny lepšej budúcnosti a osôb sklamaných z nenaplnených sľubov ich niekdajších favoritov, začal NOF konečne po rokoch volaní do tmy premieňať na stranu, presadzujúcu koncepciu etatistického a nie dovtedajšieho nacionálneho fašizmu. Bol to zásadný posun, ktorý NOF charakterovo priblížil k PNF a naopak, typologicky oddialil od rasisitickej NSDAP či maďarskej Strany šíповých krízov (*Nyilaskeresztes Párt* – NYKP). Holistické ponímanie spoločnosti, chápanej ako *spiritus movens* zdravého štátu, bez nacionálnych predsudkov tak získalo potrebné kontúry.

Národnostné menšiny netvorili jediný zdroj zväčšovania objemu členskej základne NOF. Strana sa začala otvárať i pre komunistov, sklesnutých zo smerovania marxistickej lavice. S koncentráciou bývalých komunistov, prevažne proletárskych elementov z bratislavskej oblasti, NOF stratila zaužívanú reputáciu strany zameranej hlavne na strednú triedu.

Komunisti a Národná obec fašistická

O komunizme sa niekedy (paradoxne aj v odbornej spisbe) zvykne zjednodušene hovoriť ako o protipóle fašizmu. Pri detailnejšom pohľade na programy a politickú prax fašistických a komunistických strán v celoeurópskom kontexte musí pozorný bádateľ dôjsť k iným záverom. Notorické tvrdenie o nezmieriteľnej protichodnosti fašizmu a komunizmu je do značnej miery determinované mohutnou vojenskou konfrontáciou dvoch mocností – Nemecka a Sovietskeho zväzu, ktorých režimy dané prúdy reprezentovali.³⁶⁷ Oba revolučné politické smery boli v mnohých aspektoch skutočne odlišné, no nachádzali i veľa styčných bodov. Pre ilustráciu si načrtnime aspoň niektoré, ktoré patrili k dominantným charakteristikám KSČ i NOF s prihliadnutím na špecifiká priestoru Slovenska.

Slovenská otázka bola v koncepcii KSČ v 20. rokoch len podružným problémom, podobne ako v ranom programe fašistov. Hlavný cieľ komu-

366 *Fašistické listy*, 16. 3. 1935, s. 2.

367 Označenie vlády NSDAP v Nemecku za fašistický režim vychádza zo simplificujúcej klasifikácie, s ktorou sa nestotožňujem, avšak z hľadiska jej ustálenie v historiografii ju v tomto vymedzení rešpektujem.

nistov predstavoval boj proti kapitalistickému zriadeniu a buržoázii alebo jednoducho povedané – povaliť celý existujúci systém štátnej moci a nastoliť v štáte nový režim podľa sovietskeho vzoru. Národnostnú otázku komunisti subordinovali primárnemu cieľu sociálneho oslobodenia. KSC prijala tézu o práve národov na sebaurčenie, ale konkrétny program usporiadania vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi v republike nemala vytvorený.

V dlhodobejšom horizonte komunisti považovali za optimálne štátoprávne usporiadanie federáciu, resp. začlenenie ČSR do Zväzu sovietskych socialistických republík. Autonómiu striktne zamietali ako nacionalistický projekt, slúžiaci záujmom ľudáckej „buržoázie“, voči ktorej stála KSC vždy v opozícii. Kampaň *Za úplnú samostatnosť Slovenska*, vyhlásená Klementom Gottwaldom počas vnútrostraníckej diskusie pred II. zjazdom KSC roku 1924, neprekónavala tradičné triedne vnímanie štrukturalizácie spoločnosti a nevychádzala z národnostnej platformy.³⁶⁸

Vnímanie slovenskej otázky nacionálnymi okuliarmi bolo charakteristické pre časť komunistickej inteligencie, ktorá od polovice 20. rokov udržiavala kontakt s príslušníkmi mladej generácie pravicových strán. O kontaktoch komunistov s ľudákmi či tzv. regionalistickou skupinou agrárnej strany sa všeobecne vedelo. Vo vzťahu slovenskej časti KSC a NOF však o ničom obdobnom nemožno hovoriť, a to ani po personálnej linke. Ultimatívne ideologické vyhranenie sa komunistov voči fašistom (a opačne) neprípúšťalo akúkoľvek formu zblížovania. Samozrejme, nie všetci členovia týchto dvoch strán zastávali v predmetnej otázke takéto rigidne stanovisko. Vernosť ideálom komunistického alebo fašistického hnutia mala vo viacerých zaznamenaných prípadoch veľmi krátke trvanie. Nejedyn radový člen od vstupu do strany naivne očakával bleskovú kariéru spojenú s materiálnym profitom. Tieto osoby časom pochopili, že angažovanie v KSC i NOF ich na žiaden politický piedestál nevynesie, akurát im prinesie iba odriekanie a zbytočné nepríjemnosti so štátnou mocou. Výmena straníckej legitímácie nebola na Slovensku v období prvej ČSR zriedkavým javom, no na vedúcich

368 PLEVZA, V. a kol.: *Prehľad dejín KSC na Slovensku*. Bratislava : Pravda, 1971, s. 152. KSC až do prijatia rezolúcie *Národnostné problémy strednej Európy a Balkánu* na V. kongrese Komunistickej internacionály roku 1924 dokonca v zjazdových programových dokumentoch hovorila o jednotnom československom národe. Terminológia, prevzatá od sociálnej demokracie, sa vo vnútrostraníckych diskusiách stávala terčom kritiky komunistov slovenského, maďarského a nemeckého pôvodu. LIPTÁK, L.: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 140.

pozíciách k paradoxným rošadám ako v iných európskych krajinách³⁶⁹ nedošlo.

Antifašistická rétorika slovenských komunistov niesla dlhú dobu stopu teoretickej nezrelosti. Články na stránkach periodík *DAV*, *Slovenské zvesti* a *Pravda chudoby* poukazovali na nárast fašistických tendencií v ČSR, pripisujúc tento fenomén na vrub masovej nezamestnanosti, vzostupu nacionalizmu v okolitých krajinách a „zhubnej“ politike sociálnodemokratickej strany,³⁷⁰ ktorej v súlade s razeným kurzom tzv. sociálfašizmu komunisti nevedeli odpustiť jej „zradu“ pôvodných socialistických ideí príklonom k nerevolučnej stratégii presadzovania cieľov prostredníctvom účasti na vládnej moci. Implantovanie sociálfašistickej floskuly do terminologickej výbavy KSCĽ neumožňuje minimálne do polovice 30. rokov jasne vymedziť vzťah komunistov k NOF. Propaganda KSCĽ všetky nekomunistické strany zlievala do jednej množiny a nepripúšťala diferencujúce rozdiely v ich politickej praxi, ako o tom svedčí napríklad text letáku, vydaného Ústredným výborom KSCĽ v roku 1933: „*Vláda hladu a fašizácie* (rozumej československá vláda – pozn. A. H.) *siaha k otvorenej fašistickej diktatúre!... Zločinná fašistická politika týchto strán znovu názorne dokázala pravdivosť tvrdenia komunistov, že fašistická diktatúra zrastá z meštianskej demokracie a že fašizmus a sociálfašizmus nie sú protivnožcami, ale dvojčatami*“.³⁷¹ Obskúrne konštrukcie komunistov posvätilo XIII. zasadnutie rozšírenej exekutívy Kominterny v decembri 1933 prehlásením s názvom *Teroristická diktatúra finančného kapitálu*.³⁷²

369 Z prominentov krajnej pravice, ktorí predtým veľmi výrazne koketovali so socialistickými myšlienkami, spomeňme okrem B. Mussoliniho bývalého komunistu a zakladateľa Francúzskej ľudovej strany (*Parti Populaire Française*) Jacquesa Doriota; zakladateľa kolaborantského Národného ľudového zhromaždenia (*Rassemblement National Populaire*) v období vichystického Francúzska Marcela Déata; predsedu vlády vo Vichy Pierra Lavalu alebo najznámejšiu postavu nacistickej kolaborácie počas druhej svetovej vojny Vidkuna Quislinga.

370 GONCOVÁ, M.: *K fašizácii a protifašistickému boju v strednej Európe: príspevok k charakteristike slovenskej spoločnosti v porovnaní s vývojom v Poľsku a Maďarsku*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1989, s. 71.

371 ŠA Nitra, pob. Komárno, f. OÚ Komárno, šk. 49, č. 1519/33. Správa o komunistickom letáku z 1. 12. 1933.

372 Prehlásenie fašizmus definuje ako otvorenú teroristickú diktatúru najreakčnejších a najimperialistickejších elementov finančného kapitálu. Jeho vzostup interpretuje ako neschopnosť kapitalistov ďalej udržať ich diktatúru starými metódami parlamentarizmu a buržoáznej demokracie, v dôsledku čoho sa uchýľuje k transformácii a nespútanému šovinizmu, ktorý sleduje prípravy na vojnu. The terrorist dictatorship of finance capital. In: GRIFFIN, R. (ed.): *International Fascism: Theories, Causes, and the New Consensus*. London : Arnold, 1998., s. 59.

Postoj slovenských komunistov k NOF v ďalšom období ovplyvnili uzávery VII. kongresu Komunistickej internacionály, konaného v dňoch 25. júla – 20. augusta 1935 v Moskve. Hlavný referát Georgia Dimitrova vytýčil generálnu líniu boja proti fašizmu na základe jednotného protifašistického frontu robotníckej triedy a všetkých ľudových síl.³⁷³ G. Dimitrov nechápal triumf fašizmu ako zámenu jednej buržoáznej vlády druhou, ale ako vystriedanie formy triedneho panstva (buržoázie) fašistickou diktatúrou.³⁷⁴ Generálny tajomník Kominterny členom sekcií prízvukoval, že pri teoretických analýzach možností zápasu s fašizmom je nutné prihliadať na jeho národné variácie a nevychádzať zo zavádzajúcich všeobecných charakteristík fašizmu, nezodpovedajúcich osobitostiam vývinu krajnej pravej v jednotlivých štátoch.³⁷⁵ Vedúci delegát KSC na moskovskom zjazde K. Gottwald síce s uspokojením skonštatoval neúspech NOF v nedávnych parlamentných voľbách, no súčasne varoval pred hrozbou nárastu popularity Gajdovej strany. Pre Československo a KSC stvárňovala, podľa K. Gottwalda, úhlavnejšieho nepriateľa SdP, čo vyplývalo predovšetkým z výsledkov májových parlamentných volieb, v ktorých henleinovci obsadili v celoštátnom meradle prvú priečku.³⁷⁶ Komunisti však nespúšťali z pozornosti ani aktivity NOF. Vychádzali z predpokladu, že fašisti napriek slabším výsledkom oproti SdP majú do budúcnosti potenciál nabrať na sile vďaka domnejšej finančnej podpore zo zahraničia.³⁷⁷ Bola to ale mylná predstava. Komunisti detailne nepoznali systém financovania fašistického hnutia v ČSR a o dlhotrvajúcich finančných úzkostiach fašistov dostávali informácie iba sprostredkovane.

Rolu KSC v eliminácii vplyvu NOF na Slovensku netreba preceňovať. NOF sa neocitala v hľadáčiku KSC zďaleka v takej miere, ako to platilo opačne. Československí fašisti predstavovali pre komunistov iba jeden z mnohých výhonkov recidívy buržoázných strán, určených k likvidácii. Spomedzi všetkých bola komunistická strana každopádne naj-

373 Blížšie BYSTRICKÝ, V.: VII. kongres Kominterny a boj proti fašizmu a vojne. In: *Slovenské štúdie*, roč. 25, 1985, č. 1, s. 31 – 43. O odraze uznesení kongresu v československom prostredí bližšie píše VARTÍKOVÁ, M.: *Historické zjazdy KSC*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 52 – 63.

374 FILO, M.: *Boj KSC na Slovensku za obranu republiky v rokoch 1937 – 1938*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1960, s. 31 – 32.

375 FILO, *Boj KSC na Slovensku...*, s. 34.

376 SdP získala vo voľbách 1 249 534 hlasov (15,18%), čo jej v parlamente vynieslo 44 poslaneckých kresiel. ŠUCHOVÁ, Prílohy II – Politický systém..., s. 569.

377 PLEVZA, V.: *KSC a revolučné hnutie na Slovensku 1929 – 1938*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965, s. 327.

priebojnejšou silou, ktorá vyvíjala sústredené protifašistické aktivity. Zvýšené snahy komunistov súviseli akiste aj s expanziou NOF v národnostne zmiešanom prostredí juhozápadného a južného Slovenska a v robotníckych baštách, kde mala dovtedy KSC stabilné voličské zázemie.

Fašisti nechceli nikdy svoju stranu proletarizovať. Boli si však vedomí, že pokiaľ sa chcú prehlasovať za stranu všetkých sociálnych vrstiev spoločnosti, nemôžu z portfólia členskej základne vynechávať ani robotníctvo. V letáku *Národne uvedomelému robotníctvu* sa obracali ku všetkým „*svedeným a poblúdeným cudzím a neslovenským, vlasti a robotníctvu zhubným učením socialisticko-komunistických náuk*“ a pozývali robotníkov do robotníckeho syndikátu slovenských a českých fašistov. NOF robotníkom nesľubovala spásne vízie diktatúry proletariátu, ale vzájomné zmierenie tried a možnosť priložiť ruku k záslužnej práci pre vlasť. Ponúkala im víziu novej fašistickej spoločnosti, v ktorej si nájdu čestné miesto po boku ostatných výrobných síl, strednej triedy, veľkopodnikateľov a inteligencie: „*Je to koniec revolúcií socialisticko-bolševických, koniec stávk, koniec demagógie, vymazanie demarkačnej čiary medzi robotníctvom a národom, je to skrátka fašizmu. Je to učenie rozumu, práce, pokoja a poriadku*“.³⁷⁸ Fašisti lákali robotníkov vstúpiť do NOF doslova v krčmách pri pohári piva, kde si ťažko pracujúci po smenách spoločne verbálne uľavovali kritikou nespravodlivého sociálneho systému, nedocenenej manuálnej práce a niekedy až priepastných majetkových rozdielov medzi jednotlivými občanmi.

Komunisti však za fašistami v mravčej agitačnej práci nijako nezaostávali. Keď videli odliv svojich niekdajších členov ku konkurencii, snažili sa ich získať naspäť a do komunistického tábora privádzať taktiež fašistov. Akcie komunistov proti NOF niesli zväčša charakter drobnej protifašistickej agitácie, narušania priebehu členských schôdzí a verejných zhromaždení. Pre účely politickej diverzie stránicke vedenie hojne využívalo mládežnícku organizáciu Komsomol.³⁷⁹ Bolo všeobecne známou skutočnosťou, že NOF sa otvárala širokému spektru osôb, vrátane najrozličnejších avanturistov, ľudí pochybnej povesti i „obracačov kabátov“. Slovenskí fašisti vítali každého nového člena, pričom si častokrát nepremyslene vopred neoverili jeho minulosť ani zámer, s akým do NOF vstupuje. Ľavicový aktivista a spoluzakladateľ Sväzu slovenskej mládeže Jozef Ivanič sa v roku 1935 spolu s ďalšími približne 40 príslušníkmi

378 ŠA Košice, f. KŽ, šk. 132, bez č. Leták *Národne uvedomelému robotníctvu*.

379 Bližšie pozri TKADLEČKOVÁ, H.: *Dejiny Komsomolu na Slovensku 1918 – 1938*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1964, 269 s.

Komsomolu zúčastnil ustanovujúcej schôdze novozaloženej jednoty NOF v Bratislave. Komsomolci pôvodné úmysly fašistov presadiť do vedúcich pozícií jednoty ľudí dohodnutých v zákulisí, úplne ochromili: „.... *Prípravný výbor gajdovcov bol nadšený, že je tak bohatá účasť hneď na zakladajúcej schôdzi. Všetko prebiehalo podľa programu, referát, diskusia, voľba návrhovej komisie. A práve tu sa zvrtilo všetko v ich neprospech. Do návrhovej komisie sme dostali našich členov. Návrhová komisia prečítala mená nového vedenia, v ktorom väčšinou figurovali pre nich neznámi ľudia a ich osvedčení gajdovci zo zoznamu vypadli. Oni chceli presadiť nasilu svojich kandidátov, ale pri každom hlasovaní boli porazení. Strhla sa zrada, načo zástupca polície rozpustil schôdzu, lebo aj on pochopil, že komunisti si z gajdovcov urobili dobrý deň...“.³⁸⁰ Rovnako sa komunistom podarilo paralyzovať ďalšiu schôdzu NOF v Petržalke, keď poobsadzovali prvé rady lavíc a rečníkom nedovolili akciu svojimi výkrikmi ani len otvoriť. Rezignovaní fašisti po úradnom rozpustení podujatia miestnosť s hanbou opustili.³⁸¹*

Takéto malé víťazstvá prívržencov KSČ v boji o voliča samozrejme mohli pre fašistickú stranu pôsobiť ako blamáž, z dlhodobého hľadiska ju však zásadnejším spôsobom nedokázali oslabiť. Stúpencov NOF a krajnej pravice provokácie komunistov naopak utvrdzovali v opodstatnení ich existencie ako legitímnej sily na politickej scéne, ktorá dokáže republiku zachrániť pred boľševickým prevratom a zavedením komunistickej totality. Na rozdiel od krvavých konfrontácií komunistov a fašistov v iných krajinách na Slovensku k žiadnym významnejším zrážkam, porovnateľným so situáciou v Nemecku či Taliansku začiatkom 20. rokov, parížskymi výtržnosťami dňa 6. februára 1934³⁸² alebo známou londýnskou *Battle of Cable Street* zo 4. októbra 1936,³⁸³ nedošlo.

380 Archív Múzea Slovenského národného povstania Banská Bystrica, f. XII, č. 41/80. Spomienky Jozefa Ivaniča na účasť v komunistickom hnutí v Bratislave.

381 SNA Bratislava, f. Pozostalosť Otta Krajňáka, a. j. 38. Spomienky Otta Krajňáka.

382 Po obrovskom korupčnom škandále, prepojeného s vládnymi kruhmi (tzv. Staviského aféra) vyšli do parížskych ulíc francúzske krajne pravicové organizácie, združené v Lige patriotov (*Ligue des Patriotes*), aby protestovali proti politike stredolavicovej vlády. V uliciach došlo k ostrým zrážkam s políciou. V dôsledku aféry krátko po páde Chautempsoveho kabinetu padla aj sotva týždňová vláda jeho nástupcu Édouarda Daladiera. Blížšie pozri WINOCK, M. a kol.: *Historie extrémní pravice ve Francii*. Praha : Academia, 1998, s. 108 – 109.

383 O zmarení veľkého manifestačného pochodu britských fašistov vo východnom Londýne, ktoré sa časom v tradícii britského antifašizmu stalo hotovou legendou, podrobne píše DRÁBIK, J.: *Mýtus o znovuzrození. Britská unie fašistů a její propaganda*. Praha : Filozofická fakulta UK, 2014, s. 103 – 109.

Úsilie slovenských komunistov aplikovať do praxe uznesenia tretej Internacionály, vrátane zvýšeného akcentu na nacionálne ladenú rétoriku, prichádzalo pomerne neskoro. Antifašizmus KSČ pod tlakom medzinárodnopolitických okolností viac reagoval, než systematicky konal.³⁸⁴ Celkovo sa dá skonštatovať, že komunistické protiaktivity pomery vo vnútri NOF badateľnejšie nenaštrbili.

Cesta k úpadku

Vývoj v druhej polovici 30. rokov ukázal, že pre oslabovanie vplyvu NOF nie je nutná ingerencia zvonka. Fašisti sa dokázali „postarať“ o rozleptávanie vlastnej strany aj sami. Slovakizácia slovenských orgánov NOF navonok nepochybne prospela. Súčasne však odštartovala nová kapitola vnútorných rozporov. V nových podmienkach nemali česko-slovenský, ale slovensko-slovenský náboj: inými slovami, súboj o moc po dočasnej stabilizácii pomerov pokračoval v nezmenenom tempe. Bolo iba otázkou času, kedy sa jednotlivé krídla NOF zrazia a pomyselný sud s pušným prachom exploduje.

Proces triedenia fašistického hnutia na Slovensku začal ešte krátko pred parlamentnými voľbami. Dňa 31. marca 1935 na schôdzi predsedníctva NOF v Bratislave vylúčili trojicu aktivistov Severína Koribaňa, Silvestra Drexlera a Jána Vrbu a o týždeň neskôr aj Jána Srnánka. Silne autonomisticky orientovaná frakcia vystúpila proti neplneniu slovenského programu NOF, čo sa jej stalo osudným. Na 28. apríla vylúčenie fašisti zvolali poradu novozaloženej Strany slovenských fašistov, kde S. Koribaň uviedol dôvody rozchodu s NOF. Podľa názoru spomenutých ostrakizovaných osôb získali po reforme národnostnej politiky NOF vedúce postavenie vo fašistickom tábore na Slovensku Česi, Maďari a Nemci a Slováci boli umelo zatlačaní do úzadia. Keď sa dožadovali Gajdovho zásahu, vodca prisľúbil, že 10. apríla príde do Bratislavy situáciu vyriešiť, avšak zostalo len pri slovách. Politický program Strany slovenských fašistov kopíroval program NOF a neprinášal žiadne inovácie. Pre nedostatok kapitálu ich samostatné kandidovanie vo voľbách neprípádalo do úvahy. Svoju budúcnosť videli v úzkom koalíčnom zväzku s Národným zjednotením³⁸⁵ pod vedením K. Kramára, ktorému mani-

384 SUŠKO, L.: Otázky slovenského protifašistického odboja v rokoch 1938 – 1939. In: *Sborník k problematice dějin imperialismu V. Díl 2.* Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1978, s. 335 – 336.

385 S. Koribaň sa predtým pokúšal aj o dialóg s HSLS, zastúpenou A. Machom. Tieto rozhovory však narazili na nezáujem ľudákov o spoluprácu. SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 384 – 1. Hlásenie o štiepení NOF z 2. 5. 1935.

stačne zaslali pozdravný telegram z ustanovujúceho zjazdu.³⁸⁶

Proces štiepenia NOF sa vylúčením tejto skupiny neskončil. Dňa 1. júna 1935 vznikla v Petržalke zjednotením zväčša bývalých príslušníkov NOF maďarskej národnosti Kresťansko-fašistická strana. Vodca Emil Hudec s pomocou svojich 15 stúpcov žiadnu diery do politiky urobiť nemohol. O existencii tohto zoskupenia zrejme nevedela ani drvivá väčšina Petržalčanov,³⁸⁷ nieto ľudia v iných oblastiach krajiny.

Neporovnateľne fatálnejšie dôsledky pre integritu fašistického hnutia na Slovensku mala kauza zemského tajomníka NOF Jozefa Bílika z počiatku roku 1936.³⁸⁸ Kariéra bývalého rodobranca a ortodoxného antisemitu, aktívneho v šíkoch NOF od roku 1932, skončila neslávne v súvislosti s pokusmi o založenie radikálnej rasistickej frakcie pod názvom Biele bratstvo – Slovanská jednota. J. Bílikovi sa dlhodobo nepozdávala údajná tolerancia strany k Židom. „Zanedbávaný“ antisemitizmus sa rozhodol vziať do vlastných rúk a na vlastnú päsť začal na verejnosti rozdávať propagandistické pamflety *Protokoly sionských mudrcov*,³⁸⁹ *Židovské zrkadlo* a *Medzinárodný žid*. Po roztržke s J. Ivákom, ktorý ho vyzval, aby sa správal ako kresťan a s nenávisťnými prejavmi okamžite prestal, J. Bílik podal začiatkom februára 1936 demisiu.³⁹⁰ Tento radikál pôvodom z Trnavy paralelne formoval organizácie Bieleho bratstva, usilujúc sa pritiahnúť k sebe najradikálnejšie živly NOF. Bílikove pokusy strhnúť na svoju stranu aj J. Iváka vyšli nazmar. Predseda Zemskej rady NOF sa nenechal zastrašiť nepravdivými fámami kolegu o pripravovaných granátových atentátoch komunistov proti predstaviteľom fašistickej strany. Podľa Bílikových slov, ktorými tlačil i na Ivákovu manželku, mal ČSR čoskoro postihnúť boľševický puč a jedinou záchranou pre fašistov pred represiami malo byť čo najrýchlejšie vystúpenie

386 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 384 – 1. Hlásenie o štiepení NOF z 2. 5. 1935.

387 NA Praha, f. PMV, 225 – 873 – 18. Hlásenie o založení Kresťansko-fašistickej strany zo 17. 8. 1935.

388 Zaujímavú sondu do politického pôsobenia a života J. Bílika predstavuje štúdiá SOKOLOVIČ, P.: „Kariéra“ protižidovského radikála z Trnavy. In: *Pamät národa*, roč. 4, 2008, č. 3, s. 33 – 46.

389 *Protokoly sionských mudrcov* boli najrozširovanejším pamfletovým spisom, vytvoreným pravdepodobne koncom 19. storočia v Paríži agentmi cárskaj tajnej polície. Opisujú údajné plány Židov na ovládnutie sveta. J. Bílikovi sa ich podarilo opakovane vydať v slovenskej verzii. Pozri BÍLIK-ZÁHORSKÝ, J.: *Protokoly sionských mudrcov (Plán Židov na ovládanie sveta)*. Trnava : Vlastným nákladom, 1939, 159 s.; Trnava : Vlastným nákladom, 1941, 159 s.

390 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 282 – 3. Novinový výstrižok článku *Konec fašistů na Slovensku* zo 16. 2. 1936.

z NOF.³⁹¹ Uvedené tvrdenia boli len jedným z mnohých zaručených sprisahaneckých konštruktov, akých policajné orgány evidovali desiatky.

Propaganda Bílikovho rasistického spolku prekonávala mieru únosnosti natoľko, že R. Gajda sa musel s ohľadom na „dobré meno“ svojej strany v osobitnom liste ministrovi vnútra od Bieleho bratstva oficiálne dištancovať.³⁹² Hoci J. Bílik nikdy nedosiahol úspech vo vrcholovej politike, nenaplnené ambície si čiastočne vykompenzoval na komunálnej úrovni. Dňa 22. mája 1936 sa v Trnave uskutočnili voľby do mestského zastupiteľstva, v ktorom jeho hnutie vďaka 342 hlasom získalo jeden mandát.³⁹³

Príklad svojho stranického kolegu nasledoval ešte v lete toho istého roku J. Hamšík. Popredného bratislavského fašistu direktórium vylúčilo z NOF 5. júna 1936, pretože mal od príslušníkov strany preberať úplatky za vybavovanie rôznych intervencií. Po vylúčení sa okamžite zmobilizoval a pustil do vyjednávaní s agrárnikmi a československými národnými socialistami, ktorým za pomoc pri založení novej strany sľuboval podporu a vytvorenie spoločného bloku namiereného proti NOF.³⁹⁴ J. Hamšík so žiadnymi originálnymi myšlienkami neprišiel a program jeho Občianskej strany kresťanských roľníkov a robotníkov (OSKRR) prevzal základné heslá NOF. OSKRR vyhlásila boj pluralitnému systému a proklamovala sa za nástupnú platformu pre frontálny útok voči vtedajšiemu politickému zriadeniu. Svoju reálnu neschopnosť zakrývala priam spasiteľskými frázami, typickými pre všetky fašistické strany. Československá spoločnosť podľa nej nedozrela na stranícku politiku, a preto, podľa OSKRR, demokracia nemôže byť ideálnym spôsobom vládnutia.³⁹⁵ Hamšíkova frakcia začala vydávať vlastné *Občianske no-*

391 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 282 – 3. Výpoveď J. Iváka z 24. 3. 1936.

392 PEJČOCH, *Fašizmus v českých zemích...*, s. 189.

393 SOKOLOVIC, „Kariéra“ protižidovského radikála..., s. 35.

394 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, č. 9356/36. Správa o zakladaní novej strany odštiepencami od NOF z 19. 8. 1936.

395 V jednom z prvých propagačných materiálov OSKRR o sebe píše: „*My nepracujeme ľzami, podfukárstvom, jalovými sľubami, ani žiadnymi politikárskymi grifami, ale činami, poctivými úmyslami pomôcť nášmu ústvanému občianstvu vyslobodiť ho zo zajatia krívd, biedy a útisku, kam ho uvrhly iné politické strany kúpené židovským veľkokapitálom. Bi krivdu a miluj pravdu! Víťazí naša jednotná bojovná fronta v žiari Bleskového kríža*“. SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, príloha k č. 3919/38. Leták Občianskej strany kresťanských roľníkov a robotníkov. Čierny blesk v bielom kruhu na modrom podklade tvoril symbol strany, od čoho sa odvodzoval jej hovorový názov Strana bleskových krížov.

viny, neskôr premenované na *Kresťanské občianske noviny*. Redakciu viedol bývalý tajomník F. Jurigu a redaktor *Ludovej politiky* Jozef Igaz-Biskupický.³⁹⁶

Ustanovujúce zhromaždenie, na ktorom boli zvolení funkcionári OSKRR (predseda, miestopredseda, jednatel a členovia výboru), sa za účasti približne 200 osôb uskutočnilo 17. januára 1937 v Bratislave. Policajné riaditeľstvo už čoskoro odhalilo skutočné zámery zakladateľov strany. Hlásenie prezidentskej kancelárii z 21. mája 1937 skonštatovalo, že „*občianska strana kresťanských roľníkov a robotníkov v Bratislave je bezvýznamná frakcia, ktorá pod rúškom politickej strany má slúžiť k hmotnému prospechu jej zakladateľov*“.³⁹⁷ Akčný rádius OSKRR nikdy neprešiel hranice Bratislavy. J. Hamšík sa snažil regrutovať členstvo tiež v Trnave a okolí – o tom, s akou úspešnosťou (či zrejme skôr neúspešnosťou) však pramene mlčia.³⁹⁸

Občianska strana koncentrovala ľudí, ktorým chýbala jednotiacia idea: ich politickým mottom bol primárne boj nie za istú myšlienku, ale proti niekomu. Zväčša išlo o ventilovanie osobnej averzie voči vedeniu bývalých strán jednotlivých členov. Osobná nevraživosť sa už zakrátko začala prejavovať aj vo vzťahu medzi vedúcimi činiteľmi OSKRR. J. Igaz-Biskupický vydal proti J. Hamšíkovi leták *Rozdrtiť treba pevnou rukou fašistických rozvratníkov*,³⁹⁹ za čo bol okamžite vylúčený a musel si hľadať nové živobytie.

J. Hamšík po vzore NOF orientoval svoj záujem takisto na maďarské

396 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, č. 9356/36. Správa o zakladaní novej strany odštiepencami od NOF z 19. 8. 1936.

397 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, bez č. Správa o Občianskej strane kresťanských roľníkov a robotníkov z 21. 5. 1937.

398 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, bez č. Správa okresného úradu v Trnave z 12. 7. 1937.

399 V letáku J. Igaza-Biskupického sa píše: „*Máme pred sebou krásny cieľ, veľké ideály. Kliesnime nekompromisne nové cesty v džunglách nášho rozháraného politického života. Sme čistou pšenicom. Ukážte nám ale pšenicu, kde by sa nenašiel kúkol? Takýmto kúkolom v našom statočnom mladom hnutí je niekoľko zdegenerovaných fašistov, ktorí sa medzi nás na čele s povestným poisťovacím agentom Jozefom Hamšíkom votreli, aby nás rozbíjali, vylúčovali a denunciovali a špinili tým najhnusnejším spôsobom. Sú to ich staré, avšak chvalobohu neosvedčené metódy!... Občania, rozdrtiť treba nemilosrdnou rukou týchto fašistických rozvratníkov, lebo je to element štátu a demokracii krajne nebezpečný. Občiansku stranu kresťanských roľníkov a robotníkov povedieme ďalej v novom duchu, reorganizovane, očistené od fašistického salaku. Učiť budeme občianstvo láske k štátu a národu, vtelujúc do praktického života vznešené ideály Tomáša Garrigue Masaryka, Beneša a Štefánika!*“ SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, bez č. Správa o rozporoch v Občianskej strane kresťanských roľníkov a robotníkov z 25. 11. 1937.

a nemecké obyvateľstvo.⁴⁰⁰ V prvej polovici roku 1938 po rozchode s J. Igazom-Biskupickým a okruhom jeho spriaznenecov rokoval s fašistickým funkcionárom L. Fučíkom o pričlenení Árijského frontu k OSKRR. L. Fučík bol plánu odtrhnúť ÁF od NOF pôvodne naklonený. V ÁF na Slovensku mal dostatočný vplyv, aby sa táto odvážna separatistická akcia zrealizovala. L. Fučík však so sebou niesol ťaživé bremeno peňažných machinácií, ktoré ako funkcionár NOF napáchal, čo bolo vo fašistickej komunite všeobecne známe. Výmenou za zmazanie manka vo výške 15 tisíc Kč, ponúknutou zo strany odporcov zlúčenia ÁF s OSKRR (išlo o čiastku rovnajúcu sa spreneverenej sume), L. Fučík dialógy s J. Hamšíkom prerušil.⁴⁰¹ Tým sa súčasne uzavreli akékoľvek vyhliadky vytvorenia perspektívnej konkurencie NOF na území Slovenska.

Demonštratívny odchod J. Bílika a J. Hamšíka s prívržencami nevyvolal vlnu masového odchodu členstva z NOF, no bol významným článkom reťazovej reakcie malých revolt vo vnútri strany. Na Slovensku prenikla epidémia atomizovania NOF, príznačná predtým najmä pre české krajiny.⁴⁰² V kritických časoch Gajdovi vždy verní slovenskí fašisti sa začali proti jeho prelietavej a alibistickej politike búriť. Pre neplnené prísluby čoraz viac príslušníkov strany prepadávalo skepse.

Prvé hrozby rozbitia štruktúry NOF na Slovensku sa objavili už na jeseň 1935. Majetnejší funkcionári NOF obviňovali J. Iváka, že u vodcu nedokázal zabezpečiť návratnosť súkromných investícií vložených do predvolebnej kampane, čo viedlo k bankrotu (v lepšom prípade finančným suchotám) viacerých z nich.⁴⁰³ Situácia bola vážna. R. Gajda na tieto tlaky pred plánovaným straníckym snemovaním reagoval vytvorením prípravného direktória na čele s V. Valeriánom,⁴⁰⁴ ktoré malo pre stranu vypracovať plán, ako interné rozpory prijateľne zamiešť pod

---

400 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, bez č. Správa o Občianskej strane kresťanských roľníkov a robotníkov z 18. 7. 1937.

401 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, bez č. Správa o rokovaníach medzi J. Hamšíkom a L. Fučíkom z 20. 1. 1938.

402 Okrem spomínaného Bieleho bratstva boli v Československu v 30. rokoch založené mnohé organizácie fašistického a nacionalistického charakteru, ktoré koncentrovali bývalých funkcionárov a podporovateľov NOF, ako napríklad Akční výbor opozície NOF, Národní hnutí Československa, Sociální hnutí fašistické, Vlastenecká akce, Za nové Československo či Národní strana radikální. ABS Praha, f. ZOB Praha, 300 – 41 – 1. Hlásenie o opozičných skupinách NOF a organizáciách príbuzného smeru.

403 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 384 – 2. Správa o rozkole v NOF na Slovensku z 11. 9. 1935.

404 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 237, 213 – 282 – 3. Správa o pomeroch v NOF na Slovensku z 18. 3. 1936.

prah. Direktórium krízu ustálo, NOF rozpadu *de iure* odolala, no sínu-soida jej činnosti znova klesala k nulovým hodnotám.

Pokles záujmu českých fašistov o riešenie otázky autonómie a národných požiadaviek ich slovenských kolegov zostával nemenným i v nasledujúcom období. Nedvižný dogmatizmus, ktorý škrtil beztak nízku popularitu NOF na Slovensku, stranu v očiach mnohých znova priviedol do zástupu centralistických strán. Trend obchádzania slovenského programu potvrdil priebeh očakávaného rokovania Ústredného výkonného výboru NOF v Prahe 28. – 29. novembra 1936. Referát jediného slovenského poslanca NOF J. Iváka sa zaoberal rôznymi aktuálnymi problémami politického vývoja. Otázky postupu v zápase za autonómiu sa ale nedotkol ani v náznakoch.⁴⁰⁵ Pre pozorovateľa aktivít fašistických činovníkov to nemohlo byť prekvapenie. J. Ivák takýto výstup nikdy nepredniesol ani v parlamente a taktne držal líniu mlčanlivej konformity s českými odporcami politickej autonómie pre Slovensko. Vystúpenie V. Valeriána prinieslo počas rokovaní pozoruhodný štatistický ukazovateľ číselnej sily fašistov. Podľa narýchlo zostavených údajov pred zjazdom pôsobilo na Slovensku 347 fašistických jednôt NOF a 201 jednôt Árijského frontu bez údajov z okresov Skalica, Senica a Trnava, odkiaľ sa pre krátkosť času informácie nepodarilo zhromaždiť. Keďže západoslovenský región prilieval fašistom tradične najviac hlasov a financií, spomínané hodnoty určite nemožno považovať za konečné.⁴⁰⁶ Samozrejme, druhou vecou je, koľko jednôt reálne vykonávalo nejakú činnosť a koľko existovalo len formálne.

Rozpory boli nepríjemnou realitou, s ktorou sa čelní funkcionári NOF museli konfrontovať. Krízový stav slovenskí autonomisticky orientovaní fašisti načrtli R. Gajdovi osobne v Bratislave dňa 16. apríla 1937, kedy mu bez okolkov vysvetlili dôvody do veľkej miery oprávneného hnevu internej opozície. Základnú požiadavku, aby poslanci NOF prenechali svoje mandáty v parlamente iným, kompetentnejším kandidátom, vodca rezolútne zamietol, čo utišeniu rozháraných pomerov vonkom neprosperlo. Témou dňa boli tiež nevybavené podlžnosti NOF voči predvolebným mecenášom, ako aj prešlapy v hospodárení bratislavského sekretariátu.⁴⁰⁷ R. Gajda bol postavený pred dve riešenia, ktoré obe nutne museli viesť k prehĺbeniu polarizácie strany: akceptovať výhrady

405 ABS Praha, f. ZOB II., 315 – 213 – 1. Zápisnica zo zasadnutia Ústredného výkonného zboru NOF v Prahe 28. – 29. 11. 1936.

406 ABS Praha, f. ZOB II., 315 – 213 – 1. Zápisnica zo zasadnutia Ústredného výkonného zboru NOF v Prahe 28. – 29. 11. 1936.

407 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 282 – 3. Hlásenie o porade funkcionárov NOF v Bratislave zo 16. 4. 1937.

nespokojných slovenských fašistov a vykonať rozsiahlu rekonštrukciu vedenia spojenú s odstavením zaslúžilých straníkov alebo neurobiť nič a konzervovať neudržateľný *status quo*. Vnútnorná opozícia NOF, zoskupená okolo nestora fašizmu na Slovensku V. Valeriána dokonca R. Gajdovi v prvej polovici roku 1937 hrozila obnovením Národného hnutia, ktoré sa malo stať altánkom raného fašizmu z počiatku 20. rokov, bez zdiskreditovaných a prospechárskych aktivistov z najužšieho vodcovho okruhu.⁴⁰⁸

R. Gajda sa obával energického zákroku. Problém vyriešil iba improvizovane ústnymi zárukami o plánovanej reštrukturalizácii NOF, rátajúcej s priznaním samosprávneho postavenia pre jednotlivé zemské rady. Zároveň na Slovensko vyslal osvedčeného organizátora Aloisa Šlechtu, ktorého poveril úlohou dať veci aspoň v rámci možností do poriadku. A. Šlechta s povestou temperamentného rečníka a niekoľkými záznamami v policajnom registri za výtržníctvo⁴⁰⁹ dočasne prevzal vedenie zemského sekretariátu NOF. V jednom z prvých rozkazov okresným radám NOF, ÁF a jednotám vytýčil jasnú smernicu rozmiernenia rozhádaných frakcií: „*Liknavosť, polovičatosť a pod. musí ísť stranou. Sme služobníkmi veľkej obrodenskej myšlienky fašistickej... Odpovednosť máme všetci. Preto každý na svoje miesto do boja za víťazstvo fašistickej myšlienky*“.⁴¹⁰

Blížšie detaily svojej misie A. Šlechta vysvetlil členom Zemskej rady na zasadnutí 30. júla 1937. Vyžiadal si k dispozícii šesť schopných rečníkov, ktorým strana nariadila každú nedeľu absolvovať besedy s verejnosťou s cieľom vybudovať spätnú väzbu a dôveru k NOF. A. Šlechta funkcionárom zakázal organizáciu zadlžovať a vyzval ich, aby v regiónoch aktívne získavali nových predplatiteľov *Hlasu národa*.⁴¹¹ Jeho nevidaná horlivosť podnietila policajné riaditeľstvo k neodôvodneným úva-

408 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 2. Správa o zriadení sekretariátu Národného hnutia v Bratislave z 15. 10. 1937.

409 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 2. Hlásenie o A. Šlechtovi zo 14. 10. 1937.

410 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 2. Organizačný rozkaz č. 4.

411 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 2. Hlásenie o priebehu schôdze Zemskej rady NOF pre Slovensko. Šlechtove výzvy boli potrebné o to viac, že fašistická tlač, ktorej predaj mohol pre stranu predstavovať významnú finančnú výpomoc, si nedokázala nájsť väčšiu komunitu odberateľov. Vo svojom prvom vydaní na to upozornil aj *Hlas národa*: „... *Prosíme všetkých bratov priateľov a priaznivcov, aby nás v tomto našom boji za lepší zajtrajšok nás všetkých podporovali... Pevne veríme, že tento náš nový časopis nájde viac podporovateľov ako Slovenské Fašistické Noviny jeho názov nebude budiť obavu, že by mohol byť predplatiteľ kýmkoľvek šikanovaný alebo prenasledovaný*“. *Hlas národa*, 28. 5. 1937, s. 1.

hám, že R. Gajda pripravuje presunúť ťažisko pôsobnosti NOF na Slovensko.⁴¹² Podobný rozruch vyvolali tiež predčasné poplašné správy o snahách A. Šlechtu nadviazať styky so SNS.⁴¹³ Spravodajské hlásenia nie vždy zodpovedajú skutočnosti, a tak tomu bolo aj v predmetnom prípade.

Indície o projektovaných zmenách ale neklamali. Plánovaná decentralizácia strany počítala s vytvorením autonómnych zemských štruktúr NOF (sekretariát, náčelníctvo, výkonný výbor) s vlastným hospodárením.⁴¹⁴ Prvý krok na ceste k učesaniu roztržky predstavovalo ustanovenie Zemského sekretariátu robotníckeho syndikátu NOF v Bratislave, zodpovedného za ochranu pracovných, majetkových a sociálnych práv robotníkov.⁴¹⁵ Na zrealizovanie ďalších sanačných opatrení však fašistom nezostalo dostatočné množstvo času. Od druhej polovice roku 1937 sa k ostatným problémom pridružili takmer likvidačné finančné problémy. Vedenie NOF bolo prinútené zastaviť prevádzku tlačiarne v Prahe a vyhlásiť podporné zbierky na činnosť strany. Na výdavky spojené s organizovaním mítingov bol založený tzv. bojový fond, do ktorého bol každý člen zaviazaný prispieť sumou 5 Kč – symbolicky do 28. októbra 1937 (do výročia vzniku ČSR). Okrem toho fašisti rozbehli akciu *Tisíc dvadsaťkorún*. Akcia *Tisíc dvadsaťkorún* mala na rozdiel od bojového fondu pokrývať bežné fungovanie strany v podobe každomesačných dotácií vo výške 20 Kč od tisícky členov, resp. jednôt NOF, ktorí si takúto formu podpory mohli dovoliť.⁴¹⁶

Koncom 30. rokov vykonával najživšiu činnosť, paradoxne, Árijský front, kým jednoty NOF stagnovali.⁴¹⁷ Manifestácie tejto pridruženej menšinovej organizácie však svojím charakterom pripomínali nevkusné divadlo, ktoré bolo paródiou na realistickú politiku. R. Gajda s funkcionármi ÁF brázdili malé obce juhozápadného Slovenska, miestnych Maďarov presviedčali o správnosti fašistických ideí a sľubovali im zabezpečenie rozsiahlych národnostných práv, ktoré ale nedokázali le-

412 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 2. Hlásenie o aktuálnom vývoji NOF na Slovensku z 23. 11. 1937.

413 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 2. Hlásenie o aktivitách NOF na Slovensku.

414 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 2. Organizačné správy NOF z októbra 1937.

415 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 2. Organizačný rozkaz č. 6.

416 ŠA Nitra, pob. Komárno, f. OÚ Stará Ďala, por. č. 996, č. 1400/37. Správa o vnútorných pomeroch v NOF z 30. 10. 1937.

417 ŠA Nitra, pob. Komárno, f. OÚ Komárno, šk. 77, č. 197/38. Zoznam jednôt NOF a ÁF.

gislatívne presadiť. Komedialny obraz týchto vidieckych seáns dotváral odev rečníkov zložený z čiernej košeľe, čiernej lodičky a v prípade vojenských vyslúžilcov i zo všetkých ich vyznamenaní.⁴¹⁸ Akcie NOF každopádne mali na časť zúčastnených istý vplyv. Zideologizovaní príslušníci ÁF Gajdovým tvrdeniam o skorom víťazstve fašizmu na celom kontinente vrátane ČSR podľahli a úprimne im verili. Na znak spolupatričnosti so „spolubojovníkmi“ za fašistickú Európu napríklad 18. augusta 1937 aktivisti ÁF František Papai, Benjamín Pintér a Alexander Pintér usporiadali v obci Neded pri Šali nepovolenú verejnú zbierku na podporu armády generála F. Franca v boji proti španielskym republikánom.⁴¹⁹

Určitým pozitívom pre fašistov v tomto období bolo založenie vlastného týždenníka, *Slovenských fašistických novín*. Založenie *Slovenských fašistických novín* bolo viac-menej individuálnou akciou J. Iváka s Gajdovým odobrením. J. Ivák bol majiteľom a vydavateľom novín, redakciu so sídlom v Trnave viedol Tomáš Ščevlík. *Slovenské fašistické noviny* dotovali finančne zabezpečenejší podporovatelia NOF. Časť tlačových a prevádzkových nákladov strana uhrádzala z predplatného. Počet predplatiteľov v prvých týždňoch existencie *Slovenských fašistických novín* predstavoval vyše 600 osôb.⁴²⁰

Od jesene 1936 tak mohli slovenské orgány NOF informovať svojich čitateľov o novinkách doma a v zahraničí, v pevnom presvedčení o blízkom sa triumfe idey fašizmu v celej Európe: „*Dnes je už každému jasné, že liberalizmus a kapitalizmus s jeho pomocníkom marxizmom, dohrávajú svoju úlohu. Tento starý rád, ktorý priviedol árijské národy do sociálnej biedy a umožnil židovstvu a kapitalizmu, že mohol na úkor iných národov nesmierne zbohatnúť... Nie je to len Taliansko a Nemecko, kde národ sa zbavil partajníckych pijavíc a červeného moru, je to tiež Fínsko, Litva, Bulharsko, Grécko, Portugalsko, Kuba a celá rada juho-amerických republík, kde už fašizmus zvíťazil. V ostatných štátoch ide nezadržateľne*

418 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 2. Správa o činnosti NOF na Slovensku z 23. 11. 1937.

419 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, č. 1824/38. Hlásenie okresného úradu v Šali z 31. 8. 1937. Je pritom zaujímavé spomenúť, že sám F. Franco k falangizmu (španielskej forme fašizmu) prechovával odmeranejší postoj a osobne viac inklinoval k ideológii skupiny Španielska akcia (*Acción Española*), ktorá združovala monarchistov a konzervatívov. SZÁRAZ, P.: Pár poznámok k ideologickému modelu frankizmu. In: NIŽŇANSKÝ, E. – PETRUF, P. (ed.): *V premenách stáročí*. Zvolen : Klemo, 2001, s. 154. Po svojom nástupe k moci sa F. Francovi podarilo vplyv radikálneho falangizmu zmenšiť a nastoliť špecifickú formu diktatúry, ktorú historiografia pomenúva podľa jej hlavného predstaviteľa frankizmom.

420 *Slovenské fašistické noviny*, 18. 10. 1936, s. 1.

*vpred... Teda my, československí fašisti, nevedieme boj sami a to nás posiluje... Fašizmus zvíťazí, lebo zvíťaziť chce!*⁴²¹

Imitácia Štefánikovho kréda „ja sa prebijem, lebo sa prebiť chcem“ strácala v kontexte turbulencií fašistického hnutia na Slovensku svoju aktuálnosť a musela sa javiť prinajmenšom ako bezobsažná fráza. Víťazstvo fašizmu v intenciách koncepcie NOF nebolo na konci roku 1936 určite na dohľad a nič sa na tom nezmenilo ani v posledných mesiacoch existencie prvej republiky.

Za obranu republiky

Do roku 1938 NOF vstupovala vážne oslabená. Chronické problémy, symptomatické pre celé obdobie jej existencie, sa ukazovali čoraz priehľadnejšie. Stratégia NOF, kreovaná ako priama reakcia na prudký vzostup nacionalizmu v Európe 30. rokov, predpokladala, že obyvateľstvo pochopí dynamiku vývoja a skôr či neskôr sa prihlási ku koncepcii československého fašizmu v záujme vytvorenia jednotného frontu občanov republiky voči číhajúcejmu vonkajšiemu nepriateľovi – predovšetkým nacistickému Nemecku, ale aj ďalším susediacim štátom. Energický pohyb slovenského, nemeckého a maďarského nacionalistického hnutia v ČSR presvedčivo potvrdil naivnosť tejto domnienky. Model etatistického fašizmu, postaveného na základoch československého vlastenectva v konfrontácii s národnostnými pravicovými, resp. krajne pravicovými prúdmi jasne prehrával. Protichodné nacionalizmy jednotlivých národov ČSR vytlačali predstavy fašistov do slepej uličky. R. Gajda postupne zisťoval, že odklon od pôvodných ideových východísk panenského fašizmu NOF nepriniesol žiaden alebo len minimálny politický kapitál, na ktorom sa nedalo stavať. Absolútna väčšina sudetských Nemcov podľahla nacizačným tendenciám a značná časť Slovákov a Maďarov na Slovensku inklinovala k národne vyhraneným stranám, čo zreteľne demonštrovali výsledky posledných parlamentných volieb roku 1935. Národnostné strany z hľadiska vnútornej stability ČSR realizovali deštruktívnu politiku, hoci si to nie všetky chceli pripustiť (a z hľadiska realizácie ich politiky to pre ne ani nebolo podstatné). Menovite ľudáci považovali naplnenie ich autonomistického programu za posilnenie štátu a utuženie lojality Slovákov voči nemu. Z pohľadu politicko-ideovej doktríny československého štátu však docieľovali presný opak.⁴²²

421 SNA Bratislava, f. PR Bratislava, šk. 236, 213 – 382 – 2. Rozkaz Zemského sekretariátu NOF pre Slovensko č. 4.

422 RYCHLÍK, *Češi a Slováci...*, s. 145.

Zemská rada NOF pre Slovensko i centrálné pražské vedenie NOF autonomistické snaženia stále oficiálne podporovali. Boli tu však dva naliehavé problémy, ktoré vyžadovali expresné riešenia za predpokladu, ak fašisti nechceli stratiť posledné zvyšky dôvery beztak demotivovaných priaznivcov: explicitne špecifikovať vzťah inštitúcií autonómneho Slovenska k centrálnym inštitúciám a odstrániť antagonizmy v interpretácii obsahu autonómie. Jednoznačne to zrejme nemal ujasnené ani sám R. Gajda. Inak by opakovane nevyslovil úplne si odporujúce tvrdenia, ktoré raz podporovali a inokedy zasa skryte negovali proautonomistickú orientáciu NOF. Čoraz okatejšie sa ukazoval rozpor medzi Gajdovým československým a panslovanským presvedčením a verklíkovými proautonomistickými heslami. Nejednotnosť panovala i medzi ďalšími fašistickými funkcionármi a najmä medzi slovenskými a centrálnymi orgánmi NOF. Pod vplyvom medzinárodných udalostí politika strany pozvoľne menila svoj charakter, aj keď navonok zotrvalo všetko takpovediac po starom. Rozmery nemeckej rozpínavosti a stupňovanie revizionistických tlakov v strednej Európe zámery NOF výrazne nahľadávali. Kurz progresívnej spolupráce s menšinami pod rúškom fašizmu, nastolený v polovici 30. rokov, integrujúceho celú československú spoločnosť bez rozdielu národnosti, nedokázal vzdorovať konkurenčným politickým prúdom, podporovaných morálne a finančnými subvenciami z ich materských krajín.

Začiatkom roku 1938 bol A. Hitler skalopevne rozhodnutý zlikvidovať Československo. Plán vojenského útoku na ČSR, známy ako *Fall Grün*, vypracoval vtedajší vrchný veliteľ *Wehrmachtu* generál Werner von Blomberg ešte v júni 1937. Hitlerov rozhlasový prejav z 20. februára 1938, v ktorom Československo ostro napadol za údajné bezohľadné príkoria, spôsobované nemeckej minorite, vyvolal v Nemecku alarmujúce ohlasy. Ochrana práv zahraničných Nemcov sa stala vhodnou zámienkou pre fázové gradovanie nacistických požiadaviek voči československej vláde.

Na Hitlerovu útočnú reč zareagoval premiér Milan Hodža osobitným vládnym prehlásením.⁴²³ Hodžovo prehlásenie, prednesené obom komorám parlamentu, sa predebatovávalo v rozpravách, v rámci ktorých vystúpili dňa 10. marca 1938 aj R. Gajda a J. Ivák. Gajdov syndróm sibírskej anabázy sa naplno prebudil pri neracionálnom, až konšpiratívnom hodnotení súvislostí črtajúceho sa československo-nemeckého vojenského

---

423 DEJMEK, J.: Milan Hodža a československá zahraniční politika ve třicátých letech (1935 – 1938). In: PEKNÍK, M. (ed.): *Milan Hodža. Státník a politik*. Bratislava : VEDA, 2002, s. 255.

ho konfliktu. Možná vojna mala podľa Gajdovho presvedčenia v skutočnosti slúžiť záujmom Kominterny a viesť k zboljšovaniu celého stredo európskeho priestoru. Stanovisko vlády k aktuálnej situácii v mene NOF však plne podporil a vyzýval zamedziť akýmkoľvek provokáciám, ktoré v sebe skrývali iskru ešte väčšieho rozčerenia vzťahov ČSR s Nemeckom.⁴²⁴

Líder slovenských fašistov J. Ivák apeloval na všetkých poslancov, aby medzi obyvateľstvom upevňovali ducha lojality a vernosti republiky. Zástupcov národnostných menšín ubezpečoval, že Československo nebude Nemcov a Maďarov nikdy utláčať. V snahe presvedčiť plénum o potrebe národného zmierenia sa odvolával na nutnosť poučenia z dejín: Slováci, ktorí v posledných decéniách existencie Uhorska čelili tvrdej maďarizácii, nechú rovnakým spôsobom pristupovať k minoritám v štáte, kde sú spolu s Čechmi štátotvorným národom. Naopak, Slováci si, podľa J. Iváka, želajú tolerantné spolužitie všetkých bez výnimky, zachovanie územnej integrity a všestrannú prosperitu republiky.⁴²⁵ Ivákove zbožné prania tok udalostí nezmenili. Deň po jeho vystúpení na parlamentnej pôde bolo Rakúsko obsadené jednotkami *Wehrmachtu* a 12. marca 1938 pripojené k Nemeckej ríši.⁴²⁶

Anšlus Rakúska zasadiť Československo z vojensko-strategického zreteľa do kritického postavenia. Letmý pohľad na dobovú mapu napovedá, že v prípade útoku Nemecka by ČSR zostala uzavretá v kruhovej obrane, čo za predpokladu realizácie defenzívneho plánu bez pomoci spojencov muselo nevyhnutne vyústiť do krvavej porážky v horizonte niekoľkých týždňov. Bojový konflikt pri takomto scenári a technickej presile protivníka nie je možné vyhrať, obzvlášť s piatou kolónou v tyle, ktorá štát paralelne rozleptáva zvnútra.⁴²⁷

NOF si životné ohrozenie republiky plne uvedomovala. Ústredný výkonný výbor NOF prijal k aktuálnej domácej a zahraničnopolitickej situácii stanovisko na zasadnutí z 31. marca 1938. Výbor na záver roko-

424 Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/138schuz/s138001.htm>.

425 ABS Praha, f. ZOB II., 315 – 210 – 1. Výpis z reči poslanca NOF Jána Iváka z 10. 3. 1938.

426 O vnútropolitickom vývoji v Rakúsku, ktorý vyústil roku 1938 do anšlusu píše JEŘÁBEK, M.: *Konec demokracie v Rakousku, 1932 – 1938. Politické, hospodárske a ideologické príčiny pádu demokracie*. Praha : Dokořán, 2004, 255 s.

427 Takisto staršia historiografia pred rokom 1989 popri kritike „buržoázneho“ charakteru a velenia československej armády priznávala jej vysokú kvalitatívnu úroveň, ktorá však po materiálno-technickej stránke nemohla nemeckým ozbrojeným silám konkurovať. KOLLÁR, P. a kol.: *Dejiny vojen a vojenského umenia*. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 121 – 122.

vania schválil rezolúciu, adresovanú československej vláde, ktorou sa postavil za nedotknuteľnosť územia ČSR. Fašisti manifestačne vyjadrili odhodlanie položiť za jej celistvosť aj vlastné životy. Rezolúcia obsahovala ďalšie požiadavky politicko-diplomatického charakteru, ako okamžité nadviazanie priateľských stykov s Poľskom, Nemeckom a Talianskom, uznanie talianskeho impéria, legitimity vlády generála F. Franca v Španielsku a uskutočnenie zmien vo vláde, aby ČSR nemohla byť v zahraničí naďalej označovaná ako „boľševický“ alebo „poloboľševický“ štát.⁴²⁸

Pre perspektívny nárast popularity NOF na Slovensku mal fatálny dopad bod rezolúcie, ktorý rázne odmietol podporu autonomistických hnutí. Národné autonomistické hnutia podľa novej dikcie fašistov iba zneužili momentálnu situáciu pre dosiahnutie svojich egoistických požiadaviek. Primárne išlo samozrejme o vyhranenie sa voči iredentistickým aspiráciám sudetských Nemcov. Nátlaková politika SdP, koordinovaná priamo v súčinnosti Konrada Henleina s A. Hitlerom, sledovala jediný cieľ: rozbiť ČSR, pridŕžajúc sa vytýčeného hesla požadovať nesplniteľné. Stupňovanie politických a národnostných požiadaviek, zhmotnených v karlovarskom programe SdP⁴²⁹ do neúnosných dimenzií, vydieračskú politiku nacistov iba potvrdzovalo.

Sekundárne fašisti zacieľovali svoju kritiku nielen voči nemeckým žiadostiam, ale i voči slovenskému autonomizmu. Rezolúcia označila utvorenie a pôsobenie autonomistického bloku HSLS s inými národnými stranami doslovne za štátu nepriateľský čin.⁴³⁰ NOF tak neuvážene poprela nielen ľudácku, ale *de facto* aj vlastnú koncepciu riešenia česko-slovenských vzťahov. Finálnu rezolúciu podpísali všetci prítomní slovenskí delegáti pražského zasadnutia, čo mohlo mať pre činnosť strany na Slovensku nedozerané následky (pravda, ak s ňou boli predstavitelia iných strán a verejnosť dostatočne oboznámení). Popretím proautonomistickej orientácie NOF jasne dokázala krátkodobosť a účelovosť hlásaných ideí.

V dobe gradujúceho zápasu za autonómiu to bol jednoznačne neprezieravý krok. NOF otvoreným útokom proti ľudákovi nič nezískala, akurát si zatvorila dvierka pred možnosťou spolupráce s HSLS. Nekonzistentné a lavírujúce postoje fašistov k jednej z kľúčových otázok

428 ABS Praha, f. ZOB II., 315 – 214 – 3. Rezolúcia Ústredného Výkonného výboru NOF vláde Československej republiky z 31. 3. 1938.

429 NITTNER, E. (ed.): *Dokumente zur Sudetendeutsche Frage 1916 – 1967*. München : Ackermann-Gemeinde, 1967, s. 193.

430 ABS Praha, f. ZOB II., 315 – 214 – 3. Rezolúcia Ústredného Výkonného výboru NOF vláde Československej republiky z 31. 3. 1938.

vnútropolitického vývoja im iba uškodili. V danom čase predstavitelia NOF prirodzene nemohli tušiť, že spoločný česko-slovenský štát má pred sebou necelý rok života, Slovensko pod tlakom udalostí získa autonómny štatút a mocenskú taktovku na jeho území preberie do všetkých dôsledkov HSLS. NOF sa v posledných mesiacoch existencie vrátila akoby k pôvodným ideálom, očisteným od politického oportunizmu. Stranícke vedenie stavilo všetko fatalisticky na jednu kartu, neuvažujúc nad dôsledkami konania a nad možným poklesom podpory mimo českých krajín.

Opustenie programu autonómie rozvoju NOF na Slovensku rozhodne neprosperovalo. Ako už bolo spomenuté, v prvej polovici roku 1938 bol v dôsledku hlboké krízy v NOF na Slovensku jedinou reálne činnou zložkou fašistickej strany Árijský front. Pre organizácie maďarskej sekcie nemala otázka vytvorenia asymetrickej česko-slovenskej federácie žiaden význam, a tak diskusie o tomto probléme členstvo ÁF neprijímalo so zvláštnym vzrušením. ÁF sa sústreďoval najmä na blížiac sa komunálne voľby, ktoré prebehli v troch vlnách 22. mája, 29. mája a 12. júna 1938. Policajné úrady registrovali mimoriadnu činnosť maďarských fašistov hlavne v okresoch Komárno a Stará Ďala,⁴³¹ kde NOF v 30. rokoch dosahovala tradične solídne výsledky a do volieb tu pod hlavičkou maďarskej satelitnej vetvy postavila vlastnú kandidátku (*Csehszlovák fasiszta párt – Árja front magyar osztály – Československá fašistická strana – maďarská sekcia Árijského frontu*).⁴³²

Politické aktivity fašistov maďarskej národnosti by nemali nádej na úspech bez dávky idealistického entuziazmu. Bratislavský sekretariát NOF už nemal dostatok prostriedkov ani na tlač malých propagačných letákov. Na juhozápadnom Slovensku, kam spadali spomínané okresy, vyvíjal propagačnú činnosť predseda nitrianskej jednoty NOF L. Fučík a pár ďalších osôb. Z dôvodu pretrvávajúcej peňažnej tiesne bola ich akcieschopnosť výrazne obmedzená.⁴³³ L. Fučík osobne navštevoval

431 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, bez č. Správa okresného úradu v Komárne zo 16. 2. 1938.

432 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, bez č. Správa okresného úradu v Starej Ďali z 27. 4. 1938. Napríklad do mestského zastupiteľstva v Komárne zasadli dvaja nominanti fašistov, István Markovics a László Keresztes. HRUBOŇ, A. – RISTVÉ-YOVÁ, K.: „Prinavrátene“ Komárno. Prehľad spoločensko-politického vývoja mesta v rokoch 1938 – 1945 s dôrazom na menšinovú otázku. Komárom „visszatért“. Társadalmi-politikai helyetkép a város életéről 1938 – 1945 között, különös tekintettel a kisebbségi kérdésre. Krakov – Ružomberok : Spolok Slovákov v Poľsku – Historia nostra, 2014, s. 30.

433 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, bez č. Správa o finančných problémoch NOF z 18. 3. 1938.

mnohé maďarské obce juhozápadného Slovenska po nedeliach, kedy po svätých omšiach, oblečený vo fašistickej uniforme, občanom vychádzajúcim z kostola rozdával obrázky R. Gajdu a propagačné letáky NOF v maďarčine.⁴³⁴ Predvolebné turné v regióne však aktivistov NOF vyťažovalo nielen fyzicky, ale tiež finančne, keďže postupom času museli všetky náklady hradiť z vlastných prostriedkov.

Dňa 3. mája 1938 vydalo predsedníctvo strany direktívu, v ktorej jednotám NOF odporučilo postaviť do obecných volieb samostatné kandidátne listiny. V obciach, kde NOF nekandidovala, mohli fašistickí funkcionári na základe požehnania od ústredia odporučiť svojim stúpencom hlasovať za agrárnikov; súčasne však platil kategorický zákaz podporovať československých národných socialistov, ľudákov, sociálnych demokratov a komunistov.⁴³⁵

Čiastkové úspechy NOF v niektorých obciach nedokázali prekryť presvedčivý celkový triumf HSLS. Rastúca sila ľudákov, umocnená veľkou autonomistickou manifestáciou v Bratislave pri príležitosti 20. výročia podpísania Pittsburskej dohody, privádzala vládu do nepríjemných rozpakov. Návšteva delegácie amerických Slovákov na čele s Petrom Hletkom, spojená s verejnou prezentáciou dohody pred zrakmi tisícok účastníkov akcie, eskalovala volania po reforme štátoprávneho usporiadania ČSR. Neudržateľnosť centralizmu v zmysle ústavy z 29. februára 1920 bola premiérovi M. Hodžovi zrejماً. Vzhľadom na súbežne predkladané požiadavky sudetských Nemcov sa ocital medzi dvoma mlynskými kameňmi.

NOF bola pre Hodžov kabinet za vzniknutej situácie prijateľným partnerom. V zásadných otázkach obrany a udržania integrity republiky fašisti zastávali bezvýhradne provládnu líniu. Podľa Gajdových vyjadrení, ktoré predniesol na užšej rade NOF v dňoch 3. – 7. júla 1938, mu ministerský predseda v nedávnom rozhovore dal voľnú ruku vo vedení politiky na Slovensku s príslubom, že činnosť NOF nebude hatiť úradnými obštrukciami a zákazmi usporadúvania verejných zhromaždení. M. Hodža R. Gajdu dokonca údajne nabádal, aby fašisti začali ľudákov v prejavoch otvorene napádať a pokúsiť sa popularitu ich myšlienok v rámci možnosti paralyzovať. R. Gajda ponuku zamietol⁴³⁶ a žiadna verbálna vojna medzi fašistami a HSLS nevy pukla. Keby sa tak aj stalo,

434 ŠA Nitra, pob. Komárno, f. OÚ Komárno, šk. 77, č. 197/38. Správa o založení organizácií ÁF v Zemnom a Komoči z 11. 2. 1938.

435 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, bez č. Správa o zákaze spolupráce NOF s politickými stranami z 11. 5. 1938.

436 SNA Bratislava, f. KÚ – P, šk. 244, bez č. Správa o priebehu rokovania užšieho predsedníctva NOF z 15. 7. 1938.

je nanajvýš diskutabilné, či by pozdvižený hlas Gajdových stúpcov vôbec niekto zaregistroval. NOF badateľne strácala niekdajšiu svižnosť, i keď pre policajné orgány bola stále vďačným objektom monitorovacieho záujmu. Fašisti na Slovensku prekvapivo nezareagovali ani na prijatie národnostného štatútu z júla 1938, ktorý obsahoval markantné ústupky požiadavkám nemeckej menšiny a národnostným menšinám všeobecne. Na poradách v Náchode zo začiatku mesiaca pritom politiku ustupovania Sudetonemeckej strane ešte ostentatívne odmietali a pripravovali sa organizovať proti štatútu masívne demonštrácie.⁴³⁷ Za danej situácie to bolo ale bezpredmetné, lebo SdP štatút ako formu vyrovnania s československou vládou neuznávala.⁴³⁸

NOF oscillovala medzi pasivitou a faktickým rozkladom. Ortodoxné zotrúvanie na deklarovaných postojoch stranu politicky izolovali v takej miere, ako azda nikdy predtým. Fašisti autonomistom prekážali pre unitaristické stanoviská, Sudetonemeckej strane pre československý protinemecký nacionalizmus, najsilnejším pravicovým a stredovým stranám z dôvodu prílišného radikalizmu a stále konzervovaných antisystémových ideí a ľavicovým prirodzene z ideologických príčin. NOF sa vyprofilovala na bezperspektívnu stranu, s ktorou nebol takmer nikto ochotný spolupracovať, vari s výnimkou rovnako periférnych českých pravicových strán.

Určitú nádej pre stranu predstavovali hektické udalosti jesene 1938, vyúsťiace do podpisu Mníchovskej dohody. R. Gajda rátal s tým, že po tom, čo sa demokratické mocnosti zrieknu svojich geopolitických záujmov v ČSR a vplyv nad daniím v republike získa nacistické Nemecko, naskytne sa pre NOF ideálna príležitosť vystúpiť na politické výslnie. V dňoch 1. – 2. októbra 1938 fašisti usporiadali v Moravskej Ostrave stranícky zjazd pri príležitosti 20. výročia vzniku republiky. Delegáti zjazdu vyzvali vládu odstrániť demokratický režim, revidovať všetky mierové zmluvy versajlského systému a vypovedať medzinárodné paktivity podpísané predošlými ministrami zahraničných vecí. Hovorilo sa o potrebe odpútania ČSR od západných demokracií, odstránení židovského vplyvu z hospodárskeho života, likvidácii kartelov, všetkých odborových organizácií a ich nahradení syndikátmi, kontrolovaných štátom.⁴³⁹ Tieto radikálne návrhy zodpovedali dlhoročným dogmám

437 ŠA Nitra, f. Policajný komisariát Parkan, šk. 26, č. 1942/38. Správa Prezídia Krajinského úradu o plánovaných demonštráciách NOF z 25. 7. 1938.

438 BYSTRICKÝ, V.: Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku roku 1938. In: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 1, s. 52 – 67.

439 ABS Praha, f. ZOB II., 315 – 213 – 1. Program zjazdu NOF v Moravskej Ostrave 1. – 2. 10. 1938.

NOF a vtedajšiemu vývoju, ktorý demokraciu odsúval na smetisko dejín.

Akceptovaním Mníchovskej dohody Československo stratilo nielen rozsiahle pohraničné územia, ale tiež lichotivý titul ostrova demokracie v obkolesení autoritatívnych a totalitných režimov. V tomto zarámčovaní možno ostravskú výzvu NOF chápať nielen ako apeláciu Syrového vláde, no aj ako prihlásenie sa k zásadám pronacistickej kolaborácie, platným v nemeckej sfére vplyvu. Pokiaľ R. Gajda ešte v čase septembrovej mobilizácie dúfal, že verejné vyhlásenie vernosti prezidentovi E. Benešovi a odporúčania postaviť sa zoči-voči nemeckej agresii môžu za vykryštalizovania situácie v prospech ČSR predznamenať jeho veľkolepý návrat, musel zostať sklamaný. Po prijatí Mníchovskej dohody česko-slovenskou vládou možnosť realizovať v československom priestore politiku postavenú na pilieri antigermanizmu z logických príčin padla. Ak sa NOF chcela integrovať v nových pomeroch, musela od protinemeckej rétoriky upustiť a stranu viesť v duchu československo-nemeckého porozumenia. Fašisti nemali s novonastaveným kurzom „odbenešenia“⁴⁴⁰ politického života zásadnejší problém. Na odsúhlasení a presadzovaní tejto filozofie aktívne participovali tiež funkcionári NOF zo Slovenska, ktorí sa zúčastnili ostravského zjazdu.

Komparácia archívnych dokumentov z agendy NOF a pomníchovského vývoja vedie k domnienke, že fašistickí činitelia v období jesene 1938 živili politiku dvoch železok v ohni. R. Gajda v žiadosti policajnému riaditeľstvu v Moravskej Ostrave na podporu povolenia celoštátneho zjazdu strany argumentoval potrebou „dokumentovati oběma sousedům – Německu i Polsku, že zde existuje vlastenecké hnutí, které nikdy nedopustí ničeho, co by zasahovalo celistvost a integritu státu“.⁴⁴¹ Pomníchovská realita však ukázala, ako rýchlo sa fašisti s výsledkami mníchovského diktátu dokázali zmieriť a kontinuálne preplávať do štruktúr novozaloženej pravicovej *Strany národní jednoty* (SNJ) pod predsedníctvom Rudolfa Berana. R. Gajda už pár dní po Mníchove vyzýval nemeckého chargé d'affaires Andora Henckeho, aby nová moc zaobchádzala s českými fašistami v Sudetách zhovievavo, argumentujúc spoločnou protižidovskou, protimarxistickou a protiboľševickou platformou.⁴⁴² Týkalo sa to, pravda, iba fašistov organizovaných v českých

440 V dobovom politickom žargóne sa pod „odbenešením“ ponímalo postupné okliešťovanie pluralitného systému, celené utváranie autoritatívneho režimu a celková eliminácia prežitkov tzv. hradnej politiky z verejného života.

441 ABS Praha, f. ZOB II., 315 – 213 – 1. Žiadosť R. Gajdu policajnému riaditeľstvu v Moravskej Ostrave o povolenie konania celoštátneho zjazdu NOF.

442 KLIMEK – HOFMAN, *Vítěz...*, s. 272.

krajinách, pretože vývoj na Slovensku nabral iné smerovanie.

Druhá polovica roku 1938 sa niesla v znamení dovŕšenia zápasu HSLS o autonómiu. V auguste ľudáci predložili do parlamentu v poradí už tretí návrh na autonómiu,⁴⁴³ no opäť bezúspešne. Vydobytiu hlavného programového cieľa HSLS napomohla až zložitá medzinárodnopolitická situácia. Ľudáci využili vnútorné oslabenie štátu a 4. októbra 1938 centrálnej vláde uložili 24-hodinové ultimátum na vyhlásenie autonómie. Na druhý deň sa v Žiline uskutočnilo zasadnutie výkonného výboru HSLS k aktuálnej situácii. Do Žiliny pricestovali aj zástupcovia ďalších strán, ktoré prejavili vôľu k spolupráci, i keď o jej forme mali iba hmlisté alebo zidealizované predstavy. Rozhovory s predstaviteľmi najsilnejšej politickej strany absolvovali predstavitelia agrárnej strany, československej ľudovej strany, československej strany národnosocialistickej, Národného zjednotenia a Národnej obce fašistickej. Všetci prítomní akceptovali predložený *Návrh zákona o decentralizácii vládnej moci*, ktorý Slovensku priznával autonómny štatút v zhode s posledným augustovým návrhom HSLS. Medzi štrnástimi signatármi tzv. Žilinskej dohody nechýbal ani J. Ivák.

Ivák podpís pod týmto dokumentom bol posledným úradným aktom slovenských reprezentantov NOF pred likvidáciou. V danom čase zrejme dôsledky odovzdania rozhodujúcej moci do rúk ľudákom podceňoval. Autoritatívne vyznievajúci starší slogan o HSLS ako o „*právoplatnej politickej predstaviteľke slovenského národa*“⁴⁴⁴ sa dočkal naplnenia v praktickej podobe.⁴⁴⁵ Všetky občianske politické strany s výnimkou zakázaných ľavicových a židovských sa v dvoch fázach zlúčili s HSLS.⁴⁴⁶ Včlenenie NOF do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – Strany slovenskej národnej jednoty (HSLS-SSNJ) nebolo žiadnym zbrataním, ako to prezentovala ľudácka tlač,⁴⁴⁷ ale skôr dobrovoľne násilným zlúčením. Rozhodnutie zapojiť NOF do fúzneho procesu s HSLS-SSNJ

443 Návrh HSLS na autonómiu bol v kompletnom znení uverejnený v periodiku *Slovák*, 5. 6. 1938, s. 1.

444 *Slovák*, 7. 10. 1938, s. 1.

445 Historik Róbert Letz tieto vyjadrenia vedúcich činiteľov HSLS zhodnotil ako „*prejav dlhodobého opozičného komplexu ľudovej strany, ktorý ju utvrdzoval vo vedomí výlučnosti v národe*“. LETZ, R.: Hlinkova slovenská ľudová strana (Pokus o syntetický pohľad). In: LETZ, R. – MULÍK, P. – BARTLOVÁ, A. (ed.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Bratislava : Matica slovenská, 2006, s. 64. Dodajme, že tento komplex ľudáci dávali ostatným stranám pocítiť na jeseň 1938 pomerne razantne.

446 Bližšie o žilinských rokovaniach píše ARPÁŠ, R.: *Autonómia: víťazstvo alebo prehra? Vyvrcholenie politického zápasu HSLS o autonómiu Slovenska*. Bratislava : VEDA, 2011, s. 144 – 167.

447 *Slovák*, 10. 11. 1938, s. 1.

znamenal rozplynutie v jej lone. J. Ivák vydal 5. novembra 1938 ohlas, ktorým verejnosti oznámil ukončenie samostatnej politickej činnosti fašistov na Slovensku. Na svojich stránkach ho publikoval denník *Slovák* s dodatkom, že členovia NOF sa o vhodné uplatnenie nemusia obávať, nakoľko HSLŠ-SSNJ ich prijme s otvorenou náručou. J. Ivák v tomto smere nabádal prívržencov NOF k aktívnej spolupráci s ľudákmi, sledujúc „pozdvihnutie“ slovenského národa.⁴⁴⁸

Ivákovo ohlas bol definitívnou bodkou za vyše dvanásťročným pôsobením NOF na území Slovenska. Ľudáci napriek vzletným prísľubom nemali záujem fašistom uvoľniť exkluzívnejšie miesta v aparáte strany či štátnej správe, a to ani v období autonómie, ani po vzniku Slovenského štátu. Diskrepanciu medzi slovami a skutkami mohli príslušníci bývalých strán, včlenených do HSLŠ-SSNJ, prvýkrát intenzívne pocítiť pri príležitosti volieb do Snemu Slovenskej krajiny 18. decembra 1938. Na menoslove zvolených 63 poslancov figurovalo iba 13 neľudákov. Zástupcom bývalej NOF sa nepodarilo dostať do snemu, ba ani na stomestnu jednotnú kandidátku HSLŠ-SSNJ.⁴⁴⁹

Ak niektorí fašisti očakávali, že vznik a etablovanie autoritatívneho režimu na Slovensku im prinesie perspektívu kariérneho vzostupu alebo materiálneho profitu, medze jeho blahosklonnosti výrazne nadhodnotili. Absolútna väčšina funkcionárov NOF po novembri 1938 na politické angažovanie zanevrela. Iba jednotlivci ľahkomyseľných pováh, ako napríklad kontroverzný renegát fašistického hnutia J. Bílik, dali svojmu radikalizmu opätovne vyniknúť v Hlinkovej garde (HG), kde ich vplyv neprekročil hranicu periférnosti.⁴⁵⁰ O služby týchto pseudopolitických elementov pochybnej povesti nestála ani slovenská vláda, ani

448 Ľudácky denník *Slovák* uverejnil Ivákovu výzvu vo vydaní zo 6. 11. 1938: „Sjednotením vôle slovenského národa 6. októbra v Žiline vláda nad slovenskými vecami prešla do slovenských rúk. Vývoj vecí na Slovensku po tomto historickom dni rozhodne vyžaduje, aby sa všetci Slováci, ktorí sa opierajú o zásady kresťanstva a nacionalizmu, soskupili do jedného tábora, pod jedno vedenie. Za najpovolanejšiu stranu pre toto sjednotenie pokladáme Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu, ktorá svojím programom je nám najbližšia a svojou váhou uskutočňuje ten istý program, za ktorý aj naše členstvo po dlhé roky bolo perzekvované a zneuznávané... Vyzývame všetkých našich členov... aby prikladnou disciplínou podporovali slovenskú vládu v práci za lepšiu zajtrajšok slobodného Slovenska. Na stráž!“ *Slovák*, 6. 11. 1938, s. 2.

449 *Slovák*, 20. 12. 1938, s. 3; tiež KAMENEC, Vznik, vývoj a špecifické črty..., s. 295.

450 J. Bílik sa ako chronický, vždy nespokojný extrémista prejavoval i v období Slovenského štátu. Podľa hlásení nemeckého vyslanectva v Bratislave sa v prvej polovici roku 1940 pokúšal formovať Národnosocialistickú slovenskú ľudovú stranu na ideologických princípoch NSDAP. SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, s. 252.

nemecké kruhy. Pre Nemecko stelesňovali nanajvýš nátlakový nástroj presadzovania nacistickej *Ostpolitik* voči Tisovej vláde, nie však seriózných partnerov.

Rovnaký prístup k ultraradikálnym silám Nemecko počas druhej svetovej vojny praktizovalo i v iných spojeneckých krajinách. V kľúčových momentoch sa Berlín postavil vždy za konzervatívne prúdy národných reprezentácií, ktoré boli pre Ríšu garantom politickej a hospodárskej stability strategicky dôležitého karpatského a balkánskeho priestoru. A. Hitler zabránil nielen neúmernému posilneniu HG na úkor krídla prezidenta Jozefa Tisa, ale takisto dlho nereagoval na mocenské aspirácie Szálasiho NYKP na úkor autokratického režimu Miklósa Horthyho, nehovoriac o Rumunsku, kde pronacistická Železná garda zorganizovala v januári 1941 neúspešný štátny prevrat namierený proti premiérovi a *conducătorovi* I. Antonescuovi, v dôsledku čoho bola s Hitlerovým odobrením dokonca rozpustená.

Nedôvera nacistov nadobudnutá k československým fašistom v medzivojnovom období bezpochyby predurčila aj úpadok reformovanej NOF v Protektoráte Čechy a Morava. NOF sa po okupácii českých krajín nestala hlavnou predstaviteľkou kolaborácie, ale len jednou z celej škály podružných fašistických organizácií, odstavených na vedľajšiu koľaj. R. Gajda prešiel v priebehu niekoľkých mesiacov zaujímavými metamorfózami občianskych postojov. Ich odborné vyhodnotenie si vyžaduje snáď viac analýzu psychológa než historika. Vodca fašistov v predmníchovských dňoch vehementne burcoval proti kapitulantským náladám, vyzýval vzoprieť sa nemeckej agresii so zbraňou v ruke a svojou prítomnosťou podporil masové protivládne demonštrácie za obranu republiky.⁴⁵¹ Krátko po vzniku českomoravského protektorátu bol zvolený do funkcie predsedu Českého národného výboru – neslávne známej inštitúcie, zastrešujúcej okrem NOF extrémistické organizácie Vlajka a Akce národní obrody. R. Gajda sa zasadzoval za nájdenie určitého konsenzu mierového spolužitia Čechov s Nemcami, no v inej ako polokoloniálnej štátoprávnej forme. Koncom júna 1939 vypracoval memorandum adresované štátnemu tajomníkovi úradu ríšskeho protektora, Karlovi Hermannovi Frankovi, v ktorej protektorátne zriadenie označil za provizorium, vyžadujúce si dodatočnú revíziu.⁴⁵²

Gajdov vnútorný protest mal dvojakú tvár. Sprvu nepochybne prejavoval ochotu s nacistami spolupracovať, respektíve ich patronát nad územím Čiech a Moravy aspoň tolerovať. Pravdepodobne až odmietavé

451 KLIMEK – HOFMAN, *Vítěz...*, s. 271.

452 KLIMEK – HOFMAN, *Vítěz...*, s. 279 – 280.

stanovisko nemeckých predstaviteľov k politickej reaktivácii jeho osoby definitívne vytvorilo medzi ním a okupačnou správou nepreklenuteľnú priepasť. Ctížiadostivý R. Gajda, ktorému prezident Emil Hácha v marci 1939 prinavrátil odobratú hodnosť divízneho generála vo výslužbe, sa počas vojnových rokov riadil taktikou pasívnej rezistencie. Verejne sa neexponoval a zároveň napomáhal odboju, keď finančne podporil československých letcov utekajúcich na Západ a takisto intervenoval za viaceré osoby prenasledované Gestapom.⁴⁵³ Olympom jeho predstáv o ideálnom štáte zotrvala zrejme i po 15. marci 1939 Československá republika – štát Čechov a Slovákov, postavený na národnom princípe.

Je menej známou skutočnosťou, že v časoch marcovej krízy bol R. Gajda „čiernym koňom“ československej vládnej garnitúry, ktorého vláda reálne zvažovala vyslať do Berlína ako alternatívu dvojice E. Hácha – František Chvalkovský (ako vieme, napokon v noci zo 14. na 15. marca v hlavnom meste Nemecka „rokoval“ s ríšskymi činiteľmi o budúcnosti českých krajín práve tento tandem). R. Gajda už skôr predpokladal, že Nemecko sa neuspokojí s výdobytkami Mníchova a v dohľadnej dobe sa pokúsi o likvidáciu *Resttschechei*. Vychádzajúc z týchto kalkulácií v januári 1939 odporúčal, aby Česko-Slovensko pristúpilo k Paktu proti Kominterne, preniklo do rodiaceho sa fašisticko-nacistického bloku, a tak posilnilo svoju vetchú medzinárodnú pozíciu. Súčasne sa s pomocou bielogvardejskej emigrácie v Ríši pokúšal sprostredkovať užšie kontakty s NSDAP.⁴⁵⁴ R. Gajda osobne rokoval s bývalým cárskym atamanom Fedorovom, ktorý udržiaval úzke styky s veliteľom donských kozákov Popovom a generálom Michailom Omelianovyčom-Pavlenkom. Obaja dôstojníci mali konexie v nacistických kruhoch a zrejme aj vďaka ich podnetom začali Nemci o NOF ako o potenciálnu piatu kolónu javiť opatrný záujem,⁴⁵⁵ čo ladilo s ich zámerom prezentovať rozpad Česko-Slovenska pred svetom ako dôsledok vnútorných problémov a nie nemeckej intervencie. Vodca českých fašistov mal dokonca o budúcnosti republiky ako špeciálny vyslanec diskutovať v Berlíne s Rudolfom Hessom,⁴⁵⁶ no k tomu už pre krátkosť času nedošlo.

453 KLIMEK – HOFMAN, *Vítěz...*, s. 281.

454 Ešte v počiatkoch svojej existencie (paradoxne, v dobe radikálneho anti-germanizmu) sa NOF pokúšala nadviazať určité kontakty s NSDAP, keď sa emisár československých fašistov osobne stretol s A. Rosenbergom a R. Gajda vyvíjal úsilie o nadviazanie kontaktov s Ernstom Röhmom. KVAČEK, K historii..., s. 302.

455 Napríklad tlačový orgán NSDAP *Völkischer Beobachter* priniesol o NOF obsiahlejší článok, kde nemeckých čitateľov oboznamoval s históriou a súčasnosťou najväčšej československej fašistickej strany. PASÁK, *Český fašismus...*, s. 234.

456 PASÁK, *Český fašismus...*, s. 234.

Popri nezrealizovanom scenári vyslania R. Gajdu na pohovor s A. Hitlerom mala pražská vláda v talóne ďalší záchranný manéver. Keď sa česko-slovenská rozviedka dozvedela o nacistických plánoch na úplné rozkúskovanie okyptenej republiky, z vládnych kruhov vyšiel návrh poslať R. Gajdu ako zvláštneho emisára do hlavného mesta Nemecka, kde by usporiadal tlačovú konferenciu a vyhlásil fašistický štát, garantovaný Talianskom.⁴⁵⁷ Bola to však veľmi prostoduchá úvaha, keďže Nemecko a Taliansko si sféry vplyvu svorne prerozdělili a české krajiny nemali ani teoretickú šancu sa z nacistickej obruče takýmto spôsobom vymaniť.

Meno lídra NOF padlo v súvislosti s dramatickými udalosťami okolo rozpadu republiky ešte raz. Dňa 14. marca 1939 sa po odstúpení Beranovej vlády stretlo v byte podpredsedu SNJ Josefa Černého stranícke vedenie, aby prediskutovalo možné východiská kritickej situácie.⁴⁵⁸ Keď do prebiehajúcej diskusie o zložení nového kabinetu prišla napoludnie náhla správa o vyhlásení Slovenského štátu, R. Gajda prítomným ponúkol, že ako navrhovaný minister obrany prevezme iniciatívu a do 24 hodín nastolí na Slovensku poriadok.⁴⁵⁹ Myšlienke česko-slovenskej štátnosti zostal verný až do úplného konca – i vtedy, keď bola záchrana spoločného štátu úplnou chimérou.

457 KLIMEK – HOFMAN, *Vítěz...*, s. 275 – 276.

458 R. Gajda na stretnutí u R. Berana dňa 14. 3. 1939 požadoval, aby mu odovzdal moc do jeho rúk a aby vláda okamžite deklarovala pripojenie k paktu Berlín – Rím – Tokio. Prostredníctvom nemeckých študentov v Prahe si v danom čase dokonca vymáhal súhlas Berlína uskutočniť puč a nastoliť v krajine fašistickú diktatúru. PA-SÁK, *Český fašismus...*, s. 236. Takýto scenár sa však so zámermi nacistov nezhodoval. Vodca českých fašistov objektívne ani nemal potrebnú vojenskú silu prevrat uskutočniť. Porovnaj NAKONEČNÝ, *Český fašismus...*, s. 162.

459 KLIMEK – HOFMAN, *Vítěz...*, s. 276.

ZBOROVSKÝ HRDINA. GENERÁL R. L. R. GAJDA.
VŮDCE NÁRODNÍ OBCE FAŠISTICKÉ.

Vodca a dlhú dobu nespochybniteľná modla NOF Radola Gajda na maľbe v uniforme generála ruských légii (Zdroj: Archív autora)

Radola Gajda (vpravo v popredí) sa veľmi dobre poznal aj s Milanom Rastislavom Štefánikom. Fotograf ich zachytil na spoločnej snímke pri udeľovaní Radu sv. Juraja v Jekaterinburgu dňa 10. 12. 1918 (Foto: Archív autora)

Radola Gajda ukazuje svoju ľudovú tvár. Na zábere (dole štvrtý zľava) v obkolesení prívržencov v Senici (Zdroj: SNA Bratislava, f. PR Bratislava)

„Blaho vlasti – zákon najvyšší!“ Národná obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938)

Líder NOF vládní garnitury ostro kritizoval za šafárenie s finančnými prostriedkami, sám však stranu priviedol na pokraj bankrotu (Zdroj: ABS Praha, f. ZOB II.)

Fašistická tlač svojho vodcu štylizovala do pózy mohutného brala, ktoré odoláva bleskom zo všetkých strán (Zdroj: *Říšská stráž*)

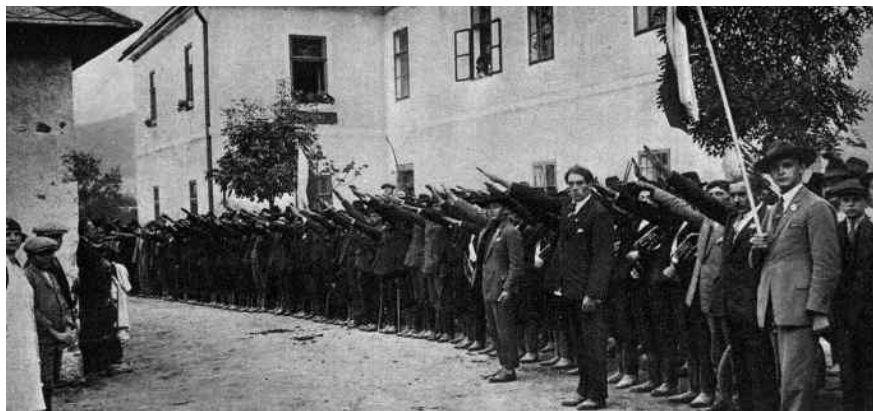

Typický znak fašistickej propagandy: československý štát sa podľa nej po roku 1918 ocitol v ohrození zo strany všadeprítomných nepriateľov a zachrániť ho môže len NOF (Zdroj: *Stráž říše*)

Časť ľudákov dávala svoje sympatie k fašizmu otvorene najavo. Delegáciu z Talianska, ktorá mala v júli 1926 navštíviť Bratislavu, uvítal denník HSLŠ *Slovák* vŕúcnymi pozdravmi. (Zdroj: *Slovák*)

Na Slovensku k NOF najviac inklinovala profúďacka Rodobrana, hoci jej spolupráca s fašistami mala mnoho trecích plôch a napokon stroskotala. Záber pochádza z posviacky rodobraneckej zástavy v Žarnovici zo septembra 1926. V popredí vľavo vztýčenou pravcou salutuje mladý Alexander Mach (Zdroj: Archív autora)

Rodobrana sa považovala za avantgardu slovenského fašizmu. Periodikum organizácie pod rovnomenným názvom prekypovalo chválami na Mussoliniho režim „tvrdej ruky“ v Taliansku a, naopak, ostro kritizovalo československú demokraciu a hradnú politiku. Niet preto divu, že cenzor mal o prácu postarané. (Zdroj: *Rodobrana*)

Fašistom sa po prvýkrát podarilo prejsť prahom parlamentu roku 1929. Liga proti viazaným kandidátnym listinám však neoslnila: NOF sa z troch získaných mandátov ušiel len jeden a Jiří Stříbrný čoskoro od účelovej spolupráce s Radolom Gajdom odskočil. (Zdroj: *Stráž říše*)

Radola Gajda sa počas svojho politického pôsobenia nestal len objektom zbožšťovania zo strany priaznivcov NOF, ale aj vyhľadávanou karikovanou postavou. Karikatúra ironizuje jeho výzor a sarkasticky poukazuje na hlavný deklarovaný cieľ fašistov – vyčistiť republiku od všetkých osôb, ktoré sú nepriateľmi ich ideí. (Zdroj: NA Praha, f. PMV)

V prvej polovici 30. rokov sa členská základňa i vedenie orgánov NOF na Slovensku výrazne slovakizovalo. Pražské ústredie sa preto snažilo venovať slovenskej otázke náležitú pozornosť. Na zábere špeciálne slovenské vydanie *Fašistických listov*, ktoré boli ústredným periodikom strany. (Zdroj: *Fašistické listy*)

A cseh-szlovák Fasiszta párt.
Magyar Elnöki Osztálya.
Bratislava. Dunajska.20.

Belépési nyilatkozat.

Alulírott ezennel kijelentem,
hogy: a mai napon a Fasiszta
Eszme és a párt iránt érzott
szinpátiám jeléül, és teljes-
sen a saját elhatározásomból
belépek a Fasiszta - párt-
Magyar Osztályába.

Név: _____

Foglalkozás: _____

Születés dátum: _____

Lakhely: _____

Év: _____ 1934 _____

_____

aláírás.

Po roku 1933 sa NOF otvorila národnostným menšinám, ktoré sa pokúšala získať pre fašistické myšlienky. Treba povedať, že predovšetkým „verbovačky“ Maďarov, žijúcich na juhozápadnom Slovensku, dopadli pre fašistov celkom úspešne. NOF sa vďaka nim rozrástla o stovky aktívnych príslušníkov. (Zdroj: SNA Bratislava, f. PR Bratislava)

Závazne prehlásenie

k spolubojovníkom fašistickej Árijskej fronty všetkých národností!

Naše fašistické hnutie je očištnou ideou súčasného storočia. Je založené na nábožensko-mravnom podklade a našim hlavným cieľom je Bôh, blaho vlasti, blaho národa, blaho jednotlivca.

Komu záleží na tom, aby v každom jednotlivcovi zvíťazila mravnosť, povinnosť a láska k spolublížnemu, aby boli vždy a všade uplatňované zásady Kristovho učenia,

ten nech sa stane spolubojovníkom fašizmu a kladný výsledok iste vystane.

Nie je, a ani nemôže byť našim cieľom potláčať národnosť, tým menej náboženské čítanie a presvedčenie žiadneho jednotlivca, preto naše hnutie dáva plnú záruku náboženskej tolerancie všetkým kresťanským vyznaniam.

Gen. v. l. R. Gajda,
Vodca Národnej Obce Fašistickej
a Árijskej fronty.

Gajdov sľub príslušníkom Árijského frontu (Zdroj: *Národní zpravodaj*)

Wählet Nr. 13

In die Kirche mit Glauben,
Zur Arbeit mit Kraft.
Im Wahlkampf mit unserem Führer,
General Gajda.

Bürger! Wähler!

Wir stehen vor einer neuen Entscheidung, wo Ihr berufen seid über Euer zukünftiges Schicksal zu entscheiden.

16 Jahre der wüstesten Parteienwirtschaft hat unseren Staat fast auf den Ruin gebracht.

Genug davon.

Wir wollen unsere Republik, die wir mit der Aufopferung unseres Höchsten, unserem Blute geschaffen haben nicht weiter eine Beute dieser elenden Parteienwirtschaft werden lassen.

Der **Faschismus** kämpft daher mit voller Entschlossenheit **gegen den Tross aller dieser Parteien**, um an deren Stelle ein einziges grosses Lager **von ehrlichen, entschlossenen Kämpfern zu stellen**, denen der

Wohlstand und die Macht des Staates, nach innen und aussen, heiligstes Gebot ist.

Faschisten!

Auf zum siegreichen Wahlkampf!

Ihr seid, die Kämpfer für Freiheit und Recht.
Ihr seid es, die die Freiheit des öffentlichen Lebens fordern.
Ihr seid, die Kämpfer und entschlossenen Gegner aller Korruption.

Radola GAJDA, der Führer der N. O. F. und „Ariefront“,
General d. russ. Legionen, Der Sieger und Held v. Zborov.

236/1161

Zmena postoja NOF k menšinám v polovici 30. rokov sa podpísala i na zmene predvolebnej rétoriky (Zdroj: SNA Bratislava, f. PR Bratislava)

Po konfiškácii II. opravené vydanie!

Volte 13

Pán Boh a všetok ľud je pri nás!

Občania! Voliči!

Do kostola s vierou,
do práce silou,
do volebného boja
s generálom Gajdom!

Vodca NOF a Anrijskej fronty, zootovský hrdina
generál r. I. Radola Gajda.

FAŠISTI

nastupujú do volieb!

Fašisti urobia vo vlasti poriadok.
Fašisti sa neboja ísť medzi ľud.
Fašisti nič nesľubujú - len očistu.
Fašisti nekupujú duše pracujúceho ľudu.
Fašisti s generálom r. I. Radolom Gajdom v čele cestou legálnou a zákonitou vyrukujú do volieb a do dedín medzi ľud, namiesto všetkých **TRUBO-FONOV** strán koalíčných a doteraz vládnych, ktorých predáci a vodcovia sa boja pozrieť do očí svojim bývalým voličom a ľuďom zbiedačeným ich vládny systémom, aby neboli od nich bití.

Č. 13

Ideme cestou zákonitou a parlamentárnou, aby sme oslobodili národ Slovákov Čechov, od nového jarma vyžieračského a poddanstva medzinárodného kapitálu židovského, ktorý je tesne spätý s kapitálom vlaste neckým všetkých národov sveta.

Národ a štát stáli v hierarchii hodnôt NOF vyššie ako viera – keď však bolo treba, vedeli fašisti vo svojej propagande funkčne využiť aj náboženské motívy (Zdroj: SNA Bratislava, f. PR Bratislava)

NÁRODNÍ OBEC FAŠISTICKÁ

**FAŠISNUS ZAVEDE POŘÁDEK,
DÁ VÁM VŠEM PRÁCI, SPO-
KOJENOST**

VŮDCE
GENERÁL R. L.
R. GAJDA **13**
kandidátka číslo

Fašistické spásne vízie lepšieho zajtrajška slovenskú verejnosť neoslňili (Zdroj: SNA Bratislava, f. PR Bratislava)

„Blaho vlasti – zákon najvyšší!“ Národná obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938)

Kto potre korupciu? _____ **Gajda!**
Kto oslobodí ľud od emigrantských živlov? _____ **Gajda!**
Kto soberie nečest. ľuďom ukradený majetok štátu a vráti ho národu? _____ **Gajda!**
Kto vráti ľudu skutočnú slobodu, prácu a chlieb? _____ **Gajda!**
Kto dá nazpäť práva Slovákom a Čechom? _____ **Gajda!**
Kto zabezpečuje menšinové práva Nemcom a Maďarom _____ **Gajda!**
Kto zničí žido-marxizmus a komunizmus ako upiroy ľudstva a národov,
ktorý slúžia a robia priekop židovskému šakalu medzinár. kapitálu
svetového? _____ **Gajda!**

Keď budete voliť tie staré politické strany, budú myslieť, že ste s pomerami, dražbami a exekúciami spokojní.

Nech žije zborovský hrdina a generál ruských legií R. GAJDA a

Kto bol 17-ročným vládnym neschopným systémom ožobráčený a poškodený hlasuje na Gajdovo číslo

Robíme sčítanie týchto ľudí KANDIDÁTNOU LISTINOU ČÍSLO

13

Nákladom Národnej Obce Fašistickej v Bratislave.

Je nám treba bohatierov ako Jánošík bo!, ktorý krivdy trestal a biednym pomáha!

Liek na všetky problémy spoločnosti mal meno Gajda (Zdroj: SNA Bratislava, f. PR Bratislava)

Ideme do volieb proti všetkým politickým stranám!

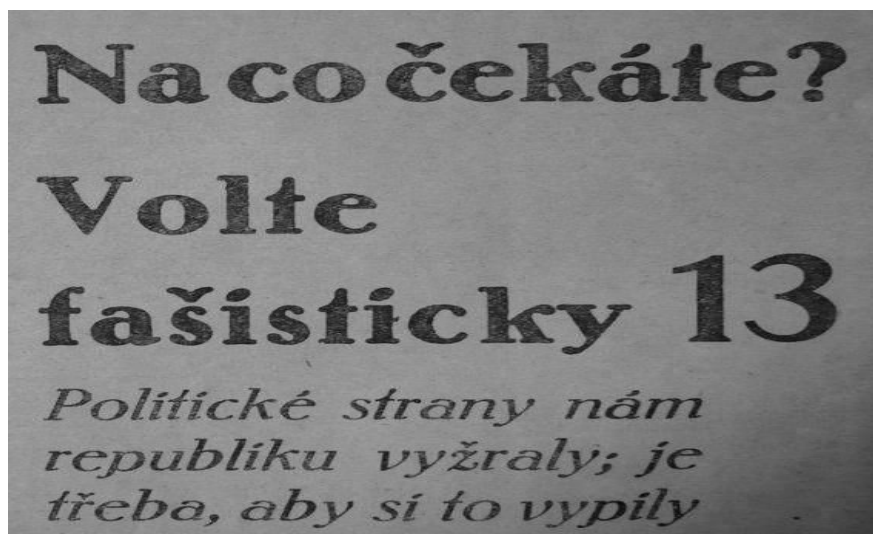
Nedajme sa teda kupovať za osivo, parezy, čokoládu, papuče, zemľaky alebo jedno pivo, ale zúčtujte s týmito, ktorí Vám toto všetko dávajú, aby Vás mohli zasa po ďalších 17 rokov ožobračovať. V deň volieb

dňa 19. mája 1935 hlasujte proti Vašim utlačovateľom, proti kapitalizmu-socializmu aj boľševizmu, zúčtujte aj s hlinkovými autonomistami, ktorí 17 rokov nič pre túto neurobili.

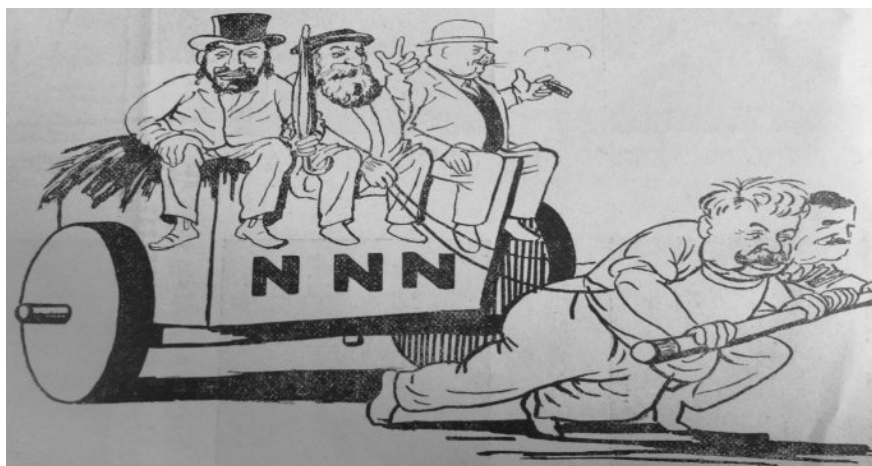
Len Radola GAJDA a Národná Obec Fašistická môže Vás rázom oslobodiť z tohoto poddanstva politických strán doterajších, ktoré snáď nevedomky - alebo i vedome - slúžia len žido-zednárskeho kapitalizmu.

„Proti všetkým!“ – heslo, ktoré fašisti využívali nielen na Slovensku či v Československu, ale v celej Európe (Zdroj: SNA Bratislava, f. PR Bratislava)

Je sporné, či trinásťka priniesla fašistom šťastie – na jednej strane sa síce ako samostatne kandidujúca strana prebojovali do parlamentu, ale volebný zisk 2,04% (na Slovensku 2,01%) bol pre nich miernym sklamaním (Zdroj: *Národní zpravodaj*)

Súčasťou predvolebného zápasu o priazeň voliča sa stala aj primitívna protižidovská propaganda. Protižidovské tendencie boli českým a slovenským fašistom vlastné od počiatku existencie NOF, čím sa líšili od svojho talianskeho vzoru. (Zdroj: *Národní zpravodaj*)

Ján Ivák, najvýraznejšia postava fašistickej scény na Slovensku v 30. rokoch. V parlamentných voľbách v máji 1935 bol ako jediný Slovák kandidujúci za NOF zvolený do Národného zhromaždenia. (Zdroj: *Národné spravodaj*)

Václav Valerián, jeden zo zakladateľov fašistického hnutia na Slovensku a neúspešný kandidát NOF vo voľbách do parlamentu (Zdroj: *Národní zpravodaj*)

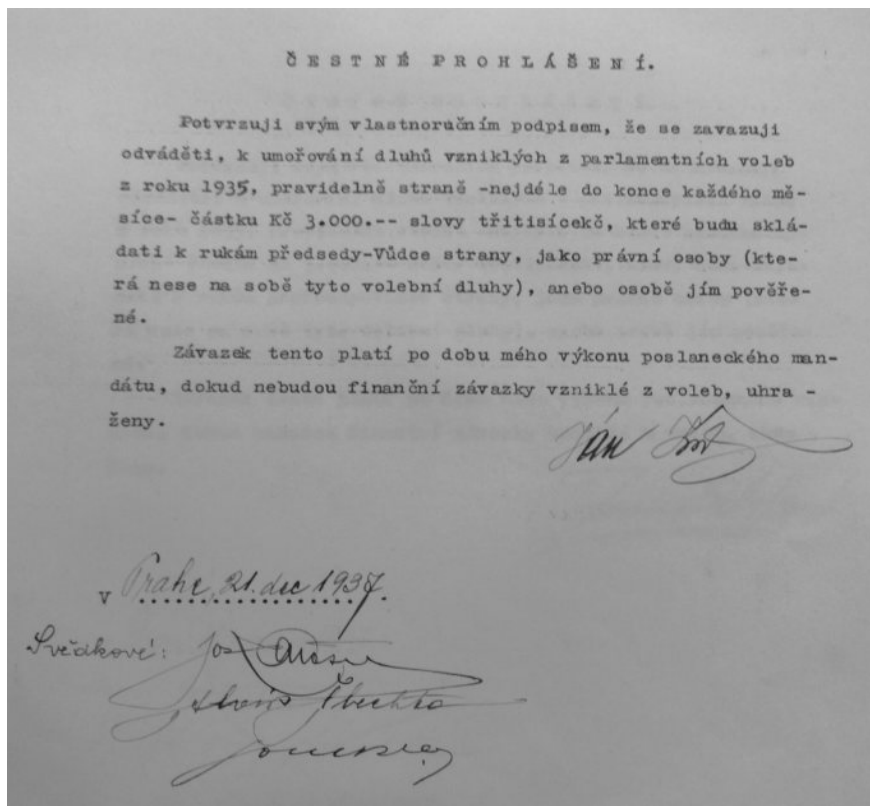
Ludevít Fučík (Lajos Fucsik), ktorý sa do parlamentu na kandidátke NOF neprebojoval, ale zato patril k najagilnejším funkcionárom strany i v zlých časoch (Zdroj: *Národní zpravodaj*)

Ján Čejka, dlhoročný mecenáš NOF z Nitry, kandidoval do senátu. V meste pod Zoborom mohol aj po máji 1935 tráviť rovnako veľa času ako predtým. (Zdroj: *Národní zpravodaj*)

Jozef Hamšík bol lídrom fašistov vo voľbách do krajského zastupiteľstva. Neskôr z NOF vystúpil a založil vlastnú fašistickú frakciu. (Zdroj: *Národní zpravodaj*)

Volby roku 1935 priniesli NOF najväčší politický úspech v jej histórii, náklady vložené do predvolebnej kampane však nepriniesli očakávanú návratnosť. Preto sa na likvidácii nakopených dlhov museli podieľať i zvolení poslanci, vrátane Jána Iváka. (Zdroj: NA Praha, f. PMV)

Hlasy odevzdané NOF v jednotlivých župách.

Pri volbách do poslanecké snemovny Národného zhromaždenia, konaných 19. kvétna t. r., obdržela Národná Obec Fasistická nasledujúci počet hlasů:

Praha A	10.816	Uherské Hradiště	11.880
Praha B	21.089	Moravská Ostrava	9.352
Pardubice	11.802	Trnava	13.475
Hradec Králové	11.090	Nové Zámky	13.353
Mladá Boleslav	7.063	Turč. Sv. Martin	5.362
Česká Lípa	1.002	Košice	412
Louny	3.175		
Plzeň	3.961		
České Budějovice	17.318		

Presné volební výsledky do senátu nejsou nám při uzavěrecí listu ještě známy a přinejsem je v příštím čísle.

Grafické znázornenie výsledkov volieb do Národného zhromaždenia. V celoštátnom kontexte NOF na Slovensku s výnimkou košického volebného kraja vonkoncom neprepadla. (Zdroj: *Národní zpravodaj*)

Národná obec fašistická na Slovensku sa rozišla a vliala sa do Hlinkovej slovenskej ľudovej strany

Bratislava, 5. novembra.

Nové pomery vyžadujú aj novú organizáciu politického života, ktorá sa začína dobrovoľným rozhodom väčšiny tých politických strán a skupín, ktoré nemajú podľa vlastného uznania existenčnej možnosti na Slovensku. Rozišli sa už českí lídaci a teraz oznamuje rozhod vodca národnej obce fašistickej na Slovensku poslanec Ján Ivák.

Poslanec Ivák vydal tento ohlas:

Sjednotením vôle slovenského národa 6. októbra v Žilne vláda nad slovenskými vecmi prešla do slovenských rúk. Vývoj vecí na Slovensku po tomto historickom dal rozhodne vyžaduje, aby sa všetci Slováci, ktorí sa operajú o zásady kresťanstva a nacionalizmu, soslupili do jedného tábora, pod jedno vedenie. Za najpovolanejšiu stranu pre toto sjednotenie pokladáme Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu, ktorá svojím programom je nám najbližšia a svojou silou a vážhou uskutočňuje ten istý program, za ktorý aj naše členstvo po dlhé roky bolo per-

sektované a sneuznávané.

Na základe tohto vývoja vecí v smysle plnej moci, ktorú som dostal dňa 29. X. 1938 od vodcu gen. R. Gajdu, likvidujem dnešným dňom fašistické hnutie NOF na Slovensku a vyzývam všetkých našich členov na Slovensku, aby bez váhaní a odkladu vstúpili do miestnych organizácií Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, aby sa prichádzali k spolupráci Hlinkových gard, a aby príkladnou disciplínou podporovali slovenskú vládu v práci za lepšiu zajtajsok slobodného Slovenska.

Na stráž!

Za NOF: Ján Ivák,

kraj. náčelník NOF na Slovensku.

Fašisti na Slovensku regrutovali svoje členstvo väčšinou z robotníckych vrstiev, ktoré si získali radikálnym postupom. Tieto vrstvy najdú teraz vhodné uplatnenie i v rámci jednotného slovenského hnutia, ktoré reprezentuje Hlinkova slovenská ľudová strana.

Veľké sny slovenských fašistov ukončil ohlas Jána Iváka, ktorý publikoval denník *Slovak* dňa 6. 11. 1938 (Zdroj: *Slovak*)

ZÁVER

Národná obec fašistická tvorila súčasť politického života na Slovensku viac ako dvanásť rokov. Toto obdobie charakterizovali striedajúce sa etapy drobných zdarov a prudkých pádov, ktoré stranu opakovane priviedli na pokraj zániku. Sústavné existenčné problémy, úradné prekážky v rozvíjaní aktivít a neschopnosť výraznejšie preraziť v slovenskom prostredí ju odsúvali na perifériu politického spektra, odkiaľ nedokázala uniknúť. Podstatným dôvodom, prečo sa NOF konštantne držala na chvoste tabuliek volebných výsledkov, bol premenlivý postoj k slovenskej otázke. Jej riešenie, ktoré nemalá časť slovenskej spoločnosti považovala za jeden z najneuralgickejších problémov ČSR, nepatriilo medzi priority fašistov. Národne orientovaní voliči reflektovali rozpory medzi slovami a reálnou politikou NOF, preto vo voľbách zväčša podporili iné kandidátky. Národnej obci fašistickej na popularite nepridávala ani nálepka českej strany importovanej z cudzieho kultúrneho prostredia, ktorá nedokáže pochopiť súženia Slovenska a Slovákov. Zmeny vo vedení slovenských orgánov NOF v polovici 30. rokov na veci nič markantné nezmenili.

Pražské vedenie vyhlasovalo NOF za stranu všetkých Čechov a Slovákov, žijúcich v ČSR. Slovenským funkcionárom doprialo vo svojich ústredných inštitúciách zastúpenie prevyšujúce percentuálny podiel členskej základne na Slovensku. Pre národnoemancipačný pohyb, ktorý sa musel obzvlášť v poslednom desaťročí existencie republiky nutne prejavíť i v rámci strany, ale nemalo príliš veľké pochopenie. Myšlienku čechoslovakizmu síce oficiálne odmietalo, no súčasne nenachádzalo (a popravde ani cielene nehľadalo) pevný atraktívny slovenský program NOF, odrážajúci volania slovenskej spoločnosti po autonómii, resp. upravení česko-slovenského štátoprávneho pomeru. Deklarovaný slovenský program NOF nikdy nenadobudol konzistentný charakter. V zásade išlo vždy iba o všeobecné tézy, za ktoré fašisti nevádzali politický zápas vôbec alebo len formálne. Vedenie NOF predpokladalo, že tieto – z ich hľadiska druhoradé problémy – budú automaticky vyriešené po úspechu fašistickej revolúcie. Očakávania fašistov boli v tomto smere rovnako naivné ako absurdné domnienky komunistov o okamžitej eliminácii národnostných problémov súbežne so sociálnym oslobodením po víťazstve socializmu v ČSR.

Fašisti sa opakovane pozitívne vyjadrovali na adresu predstaviteľov

autonomistického hnutia, avšak ťažko predpovedať, do akej miery s nimi počítali ako s politickými partnermi a spoločenskými autoritami za situácie, keby NOF v štáte získala podiel na moci alebo nebudaj moc absolútnu. Tak, ako si ľudáci pod autonómnym Slovenskom predstavovali Slovensko pod vládou HSLŠ, aj činitelia Národnej obce fašistickej si predstavovali fašistické Československo ako štát, v ktorom by mocenským kormidlom točila ich strana. Teória fašistického štátu, ktorého koncepciu s nepatrnými zmenami NOF prebrala od ideových otcov talianskeho fašizmu, priamo popierala existenciu akéhokoľvek autonómneho územia v jeho tele (o federatívnom zväzku ani nehovoriac). Na aké dejinné výhybky by sa Slovensko a riešenie slovenskej otázky dostali za takéhoto scenára, môžu historici diskutovať iba v hypotetických dimenziách.

„*Na počátku fašismu jsou sliby,*“ napísal roku 1932 V. Osvald a takmer prorocky, sedem rokov pred vypuknutím druhej svetovej vojny dodal: „*Fašismus je logickou a nutnou přípravou ke strašné nové válce, nesmyslnější všech dřívějších, jež by zavalila Evropu nepředstavitelnou brutalitou a znovu by zoufale ochudila všechny stavy a všechny národy*“.⁴⁶⁰ Vývoj mu dal v konečnom dôsledku za pravdu, i keď československý fašizmus nebol na tomto koncerte vojenskej sily priamo účastný. V českých krajinách ani na Slovensku nedostal možnosť prekonať svoje larválne štádium a prejaviť sa v tej najextrémnejšej podobe. Z politického poľa ho vytlačili iné sily, ktoré hlavnému arbitrovi stredoeurópskeho priestoru – nacistickému Nemecku – vyhovovali omnoho viac. Československý fašizmus nepreukázal schopnosť prežiť v konfrontácii s mocnejšími protivníkmi. Miesto priamej nekompromisnej *azione* po vzore talianskeho ideáltypu Národná obec fašistická volila taktiku politikárčenia – teda to, proti čomu sama radikálne brojila. Neustále oportunistické modelovanie amorfného programu ju približovalo politickým stranám, pre ktoré boli najpodstatnejším ukazovateľom ich pôsobenia získané percentá vo voľbách. Takto sa československý fašizmus odcudzoval sám sebe a zároveň sa kompromitoval v očiach vlastných členov a časti voličstva. Reformné tendencie slovenských aktivistov NOF ho odpúťavali od pôvodných stanovísk raného fašizmu v ČSR a nútili ku kompromisom. Liberalizácia postoja NOF k slovenskej otázke vlastne rozbúrала celý súbor jej zásad a postarala sa o autodeštrukciu hodnotového systému strany. Od ústupkov voči Slovákom bol už len krok k zmieri s nemeckou a maďarskou menšinou, pôvodne vyhlásenými nepriateľmi československého fašizmu a štátu.

460 OSVALD, *Kdo jsou...*, s. 2, 15.

Multietnické zloženie prvorepublikovej spoločnosti predstavovalo jeden z určujúcich faktorov toho, prečo fašizmus alebo vláda „tvrdej ruky“ v porovnaní so susediacimi štátmi (Maďarsko, Poľsko, Rakúsko, Nemecko) v Československu neuspeli. Heterogénnej československej societe chýbala jednotiaci občianska identita, ktorá by dokázala obrúsiť hrany nacionalizmov jej jednotlivých národov. Analogicky fašizmus, reprezentovaný NOF, ktorý v tejto sfére čerpal jednoznačne z oficiálnej „hradnej“ koncepcie, sa nemohol stať difúznym agregátom celospoločenskej jednoty, ani totálnej prestavby systému a režimu ČSR. Nečeské národy a národnosti, žijúce v republike, mu jednoducho neuverili, čo koniec koncov platí aj o väčšine českého a slovenského elektorátu. V žiadnom prípade tým sugestívne nepodsúvam tézu, že Slováci mali akoby *a priori* v génoch zakódovanú zášť voči fašizmu, ako sa to niekedy v historiografii zvykne tradovať v súvislosti s ich údajným odporom k prenikaniu a etablovaniu komunizmu po roku 1945. Rezultáty volieb v mezivojnovom období, a potom – ak nie kladný, tak určite minimálne nie nepriateľský – postoj k ľudáckej vláde, obhliadajúcej sa výrazne smerom doprava, naznačujú skôr opak. Slovenská spoločnosť nielenže dokázala tolerovať, ale jej nezanedbateľná časť dokonca priamo podporovala nacionalistické autoritatívne elity. Politické správanie národnostných minorít ČSR bolo obdobné. Model etatistického fašizmu skrátka na Slovensku, ani celkovo v ČSR neuspel. Dôvody neuchytenia NOF v českej a slovenskej časti republiky sa, pravda, líšili. V českom prostredí nacionalistické heslá fašistov neuspeli preto, že český nacionalizmus bol vznikom ČSR saturovaný a národ v rámci vlastného štátu nepocítoval existenčné ohrozenie. Na Slovensku bránil rozmachu NOF československy ladený nacionalizmus, kontrastujúci s nacionalizmom ľudáckym, ktorý sa profiloval protičesky. Ľudáci svoju koncepciu nacionalizmu, vynášajúcu percentá vo voľbách, podopierali tvrdením, že za všetky problémy Slovenska (obzvlášť hospodárske) môžu Česi. NOF však ako československá strana s centrárou v Prahe takúto artikuláciu prirodzene zvoliť nemohla.

Okrem vyššie načrtnutej analýzy príčin neúspechu NOF si na záver zákonite musíme položiť otázku, či vôbec fašisti mohli reálne pomýšľať na lepšie postavenie na slovenskej politickej scéne, než sa im podarilo dosiahnuť. Z retrospektívneho pohľadu sa nazdávam, že ich indisponovanosť výraznejšie na Slovensku preraziť bola zapríčinená najmä neschopnosťou nadviazať začiatkom druhej polovice 20. rokov spoločnú reč s ľudákmi, ktorých pozíciám v pravicovom sektore politiky mohla ako-tak dlhodobo konkurovať len agrárna strana. Dohoda me-

dzi predstaviteľmi NOF a HSLS mohla teoreticky viesť k integrovaniu fašistických živlov do štruktúr HSLS, kde by sa im naskytla nepomerne väčšia možnosť politickej realizácie i implantovania ideí fašizmu do ideológie a praxe ľudovej strany. Pravda, takáto politická inklúzia bola pre ľudákov akceptovateľná len za predpokladu ovládnutia, prípadne úplného pohltienia NOF, čo zasa nekonvenovalo fašistom, ktorí celkom utopicky počítali s opačným scenárom, t. j. prechodom HSLS na fašistické pozície. Tento vývoj však nebol za žiadnych okolností možný a dá sa oprávnene predpokladať, že nielen tzv. konzervatívno-klerikálne krídlo, ale ani profašistickí radikáli okolo Rodobransy by s posilnením vplyvu NOF na úkor HSLS nesúhlasili. V čase prebiehajúcich diskusií medzi fašistami a ľudákmi bola navyše väčšina postov v slovenských jednotách NOF obsadená funkcionármi českého pôvodu, ktorých ľudáci považovali za nedôveryhodné a „slovenskej veci“ nenaklonené osoby.

Permanentné pôsobenie v parlamentnej opozícii a pomimo autonómistického bloku, sprevádzané finančnými strádaniami a osobnými roztržkami, dostávali Národnú obec fašistickú do bezvýhodiskového odlúčenia. Z tejto skrumáže problémov sa napriek individuálnym snahám niektorých jednotlivcov nedokázala vyslobodiť a aj preto jej význam v českých krajinách ani na Slovensku nepresiahol hranicu marga. Beztak však v dejinách zanechala nezmazateľnú stopu ako špecifický prúd politiky, ktorý v histórii spoločného česko-slovenského štátu v dvadsiatom storočí nemá obdobu.

SUMMARY

Anton Hruboň's monograph reveals one of fascism's faces in interwar Slovakia. The book is based on a very broad heuristic footing but also finds an original methodological tool for interpreting fascism. The author's approach reflects international debates on fascism within past decades and brings a new insight on the phenomenon of fascism – a syncretism of traditional and constructivist approach – which provide inspiration for other comparative case studies.

Hruboň expresses his scepticism of constructivist abstractions as a “totalising” heuristic tool on the field of fascist studies. He admits that constructivism has brought fresh air into discussion on generic fascism, yet considers it as too narrowing and distant from the social reality due vague terms that the scholars of this approach tend to favor. Focusing on the modern theory by Roger Griffin, the foremost expert on fascism, as well as Griffin's critics, the author provides a basic analysis of current debates, especially in the Anglophone world, which have sparked static debates on general methodological problems concerning fascism much more than German historiography.

Hruboň productively combines theoretical and empirical approaches and provides a well-balanced and readable account on the history of the National Fascist Community (*Národná obec fašistická* – NOF), the most significant fascist party in interwar Slovakia (as well as Czechoslovakia). Drawing on Griffin's work, he analyses the NOF's ideology, but refuses to argue only party's ideological aspect. Based on an archival research Hruboň notices its minor successes, failures and turbulences in a wider historical perspective, letting the reader dive into the paradigmas of the Czechoslovak politics and their European milieu.

The NOF was founded in March 1926 as a result of a merger process of minor nationalistic movements. Though it has often been considered to be a “Czech party”, its fascist representatives always emphasized the party's nationwide and Slavic character.

The party was rooted mainly in the Czech lands, but from the beginning the fascists tried to expand their member base in Slovakia as well. Their initial position was not the best. In the second half of the 1920s right-wing parties like Hlinka's Slovak People's Party (*Hlinkova slovenská ľudová strana* – HSĽS), the Republican Party of Agricultural and Smallholder People (so-called *agrárna strana*) or the Slovak Natio-

nal Party (*Slovenská národná strana*) had a stable number of supporters. The NOF, expressing similar nationalistic values, had been attempting to draw the electorate of these traditional parties to its side. For many years, this effort did not yield success. The Fascists were failing to find an appropriate program that could reach a notable response within the Slovak society. Fascists' radical ideas counted on dissolving all political parties and parliament; suppressing German, Hungarian and especially Jewish influence in politics, economy and public life; fundamental reforms of the state administration, etc. The inexplicit ideology of the NOF, lacking the accent on Slovak question, failing to clarify their attitude towards the question of autonomy for Slovakia proved to be one of the main reasons why fascists never gained more support than just little over 2 percent in 1935 general elections.

In the core chapter of the monograph, Hruboň analyses the curve of the NOF's dynamics in the late 1920s and 1930s and highlights the main determinants of the party's advances and setbacks. In 1938, after the HSLS forced the Czechoslovak government to recognize autonomy for Slovakia, the *Ludáks* became the mainspring of Slovak politics for the following seven years. Given the circumstances the NOF, after an agreement of its leaders, was dissolved – or by their words, “willingly merged” with the HSLS. This act meant the end of an “authentic fascism” in the twentieth century Slovakia.

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV A LITERATÚRY

A/ ARCHÍVY

Archív Múzea Slovenského národného povstania Banská Bystrica
fond XII

Archív Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice
Martin
spis Ján Ivák

Archiv bezpečnostních složek Praha
fond S
fond Zemský odbor bezpečnosti II. (315)
fond Zemský odbor bezpečnosti Praha (300)

Archiv kanceláře prezidenta republiky Praha
fond Kancelář prezidenta republiky – protokol T

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice Martin
fond Martin Rázus (45)
fond Miloš Ruppeltdt (18)

Národní archiv Praha
fond Prezidium ministerstva vnitra (225)

Slovenský národný archív Bratislava
fond Krajský úrad – prezídium
fond Policajné riaditeľstvo Bratislava
fond Pozostalosť Otta Krajňáka

Štátny archív Bytča
fond Podtatranská župa

Štátny archív Košice
fond Košická župa
fond Policajné riaditeľstvo Košice

Štátny archív Nitra
fond Policajný komisariát Parkan

Štátny archív Nitra, pobočka Komárno
fond Okresný úrad Komárno
fond Okresný úrad Stará Ďala

B/ LITERATÚRA

Monografie, kolektívne práce a publikované pramene

ARPÁŠ, R.: *Autonómia: víťazstvo alebo prehra? Vyvrcholenie politického zápasu HSLS o autonómiu Slovenska*. Bratislava : VEDA, 2011, 199 s.

BALÍK, S. – KUBÁT, M.: *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. Praha : Dokořán, 2012, 215 s.

BARTLOVÁ, A.: *Andrej Hlinka*. Bratislava : Obzor, 1991, 116 s.

BARTLOVÁ, A.: *Túžby, projekty, realita. Slovensko v medzivojnovom období*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, 262 s.

BLAMIRE, C. – JACKSON, P. et al.: *World Fascism: A Historical Encyclopedia*. Santa Barbara – Oxford : ABC-CLIO, 2006, 750 s.

BRYCHNÁČ, V. a kol.: *Marxisticko-leninská filozofia*. Praha : Pravda, 1983, 379 s.

BUDIL, I. T.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha : Triton, 2003, 487 s.

ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1938 (so zreteľom na Slovensko)*. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky, 2001, 203 s.

ČECHUROVÁ, J.: *Česká politická pravice*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999, 124 s.

DAHL, H. F.: *Quisling. A study in treachery*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999, 452 s.

DAVIES, P. – LYNCH, D.: *The Routledge Companion to Fascism and the Far Right*. London : Routledge, 2002, 430 s.

DE FÉLICE, R.: *Interpretations of Fascism*. Cambridge – London : Harvard University Press, 1977, 248 s.

DOUGLAS, R. M.: *Architects of the Resurrection. Ailtirí na hAiséirghe and the fascist 'new order' in Ireland*. Manchester : Manchester University Press, 2009, 322 s.

DRÁBIK, J.: *Mýtus o znovuzrození. Britská unie fašistů a její propa-*

ganda. Praha : Filozofická fakulta UK, 2014, 331 s.

EATWELL, R.: *Fascism: A History*. London : Pimlico, 2003, 402 s.

FIALA, P. – MAREŠ, M. – SOKOL, P.: *Eurostrany: politické strany na evropské úrovni*. Brno : Barrister & Principal, 2007, 269 s.

FILO, M.: *Boj KSC na Slovensku za obranu republiky v rokoch 1937 – 1938*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1960, 274 s.

FURET, F. – NOLTE, E.: *Fašizmus a komunizmus. Konfrontácia názorov*. Bratislava : Agora, 2001, 109 s.

GAJANOVÁ, A.: *Dvoji tvář. Z historie předmnichovského fašismu*. Praha : Naše vojsko – Svaz protifašistických bojovníků, 1962, 209 s.

GENTILE, E.: *Politics as a Religion*. Princetown – Oxford : Princetown University Press, 2006, 168 s.

GOŇCOVÁ, M.: *K fašizácii a protifašistickému boju v strednej Európe: príspevok k charakteristike slovenskej spoločnosti v porovnaní s vývojom v Poľsku a Maďarsku*. Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1989, 136 s.

GREGOR, J. A.: *Interpretations of Fascism*. Morristown : General Learning Press, 1974, 281 s.

GREGOROVIC, M.: *Kapitoly o českém fašismu*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 187 s.

GRIFFIN, R.: *A Fascist Century*. Basingstoke – New York : Palgrave Macmillan, 2008, 270 s.

GRIFFIN, R.: *Modernism and fascism: the sense of a new beginning under Mussolini and Hitler*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2007, 470 s.

GRIFFIN, R.: *The Nature of Fascism*. London : Pinter, 1991, 245 s.

GRIFFIN, R.: *The Nature of Fascism*. London : Routledge, 1996, 249 s.

GRIFFIN, R. (ed.): *Fascism*. Oxford : Oxford University Press, 1995, 410 s.

GRIFFIN, R. (ed.): *International Fascism: Theories, Causes, and the New Consensus*. London : Arnold, 1998, 334 s.

GRIFFIN, R. – LOH, W. – UMLAND, A. (ed.): *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Studies of the Extreme Right*. Stuttgart : Ibidem Verlag, 2006, 510 s.

HERTEL, M.: *Dr. Vojtech Tuka v rokoch 1880 – 1929. Pokus o politický profil*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2003, 221 s. (dizertačná práca)

HEYWOOD, A.: *Politické ideologie*. Plzeň : Vydavatelství a naklada-

telství Aleš Černek, 2008, 362 s.

HOUSKA, O.: *Praha proti Římu: československo-italské vztahy v letech 1922 – 1929*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011, 212 s.

HRUBOŇ, A. – RISTVEYOVÁ, K.: „Prinavrátene“ Komárno. *Prehľad spoločensko-politického vývoja mesta v rokoch 1938 – 1945 s dôrazom na menšinovú otázku. Komárom „visszatért“. Társadalmi-politikai helyetkép a város életéről 1938 – 1945 között, különös tekintettel a kisebbségi kérdésre*. Krakov – Ružomberok : Spolok Slovákov v Poľsku – Historia nostra, 2014, 128 s.

IORDACHI, C. (ed.): *Comparative fascist studies: new perspectives*. London : Routledge, 2010, 367 s.

JERÁBEK, M.: *Konec demokracie v Rakousku, 1932 – 1938. Politické, hospodářské a ideologické příčiny pádu demokracie*. Praha : Dokořán, 2004, 255 s.

JOHNSON, P.: *Dějiny židovského národa*. Praha : Rozmluvy, 2007, 592 s.

KATUNINEC, M.: *Fašizmus, národný socializmus a komunizmus. K ideovým zdrojom, praxi a možným rizikám návratu totalitarizmu*. Bratislava : VEDA, 2009, 449 s.

KELLY, D.: *The Czech Fascist Movement 1922 – 1942*. Boulder : East European Monographs, 1995, 243 s.

KLIMĚK, A. – HOFMAN, P.: *Vítěz, který prohrál. Generál Radola Gajda*. Praha : Paseka, 1995, 285 s.

KOLLÁR, P. a kol.: *Dejiny vojen a vojenského umenia*. Praha : Naše vojsko, 1989, 469 s.

KOTLÁN, P.: *Fašizmus a jeho česká podoba*. Přerov : Šárka, 2001, 78 s.

KOTLÁN, P.: *Gajdova (ne)věrná Morava*. Brno : Institut vzdělávání Sokrates, 2009, 125 s.

KRAMER, J.: *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry, 1957, 248 s.

KRAMER, J.: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918 – 1929*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1962, 483 s.

KOUKOLÍK, F.: *Mocenská posedlost*. Praha : Karolinum, 2011, 278 s.

LAQUEUR, W. (ed.): *Fascism: A Reader's Guide*. Berkeley – Los Angeles : University of California Press, 1976, 478 s.

LARSEN, S. U. – HAGTVET, B. – MYKLEBUST, J. P. (ed.): *Who Were the Fascists: Social Roots of European Fascism*. Bergen : Universitet-

sforlaget, 1980, 816 s.

LINZ, J. J.: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder – London : Lynne Rienner, 2000, 343 s.

LIPTÁK, L.: *2217 dní*. Bratislava : Kalligram, 2012, 382 s.

LIPTÁK, L.: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, 365 s.

LIVINGSTON, M. A.: *The Fascists and the Jews of Italy: Mussolini's Race Laws, 1938 – 1943*. Cambridge : Cambridge University Press, 2014, 274 s.

McDERMOTT, K. – AGNEW, J.: *Kominternu. Dejiny mezinárodného komunizmu za Leninovy a Stalinovy éry*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2011, 328 s.

MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2007, 239 s.

MILZA, P.: *Mussolini*. Praha : Volvox Globator, 2013, 950 s.

MOSSE, G. L. (ed.): *International Fascism: New Thoughts and New Approaches*. London : Sage Publications, 1979, 386 s.

MOULIS, M.: *Tajné heslo granát*. Praha : Magnet, 1973, 124 s.

MOULIS, M.: *Vzestup a pád generála Gajdy*. Třebíč : Akcent, 2000, 153 s.

NAKONEČNÝ, M.: *Český fašismus*. Praha : Vodňák, 2006, 427 s.

NITTNER, E. (ed.): *Dokumente zur Sudetendeutsche Frage 1916 – 1967*. München : Ackermann-Gemeinde, 1967, 583 s.

NIŽNANSKÝ, E.: *Interpretácie fašizmu historiografiou SRN (1945 – 1990)*. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1995, 178 s.

NOLTE, E.: *Fašismus ve své epoše*. Praha : Argo, 1999, 695 s.

NOLTE, E. (ed.): *Theorien über den Faschismus*. Köln – Berlin : Kiepenheuer u. Witsch, 1967, 513 s.

OLIVOVÁ, V.: *Dejiny první republiky*. Praha : Společnost Edvarda Beneša, 2013, 358 s.

O'SULLIVAN, N.: *Fašismus*. Brno : Centrum pro studium demokracie, 2002, 219 s.

PASÁK, T.: *Český fašismus 1922 – 1945 a kolaborace 1939 – 1945*. Praha : Práh, 1999, 486 s.

PASSMORE, K.: *Fascism : A Very Short Introduction*. Oxford – New York : Oxford University Press, 2002, 162 s.

PAXTON, R. O.: *Anatomie fašismu*. Praha : Nakladatelství lidové noviny, 2007, 382 s.

PAYNE, S. G.: *A History of Fascism 1914 – 45*. Madison : University of Wisconsin, 1995, 613 s.

- PAYNE, S. G.: *Fascism: Comparison and Definition*. Madison – London : University of Wisconsin Press, 1980, 234 s.
- PEJČOCH, I.: *Armády českých politiků. České polovojskové jednotky 1918 – 1945*. Cheb : Svět křídel, 2009, 162 s.
- PEJČOCH, I.: *Fašismus v českých zemích. Fašistické a nacionálně-socialistické strany a hnutí v Čechách a na Moravě 1922 – 1945*. Praha : Academia, 2011, 508 s.
- PINTO, A. C.: *The Nature of Fascism Revisited*. Boulder : Social Science Monographs, 2012, 158 s.
- PLEVZA, V. a kol.: *Prehľad dejín KSCĽ na Slovensku*. Bratislava : Pravda, 1971, 444 s.
- PLEVZA, V.: *KSCĽ a revolučné hnutie na Slovensku 1929 – 1938*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1965, 512 s.
- RÁNKI, G. a kol.: *Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1969, 322 s.
- RENTON, D.: *Fascism : Theory and Practice*. London : Pluto Press, 1999, 150 s.
- ROGUĽOVÁ, J.: *Slovenská národná strana 1918 – 1938*. Bratislava : Kalligram, 2013, 348 s.
- RUPNIK, J.: *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátku do převzetí moci*. Praha : Academia, 2012, 248 s.
- RYCHLÍK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha : Vyšehrad – Ústav pro studium totalitních režimů, 2012, 677 s.
- SCHVARC, M.: *Karpatskonemecká strana v rokoch 1927 – 1938 a jej miesto v nemeckom politickom hnutí na Slovensku*. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2008, 177 s. (dizertačná práca)
- SOKOLOVIČ, P.: *Hlinkova garda 1938 – 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, 558 s.
- STEHLÍK, M.: *Češi a Slováci 1882 – 1914. Nezřetelnost společné cesty*. Praha : Togga, 2009, 170 s.
- STERNHELL, Z.: *The Birth of Fascist Ideology. From Cultural Rebellion to Political Revolution*. Princeton – Chichester : Princeton University Press, 1994, 338 s.
- SZABÓ, M.: *Od slov k činom. Slovenské národné hnutie a antisemitizmus (1875 – 1922)*. Bratislava : Kalligram, 2014, 252 s.
- TEJCHMAN, M.: *Balkánský fašismus. Fašistické hnutí a organizace v zemích jihovýchodní Evropy*. Praha : Academia, 1989, 86 s.
- TKADLEČKOVÁ, H.: *Dejiny Komsomolu na Slovensku 1918 –*

„Blaho vlasti – zákon najvyšší!“ Národná obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938)

1938. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1964, 269 s.

VARTÍKOVÁ, M.: *Historické zjazdy KSCĽ*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, 144 s.

VNUK, F.: *Mať svoj štát znamená život. Politická biografía Alexandra Macha*. Bratislava : Odkaz, 1991, 383 s.

VÖRÖS, L.: *Analytická historiografia verzus národné dejiny. „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : PLUS, 2010, 230 s.

VYKOUPIĽ, L.: *Český fašizmus na Moravě*. Brno : Matica moravská, 2012, 384 s.

VYKOUPIĽ, L.: *Jiří Strábrný*. Brno : Masarykova univerzita – Matice moravská, 2003, 317 s.

WEBER, E.: *Varieties of Fascism*. New York : Van Nostrand Reinhold, 1964, 191 s.

WHITE, H.: *Tropika diskursu. Kulturně kritické eseje*. Praha : Karolinum, 2010, 364 s.

WINOCK, M. a kol.: *Historie extrémní pravice ve Francii*. Praha : Academia, 1998, 206 s.

WIPPERMANN, W.: *Faschismustheorien*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1972, 158 s.

Štúdie a články

ALLARDYCE, G.: What Fascism Is Not: Thoughts on the Deflation of a Concept. In: *American Historical Review*, Vol. 84, 1979, Nr. 2, s. 367 – 388.

BAKER, D.: Of fascism and idealising abstractions: Are all cats grey? In: GRIFFIN, R. – LOH, W. – UMLAND, A. (ed.): *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Studies of the Extreme Right*. Stuttgart : Ibidem Verlag, 2006, s. 69 – 77.

BALOUN, P.: Čeští fašisté jako „naivní národovci“. Netradiční pohled na fenomén fašizmu. In: *Soudobé dějiny*, roč. 2, 2010, č. 1 – 2, s. 194 – 204.

BALOUN, P.: Vyšetřování členů Národní obce fašistické v únoru 1933. In: *Paginae historiae*, roč. 18, 2010, s. 133 – 145.

BALOUN, P.: Vznik českého fašizmu (1921 – 1926). In: *Historie – otázky – problémy*, roč. 2, 2010, č. 1, s. 63 – 83.

BĽODIG, V.: Puč v Židenicích a Národná obec fašistická v roce 1933. In: *Paginae historiae*, roč. 3, 1995, s. 146 – 160.

BUBEN, R. – PULLMANN, M. – SPURNÝ, M. – RŮŽIČKA, J.:

Diktatura a autoritárské režimy. In: STORCHOVÁ, L. a kol.: *Koncepty a dejiny. Proměny pojmu v současné historické vědě*. Praha : Scriptorium, 2014, s. 281 – 307.

BYSTRICKÝ, V.: VII. kongres Kominterny a boj proti fašizmu a vojne. In: *Slovanské štúdie*, roč. 25, 1985, č. 1, s. 31 – 43.

BYSTRICKÝ, V.: Národnostný štatút a štátoprávne programy na Slovensku roku 1938. In: *Historický časopis*, roč. 40, 1992, č. 1, s. 52 – 67.

CINKAJZL, O.: Ke genezi komparatívnych fašistických štúdií a „novému konsenzu“. In: *Securitas imperii 17*, 2010, č. 2, s. 106 – 123.

DEJMEK, J.: Milan Hodža a československá zahraniční politika ve třicátých letech (1935 – 1938). In: PEKŇÍK, M. (ed.): *Milan Hodža. Štátník a politik*. Bratislava : VEDA, 2002, s. 245 – 262.

DRÁBIK, J.: Oswald Mosley's Concept of a United Europe. A Contribution to the Study of Pan-European Nationalism. In: *Dvacáté století / The Twentieth Century*, roč. 4, 2012, č. 2, s. 53 – 65.

EATWELL, R.: Introduction: New Styles of Dictatorship and Leadership in Interwar Europe. In: *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 7, 2006, No. 2, s. 127 – 137.

EATWELL, R.: Reflections on Fascism and Religion. In: *Totalitarian Movements and Political Religion*, vol. 4, 2003, issue 3, s. 145 – 166.

EATWELL, R.: The nature of 'generic fascism'. The 'fascist minimum' and the 'fascist matrix'. In: IORDACHI, C. (ed.): *Comparative fascist studies. New perspectives*. London – New York : Routledge, 2010, s. 134 – 161.

EATWELL, R.: Towards a new model of generic fascism. In: *Journal of Theoretical Politics*, vol. 4, 1992, issue 2, s. 161 – 194.

FARGAŠOVÁ, E.: Nástin vývoje organizací československého fašistického hnutí v letech 1921 – 1929. In: *Sborník k dějinám 19. a 20. století 11*. Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1989, s. 135 – 161.

GREGOR, J. A.: Roger Griffin, social science, „fascism“, and the „extreme right“. In: GRIFFIN, R. – LOH, W. – UMLAND, A. (ed.): *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Studies of the Extreme Right*. Stuttgart : Ibidem Verlag, 2006, s. 115 – 122.

GRIFFIN, R.: Fascism. General Introduction. In: IORDACHI, C. (ed.): *Comparative fascist studies. New perspectives*. London : Routledge, 2010, s. 113 – 126.

GRIFFIN, R.: Grey cats, blue cows, and wide awake groundhogs: Notes towards the development of a „deliberative ethos“ in fascist studies. In: GRIFFIN, R. – LOH, W. – UMLAND, A. (ed.): *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Studies of the Extreme Right*. Stuttgart : Ibidem Verlag, 2006, s. 411 – 458.

GRIFFIN, R.: Introduction. In: GRIFFIN, R. (ed.): *International Fascism: Theories, Causes, and the New Consensus*. London : Arnold, 1998, s.1 – 20.

HABRMANOVÁ, M.: Český fašistický tisk na Ostravsku ve 30. letech. In: *Slezský sborník*, roč. 91, 1993, č. 1 – 2, s. 44 – 53.

HABRMANOVÁ, M.: Národní obec fašistická ve volbách do městského zastupitelstva Moravské Ostravy v roce 1935. In: *Časopis Slezského zemského muzea. Série – vědy historické*, roč. 43, 1994, č. 1, s. 71 – 77.

HABRMANOVÁ, M.: Počátky fašistického hnutí ve Slezsku a na Ostravsku (do roku 1928). In: *Slezský sborník*, roč. 92, 1994, č. 3 – 4, s. 202 – 217.

HARNA, J.: K otázce pronikání fašismu do politického systému buržoazní Československé republiky. In: *Sborník k problematice dějin imperialismu V. Díl 2*. Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1978, s. 261 – 281.

HRUBOŇ, A.: Bankrot velkých vizí: Národná obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938). In: MÍČKO, P., ŠMIGEL, M., SYRNÝ, M. a kol.: *V turbulentnom tridsaťročí. Kapitoly z dejín Slovenska v rokoch 1918 – 1948*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 37 – 67.

JELINEK, Y.: Storm-troopers in Slovakia: the Rodobrana and the Hlinka Guard. In: *Journal of Contemporary History*, Vol. 6, 1971, Nr. 3, s. 97 – 119.

KAMENEC, I.: Prenikanie fašistickej ideológie a organizácií Národnej obce fašistickej do slovenského politického života v medzivojnovom období. In: *Historické štúdie XXIV*. Bratislava : VEDA, 1980, s. 43 – 72.

KAMENEC, I.: Vývoj a špecifické črty slovenského fašizmu v medzivojnovom období. In: *Sborník k problematice dějin imperialismu V. Díl 2*. Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1978, s. 281 – 297.

KÁRPÁTY, V.: K niektorým aktivitám Národnej obce fašistickej na východnom Slovensku. In: *Annales historici Presoviensis*, roč. 6, 2006, s. 373 – 384.

KOTLÁN, P.: Frakce Národní obce fašistické (NOF) na Moravě ve 20. letech 20. století. In: *Střední Morava*, roč. 9, 2003, č. 17, s. 78 – 83.

KOTLÁN, P.: Národní obec fašistická (1926 – 1939) v kraji Moravskoslezském. In: *Práce a studie Muzea Beskyd*, roč. 12, 2003, s. 52 – 56.

KREJČA, O. L.: Český fašismus (1938 – 1945). Pokus o bilanci. In: *Soudobé dějiny*, roč. 11, 2004, č. 1 – 2, s. 11 – 55.

KŠIŇAN, M.: Politika vs. história? Diskusia v slovenskej historiografii. In: *Historický časopis*, roč. 62, 2014, č. 1, s. 91 – 113.

KVAČEK, R.: K historii Národní obce fašistické. In: *Sborník k problematice dějin imperialismu V. Díl 2*. Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1978, s. 299 – 309.

LETZ, R.: Hlinkova slovenská ľudová strana (Pokus o syntetický pohľad). In: LETZ, R. – MULÍK, P. – BARTLOVÁ, A. (ed.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Bratislava : Matica slovenská, 2006, s. 12 – 107.

LINZ, J. J.: The crisis of democracy after the First World War. In: GRIFFIN, R. (ed.): *International Fascism: Theories, Causes, and the New Consensus*. London : Arnold, 1998, s. 175 – 188.

LUKEŠ, M.: Vojenská zpravodajská služba a pozadí Tukova procesu. In: *Historie a vojenství*, roč. 46, 1997, č. 4, s. 33 – 46.

MOSSE, G. L.: Fascism and the French revolution. In: *Journal of Contemporary History*, vol. 24, 1989, Nr. 1, s. 5 – 26.

NIŽŇANSKÝ, ě.: Herta Tkadlečková ako historička fašizmu. In: In: *Acta historica Posoniensia XV. Historické štúdie k životnému jubileu Herty Tkadlečkovej*. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FF UK, 2011, s. 154 – 163.

PASSMORE, K.: Generic fascism and the historians. In: GRIFFIN, R. – LOH, W. – UMLAND, A. (ed.): *Fascism Past and Present, West and East: An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Studies of the Extreme Right*. Stuttgart : Ibidem Verlag, 2006, s. 168 – 174.

PEJČOCH, I.: Židenický puč. In: *Historie a vojenství*, roč. 55, 2006, č. 4, s. 20 – 36.

RYCHLÍK, J.: Český fašismus v meziválečném období a po roce 1939. In: KUČEROVÁ, S. a kol.: *Českoslovenství – středoevropanství – evropanství 1918 – 1998*. Brno : Konvoj, 1998, s. 181 – 188.

RYCHLÍK, J.: Tukova aféra. In: ČORNEJ, P., POKORNÝ, J. a kol.: *Osudové osmičky: přelomové roky v českých dějinách*. Praha : Lidové

„Blaho vlasti – zákon najvyšší!“ Národná obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938)

noviny, 1999, s. 319 – 325.

SOKOLOVIČ, P.: „Kariéra“ protižidovského radikála z Trnavy. In: *Pamäť národa*, roč. 4, 2008, č. 3, s. 33 – 46.

STERNHELL, Z.: The crisis of fin-de-siècle thought. In: GRIFFIN, R. (ed.): *International Fascism: Theories, Causes, and the New Consensus*. London : Arnold, 1998, s. 169 – 174.

SUCHÁNEK, M.: Národní obec fašistická na Moravě v letech 1926 – 1938. In: *Studia historica Brunensia*, roč. 57, 2010, č. 1, s. 31 – 47.

SUŠKO, L.: Otázky slovenského protifašistického odboja v rokoch 1938 – 1939. In: *Sborník k problematice dejín imperialismu V. Díl 2*. Praha : Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1978, s. 333 – 348.

SZÁRAZ, P.: Pár poznámok k ideologickému modelu frankizmu. In: NIŽŇANSKÝ, E. – PETRUF, P. (ed.): *V premenách stáročí*. Zvolen : Klemo, 2001, s. 153 – 158.

ŠEDIVÝ, I.: Gajdova aféra 1926 – 1928. In: *Český časopis historický*, roč. 92, 1994, č. 4, s. 732 – 758.

ŠKORVANKOVÁ, E.: Diktatúra kráľa Alexandra. In: *Acta historica Posoniensia XV. Historické štúdie k životnému jubileu Herty Tkadlečkovej*. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FF UK, 2011, s. 100 – 133.

SUCHOVÁ, X.: Prílohy II – Politický systém. In: ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V. (ed.): *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava : VEDA, 2004, s. 545 – 616.

ZEMKO, M.: Parlamentná demokracia a politický extrémizmus. Československo a iné nové štáty v mocensko-politických pomeroch medzivojnovnej stredovýchodnej Európy. In: BYSTRICKÝ, V. – KOVÁČ, D. – PEŠEK, J. a kol.: *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín*. Bratislava : VEDA, 2012, s. 155 – 182.

C/ DOBOVÁ TLAČ

Fašistické listy 1931, 1933, 1934, 1935

Hanácká republika 1922

Hlas národa 1937

Národné noviny 1926, 1927

Obrana Slovenska 1933

Říšská stráž 1928

Slovák 1926, 1927, 1938

Slovenské fašistické noviny 1936

Stráž říše 1929, 1931, 1932, 1933

D/ DOBOVÉ PRÁCE, MEMOÁROVÉ SPISY A PRAMENE

BAUER, F.: *Moje zkušenosti z národní obce fašistické*. Praha : Nakladem vlastním, 1928, 94 s.

BÍLIK-ZÁHORSKÝ, J.: *Protokoly sionských mudrcov (Plán Židov na ovládnutie sveta)*. Trnava : Vlastným nákladom, 1939, 159 s.

BÍLIK-ZÁHORSKÝ, J.: *Protokoly sionských mudrcov (Plán Židov na ovládnutie sveta)*. Trnava : Vlastným nákladom, 1941, 159 s.

BREZOVSKÝ, J.: *Cesta k samostatnosti. Na okraj Tukovej borby*. Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1941, 96 s.

GAJDA, R.: *Moje paměti*. Praha : Vesmír, 1924, 201 s.

GAJDA, R.: *Stavovská demokracie Národního státu*. Praha : vlastným nákladom, 1934, 173 s.

HORÁK, J. K.: *Vznik a vývoj fašismu v Itálii. Itálie od r. 1914 do roku 1926*. Praha : Česká Belletrie, 1927, 73 s.

CHÁB, V.: *Jihočeský selský vůdce Radola*. Praha : Svaz národního osvobození, 1931, 49 s.

CHÁB, V.: *Spasí Radola Gajda a jeho fašismus náš lid?* Praha : Svaz národního osvobození, 1932, 15 s.

KAPRAS, J.: *Fašismus*. Praha : Jan Mazáč, 1936, 306 s.

KARLÍK, J.: *Případ generála Gajdy*. Praha : nákladem vlastním, 1926, 32 s.

KELLER, J.: *Sensační odhalení fašistické loupeže na Sázavě*. Praha : Josef Keller, 1928, 15 s.

KRATOCHVÍL, J.: *Jménem Republiky? Mé slovo k vítězství Gajdovské pravdy*. Praha : Čin, 1928, 110 s.

KURFÜRST, F.: *Radola Gajda – Rudolf Geidl. Legenda a skutečnost*. Praha : Albatros, 1926, 67 s.

LEBLOCH, O.: *Fašistický stát*. Brno : Otakar Lebloch, 1927, 58 s.

LUDWIG, E. B.: *Benito Mussolini. Osmnáct rozhovorů*. Praha : L. Mazáč, 1932, 155 s.

MACH, A.: *Kurzívkovým tónom*. Trnava : Nakladateľstvo Pavla Gerdelána, 1941, 331 s.

MALÝ, R. I.: *Kříž nad Evropou. Revoluce dvacátého století*. Praha : A. Neubert, 1935, 252 s.

MAYER, J.: *Korporační řád a hospodářství fašistické Itálie*. Praha – Brno : Orbis, 1933, 188 s.

MUSSOLINI, B.: *Řeči o Itálii a fašismu*. Praha : Plamja, 1935, 292 s.

OSVALD, V.: *Kdo jsou a co chtějí fašisté?* Praha : Svaz národního os-

„Blaho vlasti – zákon nejvyšší!“ Národní obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938)

vobození, 1932, 15 s.

PAULUS, F.: *Generál Gajda před kárným výborem*. Praha : Max Fo-rejt, 1928, 166 s.

PAULUS, F.: *Případ generála Gajdy*. Bratislava : Universum, 1939, 156 s.

POLAKOVIČ, Š.: *Slovenský národní socializmus (Ideové poznámky)*. Bratislava : Generálny sekretariát HSĽS, 1941, 157 s.

REICHMANN, J.: *Fašismus*. Praha : Ladislav Šotek, 1923, 36 s.

SCHNEIDER, H. W.: *Fašismus, jeho teorie a praxe v Itálii*. Praha : Orbis, 1931, 373 s.

Statistická příručka republiky Československé II. Praha : Státní úřad statistický, 1925, 656 s.

VODÁK, V. L.: *NOF a její vůdce Radola Gajda*. Praha : Ant. Lapáček, 1934, 70 s.

Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935. Rada I. Sešit 5. Praha : Státní úřad statistický, 1936, 55 s.

ZAHRÁDKA, F.: *Za očistou! Pláč republiky*. Praha : Nákladem au-tora, 1921, 35 s.

E/ INTERNET

<http://www.psp.cz>

KRIVÝ, V.: *Elektronická databáza volebných výsledkov parlamentných volieb 1929 – 2012 za všetky obce Slovenska*. Dostupné online: <http://sasd.sav.sk/sk>

SLOVNÍK

Text práce operuje s viacerými odbornými termínmi, ktoré zatiaľ v slovenskej historiografii nie sú dostatočne vžitú. Z toho dôvodu považujem za vhodné vysvetliť význam, v akom sú ponímané v texte.

esencia (v politike) – ideová inovácia, presahujúca rámec jedného štátu, ktorá ovplyvňuje a mení charakter politických strán (napríklad z konzervatívnych na fašistické)

heuristický účel – účel, sledujúci zhromaždenie poznatkov, s ohľadom pre ich neskoršiu kritickú analýzu

historiografická kultúra – spôsob reflexie dejín v historiografii

ideálny typ – vedome utvorený konštrukt sociálnych a humanitných vied pre heuristické účely, využiteľný pri definícii abstraktných termínov

konvergencia – zblížovanie, nadobúdanie podobných alebo rovnakých znakov u dvoch pôvodne odlišných politických subjektov

modernita – moderná doba, v širšom ponímaní obdobie výrazne sa odlišujúce od predošlého obdobia pod vplyvom nových myšlienkových prúdov, technologického pokroku a politických inovácií

mýtus – konštrukt, ktorý človeku odpovedá na základné otázky jeho existencie a budúcnosti, a to zväčša v zjednodušenej alebo alegorickej podobe

palingenéza – koncept znovuzrodenia, využívaný v sociálnych a humanitných vedách. V politickom kontexte pomenúva aspiráciu strany/hnutia utvoriť v štáte „nový poriadok“, ktorý nahradí v jej ponímaní starú dekadentnú éru spoločenského a morálneho úpadku národného poníženia

paradigma – vzor vzťahov, vzorce myslenia

„Blaho vlasti – zákon najvyšší!“ Národná obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938)

politická kultúra – praktické vyjadrenie ideológie strany v interakcii s jej programom a stratégiou v kontexte existujúceho politického systému/režimu

politické správanie – vonkajšie prejavy politickej strany/hnutia v interakcii so spoločensko-politickou realitou

segment – menšia časť, prvok

ultranacionalizmus – radikálna forma nacionalizmu, ktorá nie je zlučiteľná so zásadami demokratickej spoločnosti. Popiera základné občianske a ľudské práva iných občanov a presadzuje očistu spoločnosti od inonárodných, inonáboženských či inorasových zločiek.

utópia – koncepcia ideálnej spoločnosti, v ktorej budú prekonané všetky politické, sociálne, kultúrne a náboženské rozpory

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

ABS	Archiv bezpečnostných složek
A MSNP	Archív Múzea Slovenského národného povstania
ÁF	Árijský front
BUF	Britská únia fašistov (British Union of Fascists)
CAUR	Comitati d'Azione per l'universalità di Roma (Akčné výbory pre univerzálnosť Ríma)
č.	číslo
ČSR	Československá republika
DNSDAP	Dánska národnosocialistická robotnícka strana (Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti)
ed.	editor/editori
f.	fond
HG	Hlinkova garda
HSLŠ	Hlinkova slovenská ľudová strana
HSLŠ-SSNJ	Hlinkova slovenská ľudová strana – Strana slovenskej národnej jednoty
Kč	koruna československá
KDP	Karpathendeutsche Partei (Karpatskonemecká strana)
KPR	Kancelár prezidenta republiky
KSČ	Komunistická strana Československa
KÚ – P	Krajinský úrad – prezídium
KŽ	Košická župa
LA SNK	Literárny archív Slovenskej národnej knižnice
NA	Národní archiv
NH	Národné hnutie
NOF	Národná obec fašistická
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Národnosocialistická nemecká robotnícka strana)
NYKP	Nyilaskeresztes Párt (Strana šíповých krížov)
OSKRR	Občianska strana kresťanských roľníkov a robotníkov
PMV	Prezídium ministerstva vnútra
PNF	Partito Nazionale Fascista (Národná fašistická strana)
pob.	pobočka
PR	Policačné riaditeľstvo
PŽ	Podtatranská župa
roč.	ročník

s.	strana
SdP	Sudetendeutsche Partei (Sudetonemecká strana)
SNA	Slovenský národný archív
SNJ	Strana národní jednoty
SNS	Slovenská národná strana
SO	Slovenská obrana
ŠA	Štátny archív
šk.	škatuľa
ZOB	Zemský odbor bezpečnosti

MENNÝ INDEX

Menný index obsahuje mená osôb vyskytujúcich sa v texte s výnimkou citovaných diel v poznámkovom aparáte. Aktéri historických udalostí, o ktorých publikácia pojednáva, sú uvádzaní obyčajným písmom, autori z akademického prostredia pre odlíšenie kurzívou.

Allardyce, Gilbert / 22, 24
Antonescu, Ion / 38, 153
Apponyi (gróf) / 113
Arendtová, Hannah / 30
Baker, David / 28
Baloun, Pavel / 12, 13
Bauer, František / 72
Bazovský, Ľudovít / 18
Bednarovič, Edo / 87
Beneš, Edvard / 85, 93, 110, 137, 150
Beran, Rudolf / 150, 155
Bílik (Bílik-Záhorský), Jozef / 135, 136, 138, 152
Bracher, Karl / 24
Branžovský, Jiří / 65
Briška, Peter / 76
Bucard, Marcel / 34
Buday, Jozef / 117
Budiš, Ivo T. / 27
Cinkajzl, Ondřej / 27
Clausen, Frits / 39
Codreanu, Corneliu Z. / 104
Coselschi, Eugenio / 34
Cunningham, Gerald / 104
Čaplovič, Miloslav / 15, 98
Černok, Matej / 85
Černý, Jan / 46, 47
Černý, Josef / 154
Daladier, Édouard / 133
Daxner, Vladimír M. / 84, 92, 93
De Felice, Renzo / 24

- Déat, Marcel / 130
Degrelle, Léon / 105
Dimitrov, Georgi / 131
Doriot, Jacques / 130
Drexler, Silvester / 134
Dula, Matúš / 52, 53
Dvorník, František / 96, 114, 115
Eatwell, Roger / 30
Engels, Fridrich / 42
Fajnor, Vladimír / 47
Fargašová, Eva / 12
Farkaš, Ján / 96
Fedorov (cársky ataman) / 154
Fodor, Dezider / 87
Franco, Francisco / 66, 105, 142, 146
Frank, Karl Hermann / 153
Fučík, Ludevít / 122, 138, 147
Furet, François / 23, 27
Gajanová, Alena / 12
Gajda, Radola / 12, 13, 15, 65 – 68, 70, 72 – 76, 84, 85, 87, 88, 93,
94, 96 – 99, 110 – 116, 118 – 123, 125, 131, 136,
138 – 145, 148 – 150, 153 – 155
Gentile, Emilio / 104
Goethe, Johann W. / 68
Gottwald, Klement / 129, 131
Gregor, James A. / 27, 29
Gregorovič, Miroslav / 12
Griffin, Roger / 26 – 34, 63, 100, 107
Habrmanová, Magda / 12
Hácha, Emil / 154
Hamšík, Jozef / 125, 136 – 137
Harna, Josef / 12
Havelka, František / 94
Hegel, Georg W. F. / 64
Heidler, František / 122
Hencke, Andor / 150
Henlein, Konrad / 146
Hess, Rudolf / 154
Hetteš, Karel / 96
Heywood, Andrew / 65

- Hitler, Adolf / 26, 29, 35, 66, 68, 69, 144, 146, 153, 155
 Hletko, Peter / 148
 Hlinka, Andrej / 93, 99, 102, 113, 116, 117, 120, 125
 Hodža, Milan / 144, 148
Hofman, Petr / 12
 Horthy, Miklós / 121, 153
 Hrevuš, Ján / 88
 Hudec, Emil / 135
 Hurban-Vajanský, Svetozár / 97
 Chautemps, Camille / 133
 Chmelík, Antonín / 117
 Chvalkovský, František / 154
 Igaz-Biskupický, Jozef / 137, 138
 Ivák, Ján / 114 – 116, 119, 120, 126, 135, 138, 139, 142, 144, 145,
 151, 152
 Ivanič, Jozef / 132
 Ivanka, Milan / 48, 78
 Jankovszky, Imre / 121
 Jánošík, Juraj / 107
 Jiří z Poděbrad (český král) / 124
 Jung, Guido / 69
 Juriga, Ferdinand / 78, 93, 137
Kamenec, Ivan / 14, 28
Kapras ml., Jan / 15, 25
 Karol II. (rumunský král) / 38
Kárpáty, Vojtech / 14
Kelly, David / 12
 Kemal, Mustafa / 68
 Keresztes, László / 147
 Khéres, Jan / 54
 Klášterský, Alois / 75
Klimek, Antonín / 12
 Kobsinec, Ladislav / 93, 94
 Kolísek, Alois / 99
 Kompánek, Anton / 82, 90, 92, 98
 Koribaň, Severín / 134
 Korvín, Matej / 103
Kotlán, Pavel / 12, 99
Koukolík, František / 74
 Koza-Matejov, Jur / 95

- Kramář, Karel / 45, 70, 73. 134
Kraus (profesor) / 85
Krčméry, Štefan / 90
Krejča, Otomar L. / 40
Kristián X. (dánsky kráľ) / 39
Kříž, Josef / 45
Kšňan, Michal / 32
Kuzmány, Karol / 97
Kvaček, Robert / 12, 72
Laqueur, Walter / 24
Laube, Václav / 86
Laval, Pierre / 130
Lebloch, Otakar / 77
Letz, Róbert / 151
Lindholm, Sven Olov / 38
Linz, Juan J. / 24, 64
Lipták, Lubomír / 25
Lochner, Karel / 117
Ludwig, Emil B. / 68
Lukacs, John / 24
MacRory, Joseph / 105
Mach, Alexander / 96, 105, 109, 134
Mach, Robert / 49, 50, 67, 78
Markovics, István / 147
Marx, Karl / 42, 64
Masaryk, Tomáš Garrigue / 50, 68, 73. 75, 85, 137
Medrický, Gejza / 95
Mercouris, George / 34
Mildorf, František / 83, 112
Mocko, Martin / 9
Mosley, Oswald / 35, 64
Mosse, George L. / 24, 27
Moța, Ion I. / 104
Moullis, Miroslav / 13
Mudroň, Pavel / 97
Mussert, Anton / 34
Mussolini, Benito / 11, 22, 25, 34 – 36, 40, 49, 50, 56, 66, 68 – 73,
75 – 77, 94, 95, 97, 100, 101, 105, 108, 124,
130
Nakonečný, Milan / 13

- Nižňanský, Eduard* / 26
Nolte, Ernst / 22 – 24, 27, 28, 35, 66
O'Duffy, Eoin / 34, 105
O'Sullivan, Noël / 29
Oakeshott, Michael J. / 21
Omelianovyč-Pavlenko, Michail / 154
Onderčo, Štefan / 117
Osuský, Štefan / 93
Osvald, Václav / 65, 74, 177
Papai, František / 142
Pasák, Tomáš / 11, 12
Passmore, Kevin / 108
Pavelić, Ante / 39
Pavol II. (pápež) / 103
Paxton, Robert O. / 22
Payne, Stanley G. / 24, 27, 29, 30
Pejčoch, Ivo / 11
Piłsudski, Józef / 72, 93
Pintér, Alexander / 142
Pintér, Benjamín / 142
Polakovič, Štefan / 55
Popov (veliteľ donských kozákov) / 154
Pribina (knieža) / 116, 117
Procházka, Karel / 48
Příkryl, Jan / 118
Quisling, Vidkun / 34, 130
Rašín, Alois / 45, 110
Rauschning, Hermann / 29
Rázus, Martin / 17, 78, 90 – 92, 95, 98, 113, 114, 117
Renton, Dave / 30
Rogulová, Jaroslava / 15
Rosenberg, Alfred / 71, 154
Röhm, Ernst / 154
Ruml, Josef / 112
Ruppeltdt, Miloš / 17, 90, 91
Rychlík, Jan / 9
Sarfattiová, Margharita / 69
Schwarz, František / 117
Sidor, Karol / 87
Sima, Horia / 38

- Sís, František / 47
Sokol, Martin / 87, 120
Sorel, Georges / 108
Soukup, František / 94, 110
Srnaněk, Ján / 134
Stalin, Josif V. / 68
Stelzig, František / 49
Sternhell, Zeev / 27, 35, 64
Stříbrný, Jiří / 45, 110 – 112, 122
Studený, Antonín / 86
Stýblo, J. / 84
Styk, Jozef / 81, 83
Svoboda, Miloš / 117
Svozil, Cyril / 78, 93, 99
Svozil, Josef / 79
Syrný, Marek / 9
Šyrový, Jan / 150
Šamánek, Otakar / 83, 91
Ščevlík, Tomáš / 142
Šlechta, Alois / 140, 141
Šmigel, Michal / 9
Šrámek, Jan / 57
Šrobár, Vavro / 110
Štefánik, Milan Rastislav / 114, 137, 143
Švehla, Antonín / 50, 98, 110
Tagliatelli, Alfredo / 124
Tetiva, Jaroslav / 88
Tiso, Jozef / 153
Tkadlečková, Herta / 9, 14
Tománek, Florián / 78, 96
Tremel / 78
Trnobranský, Jindřich / 117
Tuka, Vojtech / 93, 96 – 100, 103, 104, 107 – 109, 113
Tusar, Vlastimil / 46
Valerián, Jozef / 51, 54
Valerián, Václav / 51, 83, 138 – 140
Valois, Georges / 64
Van Gogh, Vincent / 21
Varinský, Vladimír / 9
Vašák, Václav / 83

Veger, Vladimír / 78, 96, 112
Vendelín, J. / 83, 84
Vnuk, František / 31
von Bismarck, Otto / 68
von Blomberg, Werner / 144
Vörös, László / 32
Votruba, Jiří / 48
Vrba, Ján / 134
Vrzalík, Jan / 75
Vykoupil, Libor / 11, 18, 99
Weber, Eugen / 24
White, Hayden / 41
Wippermann, Wolfgang / 26
Zahrádka, Ferdinand / 43, 54
Zástěra, Zdeněk / 72, 75
Zbořil, Cyril / 113
Zemko, Milan / 44
Zinovjev, Grigorij / 33
Zobel, Alois / 96, 112

Anton Hruboň
„Blaho vlasti – zákon najvyšší!“
Národná obec fašistická a Slovensko (1926 – 1938)

Formát A5
Počet strán 205
Náklad 350 ks

Recenzenti
prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
doc. PhDr. Herta Tkadlečková, CSc.

Jazyková redakcia
PaedDr. Anna Hruboňová (slovenský jazyk)
J. Luke Ryder, M. A. (anglický jazyk)

Vydavateľ
Historia nostra
Smreková 3/13
034 01 Ružomberok
Slovenská republika

1. vydanie

© Anton Hruboň 2015
© Historia nostra 2015

Tlač Vydavateľstvo a tlačiareň Spolku Slovákov v Poľsku

ISBN 978-80-970080-6-2